

**T.C.
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILÂP TARİHİ ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS PROGRAMI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**DİPLOMAT HASAN ESAT IŞIK'IN BİYOGRAFİSİ
(1916-1989)**

**TURAY YAYLA
12701002**

**TEZ DANIŞMANI
DOÇ. DR. ERCAN KARAKOÇ**

**İSTANBUL
2014**

T.C.
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILÂP TARİHİ ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

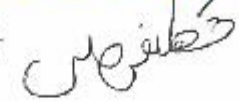
YÜKSEK LİSANS TEZİ

DİPLOMAT HASAN ESAT IŞIK'IN BİYOGRAFİSİ
(1916-1989)

TURAY YAYLA
12701002

Tezin Enstitüye Verildiği Tarih:
Tezin Savunulduğu Tarih:

Tez Oy birliği / Oy çokluğu ile başarılı bulunmuştur.

Unvan Ad Soyadı	İmza
Tez Danışmanı: Doç. Dr. Ercan KARAKOÇ	
Jüri Üyeleri: Doç. Dr. Fuat Aksu	
Yrd. Doç. Dr. Tücheren Usta	

İSTANBUL
HAZİRAN 2014

ÖZ

DİPLOMAT HASAN ESAT IŞIK'IN BİYOGRAFİSİ (1916-1989)

Turay YAYLA

Haziran 2014

Bu yüksek lisans tez çalışmasında, büyük dedeleri ve babası Osmanlı yönetiminde önemli görevler ifa eden diplomat ve politikacı Hasan Esat Işık'ın sergüzeşt-i hayatı ele alındı. Bu bağlamda İttihatçı Esat Paşa'nın oğlu olan Hasan Esat Işık'ın vazifeleri sırasında yapmış olduğu önemli hizmetler ortaya konuldu.

1916 yılında İstanbul'da doğan Hasan Esat Işık, ilk ve orta öğrenimini Kadıköy'deki Saint Joseph'te, liseyi ise Mekteb-i Sultani'de yani Galatasaray'da tamamladı. 1937 yılında girdiği Ankara Hukuk Fakültesi'nden 1940'da mezun oldu. Aynı yıl Dışişleri Bakanlığı'na intisap etti. Dışişleri Bakanlığı'nda önemli görevlerde bulunan Işık, 27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi'nden sonra sorgulandı ve bilahare Brüksel'e büyükelçi olarak gönderildi. Brüksel'de büyükelçilik göreviyle birlikte, Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne girme yolundaki ilk basamağı olan Ortak Pazar görüşmelerini yürüten heyete başkanlık yaptı ve Ankara Protokolü'nün imzalanmasında başrol oynadı. Söz konusu başarısıyla temayüz ettikten sonra 1964 yılında Moskova'ya büyükelçi atandı. Bilahare ilk bakanlık deneyimi olarak kısa bir süreliğine dışişleri bakanlığı vazifesini gördü. Sonra tekrar Moskova'ya büyükelçi olarak gönderilen Işık, ardından Paris'e büyükelçi oldu. 1973 yılında Marsilya'da dikilen bir Ermeni Anıtı'na tepki olarak Türkiye'ye döndü ve Cumhuriyet Halk Partisi'nden siyasete girdi. Bursa'dan milletvekili seçilen Işık, Bülent Ecevit Hükümetleri'nde Savunma Bakanlığı görevlerinde bulundu. 15 Ocak 1979'da görevinden istifa eden Hasan Esat Işık'ın adı 1980 askeri darbesi sonrasında siyaset yapması yasaklananlar listesinde yer aldı. 2 Temmuz 1989 yılında Ankara'da İbn-i Sina Hastanesi'nde hayata gözlerini yumdu.

Anahtar Kelimeler: Hasan Esat Işık, Esat Paşa, Diplomat, Siyasetçi, Ankara Protokolü, Kıbrıs Barış Harekâtı.

ABSTRACT

DİPLOMAT HASAN ESAT IŞIK'S BIOGRAPHY (1916-1989)

Turay Yayla

June 2014

In this M.A. thesis, diplomat and politician Hasan Esat Işık's whose father and grandfathers were prominent figures in the Ottoman Empire, life were principally studied. Within this context, works and duties of Hasan Esat Işık's, being Unionist Esat Pasha's son, throughout his services in Turkish state were put forward.

Hasan Esat Işık, who was born in İstanbul in 1916, completed his primary and secondary education at Saint Joseph in Kadıköy, and finished his high school at Galatasaray. He registered Ankara Law Faculty in 1937 and graduated in 1940. In the same year he started to work for Turkish Foreign Affairs Ministry. Işık, who was a prominent diplomat in Foreign Ministry, was questioned after 27 May 1960 military coup. Later, he was appointed as Turkish ambassador to Brussels. Then he chaired the 'Common Market' negotiation committee, which was the first step of Turkey's way to European Union membership and he played an important role in signing the Ankara Protocol. After this distinguished success, he was appointed as ambassador to Moscow in 1964. Afterwards, he officiated as Turkish Foreign Minister for a while, which was the first experience for him as a minister. Later on, Işık returned to Moscow as ambassador. After Moscow service, he was appointed as an ambassador to Paris. During his work at Turkish Embassy in Paris, as a reaction to an Armenian Monument which was set up in Marseille in 1973, he returned back to Turkey in order to protest French government. He went into politics as a member of the Republican People's Party. He was elected as a parliamentarian from Bursa and he officiated as Defense Ministry in Bülent Ecevit Governments in 1970s. Hasan Esat Işık stepped down from the ministry 15 January 1979. His name was in the 'Writ of Prohibited' list after 1980 Military Coup. He passed away in 2nd July 1989 at İbn-i Sina Hospital in Ankara.

Key Words: Hasan Esat Işık, Esat Pasha, Diplomat, Politician, Ankara Protocol, Cyprus Peace Operation.

ÖNSÖZ

Bu çalışmada Hasan Esat Işık'ın biyografisi ele alındı. Hayatının büyük bir bölümü devlet hizmetinde geçen Hasan Esat Işık, Dışişleri Bakanlığı'nın pek çok kademesinde görev yaptı. Bakanlık içinde pek çok farklı dairede çalışan Işık yeterli tecrübeye sahip olduktan sonra devletini Avrupa'nın önemli başkentlerinde büyükelçi olarak temsil etti. Daha sonra devletini siyasi alanda hizmet eden Işık farklı hükümetlerde bakanlık makamında bulundu.

Tez literatür hazırlığı başta Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Taksim Atatürk Kitaplığı, Beyazıt Devlet Kütüphanesi ve İsam Kütüphanelerinde yürütüldü. Bu kütüphanelerdeki dergi (Belleten, Akis, Kemalizm, Yedi Gün, Mülkiyeliler Birliği, İki Bine Doğru, Yankı, Aksiyon) ve gazeteler (Cumhuriyet, Milliyet, Hürriyet ve Tercüman) detaylı bir şekilde tarandı. Ayrıca Hasan Esat Işık'la ilgili bütün anı ve röportaj kitaplarına göz atıldı. Kendisiyle alakalı bilgilerin olduğu kitaplar temin edildi ve üzerinde hassasiyetle çalışıldı. Hasan Esat Işık'ın akrabaları ve dostlarıyla iletişime geçilerek, kendilerinden istifade edildi. Bunun yanında Bakan Işık'ın bazı yakınları ve çalışma arkadaşları onun hakkında anlattıklarının bir kısmının yazılmasını istemediler. Yine İnternet üzerinden de Hasan Esat Işık adına yapılan araştırmalarda birçok bilgiye ulaşıldı.

Tezin yazımı sırasında karşılaşılan en büyük aksaklık ise, Dışişleri Bakanlığı'nın bu döneme ait arşiv belgelerini henüz tasnif etmediğinden bakanlık belgelerine ulaşamaması oldu. Hariciye arşivinin kullanıma açılmasından sonra, ortaya çıkan yeni belgeler ışığında Hasan Esat Işık'ın hayatının tekrar gözden geçirilmesi yerinde olacaktır.

Bu yüksek lisans tezin hazırlanması sırasında verdiği fikirlerle yol gösteren ve yardımlarını esirgemeyen danışman hocam Doç. Dr. Ercan Karakoç'a öncelikle teşekkür ederim. Prof. Dr. Niyazi Öktem Bey'e değerli yardımları için teşekkürü bir borç bilirim. Türkiye'nin önde gelen roman yazarlarından, edebiyatçı Hıfzı Topuz Bey'e tezime yaptığı katkılardan dolayı oldukça müteşekkirim. O olmasaydı, tezim bu aşamaya gelemezdi. Yine Hasan Esat Işık'ın yeğeni Zeynep Atikkan Gültekin Hanım'a ve eşi Merkez Bankası eski başkanlarından Bülent Gültekin Bey'e kıymetli katkılarından dolayı şükranlarımı sunarım. Ayrıca Prof. Dr. Hıdır Kadırcan Keskinbora hocama önemli desteklerinden ötürü teşekkür ederim.

İstanbul Haziran 2014

Turay YAYLA

İÇİNDEKİLER

	Sayfa No
ÖZ	iii
ABSTRACT	iv
ÖNSÖZ	v
İÇİNDEKİLER	vi
KISALTMALAR	xi
GİRİŞ	1
1. HASAN ESAT IŞIK’IN AİLESİ	6
1.1. Babası Doktor Mehmet Esat Paşa	8
1.2. Esat Paşa’nın Aile Hayatı ve Eşi Makbule Hanım	15
1.3. Hasan Esat’ın Doğumu, Çocukluğu ve Yaşadığı Aile Ortamı	18
1.4. Esat Paşa’nın Tutuklanması ve Malta Sürgünü	22
2. EĞİTİM VE MEMURİYET HAYATI	30
2.1. Eğitim Hayatı	30
2.2. Dışişleri Bakanlığı’na İlk Adım	34
2.3. Dış Politikadaki Değişim ve Dışişlerindeki Yeni Yapılanma	39
3. BÜYÜKELÇİLİK GÖREVLERİ	44
3.1. 27 Mayıs Askeri Darbesi ve Büyükelçilik Görevine Atanması	44
3.2. Brüksel Büyükelçilik Görevi ve Ortak Pazar Görüşmeleri	48
3.3. Hasan Esat Işık Moskova’da	52
3.4. Hasan Esat Işık’ın Paris Büyükelçiliği	56
3.4.1. Marsilya’ya Ermeni Anıtı Dikilmesi ve Hasan Esat Işık’ın Tepkisi....	61

4. BAKANLIK GÖREVLERİ VE SİYASİ HAYATI	69
4.1. Dışişleri Bakanlığı Görevi	69
4.2. Dış Politika Anlayışı ve Takip Ettiği Dış Politikalar	76
4.2.1. Sovyet Rusya ve ABD Politikası	81
4.2.2. Ermeni Soykırım İddialarına Bakışı	83
4.2.3. Çin Halk Cumhuriyeti İle İlişkileri	85
4.3. Milletvekili Seçilmesi ve Milli Savunma Bakanlığı Görevleri	88
4.3.1. Kıbrıs Barış Harekâtı	98
4.3.2. Özel Harp Dairesi Sorunu	100
4.3.3. Milli Savunma Bakanlığı'ndan Ayrılması ve İstifa Tartışmaları.....	103
4.4. 12 Eylül Sonrası Hasan Esat Işık	110
4.5. Hastalığı ve Vefatı	113
 5. KARAKTERİSTİK NİTELİKLERİ.....	122
5.1. Devlet Adamlığı	122
5.2. Türk Silahlı Kuvvetleri Konusundaki Yaklaşımı.....	124
5.3. 12 Eylül Askeri Darbesi ve 1982 Anayasası'na Getirdiği Eleştiriler.....	125
5.4. Sanat ve Sanatçıya Bakışı	127
5.5. Hakkında Yazılanlar ve Yapılan Değerlendirmeler	133
 6. SONUÇ.....	140
KAYNAKÇA.....	145
EKLER	156
Ek 1. Hasan Esat'ın annesi Makbule Hanım'ın vefat ilanı	156
Ek 2. Esat Paşa'nın iki kuşak soyağacı şeması.....	156
Ek 3. Esat Paşa'nın birinci ve ikinci evliliğine ait soyağacı şemaları.....	157
Ek 4. Annesi Makbule Hanım'ın soyağacı şeması.....	158
Ek 5. Hasan Esat Işık'ın soyağacı şeması.....	159

Ek 6. Esat Paşa'nın Malta sürgüne gönderilmesi	160
Ek 7. Hasan Esat Işık, Saint Joseph'in onur tablosunda.....	160
Ek 8. Hasan Esat Işık'ın Dışişleri Bakanlığı'ndaki kariyer basamaklarını gösteren kararlar.....	161
Ek 9. Hasan Esat Işık'ın Dışişleri Bakanlığı'nda memuriyeti sırasında Türkiye adına ifa ettiği uluslararası görevler.....	166
Ek 10. Hasan Fikret Işık'ın Brüksel Büyükelçiliği'ne tayini.....	175
Ek 11. Brüksel Büyükelçiliği'ni Tedvire memur edilen Hasan Esat Işık'ın Büyükelçi unvanı ile Lüksemburg Dükalığı nezdinde de Türkiye'yi temsil etmesi.....	176
Ek 12. Avrupa Ekonomik Topluluğu Komisyonu ile Brüksel'de başlayacak ortaklık görüşmelerine, Brüksel Büyükelçisi Hasan Esat Işık başkanlığında katılacak heyetin tayini.	177
Ek 13. Hasan Fikret Işık'ın Moskova Büyükelçiliği'ne naklen tayini.....	178
Ek 14. Hasan Fikret Işık'ın Moskova Büyükelçiliği'ne tayini.....	179
Ek 15. SSCB Hükümeti ile Türk Hükümeti arasında yapılacak sınaî tesislerle ilgili kredi anlaşması için Moskova'da yapılacak görüşmelere katılacak heyete Hasan Esat Işık'ın başkanlık etmesi.....	180
Ek 16. Paris Büyükelçiliği'ne Hasan Esat Işık'ın atanması.....	181
Ek 17. Paris Büyükelçisi Hasan Esat Işık'ın Türkiye'yi İrlanda Devleti nezdinde de Büyükelçi sıfatı ile temsil etmesi.....	182
Ek 18. Hasan Esat Işık'ın Paris Büyükelçiliği sırasında Türkiye adına ifa ettiği uluslararası görevler.....	183
Ek 19. Paris Büyükelçimizin gelişi, Ermeni Anıtı'na tepki niteliği taşıyor..	187
Ek 20. Fransa ile ilişkiler artık gözden geçirilmeli.....	187
Ek 21. Işık, Anıt açılınca Türkiye'ye dönmüştü.....	188
Ek 22. Hasan Işık'ı Sovyet konsolosu karşıladı.....	188
Ek 23. Kabine ve protokol açıklandı.....	189
Ek 24. Hasan Esat Işık'ın Dışişleri Bakanlığı sırasında Türkiye adına ifa ettiği uluslararası görevler.....	190
Ek 25. Hasan Işık “dış politika değişmiyor” dedi.....	197
Ek 26. Rus yardımı alınabilir.....	197
Ek 27. Hasan Işık Dış Politikamızı açıkladı.....	198
Ek 28. Işık: Çin ile geniş münasebet kurmak isteriz.....	198

Ek 29. Pekin’i tanımamızı öngören antlaşma Paris’te imzalandı.....	199
Ek 30. CHP’nin kontenjan adayları açıklandı.....	199
Ek 31. Ecevit Hükümeti açıkladı (1974).....	200
Ek 32. Işık ve Topuz, CHP Genel Sekreter Yardımcısı oldular	200
Ek 33. Ecevit Hükümeti kurdu Korutürk onayladı (1977).....	201
Ek 34. Hükümet Güvenoyu alamadı.....	202
Ek 35. Ecevit’in Yeni Kabinesi (1978)	203
Ek 36. Hükümette bir şeyler oluyor.....	204
Ek 37. Işık’ı istifa ettirdim.....	204
Ek 38. Işık’ı istifa ettirmedim.....	205
Ek 39. Orduya Hakim olma planı.....	205
Ek 40. Ecevit Yüzünden istifa ettim.....	206
Ek 41. Işık’ın ihtilafları Genelkurmay’laydı.....	206
Ek 42. Işık’ın mektupları.....	207
Ek 43. Hasan Esat Işık Öldü.....	207
Ek 44. Işık’ı Yitirdik.....	207
Ek 45. Hasan Esat Işık için tören.....	208
Ek 46. Işık için son görev.....	208
Ek 47. Işık toprağa verildi.....	209
Ek 48. Hasan Esat Işık’ın Kabri.....	209
Ek 49. Ecevit’e Elini Öptüren Adam.....	210
Ek 50. Acı Kaybımız.....	210
Ek 51. Başsağlığı.....	211
Ek 52. Başsağlığı.....	211
Ek 53. Başsağlığı.....	211
Ek 54. Hasan Işık Genelkurmay Başkanlığı’nın Kendisine Bağlı Olmasını İstiyordu.....	212
Ek 55. Hasan Işık: Otoriter Hatta Totaliter Bir Yönetim Sağlanmak İstenmiştir.....	212
Ek 56. Hasan Esat Işık’ın Babası Göz Hekimi Esat Paşa.....	213

Ek 57. Hasan Esat Işık'ın Annesi Makbule Hanım.....	213
Ek 58. Esat Paşa'nın Makbule Hanım'la evlendiği gün çektirilen resmi....	214
Ek 59. Çamlıca'da Makbule Hanım Eşeklerle bir kır gezintisinde.....	215
Ek 60. Esat Paşa ve Makbule Hanım Çamlıca'da bir aile toplantısında.....	215
Ek 61. Hasan Işık'ın annesi Makbule Işık'ın Ankara'da Kadastro Mektebi Müdürlüğü yaptığı dönem.....	216
Ek 62. Hasan Esat Işık iki yaşında köşk bahçesinde.....	216
Ek 63. Muzaffer Topçu ve Hasan Esat Işık Bisikletiyle.....	217
Ek 64. 1921 Yılında Hasan Esat Işık ve Teyze Kızları.....	217
Ek 65. Hasan Esat Işık 1930 yılında okulda spor dersinde	218
Ek 66. Esat Paşa ve ailesi	218
Ek 67. Hasan Esat Işık on yaşında	219
Ek 68. Topuzların evinde Galatasaraylı okul toplantısı	219
Ek 69. Hasan Esat Işık 1935 yılında Galatasaray Lisesi'nde okurken	220
Ek 70. 1937 Yılında Hasan Esat Işık	220
Ek 71. Hasan Esat Işık ve Ablası Tomris Işık	221
Ek 72. Hasan Esat Ankara'da akrabaları ile birlikte.....	221
Ek 73. Hasan Esat Işık Ümit Hanımla nikah töreninde	222
Ek 74. 1949'da Hasan Esat Işık ve Hıfzı Topuz	222
Ek 75. Bakan Işık Avrupa Konseyi İstişare Meclisinde	223
Ek 76. Hasan Esat Işık Paris Havaalanı'nda Karşılانırken	223
Ek 77. Paris'e Yeni Atanan UNESCO Delegatesinin Tanıtımında	224
Ek 78. Hasan Esat Işık, İhsan Sabri Çağlayangil'le	224
Ek 79. Hasan Esat Işık'ın kuzeni Hıfzı Topuz Bey	225
Ek 80. Hasan Esat Işık Paris Büyükelçisi iken Hıfzı Topuz Bey'e gönderdiği yeni yıl tebrik kartı.....	225
Ek 81. Tevfik Rüştü Aras'ın vefatı sonrası Hasan Işık'ın onun anlatan yazısı.....	226
Ek 82. Hasan Esat Işık'ın yazılarından bir demet	227
ÖZGEÇMİŞ	249

KISALTMALAR

AA	: Anadolu Ajansı
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
A.Ü.	: Ankara Üniversitesi
AET	: Avrupa Ekonomik Topluluğu
age	: Adı Geçen Eser
AKMP	: Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi
AP	: Adalet Partisi
ASALA	: Ermenistan'ın Kurtuluşu İçin Ermeni Gizli Ordusu
BAB	: Batı Avrupa Birliği
BAC	: Birleşik Arap Cumhuriyetleri
BM	: Birleşmiş Milletler
Bkz.	: Bakınız
BRT	: Belediye Radyo Televizyonu
Bs.	: Baskı
c.	: Cilt
CENTO	: Merkezi Antlaşma Teşkilatı
CGP	: Cumhuriyetçi Güven Partisi
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
CIA	: Merkezi İstihbarat Teşkilatı
CKMP	: Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi
ÇHC	: Çin Halk Cumhuriyeti
Dr.	: Doktor
DTCF	: Dil Tarih Coğrafya Fakültesi
DP	: Demokrat Parti
DSİ	: Devlet Su İşleri
DSP	: Demokrat Sol Parti
DYP	: Doğru Yol Partisi
Ed.	: Editör
Enosis	: Birleşik Krallık
EPU	: Avrupa Ödemeler Birliği
EOKA	: Kıbrıslıların Millî Mücadele Örgütü
FIR	: Uçuş Bilgi Bölgesi
GEÖK	: Galatasaray Eğitim Öğretim Kurumu
Gnş.	: Genişletilmiş
İMF	: Uluslararası Para Fonu
IRO	: Uluslararası Mülteci Teşkilatı
İ.Ü.	: İstanbul Üniversitesi
JUSMAT	: Türkiye'ye Yardım İçin Ortak ABD Askeri Kurulu
MBK	: Milli Birlik Komitesi
MC	: Milli Cephe
MHP	: Milliyetçi Hareket Partisi
MİT	: Milli İstihbarat Teşkilatı
MP	: Millet Partisi
MSP	: Milli Selamet Partisi

M.Ü.	: Marmara Üniversitesi
NATO	: Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
NOTAM	: Bütün Havacılara Tebliğ
No.	: Numara
OECD	: Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü
Ord.	: Ordinaryüs
Prof.	: Profesör
RCD	: Kalkınma İçin Bölgesel İş Birliği
Sa.	: Sayı
s.	: Sayfa
SBF	: Siyasal Bilgiler Fakültesi
SHP	: Sosyal Halkçı Parti
SKB	: Silahlı Kuvvetleri Birliği
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
SODEP	: Sosyal Demokrasi Partisi
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TBKP	: Türkiye Birleşik Komünist Partisi
T.C.	: Türkiye Cumhuriyeti
THA	: Türkiye Haberler Ajansı
TKP	: Türkiye Komünist Partisi
TRT	: Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu
TSK	: Türk Silahlı Kuvvetleri
TV	: Televizyon
UNESCO	: Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Teşkilatı
UNO	: Birleşmiş Milletler Teşkilatı
YTP	: Yeni Türkiye Partisi
yty	: Yayın Tarihi Yok.
yy	: Yayınevi Yok.
yyy	: Yayın Yeri Yok

GİRİŞ

Biyografi, “yaşayışları ve yaptıkları ilgi çekici olan önemli kişilerin hayatını inceleyen, bu alandaki bütün bilgileri derleyip anlatan bir yazı türüdür.”¹ Diğer bir deyişle “bir kimsenin yaşamının tarihçesini konu alan anlatılardır.”² Biyografik çalışmalardaki esas gaye söz konusu kişiyi tüm yönleriyle tanıtmaktır. Çalışmada ilgili kişinin yaşam öyküsü (nerede doğduğu, çocukluğunun nasıl bir ortamda geçtiği, öğrenim hayatı, yaptığı işler, çalıştığı yerler) karakteri, davranış özellikleri, görüşleri ve varsa eserleri incelenir. Çalışılan kişinin tetkik edilen bu nitelikleri bilgi, belge, tanık, kanıt ve örneklerle dayandırılarak kronolojik sıra halinde yazıya dökülür. Kişi tüm yönleriyle tanıtılırken, aşırı yerme ve övmelerden kaçınılmalı; tarafsız ve gerçekçi olunmalıdır. Bu özellik yazılan eserin bilimsel niteliği açısından oldukça önemlidir. Bu türde yazılan biyografiler gelecek kuşaklara önemli deneyimlerin, bilgilerin, örneklerin, görüşlerin aktarıldığı mühim kaynaklar olur. Biyografik çalışmaların yukarıda bahsedilen özellikleri, bu tür çalışmaların bilim ve kültür dünyasındaki gerekliliğini açık bir şekilde ortaya koymaktadır.

Bu yüksek lisans tez çalışmasında nitel araştırma yöntemlerinden faydalanılmıştır. Nitel araştırma, gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplanan yöntemlerin kullanıldığı, algıların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konmasında nitel bir sürecin izlendiği bir araştırma türü olarak söylenebilir.³ Ayrıca nitel araştırma, ilişkilerin anlamını ve türünü keşfetmek için gözlemlerin sayısal olmayan bir biçimde incelenmesi ve yorumlanmasıdır. Nitel yaklaşımlar, kişilerin yazdıklarını, söylediklerini veya gözlenen davranışlarını temel veri kaynağı olarak ele alır.⁴ Nitekim bu tez çalışmasında bahsedilen yöntemlerden faydalanılmıştır.

Biyografinin Türk yazın dünyasındaki yerine bakıldığında Osmanlı zamanında sağlam temellere sahipken; çağdaş Türk edebi ve akademik literatüründe

¹ “Biyografya veya Biyografi”, Meydan Larousse, c. 2, (İstanbul: Meydan Yayınevi, 1969): 417.

² “Yaşam Öyküsü”, Büyük Larousse, c.20, (İstanbul: Gelişim Yayınları, 1986): 12447.

³ Ali Yılıdırım-Hasan Şimşek, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri* (Ankara: Seçkin Yayınevi, 1999), 19.

⁴ Necmi Gürsakal, *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri* (Bursa: Uludağ Üniversitesi Yayınları, 2001), 119.

ise yöntem, nicelik ve nitelik açılarından hâlâ zayıf bir alan olduğu söylenmektedir.⁵ Bunun nedenlerine bakıldığında:

“En önemlilerinden birisi, yönetici elitin bağımsız bir kimlik oluşturmaması, daha açık bir ifade ile aristokrasinin ve dolayısıyla kültürü, siyasi yapıyı ve toplumu omuzlayan kişi veya ailelere özel arşivlerin teşkil edememiş olmasıdır. Bunun yanında, devlet adamlarının veya aydınların tek taraflı da olsa olayların arka planına ait zihniyet dünyasını yansıtan hatırat veya otobiyografi yazma alışkanlığının olmaması da önemli bir etkidir. Hâl böyle olunca, mevcut veriler, resmi alana yansıyan kuru, renksiz ve arka plandan mahrum belgeler noktasında yoğunlaşıyor ve bu da ortaya çıkan eserlerde çoğu kere insan boyutunun zorunlu olarak gözardı edilmesi gibi bir netice doğurabiliyor. Öte yandan, bu durumda veriler yine zorunlu olarak insanın yetişkinlik döneminde yoğunlaştığı için, şahsiyetinin ve altyapısının oluştuğu aile ortamı ve yetiştirme dönemi çoğu kere karanlıkta kalabiliyor. Her ne kadar imparatorluğun son yıllarında Osmanlı seçkinlerinin yavaş yavaş hatıralarını yazma çabaları başlamışsa da, bunun yeterli olmadığı açıktır.”⁶

Biyografi çalışmalarının Türk literatürdeki konumu yukarıda bahsedildiği gibidir. Biyografisi ele alınan Hasan Esat Işık hakkında bir literatür taraması yapıldığında, sadece AnaBritannica Ansiklopedisi’nde maddesinin olduğu ve bunun da genel hatlarıyla Cumhuriyet Gazetesi arşivinden faydalanılarak yazıldığı tespit edilmiştir. Bu bağlamda, Hasan Esat Işık’ın biyografisinin ele alındığı tez çalışması onun hayatının tüm yönleriyle anlatılması bakımından bir ilk olma niteliğine sahiptir.

Çalışmada hayat hikâyesi ele alınan Hasan Esat (Fikret) Işık, Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nde önemli makam ve görevlerde bulunmuştur. Hayatının tamamına yakını devlet hizmetinde geçiren Bakan Işık, uzun süre Dışişleri Bakanlığı’nda farklı ülkelerde çalıştıktan sonra, politikaya atılıp devlete hizmetini siyasi alanda sürdürmüştür. Öne çıkmaktan pek hoşlanmayan Hasan Esat Işık, devlet hizmetinde bulunduğu görevler ve yaşamı ile sıra dışı bir portre çizmektedir. Türkiye Cumhuriyeti’nin kritik dönemlerinde önemli görevler üslenmiş olan Hasan Esat Işık’la ilgili şu ana kadar bilimsel bir çalışma yapılmamıştır. Söz konusu öncü çalışmanın bu alandaki boşluğu dolduracağı muhakkaktır.

Bu tez çalışmasının temel gayesi, diplomat ve bakan Hasan Esat Işık’ın hayat hikâyesini ortaya koymaktır. Hasan Esat Işık’ın “devletli”, asil bir aileden gelmesi, babası Esat Paşa’nın önemli bir ittihatçı figür olması ve onun Türk devletinde kritik zamanlarda kayda değer görevler ifa etmiş olması, Hasan Esat Işık’ın yaşamını tez

⁵ Ali Akyıldız, *Sürgün Sefir Sadullah Paşa*, (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2011), 13.

⁶ *age*, 13, 14.

olarak seçmemizdeki önemli nedenlerdir. Hasan Esat Işık, uzun yıllar Türk hariciyesinde görev yapmıştır. Soğuk Savaş'ın en yoğun olduğu dönemlerde NATO'nun merkez karargâhının da bulunduğu Brüksel'de, Soğuk Savaş'ın en önemli unsurlarından biri olan Sovyetler Birliği'nin başkenti Moskova'da ve Ermeni Meselesi'nin yavaş yavaş Avrupa'da özellikle Fransa'da kendini hissettirmeye başladığı yıllarda da Paris'te devletini büyükelçi olarak temsil etmiştir. Büyükelçi Hasan Esat Işık, Brüksel'deki vazifesi sırasında Türkiye'nin en önemli hedeflerinden birisi olan Avrupa Birliği'ne giriş amacıyla imzalanan Ankara Protokolü'nün hazırlanması sürecinde ilgili heyete başkanlık yapmıştır. Türk Dışışleri'ndeki bu önemli görevlerinden sonra, hem Dışışleri Bakanlığı hem de Milli Savunma Bakanlığı görevlerini ifa etmiştir. Görevleri sırasında devletin dışışleri ve savunma politikalarına yön vermiştir. Nitekim Kıbrıs Meselesi'nin en çetrefilli bir hal aldığı dönemde, 1974 Kıbrıs Barış Harekâtı sürecinde dönemin Milli Savunma Bakanı olarak Başbakan Bülent Ecevit'e değerli fikirleriyle yardımcı olmuştur.

Her ne kadar babası Doktor Mehmet Esat Paşa ile ilgili akademik çalışmalar yapılmış olsa da son dönem Osmanlı yönetiminde önemli roller ifa etmiş bir aileden gelmiş olmasına ve Türk devletinin en önemli yönetim kademelerinde vazifeler yapmasına rağmen, diplomat ve siyasetçi Hasan Esat Işık'la ilgili bir araştırma henüz yapılmamıştır. Söz konusu yüksek lisans tezi bu manada bir ilk olma özelliğini taşımaktadır.

Tez beş bölümde planlandı. Birinci bölümde Hasan Esat Işık'ın şeceresi, doğumu, yaşadığı aile ortamı ele alındı. Hasan Esat Işık'ın babası Esat Paşa, Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılışı ve Cumhuriyet'in kuruluş sürecinde yaşadı. Paşa bu süreç aktif rol alarak yeni kurulacak devletin altyapı çalışmalarını daima destek oldu. Paşa, vatanın kurtuluşu için faydası olduğuna inandığı cemiyet ve derneklere üye oldu ve bazılarında başkanlık görevi yaptı. Paşa bu faaliyetlerinden dolayı tutuklanarak Malta'ya sürgün edildi.

Hasan Esat Işık'ın eğitim hayatına ve Dışışleri Bakanlığı'nda ifa ettiği mesleki hizmetlere ikinci bölümde değinildi. Zeki ve çalışkan bir yapıya sahip olan Hasan Esat Işık, iyi bir eğitim sürecinden geçerek Dışışleri Bakanlığı'nda çalışmaya başlar. Olaylara bakışı ve ortaya koyduğu fikirlerle bakanlık içinde hızlı bir şekilde yükselerek bakanlığın önemli bürokratlarından biri olur.

Üçüncü bölümde, 27 Mayıs askeri darbesi sürecinde yaşadıkları, büyükelçilik görevleri, Ortak Pazar görüşmelerindeki rolü ve Fransa'daki çalışmaları üzerinde duruldu. Hasan Esat Işık, 27 Mayıs askeri darbesi sonrası kısa bir dönem sıkıntılı bir süreç yaşasa da ardından Brüksel'e Büyükelçi olarak atanır. Hasan Esat Işık, bu dönemde Türkiye'nin Avrupa Ekonomik Topluluğu'na katılma sürecinin ilk önemli basamağı olan Ankara Protokolü'nün müzakerelerin yapan heyetin başına getirilir. Büyükelçi Işık, bu görevi de sahip olduğu vizyonla başarılı bir şekilde yürütür ve 1963'de Ankara Protokolü imzalanır. Hasan Esat Işık'ın büyükelçilik serüveni Moskova ve Paris'le devam eder. Büyükelçi Işık Sovyetler Birliği ile ilişkilerde yeni bir sinerji oluşturarak Türkiye ile Sovyetler Birliği arasındaki münasebetlerde önemli mesafe alınır. Moskova'dan Paris'e büyükelçi olan Hasan Işık, bu dönemde Türkiye ile Çin Halk Cumhuriyeti arasında kurulan ilişkilerde önemli görevler üstlenir.

Dışişleri Bakanı Hasan Esat Işık'ın siyasete girişi, Dışişleri ve Milli Savunma Bakanlığı görevleri, dış politikaya bakışı, Kıbrıs Barış Harekâtı ve 12 Eylül Askeri Darbesi sonrası yaşadığı süreç dördüncü bölümde incelendi. 1973'te Marsilya'da dikilen Ermeni Anıtı'nı protesto amacıyla Türkiye'ye dönen Büyükelçi Işık, siyasete girerek hizmetini orada sürdürür. Bülent Ecevit Hükümetleri'nde Milli Savunma Bakanlığı yapan Hasan Esat Işık, Ordu'yu gerçek demokrasilerde olduğu gibi sivil iradenin kontrolüne alabilmek için girişimlerde bulunur. Ancak bundan ciddi bir şekilde rahatsız olan Genelkurmay ile ilişkiler bozulur. Hasan Esat Işık'ın orduyu kontrol altına alma çabası onun demokratik değerlere olan inancını göstermesi açısından önemlidir. Bakan Işık'ın bakanlığı sürecinde bulunduğu kritik görevlerden biri 1974 Kıbrıs Barış Harekâtı'nda Başbakan Bülent Ecevit'in yanında olmasıdır. Bakan Hasan Esat, bu süreçte Başbakan Bülent Ecevit'i desteklemiştir.

Hasan Esat Işık'ın karakteristik niteliklerini yansıtan devlet adamlığı, Türk Silahlı Kuvvetleri konusundaki yaklaşımı, 12 Eylül askeri darbesi ve 1982 Anayasası'na bakışı, sanata ve sanatçıya bakışı üzerine yapılan değerlendirmeler beşinci bölümde ortaya kondu. Önemli bir devlet adamı olan Hasan Esat Işık'ın bir başka niteliği de sanata ve sanatçıya verdiği değerdir. Bakan Işık, sanatçıyı milletin önemli değerlerinden biri olarak görmüş ve yaşamı boyunca imkânları ölçüsünde onlara yardım etmiştir.

Sonuç olarak bu yüksek lisans tezi Hasan Esat Işıık’la ilgili bütün meseleleri ele almış olma iddiasında değildir. Bilakis Cumhuriyet Tarihi içinde önemli vazifeler yapan bir Türk diplomat ve siyasetisini Türk akademik dünyasına ve kamuoyuna tanıtan nc bir çalışmadır. Bu tür biyografik n çalışmalar dönemin önemli bir simasını yakından tanımanın yanında siyasi hadiseleri daha şümullü ve isabetli değerlendirme imkânı da sunacaktır.

1.HASAN ESAT IŞIK'IN AİLESİ

İnsanlar için aile kökleri, kimliğini nereden geldiğini gösteren bir yol haritasıdır. Şecere, yani soyağacı kendimizi tanımamızda ve tanıtmamızda bizlere rehberlik eder. Birey soyağacını bilmediğinde ortada kalan bir varlık gibidir. Bu yüzden Mehmet Esat Paşa'nın kızı Tomris Atikkan (Işık)⁷ kökten beslenmeyen her şeyin kendisini yorduğunu söyler. Ona göre, “yaşamın gizemi köklerde saklı[dır]. Her şeyin başlangıcı kök[tür]. Toprakta ağacın, ailede çocuğun, evrende insanın yeşermesi kökten başlıyor[dur]. Bu yüzden de ailesinin köklerine çok yakın o. Ve çocuklarda, ailenin köklerinden gelen yapının tekrar canlandığına inanıyor.”⁸ Baba ve anne tarafından “devletli” olan Mehmet Esat Paşa'nın şeceresi şöyledir:

⁷Tomris Atikkan (Işık): Hasan Işık'ın kız kardeşi Tomris Hanım 1914 yılında doğmuştur. Babası Dr. Esat Paşa, annesi Makbule Hanım. Tomris Hanım Zeynep (Zeynep Atikkan hakkında daha geniş bilgi için bakınız, Cemal A. Kalyoncu, “Sessiz Ama Derin”, *Aksiyon Dergisi*, s.233 (22 Mayıs1999): 44-46) ve Esat adında iki çocuk sahibidir (Leyla Neyzi, *İstanbul'da Hatırlamak ve Unutmak*, (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1989, 181-218). Tomris Hanım, pek az Türk kadınının üniversite okuyabildiği yıllarda Fransız Filoloji'sinden mezun olur. Bir subayla evlenir. Eşi (Sadi Atikkan) daha sonra generalliğe kadar yükselir. (Kadircan Keskinbora, *Bilimde Siyasette, Milli Mücadelede Bir Işık Esat Işık*, (İstanbul: Som Kitap, 2010, 149). Sadi Atikkan Türk Ordusu'ndaki önemli havacı generallerden biridir. Atikkan, Türkiye Cumhuriyeti'ni Devleti'nin kurucusu ulu önder Mustafa Kemal Atatürk'le aynı ortamlarda bulundu. Emekli Hava Tümgeneral Sadi Atikkan, Atatürk'e ait bir anısını şöyle anlatır: 1935 yılında, Ankara Palas'taki Cumhuriyet balosunda Atatürk her zamanki gibi bizlerden bir gurubu, yarım daire şeklinde karşılırlarına almışlar neşeli bir şekilde sohbet ediyorlardı. Sorular soruyor, tatmin olmazsa kişisel fikirlerini söylüyordu. Konu, ilk kadın pilotumuz Sabiha Gökçen'di. Kadın pilot konusunda düşüncelerimizi öğrenmek istiyorlardı. Bir süre sonra konu değişti. Deniz Kuvvetleri'nden, Hava Kuvvetleri'ne, geçmiş, fakat uçuculukta başarılı olamamış bir arkadaşımız, hiç münasebet yokken, eski görevine dönmek istediğini söyledi. Bilindiği gibi zaman ve koşullar ne olursa olsun, ciddiyet dışı hareketlere hiç hoşgörüsü olmayan Atatürk, arkadaşımızdan bu isteğinin nedenini sordu. O da, Deniz Kuvvetleri'nde daha yararlı olabileceğini söyledi. Atatürk'ün bir özelliği de, çok hassas yaradılıştı bir insan olması idi. Birden neşesini kaybetti. Hepimize hitap ederek: “Sizlere şunu söyleyeyim ki meslek değiştirenler hiçbir zaman başarılı olamazlar. Eminim ki bu arkadaşımız, aranızda başarılı olmadığı için sizlerden ayrılmak istiyor.” Etrafında oluşturduğumuz yarım çemberi, benim bulunduğum yerden geçmek için yürüdü. İşte o anda, birden ağızımdan şöyle bir söz çıktı: “-Sayın Atatürk'üm, Sabiha Gökçen'i İzmir'e göndermenizi istirham...” Atatürk, sözümü kesti ve o, insana dehşet veren mavi gözlerini, gözlerime dikerek biraz da sertçe sordu: “-Ne yapacaksın Gökçen'i İzmir'de?” Açık söylemek gerekir, o an dizlerim tir tir titriyordu. Ürkek bir sesle sorularını cevapladım: “-Sayın Atatürk'üm, İzmir'de halk arasında Sabiha Gökçen'in yalnız uçmadığı, uçuşlarında yanında daima bizlerden biri bulunduğu şeklinde yaygın bir kanı var. Hâlbuki İzmir'e gelip ve İzmir Türk Hava Kurumu'nun, Gaziemir Hava Alanı'na davet edilerek halk ve öğrenciler önünde yapılacak bir gösteri uçuşu ile arz ettiğim bu yanlış kanı, ortadan kalkmış olur”. Konuşmamın ortalarına doğru, Atatürk'ün yüzündeki asabi çizgiler silinmiş, her zamanki o sakin halini almıştı: “-Haklısın. İyi bir fikir. Göndereyim döndereyim!” der. (Muhterem Erenli, “Atatürk ve Havacılık”, *T.C. Başbakanlık Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Araştırma Merkezi*). (<http://www.atam.gov.tr/dergi/sayı-04/ataturk-ve-havacilik>) [26.04.2014].

⁸ Neyzi, *age*,181.

“...Esat Paşa'nın babası, Sadrazam Arif Paşa'nın oğlu Şura-yı Devlet (Danıştay) Azası Neşet Bey. Annesi reji komiseri Gürcü Yusuf Paşa'nın kızı Fatma Hanım. Hasan [Esat] Işık'ın annesi Makbule Hanım'ın babası, Bent Nazırı Nevşehirli Musa Paşa'nın⁹ oğlu Vezir Hasan Hilmi Paşa.¹⁰ Annesi ise, Çerkez kökenli, sarayda yetişmiş olan Meyyale Hanım.”¹¹

İmparatorluğu'n köklü bir aileden gelen Hasan Esat Işık'ın aile büyükleri Osmanlı devlet yönetiminde önemli görevlerde bulunmuşlardı. Nitekim Işık'ın annesi Makbule Hanım'ın vefat ilanında da ailenin soyağacı görülmektedir.

“Eski Sivas valilerinden Hasan Hilmi Paşa'nın kızları, merhum göz hastalıkları mütehasssısı Dr. Esat Işık Paşa'nın refikaları, Milli Savunma Bakanı Hasan Esat Işık ve Tomris Atikkan'ın anneleri, Ümit Işık ve Emk. Hava Tümgeneralı Sadi Atikkan'ın kayınvalideleri, Dr. Esat ve Zeynep Atikkan ve Yusuf Işık'ın büyükanneleri, Topuz, Beşpınar, Ceyhan ve Tansuk ailelerinin teyzeleri, İstanbul Şehir Meclisi eski azalarından ve Tapu Kadastro Mektebi Müdür[e]lerinden, Makbule Esat Işık 19 Haziran 1974 günü hakkın rahmetine kavuşmuştur...”¹²

Osmanlı İmparatorluğu'nun çeşitli kalemlerinde çalışan ve önemli vazifeler ifa eden bir aileden gelen Hasan Esat Işık, hayatını şekillendirirken ailesinin üst düzeydeki bireylerinden ilham alıp etkilenecek Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nde önemli görevler ifa eden bir bürokrat ve devlet adamlarından olacaktır.

⁹ Sultan Abdülaziz, validesi Pertevniyal Sultan'ın Kahvecibaşısı'nı Su Nazırlığı'na getirmiştir. Musa Ağa Nevşehirli'dir. Günün birinde İstanbul'a gelmiş ve Saray'da önce Kapıcılar Kethüdalığı'na atanmış, sonra da Kahvecibaşı olmuştur. Su Nazırı olunca, paşalığa terfi etmiş, bir ara da Sürre Emirliği'ne atanarak hac kafilesini Mekke'ye götürmüştür. İşin ilginç yanı, o dönemde bir insanın kapıcılar kâhıyalığından kahvecibaşılığa, oradan da bakanlığa yükselebilmesidir (Keskinbora, age, 158).

¹⁰ Kapıcılar ağası Musa Ağa'nın oğlu olan Hacı Hasan Bey 1263 (miladi 1846) senesinde İstanbul'da doğdu. Beşiktaş Mektebi Rüştıyesi'nde Arapça ve Farsça öğrendi. 1280'de (Aralık 1863) Meclis-i Vala Mazbata odasına, daha sonra Mabeyn-i Hümayun Melukane kitabetine memur oldu. Buradan da İçel Mutasarrıflığı'na tayin olundu. 1299 senesinde Yozgat Sancağı Mutasarrıflığı'na, 1301 senesinde (Eylül 1881) ise Canik Sancağı Mutasarrıflığı'na tayin olundu. 1304 senesi Receb'inde (Mart 1886) Kütahya Sancağı Mutasarrıflığı'na tayin edildi. 1304 Şevval'inde (Haziran 1886) ise Memuratülaziz vilayeti valiliğine atandı. 1308 senesi Safer ayında (Eylül 1890) Konya vilayeti valiliğine tayin edildi. 1311 senesi Zilkade'sinde (Nisan 1893) Hicaz vilayetine vali olarak atandı. 1312 senesinde Rebiül ahirinde (Eylül 1896) Rütbe-i Samiye-i Vezarete tevcih olundu. Kendine güvenildiği ve Sivas vilayetinin önemi sebebiyle, iyi bir hizmeti görülmesi de 1314 yılının Şevval'inde (Mart 1896) Sivas vilayeti valiliğine tayin edildi. (Tercüme-i Hal Hacı Hasan Hilmi Paşa, 29 Kasım 1900, Babıâli Memurin Mülkiye Komisyonu, Adet 2 sicil / 230 Varak, s.1-4) (Belgenin transkribi Hıfzı Topuz Bey'den alındı, orijinali kendisindedir).

¹¹ Neyzi, age, 181.

¹² Milliyet Gazetesi, 20 Haziran 1974, 10, bkz. ek 1.

1.1. Babası Doktor Mehmet Esat Paşa

Esat Paşa Osmanlı Devleti'nin yıkılmak üzere olduğu dönemin önemli devlet adamlarından biridir. İmparatorluğun dağılma sürecine denk gelen bir zamanında dünyaya gelir. “Annesi Fatma Hanım’ın babası Neşet Bey’den ayrılması nedeniyle küçük yaşta babasından ayrılan Esat Paşa, geniş bir aile ortamında yetişerek başta dayısı Nuri Bey olmak üzere akrabalarının yardımıyla iyi bir eğitim sürecinden geçer.”¹³ Aldığı mutena eğitim nedeniyle Osmanlı bürokrasisinde önemli yerlerde görev yapar. İstanbul’un işgali sonrası, Tomris Atikkan’ın anlatımıyla, “Soylu halk adamı Dr. Esat Paşa”¹⁴ İngilizler tarafından tehlikeli bulunarak Malta’ya sürülür.¹⁵ Zira Esat Paşa, Anadolu’daki Milli Mücadele’yi gönülden destekliyordu ve bazı önemli ve gizli faaliyetlerde bulunuyordu. Hasan Esat Işık ve Tomris Atikkan’ın babası olan Mehmet Esat Bey¹⁶ 1865 yılında İstanbul’da dünyaya gelir. Vezir Arif Paşa’nın oğlu Neşet Bey’le evlenen annesi Fatma Hanım, Esat Bey iki yaşındayken eşinden ayrılıp baba evine döner. Bu ayrılığın nedeni olarak Tomris Hanım, ‘büyük babası Neşet Bey’in mirasyedi olduğunu ima eder. Fatma Hanım’ın ise güçlü ve olgun bir hanım olup, Mevlevilikte de yüksek bir mertebeye erişmiş olduğunu belirtir. Fatma Hanım’ın Üsküdar’daki Mevlevi tekkesine gömülmüş olması da bunun kanıtı[dır].’ Esat Bey’in çocukluk yılları büyükbabası Gürcü Yusuf Paşa’nın evinde geçer.¹⁷ Küçük yaşta babasından ayrı kalan Esat Bey büyükbabası Vezir Yusuf Paşa ve dayısı Nuri Bey’in¹⁸ yanında ve onların gözetiminde geniş bir aile ortamında büyür. Ailedeki herkesin ona sevgi göstermesi nedeniyle baba eksikliğini çok hissettirmedeği söylenebilir. Esat Bey, kendisine yakın ilgi ve sevgi gösteren dayısı Nuri Bey’den şöyle söz eder,”¹⁹

“Dayım Nuri Bey’i ancak Avrupa’dan geldikten sonra tanıdım. Beylerbeyi Küplüce’de bir köşkte oturuyorduk. Namık Kemal ve Reşat Bey de o civarda oturuyorlardı. Kemal Bey merhum mahdum Ekrem ve Reşat Bey’in mahdumu Ali Ferruh Beyler ile akran olmak itibarıyla Beylerbeyi’nde tanıştık. Dayımın vefat eden haremimden bir kızı olmuş, o da vefat etmiş, hilkaten, çocuk muhibbi olmasından beni çok sever ve yanımdan ayrılmaz, vatani meselelerde müzakeratı maksadıyla içtima ettikleri rüfekasının evlerine beni de götürür ve ekseri mahrem içtimalarında uşaklardan asude

¹³ Keskinbora, age, 146.

¹⁴ Neyzi, age, 181.

¹⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz. Bilal Şimşir, *Malta Sürgünleri*, (Ankara: Bilgi Yayınevi, Nisan 1985).

¹⁶ Esat Paşa’nın soyağacı için bkz. ek 2.

¹⁷ Neyzi, age, 181.

¹⁸ Menapirzade Nuri Bey, Vezir Yusuf Paşa’nın oğlu ve Esat Bey’in dayısıdır. İyi öğrenim görmüş, yabancı dil bilen, zarif, erdemli bir Türk aydınıdır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Keskinbora, age, 61.

¹⁹ age, 43.

kalmak için kahve, su götürmek ve sigara tablası dökmek gibi hizmetleri bana gördürüyorlardı. Ben de pederden mahrum olduğundan ve dayımı çok sevdiğimden beni yanından ayırmaz ve bu münasebetle aralarında cereyan eden, müzakeratı tam anlayamadığım halde kemal-i dikkatle dinler, bundan lezzet alırdım. Bilahare, 14-15 yaşlarında aklım ermeye başladığı zaman müzakeratta teati olunan cümleleri ve meallerini tahlil ederek anlamaya çalışırdım. O tarihte dimağa zerk edilen hürriyet ve istiklal tohumları tedricen neşvü nema bulmuş ve vatan sevgisi kalbimde yer tutmuştu. O zaman intişar etmekte olan Tasvir-i Efkâr ve İbret gazetelerini okur ve ihtiva ettiği maksadı anlamaya çalışırdım.”²⁰

O zamanki adıyla “Jön Türkler (Genç Türkler, Yeni Osmanlılar) adıyla anılan ve hayatına yön veren büyüğünün (dayısı Nuri Bey) ilk liderlerinden birisi olduğu örgüt Esat Paşa’nın hayatına da yön verecektir.”²¹ KızıTomris Atikkan bu toplantılar için “Bunlar gizli toplantı. Uşakları sokmuyorlar. Babam on iki-on üç yaşında, kahve götürüyor. ‘Müthiş bir sesi var Namık Kemal’in. O saçları kıvrır kıvrır, gür sesiyle ‘Vatan! Millet! Hürriyet!’ dedikçe büyük bir coşku alırdı beni’ diye anlatırdı.”²²

Esat Bey, İlköğrenimini Üsküdar’da tamamladı. Ardından Galatasaray Sultanisi’ne kaydoldu. Bir rastlantı neticesinde II. Abdülhamit’le karşılaşma sonrası Padişahın isteğiyle onun çocukları ile yani şehzadeler ile özel eğitim gördü. Buradaki eğitimden pek hoşlanmayan Esat Bey, dayısının yardımıyla buradan ayrıldı. Esat Bey dönemin Erkan-ı Harbiye nazırı olan Ethem Paşa’nın yardımıyla Askeri Rüştîye’ye (Ortaokul) kaydoldu. Babasından mahrum olan Esat Bey Rüştîye’nin son sınıfında annesini de kaybetti. Bu durum onu olumsuz etkilese de eğitimine devam eden Esat Bey Rüştîye’nin ardından Askeri Tıbbîye’ye girdi. “Çalışkanlıkla geçirdiği Tıbbîye öğreniminden sonra 25 Mart 1889’da 24 yaşında doktor yüzbaşı olarak 205 diploma numarası ile mezun oldu.” Esat Bey Mekteb-i Tıbbîye öğrenimi sırasında tanıştığı İttihat ve Terakki fikirlerini benimsemiş ve hürriyetçi fikirleri nedeniyle jurnallenmiştir. Bu jurnal sonrasında Beşiktaş Muhafızı Yedi-Sekiz Hasan Paşa²³ sayesinde tutuklanmaktan kurtulmuştur. Esat Bey daha sonra İttihat ve

²⁰ age,44, 45.

²¹ age, 44, 45.

²² Neyzi, age, 181.

²³ Hasan Paşa (Yedi-sekiz): II. Abdülhamit devrinde uzun zaman Beşiktaş muhafızlığında bulunan Hasan Paşa, imzasını eski harflerle 7 ve 8’i (VA) birbirinden biraz ayrı yazıp araya düz bir çizgi çekecek kadar basit bir şekilde attığı için, halk arasında yedi-sekiz lakabıyla tanınırdı. Hiçbir tahsil görmediği halde, basit bir jandarma neferliğinden müşirliğe kadar yükselen Hasan Paşa, rivayete göre basit bir jandarma neferi iken tesadüf neticesinde o sıralarda ikinci veliaht bulunan Abdülhamit ile karşılaşmıştır. Hasan’nın o gece Abdülhamit’in arabasının yolunu kesip, kendisine: “Ben veliaht filan tanımam sadece padişahı tanırım” demesi, kısa bir müddet sonra padişah olan II. Abdülhamit’in bu sadık adamı arayıp buldurmasına sebep olmuştur. Padişah tarafından Beşiktaş muhafızlığına getirilen

Terakki'nin 1897 yılında kurulacak olan Cenevre şubesinin kurucularından birisi olacaktır. Esat Bey bilahare göz hastalıkları üzerine ihtisas yapmak üzere 1890 yılında Paris'e gönderildi. Oradaki öğrenimi iki yıl daha uzatılan Esat Bey, tıp eğitimini ve uzmanlık eğitimini tamamlayıp bir süre çalıştıktan sonra 1894'te İstanbul'a döndü.²⁴ İstanbul'a döndükten sonra Asker-i Tıbbiye'de emar-ı ayniye (göz hastalıkları) dersi Muallim Muavinliği'ne²⁵ getirildi.²⁶ Bu görevde de büyük istek ve arzu ile çalışan Esat Bey o zaman Demir Kapı'daki bu okulda modern anlamda ilk olan 15 yataklı müstakil bir göz kliniğini açtı. Dolayısıyla bundan sonraki dersleri nazari (teorik) ve ameli (pratik) olarak vererek derslerin daha faydalı geçmesini sağladı.²⁷

Doktor Esat Bey'in "Sadrazam Halil Rıfat Paşa'nın gözlerindeki hastalığı tedavi etmesini duyan II. Abdülhamit, Esat Bey'i sarayda kabul etmiştir. Bu görüşmede Padişah kendisine 200 altın armağan eder. Padişahla görüşme fırsatını değerlendiren Esat Bey, Tıp Fakültesi'nde Göz Hastalıkları Servisi'nin kurulması yönündeki dileğini Sultana arz eder. Binbaşı rütbesine terfi eden Esat Bey muallim muavinliği sonrası Yıldız Hastanesi'nde görevlendirilir. Bunlarla birlikte Sivil Tıbbiye, Askeri Tıbbiye ve Sıhhiye-i Umumi üyeliklerine atanır. Bu önemli görevleri başarıyla yürüten Esat Bey yarbay (kaymakam) rütbesine yükselmesi sonrası 1899 yılında müderris (bugünkü eşdeğeri: Profesör) kadrosuna getirilir. Esat Bey'in, Osmanlı-Yunan Savaşı'nda (1897) Gazi Ethem Paşa'nın karargâhında yaptığı önemli hizmetler, rütbesinin generalliğe yükseltilmesinde olumlu etkisi oldu. Bu görevlerden başka Darülaceze ve Hamidiye Etfal Hastaneleri'nde fahri göz hekimliği yaptı. Kendini mesleğini adayan Esat Paşa hastalarına çok değer verir, onlara iyi muamele etmeyi hekimliğin birinci vazifesi görürdü. Esat Paşa, geri kalan zamanını ve gecelerinin büyük bir kısmını yurdun kurtarılması faaliyetlerine ayırmıştır. Paşa kendini mümkün mertebe gizlemişse de hafiye teşkilatı tarafından takip edilmekten kurtulamamıştır. Büyük bir vatan sevgisine sahip olan Paşa fikirlerini, derslerinde açıkça söyleyerek öğrencilerinde vatan sevgisinin yerleşmesini gayret etmiştir. Paşa

Hasan Paşa Beşiktaş ve civarını tam bir emniyet altına almış ve hizmetine mukabil müşirliğe yükseltilmiştir. Hasan Paşa 1905 yılında vefat etmiştir. "Hasan Paşa (Yedi-sekiz)", *Türk Ansiklopedisi*, c. XIX (Ankara: Milli Eğitim Basımevi, 1971), 23, 24.

²⁴ Keskinbora, *age*, 73,74-77.

²⁵ Bugünkü eşdeğeri doçent'tir. (*age*,78)

²⁶ "Işık, (Mehmet) Esat", *AnaBritannica Genel Kültür Ansiklopedisi*, c.11 (İstanbul: Ana Yayıncılık, 1988): 409.

²⁷ Keskinbora, *age*, 78,79.

öğrencilerine; “Vatana karşı borcumuzu ölünceye kadar yapmaya mecburuz. Yapacağımız işler hepimizin iyiliği için olmalıdır. Herkes kendine düşen görevi yapsın” şeklinde sık sık tembihlerde bulunmayı ihmal etmemiştir.²⁸ Mucitler dünyasında da yerini alan Esat Bey,

“Alman fizik bilginlerinden Helmholt’un 1851’de keşfettiği basit oftalmoskopu²⁹ 1903’te yeniden düzenleyerek kendi adıyla literatüre geçen çift aynalı yeni bir oftalmoskop geliştirdi. Hasta olmadıkları halde gözlerinden rahatsız olduğunu ileri sürenlerin muayenesi için Esat Stereoskopu adı verilen bir aygıt yaptı.”³⁰

İşini severek yapan Esat Bey’in sahip olduğu iş ahlakıyla çevresinde ün yapması, onunsaray doktorluğuna tayin edilmesinde etkili oldu. Saraya tayin edildikten sonra mirliva (Tuğgenaral) rütbesine terfi eden Esat Bey, bu rütbesiyle 1908 yılına kadar görev yaptı. Ancak 1908 yılında meşrutiyetin ilan edilmesinden evvel mirliva rütbesi geri alınarak tenzili rütbe uygulamasıyla generallikten yarbaylığa indirildi.³¹ Bu dönemde Askeri Tıbbiye ile Mülkiye Tıbbiye birleştirilerek Haydar Paşa Tıp Fakültesi’ne dönüştürüldü ve Paşa buraya “göz hocası” olarak görevlendirildi. Paşa, Malta Sürgünü dönemi kesintisi hariç Darülfünun kapatılma sürecine kadar bu görevini sürdürdü.³² Paşa okuldaki çalışmalarının yanında Müdafaa-i Milliye, Hilali Ahmer gibi cemiyetlerin kuruluşlarında da rol aldı. 1912 yılından itibaren uzun yıllar Sıhhiye Müdüriyeti Umumiyesi’ni (Sağlık Genel Müdürlüğü, o zaman için Sağlık Bakanlığı ile eşdeğer) idare etti.³³

Esat Paşa, doktorluğunun yanı sıra siyasi faaliyetlerde de bulundu. Bu çerçevede Paşa’nın Nurosamaniye’deki evi ve muayenehanesi ile İttihat ve Terakki Fırkası’nın köşkü arasındaki mesafenin kısa oluşu Paşa’nın Genel Merkez toplantılarına kolaylıkla gidip gelmesini imkân sağlar. Ciddi ve baskın bir kişilik yapısına sahip olan Paşa, katıldığı toplantılarda sık sık ciddi tartışmalar yapmaktan da çekinmedi. Bu toplantılarda Esat Paşa’nın, Talat Paşa, Doktor Nazım ve Enver

²⁸ age, 79, 80.

²⁹ Fransızca ophtalmoscope kelimesinden gelir. Tıpta gözün içini muayene için kullanılan alet. Bkz. *Meydan Larousse Ansiklopedisi*, c 9. (İstanbul: Meydan Yayınevi, 1981), 481.

³⁰ “Işık , (Mehmet) Esat”, *AnaBritannica...*, 409.

³¹ Saray kadrosu meşrutiyetten sonra bir hayli azaltılmış, kadrodaki birçok görevlinin rütbesi indirilmiştir. Bu uygulamadan Esat Paşa’da etkilenmiş, paşalık rütbesi kaimmakam (kaymakam-yarbay) rütbesine indirilmiştir. Fakat daha sonra paşalık rütbesi kendisine tekrar verilmiştir. (Keskinbora, age, 81)

³² age, 80-82.

³³ age,143.

Paşa ile olan tartışmaları halk içinde yapılan sohbetlerin konusunu oldu.³⁴ Hem mesleğinden ödün vermeyen hem de ülke meselelerine olan duyarlılığıyla ön plana çıkan Esat Paşa'yı Tomris Atikkan şöyle tarifi ediyor:

*"...bilimsel kimliği bakımından tam bir 'Avrupalı' olmakla birlikte, çok da vatanseverdir. Mesleki açıdan Avrupalı olan Esat Paşa, Osmanlı kültürüne de çok bağlıdır. Özellikle klasik müziği çok sever. Tomris Hanım'ın çocukluğunda, zamanın ünlü müzisyenleri her hafta Esat Paşa'nın Moda'daki konağında konser verirler: 'O meşhur Leon Hancıyan'lar bizim eve gelip çalışıyorlar.' Esat Paşa bu müzikte, annesi Fatma Hanım'dan aldığı tasavvuf ruhunu arıyordu belkide. Hatta müziği sevmeyip de yukarılara kaçan kızına dedi ki 'kızım çok üzülüyorum, sana Türk kültürünü tam veremedim galiba.' Esat Paşa, hiçbir konuda çocuklarına baskı yapmaz: Babamdan bir gün bir şey istedim. 'Bak kızım, sen beni ikna edersen, senin dediğin olur. Ben seni ikna edersem benim dediğim olur' dedi."*³⁵

Esat Paşa, Avrupa kültüründen ve Jön Türk hareketinden ilham aldığı eşitlik, özgürlük ve demokrasi fikirleri ile annesinden aldığı tasavvuf anlayışını bütünleştirerek onu demokrat bir halk adamı yapar. Esat Paşa'nın hekimlik kimliği ve siyasi çalışmalarının yanında Çamlıca'daki çiftliğinde yaşamayı çok sevmesi ve çiftlik hayatına olan ilgisi onun bir başka yönünü oluşturur.³⁶ Paşa'nın hayatının önemli bir bölümünün geçtiği, Çamlıca'daki çiftlik en çok sevdiği yerlerden biriydi. Bahçeyle uğraşmaktan zevk alan Paşa kendi istediği gibi bir çiftçi odası da vardı. Ata binmeyi ve avcılığa meraklı olan Paşa çiftlikteki bahçıvan kulübesinde yemek yemeyi çok severdi. Edebi bir kişiliğe de sahip olan Paşa, şiir yazmayı sever, müziğe ilgi duyar çiftlikte sık sık saz âlemleri düzenlerdi. Klasik müziğe ilgisi olan Paşa'nın saz âlemlerine dönemin ünlü müzisyenleri katılırdı. Nerdeyse her hafta yapılan bu etkinliklere Tanburi Cemil Bey ve Artaki Candan en çok gelen müzisyenlerdi.³⁷

Mehmet Esat Paşa'nın evlilikleri, onun hayatındaki önemli dönüm noktalarıdır. Paşa birinci evliliğini³⁸ Paris büyükelçisi Sadullah Paşa'nın³⁹ kızı Nazlı Hanım⁴⁰ ile yapar. Paşa bu evlilikten dört çocuk sahibi olmasına rağmen, Nazlı

³⁴ age, 119, 120.

³⁵ Neyzi, age, 181, 182.

³⁶ age, 182.

³⁷ Keskinbora, age, 161, 162.

³⁸ Esat Bey'in birinci evliliği için bkz. ek 3.

³⁹ Bilgi için bkz. Akyıldız, age.

⁴⁰ Sadullah Paşa'nın sağlığında zaman zaman rahatsızlıklar geçiren ve narin bir bünyeye sahip olduğu anlaşılan Nazlı Hanım, daha sonra da göz hekimi Mehmed Esad [Işık] Paşa ile evlendi. Arkadaşı olan ressam Naciye Neyyal, onun bu evlilikten mutlu olmadığını, eşinin onu üzecek ve gururunu incitecek bazı ilişkileri yüzünden bir ara balkondan atlamak suretiyle intihara bile kalkıştığını ve etrafındakilerin ona engel olduğunu belirtmektedir. Yaşadığı bu ailevi sorunlar yüzünen, zaten hassas

Hanım'ın rahatsızlığı nedeniyle bu evlilik kötü sonla biter. On iki yıl gibi uzun bir süre yalnız yaşar. Bilahare kendisinden bir hayli genç olan, kızı Tomris Atıkkın'ın deyimiyle "Yaman Çerkez" olan Makbule Hanım ile evlenir. 'Gönlünün ve evinin sultanı olacak bu hanımın sevgisi', Esat Paşa'ya 'annenizle tanışmasaydım ben hiçtim' dedirtecektir.⁴¹ Paşa, Makbule Hanım ile olan evliliğinden Tomris ve Hasan adıyla iki çocuk sahibi olur.⁴² Anlaşılan Esat Paşa'nın Makbule Hanım'la yaptığı bu evlilik onu hayatına tekrardan anlamlandırmıştır. Dolayısıyla bu evlilik Paşanın hayatını yeniden anlamlandırmıştır.

Esat Paşa fiziki özellikleri olarak, "kısa boylu, uzun bıyıklı, sert tavırlı, gayet ciddi, çevresinde saygı uyandıran bir kişiydi. Zarif giyinir, zarif tavırları ve aşırı nezaketi ve ikna edici sözleriyle dinleyenlerin dikkatlerini üzerine toplardı." Yardım severdir ve mevkisini menfaat için kullanmaz. Çevresindeki ihtiyaç sahiplerine yardımını eksik etmeyen Paşa, tanıdığı bir Rum doktorun vefat etmesi sonrası; onun ortada kalan iki çocuğunu yatılı okula yerleştirmeye kadar evinde misafir eder.⁴³

Esat Paşa, yüreği vatan sevgisiyle dolu biriydi. Derslerinde yaptığı konuşmalarla bu duygularını öğrencilerine aktarır, onlarda bu duyguların oluşması için üstün gayret gösterirdi. Şiire ve vatana olan tutkunluğunun göstergesi niteliğinde en çok sevdiği şairler Tevfik Fikret ve Namık Kemal'di. Hatta Paşa, Tevfik Fikret'e olan sevgisini göstermek için ikinci eşi Makbule Hanım'dan doğan çocuğunun ismini Tevfik Fikret koymak istemiş, ancak eşinin babası Hasan Hilmi Paşa'nın adını koymak istemesi üzerine Hasan Fikret (Hasan Esat Işık) adında karar kılmışlardır. İlk adı Hasan Fikret olan Hasan Esat, Fikret adının zamanla unutulmasıyla Hasan Işık şeklinde söylenmiştir. Esat Paşa hür fikirli biri olmasından dolayı öğrencileri tarafında sevilen ve hürmet edilen bir hoca olmuştu. Öğrencilerinin bu duygularını karşılıksız bırakmayan Paşa, öğrencilerine yakınlık göstererek, onlara 'vatani vazifenizi yapıyor musunuz?' sorusunu sık sık sorarak vatanın ne kadar önemli olduğunu hissettirmeye çalışmıştır. Paşa derslerinde uzmanlık alanı olan göz üzerine yaptığı bilimsel konuşmalarının yanı sıra otoriter edasıyla vatan için öğrencilerine:

olan psikolojisi daha da sarsıldı ve dört çocuk sahibi olduğu bu sorunlu evliliği bitirerek eşinden ayrıldı. Bir ara hava değişimi ve tedavi amacıyla Büyüka'da bulundu. Öte yandan tarihi verilerde Naciye Neyyal'ın bu şahitliğini doğrulamaktadır. Nitekim Nazlı Hanım, annesi Necibe Hanım'ın 1912'deki vefatıyla ilgili olarak çıkartılan veraset ilâmında "mecnune", yani deli olarak tanımlanmaktadır. *age*, 203.

⁴¹ Neyzi, *age*, 182.

⁴² Keskinbora, *age*, 149.

⁴³ *age*, 161 ve bkz. ek 60.

“hekimler bu memleketin en samimi dostu olması lazım gelen sınıftır. Vatan öz ve müşterek bir anadır. Onun saadet ve felaketinden hissedar olacak evlatlarıdır. Ona hizmet edecekte evlatlarıdır. Evlatlar bigâne (ilgisiz) kalırsa vatanın hali ne olur?” şeklinde telkinlerde bulunmuştur.⁴⁴ İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin Esat Paşa üzerindeki etkisi açık bir şekilde görülmektedir. Paşa’nın bu niteliği yaşamının her aşamasında görülmektedir.

Haksızlığa tahammül edemeyen Paşa, bir haksızlık yaşandığında onu nezaketle çözme yoluna giderdi. İttihatçıların Mizancı Murat’ı tevkif ettirdiklerinde Paşa yaptığı girişimlerden bir sonuç alamayınca Zaptiye Sami Paşa’ya giderek “Murat Bey muhaliftir. Cemiyeti gücendirmiştir. Bu şekilde tevkifinin doğru veya yanlış olduğunu bilmem. Fakat ne de olsa, bir bilim adamıdır. Herhalde kendisine şerefiyle mütenasip muamele edilmesini rica ederim” şeklinde uygun bir üslupla sorunu çözmeye çalışmıştır.⁴⁵ Öğrencilerinden Osman Nuri Bey, Esat Paşa’yı şöyle anlatıyor,

*“Profesör Esat Işık Paşa hocamız Darülfünun Tıp Fakültesi’nin Haydarpaşa’ya naklinde esaslı bir klinik olarak göz hastalıkları servisini ilk tesis etmiştir. Derse poliklinik suretiyle devam edilip ya Paşa hoca veya muavinleri Ziya ve Şakir Ahmed Beyler gelirdi. Esat Paşa hocamız çok ciddi, mert, doğru, sözleri candan, vatanperver hatta hayatı bile bu uğurda fedadan çekinmeyecek bir zat idi. O zamanın İttihat ve Terakki Fırkası’nın baş mensuplarından ve nüfuzlu büyüklerindendi. Bu sebeple birçok güçlülere göğüs germiş, hatta Harb-i Umumiden sonra mütareke esnasında işittiğimize göre, gece evinden pijamasıyla alınıp Malta’ya sürülmüştü. Orada da korkusuzca Türklüğü müdafaa etmiş bir zat idi. Bu suretle meşgalesi fazla olduğundan bizim zamanımızda kliniğe muntazam gelmesi pek mümkün olamıyordu. Vatanperverane fikir ve sözlerinden, nasihatlerinden istifade ettik. Hak rahmetine gark etsin.”*⁴⁶

Esat Paşa’nın yetiştirdiği öğrencilerinden ve önemli bir bilim insanı olan Ord. Prof. Dr. Süheyl Ünver de hocası Esat Paşa hakkında şunları yazar:

“Bu yazıyı okuyacak vefakar dostlarım: İşte öyle bir adam için kalem yürüttüm ki mesleğinde alim mi? Alim. Onu şubesinde ileri götürmüş mü? Götürmüş. Memleketimize yenilikleri ilk defa sokmuş mu? Sokmuş. Şubesi için en mühim bir aleti meşhur Helmholtz’dan sonra onu gayet akıllıca bir buluşla ta’dil ile keşfetmiş. İşte keşfi de var. Hususi hayatı pek muntazam. Yüksek bir ahlak sahibi. İleri görüşlü yüksek bir insan, Şair, edip, pek ileride ve feragatli, mevki hırsı olmayan hakiki bir

⁴⁴ age, 162, 163.

⁴⁵ age, 163.

⁴⁶ age, 164.

vatanperver. İyi bir muallim ve mürşid. Çok kültürlü ve izzeti nefsi her şeyin üstüde... Daha ben bu feyz aldığımız hoca hakkında ne diyebilirim?...’’⁴⁷

Ailesine çok önem veren Esat Paşa, düzenli bir aile hayatına sahipti. Bunu eşi Makbule Hanım’a verdiği değerle ortaya koyuyordu. Aile içi ilişkilerini eşi Makbule Hanım’la daima karşılıklı sevgi ve saygı çerçevesinde yürütmüştür. Paşa, çocuklarının sağlıklı yetişmesi için doğa ortamına sahip yerlerde olması gerektiğine inandığı için Çamlıca’daki çiftliği satın almıştır. Paşa 1 Kasım 1936’da İstanbul’da vefat etti. Vefatı sonrası İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi’nden bir grup öğrenci Paşa’nın yüz maskını aldı. Alınan bu mask bugün İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi Tıp Tarihi ve Etik Anabilim Dalı Müzesi’nde saklanmaktadır.⁴⁸

1.2. Esat Paşa’nın Aile Hayatı ve Eşi Makbule Hanım

Karakter itibariyle dinamik yaşam tarzını tercih eden Esat Paşa, uyşuk ve tembel hayattan hoşlanmayan biri idi. Paşa’nın bu tarz bir hayata sahip olmasında, hekim olmasının yanı sıra askeri bir kimliğe sahip olmasının da etkili olduğu söylenebilir. Paşa, bu yaşam tarzını Paris’te eğitim gördüğü zamanlarda da sürdürmüştür. Paris’te öğrenim hayatını sürdürürken bazı zamanlar at sırtında Boside Bologne’de gezintiler yapmıştır. Bu gezintilerde “Osmanlı yüzbaşı” rütbesi ile giydiği askeri kıyafetlerle dikkat çeker. Esat Bey, bu gezintiler sırasında tanıştığı Fransız bir kızla uzun süren ilişki sonrası evlenmek ister. Ancak kızın ailesinin Fransa’da yaşama şartı koyması nedeniyle bu evlilik gerçekleşmez. Esat Bey ilk evliliğini Sadullah Paşa’nın kızı Nazlı Hanım’la yapar. Bu evlilikten dört çocuk sahibi olan (erkek çocuklar: Süreyya, Sadullah; kız çocukları: Belkıs, Muide) Esat Bey, Nazlı Hanım’ın ruhsal sorunları nedeniyle boşanırlar. Paşa, ikinci evliliğini⁴⁹ on iki yıl gibi uzun bir yalnız hayattan sonra “Çerkez asıllı” Makbule Hanım’la yapar. Kendisinden çok genç olan Makbule Hanım, Osmanlı sarayında büyümüştür. Eşi Makbule Hanım’a büyük bir sevgi besleyen Paşa, kızı Tomris’e “annenizle

⁴⁷ *age*, 165.

⁴⁸ *age*, 167.

⁴⁹ Esat Bey’in ikinci evliliği için bkz. ek 3.

tanışmasaydım ben bir hiçtim” diyecek kadar ona değer verir. Paşa bu evlilikten Tomris ve Hasan adında iki çocuk sahibi olur.⁵⁰

Esat Paşa’nın ikinci eşi Makbule Hanım⁵¹ 1881’de İstanbul’da doğar. Makbule Hanım’ın annesi Meyyale Hanım’ın ailesi 1857’de Rusların Kafkaslara saldırması sonrasında⁵² İstanbul’a kaçan Çerkezlerden olup, İstanbul’da zor şartlarda yaşayan bir ailenin kızıdır. Çocuk iken saraya alınan Meyyale Hanım⁵³ saray terbiyesi ile yetiştikten sonra Vezir Hasan Hilmi Paşa ile evlenir.⁵⁴ Annesi Makbule Hanım’ın bir Çerkez kızı olduğunu ve Çerkez özelliklerini taşıdığını söyleyen Tomris Atikkan validesini şöyle anlatır:

“Bir Osmanlı Devlet adamının özelliklerine sahip, bunu Esat Paşa’nın konağının yönetiminde sergiler. Diplomat ve bakan olan kardeşi Hasan Esat Işık’ın da, bu özellikleri annesinden aldığını düşünüyor Tomris Hanım. Toplumda olduğu gibi ailede de kişilerarası bir hiyerarşi ve statü farkı vardır. Yönetim, sıkı kurallara bağlıdır. Ama eşitsizlikleri yumuşatan faktörlerde vardır. Bu, İslam’dan gelen, insana saygı duyan, insanları eşit gören, onları ürettikleriyle değerlendiren, onları ‘el’ değil, ailenin bir ferdi gibi hissettiren anlayıştır. Tomris Hanım, bu sistemin işleyişine kendi evinde ve mahallesinde şahit olduğunu anlatıyor: Aman ne kural! Kültür, kuralları tatbik etmekte. Bir gün öpmedi annem beni. Müthiş bir mesafe. Ama hasta olduğum zaman başımda oturur sabaha kadar. Önem vermek, kıymet vermek, sevgi. Hem de zarafet, estetik. Annem dedi ki, ‘ kesinlikle yürürken ayağının sesi duyulmayacak. Yavaş adım atacaksın. Konuşurken yavaş konuşulacak. Kimseyi sesinle rahatsız etmeyeceksin. Kim gelirse kapıya kadar götüreceksin.’ Kahve gelince fincanı tepsiden kendileri alıp misafire ikram ederlerdi. Eski konaklarda iki tür ev idare edilirdi. Birinde evin hanımefendisi idare eder, diğeri ise kâhya kadınlar. Bizim evde annem katiyen kâhya kadın tutmadı. Aile reisi belki erkek ama yönetim annemin elindeydi. Evin içinde babamın ilk hanımından kalma halalar, matmazeller, aşçılar, hizmetçiler, halayıklar. İnsanların uyum içinde birbirleriyle muazzam rahat yaşamları var. Kolay mı ev on sekiz kişi, hizmetçisi, personeli, tıs yok. Bir ahçı yamağı vardı, kardeşimle (Hasan Işık) beni okula götüren. Bana çanta ağır geldi. ‘Ömer ağa çantamı alır mısın’ dedim. ‘Ben senin babanın uşağı değilim. Sen taşı’ dedi. Babamın uşağı! Ama kendini uşak görmüyor! Çünkü herkese, kendinin önemli olduğu hissettirildi. Herkes kendini aile gibi, evin ferdi gibi hissediyordu. El değil. Osmanlı birçok hata yapmış belki ama aile düzeni çok ileri. Bunun sanatına erişmişlerdi. Maatteessüf sınıf farkı vardı, fakat kurallar olduğu için kimse kendini aşağılanmış hissetmiyordu. Köklü bir insan kültürünün sonucu bu. Annem öyle dinle uğraşmıyordu ama Müslüman yaşıyordu. İslam bir yaşam tarzı. Yaşam tarzını sen İslam gibi yaşamadıkça ibadet hiç. Mahallede konakta yaşayanlara ‘hanımefendi’ kâgir evlerde yaşayan orta halli kadınlara da ‘hanım’ denir.

⁵⁰ Keskinbora, age, 147-149.

⁵¹ Makbule Hanım’ın soyağacı için bkz. ek 4.

⁵² Keskinbora, age, 152.

⁵³ Meyyale Hanım’la ilgili daha fazla bilgi için bkz. Hıfzı Topuz, Meyyale, 26. bs. (İstanbul: Remzi Kitabevi, 2001).

⁵⁴ Neyzi, age, 182.

Komşu konaklarda yaşayan hanımefendiler, birbirleriyle görüşürler. Mahalledeki hanımlar ise hanımefendileri ziyaret ederek, fikir danışıp yardım isterler. Bayramlar da el öperler. Hanımefendiler, mahalle sakinlerini korumaya görev kabul ederler: Mahalledeki hanımlar, annemin onlardan değişik olduğunu biliyorlardı. Ama bundan bir aşağılık hissi duymuyorlardı. Bir sorunları oldu mu, anneme koşuyorlardı. Annem de bunu bir görev biliyordu. Makbule Hanım'ın, çocukları arasında cinsiyet ayrımı yapmadığı gibi, kendini de yaptıklarıyla değerlendirir: İlkokula başlayınca, Alman matmazelimiz bana 'sen kızsın artık yatağını kendin yap' dedi. Kardeşiminkini o yapar. Annem bunu duyunca, 'bunların ikisi de okula gidiyor. Kız-erkek diye ayırmanızı doğru bulmuyorum. Ya ikisinininkini de yaparsınız, ya ikisinininkini de yapmazsınız!' dedi. Annem ölmeden evvel, 'ben ölünce, şunun annesi, şunun karısı, şunun kızı' diye yazma ilana. Ben ne yaptımsa onu yaz. Şehir Meclisi azasıyken, Çamlıca tepesini satıyordu belediye, onu önledim. Üsküdar'da iskele meydanını düzelttirdim, oraya bir saat koydurttum, bunları yaz' dedi. Ne ürettimse o önemli onun için.'"⁵⁵

Tomris Atikkan evdeki ve mahalledeki sistemi bu şekilde anlatırken tek taraflı bir değerlendirme olduğunun altını çizercesine şunu da eklemeyi unutmuyor, "bu sistemi bütünüyle değerlendirebilmek için, güçsüz tarafın, yani ahçı yamağının ve mahalledeki 'hanım'ların da yaşam öykülerini dinlememiz gerekiyor"⁵⁶ diyor. Tomris Atikkan evdeki düzenle ilgili şunları söylüyor:

"Evdeki düzen ve annemin rolü, Makbule Hanım'ın eşi Esat Bey'le olan ilişkisinden de kaynaklanır. Bu ilişki, karşılıklı sevgi ve saygıya dayalıdır: İstiklal Savaşı'nda ahçısız kalmışlar. Bir gün babam annemi mutfakta bulmuş. 'Neden ağlıyorsun' diye sorunca, 'ağlamıyorum, soğan soyuyorum', demiş annem. Babam gayet ciddi, 'ahçı gelinceye kadar bizim evde soğansız yemek yiyelim' diyerek ne kadar soğan varsa çöpe atmış. Bu ilişki, Tomris Hanım'la Hasan'ın çok mutlu bir çocukluk yaşamalarına olanak sağlar: Bir karı koca nasıl mutlu olabilir onu yaşadım. Evde huzur fışkırıyor. Cennette yaşadığımı farkındayım. Babamın bir inancı vardı. Çocukların iyi yetişmesi için doğa içinde ve açık yerlerde olmaları gerektiğine inanırdı. Çamlıca'daki çiftliği bunun için almıştır. Babama göre, kişiliğin gelişmesi için çocuklar baskıdan uzak büyütülmeliydi. Bayramda babam sekiz buçukta aşağı iner. Bayram namazından gelenler salona doluşur. Annem içeri girince, babam ayağa kalkar. O kalkınca, oradaki herkes de kalkar. Evin sultanı. Evde, babam anneme teslim. Ama kimse kimsenin boyunduruğuna da girmemiş. Annem de babamdan güç alıyor. Aşama yaptıran bir velilik. Babamla evlendikten sonra o kadar kendini aşıyor ki, Atatürk devrinde belediye meclisine aza oluyor. Annem meclis toplantısından gece onda gelir. Babam onu bekler, 'efendi geldi' der. Hem evin, hem de gönlünün efendisi.'"⁵⁷

Esat Paşa, ilk evlilikte yaşadığı sıkıntıları ikinci evliliğinde yaşamamıştı. Dahası mutlu bir aile ortamının olması çocukları Tomris ve Hasan'ın iyi

⁵⁵ age, 182, 183.

⁵⁶ age,183.

⁵⁷ age,184.

yetişmesinde olumlu etkisi olmuştur. Esat Paşa yaşadığı Malta sürgünü gibi sıkıntılı dönem hariç çocuklarına huzurlu bir ortam sağlamıştır.

1.3. Hasan Esat'ın Doğumu, Çocukluğu ve Yaşadığı Aile Ortamı

Hasan Esat Işık'ın doğumu ve çocukluk yılları Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılış ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulduğu döneme denk gelir. Bu yıllar Türk milleti için oldukça zor yıllardır. Bir taraftan Osmanlı İmparatorluğu yıkılırken yaşanan sıkıntılar, diğer taraftan yeni bir devletin kurulma sürecindeki zorluklar hep bu dönemde yaşanmıştır. I. Dünya Savaşı'ndan mağlup ayrılan Osmanlı Devleti, 30 Ekim 1918'de imzalanan Mondros Mütarekesi ile adeta esir alınmıştı. Ülke topraklarının pek çok yeri İtilaf Devletleri tarafından işgal edilmişti. Osmanlı vatanperverleri bu işgale içten içe reddederek, direniş için örgütlenme çalışmalarına başlamışlardı. Bu çalışmalara önderlik edenlerden biri de Hasan Esat'ın babası Esat Paşa'ydı. Paşa,

“1918’de Milli Kongre adlı siyasal derneğin kurucuları arasında yer aldı.⁵⁸ Osmanlı Çiftçiler Cemiyeti Fırkası, Mim Mim Grupları (Müdafaa-i Milliye Teşkilatı) Karakol Cemiyetlerinin yönetim ve faaliyetlerinde bulundu.⁵⁹ 1920’de İstanbul’u işgal eden İngilizler tarafından Malta’ya sürüldü. Sürgünden döndükten sonra İstanbul Tıp Fakültesi’ndeki görevini sürdürerek pek çok göz hekimi yetiştirdi.”⁶⁰

Esat Paşa, vatanın kurtarılması için kurulan birçok cemiyet ve kuruluştaki etkin roller oynadı. Bu çalışmalarından ötürü Malta’ya sürgün edildi. Malta dönüşü Ankara’ya geçen Paşa oradaki çalışmaları gördükten sonra İstanbul’a döner. Hayatı boyunca vatana hizmet eden ve onun kurtuluşu için mücadele eden Paşa, arkasında yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti’ne hizmet edecek bir oğul bıraktı. Babasının yolunda giden Hasan Esat da Türkiye Cumhuriyeti Devleti’ne uzun süre hizmette bulunacaktır. Hasan Esat dışişleri bakanlığı kadrolarında olmak üzere, farklı ülke büyükelçiliklerinde çalışacak ve büyükelçilik görevleri ifa edecektir

Esat Paşa’nın çok sevdiği yakın dostlarından biri Tevfik Fikret’tir. Paşa Fikret’in fikir ve görüşlerini çok değer verir. Fikret’le aralarındaki bu samimiyete

⁵⁸ AnaBritannica...,409.

⁵⁹ Keskinbora, age, 204, 205.

⁶⁰ AnaBritannica...,409.

binaen sık sık biraraya gelirlerdi. “Paşa ile Fikret arasındaki dostluk o kadar ileriye ki ülkeden ayrılıp “Yeni Zelanda Macerası”na⁶¹ atılmayı bile düşünmüşlerdi. Paşa bir gün Fikret’i Aşyan’da ziyaret eder. Mutsuzluğu yüzünden belli olan Paşa’ya Fikret evlilik mevzuunu açar. Paşa konuşmak istemesede Fikret’in üstelemesiyle, mevzu uzun uzun konuşulur. Sonunda Fikret’in etkisiyle de Paşa evlenme kararını verir. Daha önce Makbule Hanım’la tanışan Paşa, kısa süre sonra da mutlu bir evlilik yapar. Paşa’nın Makbule Hanım’dan bir kızı bir de oğlu olacak ve oğluna Tevfik Fikret’e hayranlığı dolayısıyla Hasan Fikret⁶² adını verecektir. Hasan Fikret de Tevfik Fikret gibi Galatasaray’ı bitirecek, sonra da “Hasan Esat Işık” olarak diplomaside ün yapacaktır.⁶³

Esat Paşa’nın en küçük oğlu olan Hasan Işık, 1916 yılında İstanbul’da doğdu. Küçük Hasan ilk eğitimini Kadıköy’de Saint Joseph’te⁶⁴ aldı. Basketbol oynamaktan

⁶¹ Yeni Zelanda Macerası girişimini Hüseyin Cahit Yalçın “Edebiyat Anıları” adlı eserinde şöyle anlatılıyor: Ülkede sürüp giden baskı yönetiminden ve ağırlığından kurtulma dilekleri yüreklerde pek canlıydı. Bir aralık bunun bir yolunu bulacağız umuduyla avunduk durduk. Ortaya Yeni Zelanda adalarına hep birlikte göç etme düşüncesi çıktı. Yeni Zelanda adalarına göçmen göndermek için Londra’da bir dernek varmış, herkesi yüreklendiren broşürler çıkarmış. Oraya gidenlere parasız toprak veriliyormuş. Bu broşürlerde Yeni Zelanda’nın iklimi, güzelliği son derece övülüyormuş. Mehmet Rauf bunlardan birini ele geçirmişti. İngilizceden çevirerek bizleri anlatıyordu. Fikret bu konuyu ortaya attı ve her duyan ‘kabul’ cevabını verdi. Bu tasarı kesinlikle kazansaydı kaç kişi sonuna kadar gidecekti? Kim bilir? Herhalde en zorlu istekliler arasında göz hekimi Esat Paşa’yı, Hüseyin Kazım’ı, Tevfik Fikret’i, Rauf’u ve kendimi sayacağım. Göç yolculuğu için gerekli parayı Esat Paşa bulacağını söylüyordu. Ankara dolaylarında (Çubuk’ta) ailesinin büyük bir çiftliği varmış, içinde iki gün de dolaşılırmış. Bu çiftlik satılacak, parası Yeni Zelanda’ya gidecek göçmen topluluğunun anaparasını oluşturacaktı. Ada üzerinde propaganda broşürlerinin verdiği bilgilerle yetinmeyerek bir kez kendi gözümle görmek için Hüseyin Kazım’ın ve benim arkadaşlardan önce yola çıkarak bir keşif yapmamız bile düşünülüyordu. Yeni Zelanda girişiminde yalnız bir noktada Tevfik Fikret ile aramda anlaşmazlık çıkıyordu. Fikret sonuna kadar ada da kalmak ve hiç ülkemize dönmek düşüncesindeydi. Ben ‘hayır’ diyordum. ‘Abdülhamit ölür de, ülkede meşrutiyet kurulursa Yeni Zelanda da kalamam, ne olursa olsun buraya dönerim.’ Fikret bunu bir çeşit oyunbozanlık sayarak kızılıyordu. ‘Hele o zaman gelsin, düşünürüz’ diye bu anlaşmazlığın çözümünü ileriye bırakıyorduk. Yeni Zelanda göçü doğmadan ölen bir çocuk gibi sonuçsuz kaldı. Çünkü barut bulamadık. Çünkü çiftliği satmak için büyük bir istekle Ankara’ya giden Esat Paşa oradan bomboş döndü ve doğallıkla biz bu düşe elveda dedik. Bkz. Hüseyin Cahit Yalçın, *Edebiyat Anıları* (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1975), 116, 117.

⁶² TBMM albümünde adı Hasan Esat Işık (Hasan Fikret Işık) şeklinde geçiyor. Albümün dipnot bölümünde “Mernis’ten çıkarılan vukuatlı nüfus kayıt örneğinde, adında görünen farklılığa ilişkin bir bilgiye rastlanmamıştır” açıklaması yapılmıştır. (www.tbmm.gov.tr/TBMM_Album/Cilt2/index.html) [20.04.2014].

⁶³ Hıfzı Topuz, *Elbet Sabah Olacaktır*, 4. bs. (İstanbul: Remzi Kitabevi, Nisan 2012), 216, 217.

⁶⁴ Saint Joseph Okulu, 1860 yılında Fransa’nın Reims şehrinde Saint-Baptiste de la Salle tarafından temelleri atılmış olan Fransız Rahipleri Cemiyeti’ne (“Frères des Ecoles Chrétienmes”) bağlı bir kurumdur. Saint Jean-Baptiste de la Salle tarafından kurulan Frerler Cemiyeti (Lasalle Enstitüsü) Türkiye’ye ilk olarak 1841’de gelmiş ve İzmir ve İstanbul’da birer okul açmıştır. Halen 7.225 mensubu bulunan cemiyetin 84 ülkede 1800 okulu, 60.000 eğitimcisi ve 785.127 öğrencisi bulunmaktadır. Okulun temeli 1857 tarihinde (Hicri 1274) Beyoğlu’nda, İmam Sokağı’nda “Pensionnat Saint-Joseph” adıyla atılmıştır. 1864’te yer darlığından Moda’ya geçilmiş, binanın sahipleri tarafından satılması üzerine Beyoğlu’na dönmüştür. Mart 1864’te Sultan Abdülaziz’in zamanın Kadıköy Belediye Başkanı Emin Paşa’ya hitaben İrade-i Seniyesi’ni belirten fermanıyla,

hoşlanan Işık, yazları babasının Çamlıca'daki çiftliğinde avlanıyor, ata biniyordu.⁶⁵ Hasan Işık'la⁶⁶ teyze çocuğu olan Hıfzı Topuz⁶⁷, Hasan Esat'ı ve ailesini şöyle anlatır:

“...onunla dostluğum çok eskiye dayanır. Otuzlu yıllardan başlar bu ilişki. O benim yedi yaş büyüğümdü. Annesi anneannemin kardeşi, yani büyük teyzemdi. İlk çocukluk anılarımda Hasan ağabey vardır. O zamanlar Hasan ağabey, Saint Joseph'e gidiyordu. Çok çalışkan ve başarılı bir çocuk olduğu anlatılır ve bize örnek olarak gösterilirdi. Babası göz doktoru Esat Paşa ailenin büyüğüydü, çok saygınlığı vardı. Yanında konuşmaya korkardım. Moda'daki konakta alt kattaki yemek odasında sofraya oturulduğu zaman herkes onu dinlerdi. Hasan ağabeyin de sofrada pek konuştuğunu anımsamıyorum. Yemek bir bitse de kalksak diye beklerdim. Ben o konakta çok sıkıldım. Benim yaşında hiç kimse yoktu. Salonda bir paravan vardı, üzerinde 1910'lardan kalma dergi resimleri kesilip yapıştırılmıştı, her gidişimde onlara bakardım. Hala belleğimde o fotoğraflar. Konağın tavanları yağlı boyaresimlerle kaplıydı. Salonlardan birinin tavanının dört

mektebin üç hektarlık kendi arazisi üzerine inşasına izin alınmıştır. Bu fermanın kaybolması üzerine, 1870 tarihli, yine Sultan Abdülaziz'in vezir Hüsnü Paşa'ya hitaben yazılan İrade-i Seniyesi'ni belirten fermanla inşaata başlanmıştır. 1870 Haziran'ındaki Beyoğlu yangınından sonra Kadıköy'deki şimdiki okul binasının ilk temel taşı 16 Ağustos 1870'de konmuş ve aynı yılın 2 Kasım'ında, daha boyalar kurumadan derslere başlanmıştır. 1900 yılında Saint-Joseph'te 300 yatılı öğrenci vardı. 1903'te kurulan Ticaret Enstitüsü, derslerin ciddiyeti ve mezunlarına iyi işlere yerleşme olanağı vermesiyle, büyük bir kitlenin başvurmaya yol açtı. Yine aynı tarihte Haydarpaşa'da Saint-Joseph'in bir şubesi olan Saint-Louis (daha sonra Yel Değirmeni Kemal Atatürk Ortaokulu oldu) açıldı. 1913'te mekanik fırın açıldı ve 1940 yılına kadar ekmek okulumuzda pişirildi. Gündüzlü ve yatılı her öğrenciye saat 16.00'da küçük bir francala ile bir parça çikolata verilmeye başlandı. Bu küçük ekmeğin (Petit-Pain) eski mezunların hatıralarında bıraktığı tatlı izden ötürü mezunlar gününe Petit-Pain adı verildi. 25 Eylül 1914'ten 1919 Şubatı'na kadar savaş sebebiyle okul “Yüksek Eğitim Enstitüsü” olarak kullanıldı. Kurulştan bugüne kadar okulda öğrenim gören öğrencilerin sayısını kesin olarak tespit etmek olanaksızdır, çünkü I. Dünya Savaşı esnasında okul boşaltıldığından 1920'den önceki evrak kaybolmuştur. Ancak 1922'den bu yana kayıt tutulabilmiştir. 1979-1977 öğretim yılına kadar yatılı olan okul bu tarihten itibaren gündüzlü olmuştur. 1987 yılına kadar Erkek Lisesi olan Saint-Joseph, o yıl kapılarını kız öğrencilere de açarak karma oldu ve ilk kız mezunlarını 1996'da verdi. <http://www.sj.k12.tr/index.php/tr/saint-joseph-hakkında-menu/sjtarihce> [01.02.2014]

⁶⁵ “Dış Politika, Türkiye ve Dünya, Kapaktaki Bakan”, *Akis Dergisi*, c. XXXII, YIL:11, s. 564, (10 Nisan 1965): 9.

⁶⁶ Hasan Esat Işık'ın soyağacı için bkz. ek 5.

⁶⁷ Hıfzı Topuz: Hasan Esat Işık, gazeteci yazar Hıfzı Topuz'la kuzendir. (Ercan Karakoç, ‘Ermeniler Tarafından Öldürülen İlk Türk Büyükelçileri: Danış Tunalıgil (1915-1975) ve İsmail Erez (1919-1975)’, *Tarihimizden Portreler, Osmanlı Kimliği, (Prof. Dr. Cevdet Küçük Armağanı)*, ed. Zekeriya Kurşun-Haydar Çoruh, (İstanbul: Ortadoğu ve Afrika Araştırmaları Derneği, 2013): 302). Hıfzı Topuz 1923'te İstanbul'da doğdu. Galatasaray Lisesi'ni, 1942'de İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ni bitirdi. 1947-1958 yılları arasında Akşam Gazetesi'nde muhabir, istihbarat şefi, yazı işleri müdürü ve genel yayın müdürü olarak çalıştı. İstanbul Gazeteciler Sendikası Başkanlığı'nda bulundu. Strasbourg Üniversitesi'nde devletler hukuku ve gazetecilik alanlarında yüksek lisans (1957-1959) ve yine Strasbourg Hukuk Fakültesi'nde gazetecilik doktorası yaptı (1960). Paris'te UNESCO Merkezi'nde, iletişim sektöründe özgür haber dolaşım şefi olarak çalıştı (1959-1983). Uluslararası Mesleksel gazeteci örgütleri arasında işbirliği, basın ahlakı ve gazetecilerin korunması projelerini yönetti, “Kara Afrika'da kırsal basın” projesini oluşturdu. Anadolu Üniversitesi'nde, İstanbul Üniversitesi ve Galatasaray İletişim Fakülteleri'nde basın, radyo ve TV tarihi, uluslararası iletişim ve siyasal iletişim dersleri verdi. 1974-1975 döneminde bir yıl TRT kurumunda radyolardan sorumlu genel müdür yardımcılığı; 1993'te BRT İstanbul Radyo ve Televizyon genel yayın koordinatörlüğü yaptı. Bkz. Topuz, *Meyyale*, 1. Ayrıca bkz. Cemal A. Kalyoncu, “Şeyh Edebalı'nın Torunu”, *Aksiyon Dergisi*, s. 274 (4 Mart 2000): 44- 49.

köşesinde dört mevsim resimleri vardı. O resimlere dalar kalırdım. Duvarlarda fırtınalı deniz tabloları asılıydı. Belki de Ayvovovski'nin resimleriydiler onlar. Konağa Paşa'nın yakınları gelirdi: Akil Muhtar Bey, Besim Ömer Paşa, Dr. Necmettin Rifat, Halit Ziya Bey, Dr. Akif Şakir Bey... Bana onların çok önemli kişiler olduklarını söylerlerdi. Paşa benim ve ağabeyimin kısa pantolonlarını çok kısa bulur ve paçaların dizin dört parmak altında olmasını sert bir dille söylerdi. Anneannem de bize Paşa'nın ölçütlerine uygun pantolon diktirilmediği için çok üzülürdü. Esat Paşa toplum düzeninin bozulduğu kanısındaydı. Şu sözünü birkaç kez duyduğumu anımsıyorum; 'Ahlaki ümumi sukut etti!' Konağın ikinci katında piyano dururdu. Tomris abla zaman zaman piyanoda bir şeyler çalardı. Biz anneannemin gençliğinde piyano çaldığını bilirdik. Yeni evliyken Chopin çalarmış. Büyükbabam bir gün 'Hanım, hanım demiş, siz aman aman Bağdatlı şarkısını çalar mısınız?' Anneannem küsmüş, bir daha piyanonun tuşlarına dokunmamış. Biz ne kadar dayatsak da anneannemi piyanonun başına oturtamazdık."⁶⁸

Yaz mevsimi geldiğinde, konak halkı Moda'dan Çamlıca'daki Libadiye'ye, Paşa'nın çiftliğine taşınırdı. Bahçede sofralar kurulur, ağaçlara tırmanılır, meyve toplanırdı.⁶⁹ Bazen de Esat Paşa ailesiyle Topuz'ların Kartal'daki köşküne gider, orada ailecek piknik yaparlardı. Hasan Esat bu tür gezilerden pek hoşlanmazdı ama hepsinide katılırdı.⁷⁰

"Sonbaharın gelmesiyle ne Kartal kalırdı ne de Çamlıca. Okullar açıldı mı bütün aile Kadıköy'e taşınırdı. Makbule Teyzem, Esat Paşa'nın ilk eşi Nazlı Hanım'dan olan çocuklarını, yani Belkis ve Muide Teyzeyi, Sadullah ve Süreyya Ağabeyi kendi çocuklarından hiç ayırt etmezdi. Onlar da teyzemi öz anneleri ya da ablaları gibi severlerdi. Paşa'nın Nazlı Hanım'dan olan en küçük oğlu Sadullah'ı ben anımsamıyorum. Büyük babası Sadullah Paşa'nın adını alan Sadullah genç yaşta geçirdiği bir bunalım sonucu Bakırköy Akıl Hastanesi'ne girmiş ve bütün yaşamını orda geçirmişti. Makbule Teyze çok becerikli ve akıllı bir kadındı. Okula hiç gitmemiş ve babası Hasan Paşa'nın konağında özel öğretmenlerden ve matmazellerden ders alarak yetişmişti. Yani, ilkokul diploması bile yoktu. Öyle olduğu halde İstanbul Şehir Meclisi'ne üye seçildi, yıllarca komisyonlarda görev aldı. Çok sonraları Ankara'da Tapu Kadastro Okulu Müdürlüğü'ne getirildi. Bu işleri nasıl başardı, bilemiyorum. Daha sonraları kızı Tomris'i ve torunları Zeynep (Atikkan) ve Esat'ı görmek için Napoli'ye damadı General Sadi Atikkan'ın yanına giderdi. Oğlu Hasan Esat Işık Büyükelçi olunca da önce Brüksel'e sonra Paris'e geldi. Çok sık birlikte olduk."⁷¹

Hıfzı Topuz, Hasan Esat'la pek oyun oynadıklarını hatırlamıyor. Zira aralarında yedi yaş gibi bir fark vardır.⁷²

⁶⁸ Hıfzı Topuz, *Parisli Yıllar*, (Ankara: Bilgi Yayınevi, 1994), 256.

⁶⁹ Keskinbora, age, 174.

⁷⁰ Topuz, *Parisli...*, 256.

⁷¹ Keskinbora, age, 175,176.

⁷² "Hıfzı Topuz Bey ile görüşme", İstanbul: 03.12.2013.

Topuz, Çamlıca'da Esat Paşa'nın çiftliğinde çekildikleri ve o yılları anlatan bir fotoğraftan şöyle söz ediyor,

*“O yıllardan kalma fotoğraflara bakıyorum, yirmi otuz kişi olurmuşuz. Hasan Ağabey kısa pantolonlu, Tomris Abla örgülü saçlı Makbule teyzem hasır şapkalı, Esat Paşa beyaz takım elbiseli, babam Panama şapkalı, annem Romen işlemeli bluzlu. Daha kimler yok o resimlerde? Paşa'nın Mısır'da yaşayan kızı Muide teyze, kocası ve çocukları, Paşa'nın öteki damadı Teknik Üniversite'de Su Profesörü Rifki Arduman, çocuklarının İsviçreli matmazeli, ailenin evlatlığı Emine abla, Beria teyzem ve çocukları Argun ve Haluk Ceyhan.”*⁷³

1.4. Esat Paşa'nın Tutuklanması ve Malta Sürgünü

Büyük bir vatan sevgisine sahip olan Esat Paşa, Osmanlı İmparatorluğu'nun içine düştüğü durumdan kurtulmasında faydasını dokunacağına inandığı birçok cemiyet ve derneğe üye oldu. İttihat ve Terakki Cemiyeti, Teşkilat-ı Mahsusa, Karakol Cemiyeti, Osmanlı Çiftçiler Fırkası, Mim Mim Gurupları (Müdafa-i Milliye Teşkilatı) bunların başlıcalarıydı. Bunlardan Milli Talim ve Terbiye Cemiyeti, Osmanlı Hilal-i Ahmer (Kızılay) Cemiyeti, gibi kuruluşların da içinde bulunduğu 51 parti, dernek ve kuruluşun katıldığı Milli Kongre adlı bir çeşit federasyon kurmuştu. Vatanın bağımsızlığı ve kurtuluşu için çalışan bu teşkilatın yaptığı faaliyetler İngiliz ajanlarının dikkatini çekmiştir.”⁷⁴

Esat Paşa'nın üyesi olduğu derneklerin faaliyetleri İngilizler tarafından takip edilirdi. Bir süre sonra 16 Mart 1920 günü gecesi, Cağaloğlu'ndaki 25 numaralı evine baskın yapılarak alındı. Paşa'nın İngiliz belgelerinde tutuklama gerekçesi şuydu: “Dr. Mehmet Esat Paşa: Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti Reisi, Milliyetçi, İngiliz aleyhtarı, tehlikeli bir entrikacı ve propagandacı”⁷⁵ olarak geçiyor.⁷⁶ Paşa'nın evini basan İngiliz askerleri Paşa'ya çok sert davranmışlar, üzerine elbise dahi giymesine izin vermeden pijama, tek ayağındaki terlikle ve yaralı elle dışarı çıkarmışlardır.⁷⁷ Nurosmaniye'deki evinden alınan Paşa bir kamyonu bindirilerek

⁷³ Topuz, *Parisli...*, 256. Ayrıca fotoğraf için bkz. ek 60.

⁷⁴ Keskinbora, *age*, 203-212.

⁷⁵ *age*, 245.

⁷⁶ Bir başka kaynaktaki, İngiliz belgelerinde Esat Paşa hakkında “Göz doktoru. Kızılay'a bağlı. Balkan Savaşı sırasında Hindistan Kızılay delegelerini misafir etti. İslami söylemleri var” şeklinde geçiyor. Bülent Özdemir, *Osmanlı Wikileaks Raporları (I. Dünya Savaşı Yıllarında İngiliz İstihbarat Raporlarında Fişlenen Türkiye)*, 2. bs. (İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2012), 90.

⁷⁷ Hıfzı Topuz, *Milli Mücadele'de Çamlıca'nın Üç Gülü*, 3.bs. (İstanbul: Remzi Kitapevi, 2002), 76.

Sirkeci iskelesine götürülür. Daha sonra elbiselerini Paşa'nın oğlu ve damadı Kızkulesi açıklarında vapura anca yetiştirirler.⁷⁸ Esat Paşa'nın tutuklanmasını ve yaşananları Feridun Kandemir şöyle anlatıyor:

“İngilizler Paşa'nın üç yaşındaki oğlu Hasan Esat (Işık)'la beş yaşındaki kızı Tomris'in yattıkları odaya girmişler. Ama çocuklar ne bağırılmışlar ne ağlamışlar, şaşkınlık içinde askerlere bakakalmışlar. Paşa'nın eşi Makbule Hanım gecelik entariyle götürülen Esat Paşa'ya bir robdöşambr yetiştirebilmek için alt kata koşmuş ama merdivenler tıklım tıklım İngiliz askerleri ile dolu olduğu için aşağıya inememiş. Bunun üzerine tırabzanlardan kayarak barajı aşmış. O sırada da bir süngü ile ayağından yaralanmış. Paşa eşinin kendisinin böyle perişan bir halde İngilizlerin elinde tutsak görmesinden hiç hoşlanmamış olacak ki, 'Makbule gir içeri, beni böyle görme' diye haykırmış.⁷⁹ Askerler odaların birinde yatan Paşa'nın loğusa kızı Muide Hanım'ı ve eşini de kollarından tutup aşağıya indirmişler. Öteki kızı Belkıs Hanımı da tartaklamışlar. Evi didik didik etmişler ama bir şey bulamamışlar. 'Evim kalemdir. Benim dokunulmazlığım vardır,' diyen Esat Paşa işte böyle tutuklandı.”⁸⁰

“Etrafımı saran süngülülere, rövelverlere bir daha baktım. Evi basılmış, yatağından alınmış bir adamı sürükleyip götürmek için bu orduya ne lüzum vardı? O sırada gördüm ki, yukarı katta loğusa bulunan kızımın odasına da, diğer bütün odalara da girmişler, kuvvet ve azametlerini bütün ev halkına göstermek isteyerek herkesi uyandırmışlar ve damadım ile oğlumu tıpkı benim gibi, giyinmelerine müsaade etmeden pijama ile aşağı indirmişler. Üçümüzü de bir kamyonu bindirdiler; süngüleriyle etrafımızı kuşattılar ve neye uğradıklarını bilmeyerek şaşırılmış ağlayan bir ev halkının gözleri önünde kamyonları sürdüler. Yolda soruyorduk: Ne var. Hiç cevap vermiyorlar. Kamyon sarsıla sarsıla Bab-ı Ali yokuşunu inerken damadım kesik cümlelerle refikamı süngü ile ayağından yaraladıklarını, kızımı tekmelediklerini anlatıyordu. Başım ateş gibi yanıyordu. Beynimde şimşekler çalıyor, hırsla, gayz ve kinle kıvranıyordum. Galata Köprüsü'nü geçerken baktım, ben de elimden yaralıyım. Ve bu yaramdan sızan kan bir anda bana bir şifa oldu. Yumruklarımı kuvvetle sıktım. Dışlerimi gıcırdata gıcırdata kendi kendime: 'intikam...' diye inledim. Tophaneye geldik. Bizi rıhtımda kamyonlardan indirdiler, oracıkta bağlı olan bir İngiliz gemisine götürüp, soktular. Gemide, birçok tanıdık, Paşaları, arkadaşları buldum. Biraz sonra damadım ile oğlumu serbest bıraktılar ve bizi bu pis gemiden naklettikleri yine İngiliz bandıralı bir dretnot ile Malta'ya götürüp, orada sürgün hayatına mahkûm ettiler. İngilizlere soruyorum: Medeniyet bu mudur?

-Yes... diyorlardı.

⁷⁸ Şeref Çavuşoğlu, “Esat Paşa Neler Yaptı”, *Yakın Tarihimiz (Birinci Meşrutiyetten Zamanımıza Kadar)*, c. 1(1962): 228.

⁷⁹ Esat Paşa'nın evinden alınıp tutuklandığını gösteren fotoğraf için bkz. ek 6.

⁸⁰ Topuz, *Milli Mücadele'de...*, 76.

*Evladım, bu bir eski masaldır ki, bizim için kalan değeri bir acı hatıradan başka bir şey değildir. Fakat siz gençler için, her zaman her an, şu manası vardır: Yenilmeyeceksin!...*⁸¹

*“Bu sözler Malta’da çile doldurmuş, ünlü göz doktoru Esat Paşa’nın sözleridir. Görmüş, geçirmiş ve kıssadan hisse çıkarmıştır: ‘Yenilmeyeceksin’ diye bizlere seslenir. Reçete gibi! Evet, ‘yenilmeyeceksin’, ‘ezilmeyeceksin!’ Bunlar, aslında onun kendi hayat düsturları olmuştur. Tıbbiyeyi bitirdikten sonra, 1890’larda Paris’e ihtisas için giderken büyük bir doktor olmak iddiasındaydı. İmparatorluğun, tıp örgütünü şöyle bir göz önüne getirir. Türkiye’de hizmet eden büyük doktorlar ya yabancıdır, ya da Ermeni, Yahudi, Rum gibi azınlıklardan yetişmiştir. Bir Türk olarak, içinden buna isyan eder. Azınlıklardan büyük doktorlar yetişir, kilit noktalarını tutarken, Türkler yalnız sıradan kişiler olarak mı kalacaklar? Kendi kendisine, ‘bir Türk olarak yenilmeyeceksin’, ‘Ermenilerin önünde ezilmeyeceksin!’ diye seslenir. Ermeni Paris’te ihtisas mı yapmıştır? O da yapar. Ermeni yabancı dilde eserler mi vermiştir? O da Fransızca kitaplar yazar. Tıp bilimine Ermeni’nin katkısı mı olmuştur. Onun da olur... Büyük bir doktor olur çıkar. Tıbbiye’de göz doktorluğu bölümünü kurar. Bundan sonra kırk yıl boyunca öğrenciler yetiştirecektir. Yetiştirir. Kendi hayat düsturlarını onlara da aşılamaaya çalışır.”*⁸²

Bu şekilde gözaltına alınan Esat Paşa’nın 20 ay sürecek Malta sürgünü başladı. Paşa Malta’ya giden 11 kişilik ilk grup içinde bulunuyordu. Kafile Malta’ya 22 Mart 1920 günü ulaştı. Bu süreçte ailenin tüm işini ve çocukların bakımını Makbule Hanım yaptı. Esat Paşa yazdığı mektuplarda Makbule Hanım’a fikirleriyle destek olmaya çalıştı. Paşa, hasta olmasına rağmen, yazdığı mektuplarında eşine hep iyi olduğunu söyleyerek onların üzülmelerini istemedi.⁸³

Esat Paşa’nın mektuplarında en çok üzerinde durduğu konuların başında çocuklarının sağlığı ve onların iyi yetişmeleri başı çekiyordu. Paşa hemen hemen her mektubunda Makbule Hanım’dan çocuklarının sağlığına dikkat etmesi konusunda sıkı sıkı tembihlerde bulunuyordu. Yazdığı mektuplardaküçük oğlunu, Hasan ve Fikret isimleriyle hitap ediyordu. Ailesi ve çocuklarının özlemiyle yanıp tutuşan Paşa, mektuplarında onlara karşı olan duygularını şu cümlelerle yazıya döküyordu:

*Mektup No:4, “...Rubabın Hasan’ın fotoğrafı çıktı. Ne kadar memnun olduğumu tahmin edemezsin. Diğer çocukların da resimlerini gönder ve mümkün olursa hepsi ile birlikte bir grup aldır bana gönder...(29.3.920)”*⁸⁴

⁸¹ Feridun Kandemir, “Büyük İdealist Esat Paşa’nın Parolası: Yenilmeyeceksin”, *Yakın Tarihimiz (Birinci Meşrutiyetten Günümüze Kadar)*, c. 2 (1962): 322.

⁸² Bilal N. Şimşir, *Malta...* 308,309.

⁸³ Keskinbora, *age*, 251, 252.

⁸⁴ *age*, 254.

Mektup No:17, “...Aynı zamanda Fikret [Hasan Esat] ve Tomris ve ablandan kartlar geldi. Pek memnun oldum... (30.5.920)”⁸⁵

Mektup No:25, “...Acaba Hasan ve Tomris bana çektiler mi?... (22.7.920)”⁸⁶

Mektup No:28, “...Fikret’in [Hasan Esat]hikâyesi pek hoşuma gitti. O sevimli oğlumu benim tarafımdan vakar ile öp. Benim sana karşı medyun olduğum şükür ve minneti o çocuk ödeyecek zannediyorum...(11.8.920)”⁸⁷

Mektup No: 31, “...Bugün bayram. Tahassürle çocukları tarafımdan öp ve benim gibi sende onların bir daha böyle kara bayram görmemelerini ve vatanın mesut devresinde parlak istikbale ve saadetli hayata mazhar olmalarını cenabı haktan dua et...(26.8.920)”⁸⁸

Kızı Tomris’in babasına yazdığı kart ve Esat Paşa’nın ona yazdığı cevap şöyle,

“Muhterem Pederim,

İyd-i saidinizi (mutlu bayramınızı) tebrik ile daima vücud-u afiyette kalıp ankaribte vatan ve ailenize kavuşmanızı Cenab-ı Hak’tan diler, Abdülbaki ve Mukaddes ile ellerinizi öperiz pederim efendim.

Esat Bey’in kızına yazdığı cevap,

Dersaadette Nurosmaniye Caddesi 52 numaralı hanede göz tabibi Esad Paşa’nın küçük kerimesi Tomris Hanım’a

Malta:1/12/920

POST CARD

“Benim Sevgili Kızım Tomris;

Senin sevimli kartını aldım, çok memnun oldum. Benim de seni çok çok göreceğim geldi. Yakında geleceğim, seni koklaya koklaya öpeceğim, seni yuvana koyacağım, bağrıma basacağım, sana güzel hediyeler getireceğim. Ama ben seni şişman görmek isterim. Bunun için çok yemek ye, açık havalarda Fikret [Hasan Esat] ile oyna, vaktinde yat, uykunu iyi uyu, anneni üzme, namaz kıl, Allah’a dua et. Bunları tamamen yapar isen ben çabuk gelir seni sineme basar, öper ve çok severim, benim çaçaron nanuşum. Sana yazdığım şiirleri ezberle.”

Baban

⁸⁵ age, 257.

⁸⁶ age, 264.

⁸⁷ age, 268.

⁸⁸ age, 270.

Dr. Esat Paşa Polverista-Malta⁸⁹

Mektup No: 38, "... Hasan'ın Allah duası beni mütehasıs etti. Allah o çocuğu nazardan saklasın. Tarafımdan vekâleten her ikisinde gözlerinden öp ve bu çocukların terbiyeleriyle, sıhhatlerine her şeyden ziyade ehemmiyet vererek dikkat et...(1.10.920)"⁹⁰

Mektup No:42, "...Geçen hafta çiftçiye (oğlu Hasan) gönderdiğim şiiri beğendi mi? Onları o kadar göreceğim geldi ki izah edemem. Alel ekser (çoğu kez) uyuyacağım zaman gözümün önüne hayalleri geliyor. Hatıraları gözümün önünden geçiyor. Her ikisini tarafımdan fart-ı tahassürle öp. Babalarının ruhunun daima onlarla meşgul olduğunu söyle. Mehtapta kamere bak. On da bizim sılayı yenzar-ı hasret bağrımı gör. Ben ekseri o malike-i sema ile hasbıhal ediyorum. Odamda büyüyecek şişe içinde muhtelif balıklarım var. Bunların her biri birinizi temsil eder. Onların suyunu günde iki defa değiştirir, karınlarını doyuruyorum...(21.10.920)"⁹¹

Esat Paşa, mektuplarında Oğlu Hasan Esat'a bir de şiir yazmıştır:

"ÇİFTÇİ HASAN

Ben çiftçiyim saf havayı severim
Çayırarda tarlalarda gezerim.
Av olursa ta uzaktan sezerim
Kurt çıkarsa yumruğumla ezerim.

Bana çiftçi Hasan derler ağayım
Her sabah inekleri sağarım
Ambarımı doldurayım, varayım
Sonra gelip tamburamı çalayım.

Çalışırım emeğimle yaşarım
Şehri sevmem hemen köye kaçarım
Sabanıma çetin tarla açarım
Maharetle tohumları saçarım.

Selam verip ellerimi öperler
Çoluk çocuk kadın erkek varırlar.
Köy babası yiğit derler, severler.
Ağam derler bana hürmet ederler.

Malta, 29.6.1920"⁹²

Mektup No: 65, "...Fikret [Hasan Esat] büyüdüğü zaman hem sana hem ablasına bakacak. O benim vekilim olacak. Hepsine babalık edecek. Benim o çocuklara çok iyi ümitlerim var...(23.2.921)"⁹³

⁸⁹ age, 313.

⁹⁰ age, 275.

⁹¹ age, 278.

⁹² age, 386.

⁹³ age, 289.

Mektup No:73, "...Hasan babanın son resmi pek hoşuma gitti. Şaka değil hakikaten erkek, hele fesi ne kadar yakışmış. Biraz da bıyıkları çıkarsa ben onu ava götüreceğim. Ailenin reis vekili o olacak. Benim hep ümitlerim ondadır...(27.3.921)"⁹⁴

Mektup No: 80, "...Çocukların hastalığı hemen zayi olduğu hakkındaki tebşirat (müjdelere) beni çok memnun etti. Mamefihi çocuklar daima köyde kalmalı ve yiyeceklerine dervişî sabık dikkat etmelidir. Çamlıca'ya gitmeniz pek muvafıktır. Fakat asayiş nasıldır? Burasını iyi dikkat etmek lazım... Senin çocuklarla İtalya'ya gelmen hakkındaki mütalaan bence de münasip olabilirdi. Ancak Avrupa'da henüz hal-i tabii avdet etmediği gibi, gerek seyahat gerek maişette pek pahalı olmasından ve daha sair esbaptan dolayı maalesef mümkün değildir. Mahaza ben vaadimde sabitim. Ömrüm müsaade eder her halde sana Avrupa'yı göstereceğim... Fikret'in [Hasan Esat] hikâyeleri pek hoş. Ben evvelce de söylemiştim: Eğer terbiye ve tahsilini temin edebilirsen o çocukta benim çok ümitlerim var. İstikbalde iyi bir aile reisi ve hayırlı bir vatan evladı olacak ve benim noksanlarımı o ikmal edecektir. Bu ümit benim en me'yus(kederli, umutsuz) zamanlarımda teselli bahş oluyor...(5.5.921)"⁹⁵

Mektup No: 83, "...Çocukların öksürüğü zail olduğuna pek memnun oldum. Fakat Tomris pek zayıflamış, aman çok rica ederim. Yemesine ve kuvvetlenmesine fevkalade itina et. Zira zayıflık her hastalığın davetçisidir. Bir de çocuklar bahçede olsun, yalnız uyku ve yemek vakitleri eve girsin. Sair zamanlarını kâmilan bahçede çamların altında geçirsinler, bunun sıhhatlerine pek mühim faydası vardır. Bahçeci takımı al. Toprakla oynasınlar, koşsunlar, jimnastik yapsınlar. Bunlar çocukların şerait-i sıhhiyelerinde mühim maddelerdir...(29.5.921)"⁹⁶

Mektup No: 85, "...Bugün bayram. Âlem-i İslam'ın mukaddes ve mesut olan günü. Hâlbuki zavallı Türkler hele 12 senedir kanlı bayramlardan elem ve felaketlerden başka bir şey görmediler. İşte böyle ve bilmem daha ne kadar devam edecek. Bayram çocuklar içindir, cümlesine doğru ve ne kadar ince mazmunu var. Hakikaten dünyanın kerem ve sürurunu gördükten sonra insanlara bayram yok. Bakınız, çocuklar senin serverinle zevk-yab (zevklenen) olabilir. Evet, yavrular erken kalkar. Pür mesellet (baştanbaşa)giyinir, büyüklerin ellerini öper, hediyelerini alır, pür neşe ve mesut olur. Hatırlar mısın çiftlikte Tomris iki gün bayram beklemişti? Ben çocukluğun bu masum saadetini meftun olurum. Hayfaki çok sürmez. Bu cihetle çocukların bu hakk-ı meseliyetine ehemmiyet atfetmeli ve onların süruruna görerek bahtiyar olmalıdır. Bu fırsatları kaçırmamanı tavsiye ederim...(8.6.921)"⁹⁷

Mektup No: 86, "...Çocukların sıhhati iyi gittiğinden dolayı pek memnun ve müteşekkirim. Validelikvazifeni hakkıyla yerine getirdiğin için seni tebrik ederim...(19.6.921)"⁹⁸

Mektup No: 93, "... 2 gün evvel çocuk bahçesine gittim ve orada üç saat çocukları seyrettim. Bunların arasında gözlerim Tomris ile Fikret'i [Hasan Esat] arıyor ve fikrim onların hayali ve

⁹⁴ age, 296.

⁹⁵ age, 299.

⁹⁶ age, 300, 301.

⁹⁷ age, 303.

⁹⁸ age, 303, 304.

hatıralarıyla meşgul oluyordu. Kalbim tahassür ve iştiyakla dolu olduğu halde insanların saadeti çocukluk devresine münhasır olduğuna bir yere daha kanaat ederek avdet ettim...(27.7.921)”⁹⁹

Mektup No: 99, “...Çiftçi (oğlu Hasan’a da bazen bu isimle hitap eder) ne âlemde? Beni unutmaya başladılar mı?...(18.9.921)”¹⁰⁰

Esat Paşa, ailesi ve çocuklarına karşı büyük özlem duymaktadır. Çocuklarının sağlık durumlarını çok merak eden Paşa, onların sağlıklı ortamlarda büyümeleri için eşine çokça tembihte bulunmuştur. Paşa, Hasan Esat’a daha çok Fikret adıyla hitab ediyor ve ona karşı büyük ümitler besliyor. Ona göre Hasan Esat gelecekte hayırlı bir evlat olacak ve ailesine bakacaktır.

Esat Paşa’nın 20 ay süren Malta çilesi, Anadolu’da yaşanan siyasi gelişmeler nedeniyle mutlu bir şekilde sona erdi. “Mustafa Kemal Atatürk’ün dâhiyane bir fikirle Ankara Hükümeti’nin Anadolu’daki İngiliz subaylarını tutuklaması nedeniyle Malta’da sürgün hayatı yaşayan Türkler için pazarlık fırsatı yakaladı. Bu fırsatı iyi değerlendiren Ankara Hükümeti, İngilizlerle anlaşma imzalar. Buna göre içlerinde Esat Paşa’nın da bulunduğu Malta’daki son 59 kişi de serbest bırakılır. “Crysanthemum” ve “Montenol” adlı iki gemi ile yola çıkan esirler İnebolu Limanı’na ancak 1 Kasım 1921’de gelebildiler ve burada serbest bırakıldılar. İstanbul’da indirilmeyen Esat Paşa ailesi ile buluşamadı. Paşa İnebolu’dan Ankara’ya geçti.¹⁰¹ Paşa Ankara’da kayın pederinin çiftliklerinin birinde kaldı. Çiftlikten pek dışarı çıkmayan Paşa Milli Mücadeleyi yürütenlerle de pek teması yoktu. “Bunun bir sebebi Anadolu’nun o zamanlar çeşitli amillerle tanınmış ittihatçılara karşı çekingen davranmasıydı. Galiba çok eski zamanlardan beri tanıştığı Gazi ile yine çok eski zamanlardan kalma bir anlaşmazlığı¹⁰² mevcuttu.”¹⁰³ Mustafa

⁹⁹ age, 307.

¹⁰⁰ age, 310.

¹⁰¹ age, 311-314-319.

¹⁰² Ulu önder Mustafa Kemal Paşa, Esat Paşa’nın yazdığı mektuba karşılık ona şöyle bir mektup yazar: “Son Osmanlı Mebusan Meclisi seçimleri yapılacağı sırada İstanbul’dan Milli Kongre’nin kurucusu Profesör Dr. Esat Paşa’nın, birçok siyasi teşekküller adına: “Seçimlere müdehale ediyorsunuz, yapmayın” diye şikâyeti üzerine, Mustafa Kemal Paşa, kendisine Sivas’tan, o buhranlı günlerdeki seçimlerin ne gibi şartlar altında yapıldığını ve diğer bazı özelliklerini belirtmesi bakımından enteresan ve tarihi olan şu cevabı vermiştir: ‘Namına imza etmiş olduğunuz 60 kadar cemiyetle (Milli Ahrar), (Sulh ve Selamet-i Osmaniye), (Ahali), (İktisat ve Sosyalist Birliği), siyasi fırkalarıyla, mebusan intihabı ve milletin mukadderatı ve memleketi hakkıyla kurtarmağa matuf maksatla uğraşmalarından dolayı hassaten takdi-i şükran ederiz. Fakat bazı şayialar üzerine ileri sürmeğe lüzum gördüğünüz mütalâalar, bizce pek ziyade ehemmiyeti haiz görülmüştür. Bu gibi tevatürlerin doğru olup olmadıklarını keşfettirmek müşkül oluyor. Çünkü bir taraftan zat-ı âlinizin de guya Çiftçi Derneği namı altında, İttihat ve Terakki’den çevrilme olan ‘Teceddüt’ Fırkası’nın azasını mebus yaptırmak için Eskişehir, İzmit, Kastamonu, Kütahya, Bursa, Trabzon, Erzurum, Sivas gibi

Kemal Paşa'nın Esat Paşa'ya yazdığı mektuptan da anlaşılacağı üzere söz konusu dönemde yapılan seçimlerle ilgili olarak Mustafa Kemal Paşa ile Esat Paşa arasında bir çekişmenin yaşandığı görülmektedir. Kısa bir süre Ankara'da kalan Paşa daha sonra İstanbul'a döner. Kadıköy'deki evinde küçük muayenehanesini açar. Seyrekte olsa gelen hastalarını orada muayene eder. Son dönemlerini burada geçiren Paşa "Tâ çocukluğumda yaptığı gibi hitap ederek, gel yanıma, dedi, sonra kulağıma eğilerek, çok ihtiyarladım değil mi? diye sordu, benden cevap beklemeden devam etti, evet evet, öyle! Bir an evvel bitse de kurtulsam!' dedi."¹⁰⁴ Paşa 1 Kasım 1936'da vefat etti.¹⁰⁵

yerlere birçok mektuplar ve hatta hususi memurlar gönderdiğiniz ve bazı kimselere Teceddüt Fırkası'nın namzet listesini yolladığınız ve bu suretle birliği temine hizmet için 'Anadolu ve Rumeli Mudafaa-i Hukuk' Cemiyeti'nin Teşkilat-ı Milliyesini teşevvüşe düşar etmeğe dün kendi lisanınızla takbih etmekte bulunduğunuz bir heyetin vücut bulmasına çalışmakta olduğunuz hakkında şikâyetler gelmiştir. Milletın seçeceğı mebusların luzumlu vasıfları ve ahlakı haiz bulunmaları elbette bizce de pek ziyade temenniye şayandır. Ancak bu husus mecerrep kimseleri tamamen tanımadığımız içindir ki işi doğrudan doğruya milletin savfat ve hukuki vicdan ve diağına terk etmeyi lüzumlu bulduk. Binaenaleyh bu surete milletin reylerine mazhar olacak mebuslardan mürekkep heyete de ne dâhilen ve ne de haricen hiç kimsenin itiraza hak ve selahiyeti olmaz. Bazı mebus namzetlerinin Kuva-yı Milliye'den aldıkları tesirler altında seçilmelerinin teminine çalıştıkları teyide muhtaçtır. Heyet-i Temsiliye'nin hiçbir yerde mümessili mevcut olmadığından bu baptaki istihbarınız doğru değildir. Bu haberi verenlerin muradı Müdafaa-ı Hukuk Cemiyetine mensup olan herhangi bir zatın veya efradın mebus seçiminde kanunen kendilerine bahşolunmuş hak ve vazifeyi her millet ferdi gibi kullanmakta olmaları ise, bu pek tabiidir. Mebus seçimi hakkındaki beyannamezinbahşeylediğı itimadın teyit ve tahakkuku için, bizden fiili hareket bekleniyor ise bunda mazur olduğumuzu arza müsaadenizi ricaederiz. Çünkü teklifinizi icra etmek için, seçimlere fiilen müdahale etmek lazımdır. Hâlbuki Cemiyetimiz, bir siyasi fırka olup, bütün fırkaların içtihatlarına hürmetkâr ve ancak muayen maksatlar için milletin birliğini temine matut bulunduğundan, seçimlere bilhassa fiilen müdahale halinde bir tarafı iltizam ve diğer tarafları muarız eylemeğı kabul etmek icabedecektir ki, bu da Cemiyetin gayesine aykırıdır. Bugünkü hükümet dahi, Cemiyetimizin mebus seçimine fiilen müdahale etmemesinden isabetli görerek, bu hususu heyetimizden istemiş ve o yolda taahhüt edilmiş olunması ile de Cemiyetimiz bunda bir kere daha müteassıp bulunuyor. Binaenaleyh mebusların şöyle veya böyle intihabatta bulunmasından ve vücade gelebilecek mebusan meclisinin veya bunun üstünde herhangi bir kuvvetin gelmeyeceğinden dolayı Cemiyetimiz bir guna mesuliyet kabul etmez. Mebus intihabında milleti irşat etmek için bilhassa siyasi fırkalara faaliyet meydanı açıktır. Böyle bir meşru faaliyete muhalefete kalkışanlar olursa, o gibiler hakkında dahi Hükümet-i Seniyyeyi, kanun icaplarını tatbikten kimse menedemez. Cemiyetimiz adına gayri kanuni efâl ve harekâtta bulunan var ise, bu gibilerin nerede ve ne türlü kanuna aykırı fiil ve hareketlerde bulunduklarının madde tasrihi ile bildirilmesi halinde Cemiyetimizce tedbir alınmakta gecikilmeyeceğine emniyet buyurulmalıdır." (Sivas 8 Teşrin-i Sani (Kasım) 1335 (1919). M. Kemal'den Esat Paşa'ya", *Yakın Tarihimiz (Birinci Meşrutiyetten Zamanımıza Kadar)*, c.3, s.39 (22 Kasım 1962):399.

¹⁰³ Samet Ağaoğlu, *Babamın Arkadaşları* (İstanbul: Nebioğlu Yayınevi), 98.

¹⁰⁴ age, 99.

¹⁰⁵ Kesinbora, age, 167.

2. EĞİTİM VE MEMURİYET HAYATI

2.1. Eğitim Hayatı

Esat Paşa, çocuklarının iyi yetişmesine çok önem vermiştir. Onların sağlıklı bir şekilde büyümelerine gayret etmiş, ardından iyi bir eğitim almalarını sağlamıştır. Çocuklarına sıcak bir aile havası sunan Paşa evde eşi Makbule Hanım'la karşılıklı saygı ve sevgiye dayanan bir iletişim içinde yaşamıştır. Bu saygı ve sevgi ortamı çocukları Tomris ve Hasan'ın huzurlu ortamda büyümelerine imkân sağlamıştır. Kızı Tomris bu durumu şu sözleriyle ortaya koyuyor: “Bir karı koca nasıl mutlu olur onu yaşadım. Evde huzur fişkırıyor. Cennette yaşadığının farkındayım.” Tomris Atikkan'ın bu sözleri Paşa ve eşinin çocuklarına sunduğu ortamı göstermesi açısından önemlidir. Paşa çocukların sağlıklı bir ortamda büyümelerini sağlamak için açık doğal alanlarda olmaları gereğine inanması nedeniyle Çamlıca'daki çiftliğisatın almıştı. Hasan Esat'ın çocukluğunun büyük bir kısmı bu çiftlikte geçecektir. Ayrıca Esat Paşa çocuklarının baskıdan uzak yetişmesi konusuna da özen gösterir.¹⁰⁶ Paşa, Malta sürgününde iken eşine gönderdiği mektuplarda çocuklarının sağlıklı ortamlarda büyümeleri için bolca öğüt ve tembihleri olmuştur. Paşa bir mektubunda çocukları için eşine şu öğütlerde bulunmuştur: “Hasan'ın Allah duası beni mütehasıs etti. Allah o çocuğu nazardan saklasın. Tarafımdan vekâleten her ikisinin de gözlerinden öp ve bu çocukların terbiyeleriyle, sıhhatlerine her şeyden ziyade ehemmiyet vererek dikkat et.”¹⁰⁷

Esat Paşa ve ailesi “yazları Moda'dan Çamlıca'daki çiftliğe, sonbaharda ise okulların açılmasıyla çocukların eğitim öğretimden geri kalmamaları için Kadıköy Moda'daki konaklarına taşınırlardı.”¹⁰⁸ Hasan Esat Işık, ilk tahsilini Kadıköy'de Saint Joseph'tetamamladı. Bu ara sağlıklı büyümek için basketbol oynuyor, yazları babasının Çamlıca'daki çiftliğinde avlanıyor, ata biniyordu. Liseyi eğitimini

¹⁰⁶ Neyzi, *age*, 184.

¹⁰⁷ Kadircan, *age*, 275.

¹⁰⁸ *age*, 174, 175.

Galatasaray Lisesi'nde¹⁰⁹ aldı. Buradan 1937 yılında mezun olan Hasan Esat Işık aynı yıl Ankara Hukuk Fakültesi'ne kaydoldu, 1940 yılında da mezun oldu.”¹¹⁰

Hasan Esat Işık'la belli bir dönem aynı okularda okuyan Hıfzı Topuz, onun okuduğu okulları şöyle anlattı: “Hasan evvela Saint Joseph'e gidiyordu. Sonra Saint Joseph'ten Galatasaray'a bir grup halinde geçtiler. Galiba 6-7 kişiydiler. Galatasaray'da iki yıl beraber okuduk. Hasan son sınıflardaydı. Galatasaray

¹⁰⁹ Galatasaray Okulu, Galata Sarayı Hümayun Mektebi adıyla da bilinen bu kurum Enderun (saray mektebi) üst düzeyde eğitimi görevli yetiştirirdi. O yıllarda Enderun, Osmanlı sarayında padişahın günlük yaşamını geçirdiği, sarayın eğitim birimlerinin, kütüphanenin, hazine odasının yer aldığı büyük bahçe içine kurulu bir komplekstir. Ve burada, başta padişah olmak üzere, saraydaki diğer görevlilerin danışabileceği, birçok alanda bilgi sahibi kişiler hizmet vermekteydi. Bu kişilerin eğitimi ise 15. yüzyıl sonundan (1481) 18. yüzyıl (1715) başlarına kadar işlevini sürdüren Galata Sarayı Ocağı'nda veriliyordu. Evliya Çelebi'nin aktardığına göre; sultan II. Beyazıt (1481-1512) bir kış günü Galata sirtlarında avlanırken son derece bakımlı büyük bir bahçe içinde köhnemiş küçücük bir kulübe görür. Kulübenin sahibi Gül Baba ile tanışan padişah, onu bahçeye gösterdiği özenden dolayı ödüllendirmek ister ve Gül Baba'nın isteği üzerine bu bahçeye bir mektep ve bir darüşşifa (hastane) inşa ettirir. Hikâye her ne kadar bize okulun bir dilek üzerine kurulduğunu söylese de biz biliyoruz ki; İstanbul'u alan Fatih, antik kültürün izlerini taşıyan bu şehirde kuracağı devletin payidar olabilmesi, mesela bir Bizans İmparatorluğu gibi bin yıl yaşayabilmesi için, önceki kültürleri araştırmakta ve sürekli verdiği talimatlarla çevrilen klasik eserleri okumaktaydı. İşte bunlardan biri olan Platon'un (Eflatun MÖ 427-347) "Devlet" adlı eseri; devleti ancak filozofların yönetebileceğini yazmaktadır. Peki, Osmanlı'nın yükselmeye başladığı o yıllarda devleti yönetecek filozoflar nasıl yetiştirilecekti? Saray Okulu vardı ancak bu okula gelecek öğrencilerin ilk ve orta öğrenimleri nerede verilecekti? İşte bu düşüncelerin neticesinde, II. Beyazıt, babası Fatih'in idealindeki okulu "Galata Sarayı Ocağı" adıyla kurarak Osmanlı Saray eğitiminin önemli bir parçasını oluşturmuş oluyordu. 1675 yılına gelindiğinde ise, ocaktaki içişlerinden yeteneklileri saraya alınırken diğerleri süvari bölüklerine dağıtılır ve kurum on yıllığına tasfiye edilir. 1715 yılında yeniden açılan ocak, tekrar acemi oğlanların eğitimini üstlenir. 1820 yılına dek Osmanlı'nın en önemli kurumlarından biri olan Galata Sarayı Medresesi bu yıldan sonra Tıbbiye ve Askeri Kışla olarak kullanılır. Sonraki yıllarda gün geçtikçe önemi ve işlevi artan kurum, Osmanlı'da Batılılaşma döneminin ve Tanzimat uygulamalarının bir sembolü olur. Çünkü bu kez de Osmanlı'da hukuksal, siyasal ve sosyal alandagerçekleştirilecek yenilikleri yaşama geçirecek aydın kadrolara ve bu kadroların yetiştirilmesi için, geleneksel eğitimin dışında batılı programları da bünyesinde barındıran bir eğitim kurumunu ihtiyaç vardır. Bu amaç doğrultusunda 1 Eylül 1868'de sultan Abdülaziz 'in katıldığı bir törenle Mektebi Sultani adıyla kurum yeniden faaliyete geçer. Dönemin Paris Büyükelçisi Cemil Paşa ile Hariciye Nazırı Fuad Paşa'nın çabalarıyla kurum Fransa'daki lise eğitimine denk ve aynı kalitede öğrenci yetiştirir. Ve bu öğrencilerin arasında Katolik, Ortodoks ve Musevi öğrenciler de vardır. 9-12 yaşlarında, öğretime başlayabilen bu öğrenciler dil durumlarına göre Fransızca ya da Türkçe hazırlık okumaktadırlar. 1908 yılında müdür Tevfik Fikret Bey 'in yaptığı yeniliklerle; ilk, orta ve lise için 3'er yıllık program hazırlanarak eğitim süresini 9 yıla çıkar. Ayrıca Farsça, Arapça, İtalyanca, Latince, Rumca, Ermenice ve Almanca dersleri isteğe bağlı olarak seçmeli ders statüsüne getirilirken, piyano ve keman dersleri de programa dâhil edilir. 1924 yılında kurum, Galatasaray Lisesi adıyla ve Cumhuriyet devrimlerine uygun olarak eğitime başlar. Genel kültür dersleri Türkçe verilmeye başlanır. 1965 yılında kız öğrenciler okula kabul edilir. Bir yıl sonra Mektebi Sultani'nin 100. Kuruluş yılı kutlamaları nedeniyle dönemin Fransa Cumhurbaşkanı Charles De Gaulle liseyi ziyaret eder. 1975'de ise kurum, Anadolu Lisesi konumuna getirilir ve eğitim 8 yıl olur. Son olarak, 14 Nisan 1992 yılında Fransa Cumhurbaşkanı François Mitterand ile 8. Cumhurbaşkanı Turgut Özal arasında imzalanan protokolle ilköğretim ve üniversite eğitimi de kapsayan Galatasaray Eğitim Öğretim Kurumu (GEÖK) hayata geçirilir. Galatasaray Eğitim ve Öğretim Kurumu, 6 Haziran 1994 tarih ve 21952 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe giren 3993 sayılı kanunla Galatasaray Üniversitesi'ne dönüşmüştür. Kurum üniversite statüsünü almasına rağmen, entegre eğitim-öğretim kurumu olma özelliğini korumuş ve Galatasaray Lisesi ile ona bağlı İlkokul ve Rektörlüğe bağlı öğretim birimleri olarak tanımlanmıştır.http://www.gsl.gsu.edu.tr/html_tr/000/000.html [31.01.2014].

¹¹⁰ “Dış Politika...”, *Akis*, 9.

Ortaköy'deydi. Okulun büyükleriydi onlar. Hasan Esat Işık, Saint Joseph'e evinden gelip gider. Ancak Galatasaray'da yatılı kalırdı.”¹¹¹ Zeki ve çalışkan bir öğrenci olan Hasan Esat Işık, Saint Joseph'in onur tablosunda yerini alarak bunu kanıtlar.¹¹² Hıfzı Topuz, Hasan Esat Işık'la birlikte okuduğu bu dönemle ilgili şu değerlendirmeleri yapmıştır:

“Hasan Ağabey galiba sekizi bitirdikten sonra birkaç arkadaşıyla birlikte Galatasaray'a geçti. Orada da okulun en başarılı öğrencileri arasında yer aldı. İki yıl Hasan Ağabeyle aynı okulda okudum. Ben 6'dayken, O 11'deydi, ben 7'deyken, O 12'de, yani son sınıfta. O sınıfların öğrencileri kendilerinden beş sınıf küçüklerle hiç ahabplık etmezlerdi. Bahçelerimiz bile ayrıydı. Yalnız koridorlarda karşılaştığımız zaman el sıkışırdık,

-Hıfzıcım nasılsın bakim? Dersler iyi gidiyor mu? Bir şeye ihtiyacın var mı?

-Yok, ağabey, teşekkür ederim. Kimler vardı Hasan Ağabey'in sınıfında? Kemancı Müfit Hasan İmşir, Bankacı Faruk Sayar, Refik İleri, Feridun Ergin, Mimar Selçuk Mılar, Av. Ferruh Dereli, Dr. Müheymin Akaygen, Ressam Cihat Burak, Mordohay Dinar, Semih Günver¹¹³ ... Galatasaray'dan sonra uzun yıllar Hasan Ağabeyle birlikte olamadık. O Ankara'da Hukuk Fakültesi'ni bitirdi. Sonra da Dışişlerine geçti, birbirimizi pek göremedik.”¹¹⁴

Galatasaray Lisesi'nin 1505 numaralı öğrencisi olan Hasan Esat Işık 1937 yılında Fen şubesinden mezun oldu,¹¹⁵ Galatasaray Lisesi'ni bitirdikten sonra 1937 yılında Ankara Hukuk Fakültesi'ne¹¹⁶ kayıt oldu. Üniversite kayıt yaptırmının kolay

¹¹¹ “Hıfzı Topuz Bey ile görüşme”, İstanbul: 03.12.2013.

¹¹² Onur tablosu için bkz. ek 7.

¹¹³ Semih Günver 1917'de Kütahya'da doğdu. Galatasaray Lisesi'ni ve Ankara Hukuk Fakültesi'ni bitirdi ve 1940 Eylül ayında Dışişleri Bakanlığı'na girdi. 1944'den itibaren Zürih Konsolosluğu'nda Yardımcı Konsolosluğu ve Roma Büyükelçiliği'nde Başkâtiplik, 1948-50 yılları arasında Ankara'da Dışişleri Bakanlığı'nda Ticaret ve İktisat Dairesi'nde Şube Müdürlüğü görevlerinde bulundu. 1950-55 yıllarında ise Brüksel Büyükelçiliği'nde Müsteşar olarak görev yaptı. 1955 yılında Merkeze dönen Günver, Uluslararası Ekonomik İşler Dairesi Başkanı oldu ve 1962 yılında Moskova Büyükelçiliği'nde Elçi-Müsteşar unvanı görevlendirildi. 1963'de Cezayir'e Büyükelçi olan Günver, 1965 senesinde Kahire Büyükelçiliği görevine getirildi ve 1972 yılına kadar bu görevde kaldı. Günver, 1972-75 yılları arasında Dışişleri Bakanlığı Kültür İşleri Genel Müdürü oldu ve 1975 Eylül ayında Strasbourg'da Avrupa Konseyi nezdinde Türkiye daimi temsilciliğine getirildi ve 1982 yılı Mart ayına kadar bu görevi yürüttü. Günver, Avrupa Gümrük Birliği (Brüksel 1950-55), Bağdat Paketi ve CENTO (1955-60), OECD (1957-58), Avrupa Serbest Müdahale Bölgesi (1958), Avrupa Ortak Pazarı ile İstişare Müzakereler (1959, IMF ve Dünya Bankası toplantıları (Washington 1958), İkinci Tarafsızlar Kahire Zirve Konferansı (1964), BM Genel Kurul Toplantıları (1965 ve 1974), İslam Konferansları (1971-1975), gibi ayrı konulardaki çeşitli uluslararası toplantılara katıldı ve bunlardan birçoğunda Türk Heyetlerine başkanlık etmiştir. 1982 Mart'ında emekli olan Günver, Ankara Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde öğretim görevlisi olarak ders verdi ve gazetelerde yazıları yayımlanmıştır. Semih Günver, *Tanınmayan Meslek*, (Ankara: A.Ü. SBF. ve Basın Yayın Yüksekokulu Basımevi, 1984), arka kapak.

¹¹⁴ Topuz, *Parisli...*, 257.

¹¹⁵ Tahsin Berküren, *Galatasaray Lisesi (Pilava Kaşık Atanlar 1968-2006)*, c.1 (2007), 69.

¹¹⁶ Ankara Hukuk Fakültesi, Atatürk Türkiye'sinin kurduğu ilk tahsil müessesesidir. Adli sahadaki devrimin gerçekleştirilmesi, önemli kanunların Garp memleketlerinden faydalanılarak vücuda

olduğu o dönemde nüfus kâğıdı, birkaç vesikalık fotoğrafla liseden mezun olduğuna dair tasdikli bir belge ile kayıt yaptırılıbiliyordu. Hasan Esat Işık'la birlikte Semih Günver, Fethi Aşkın, Nihat Dinç, Hayrettin Ozansoy kayıt yaptıran ve ileride dış işlerinde beraber çalışacağı kişilerden bir kaçıydı.¹¹⁷ Hasan Esat Işık Ankara Hukuk Fakültesi'nde Fikret Işık adıyla, 3848 numaralı öğrenciydi.¹¹⁸ Hukuk Fakültesi'nde iyi bir öğrenim gören Işık dönemin değerli ve tanınmış hocalarından dersler aldı.¹¹⁹

“Vasfî Raşit Seviğ (Roma Hukukçusu),¹²⁰ Bahar Kantar (Ceza Hukuku), Muzaffer Göker (Siyasi Tarih), Esat Arsebük (Borçlar Hukuku ve Medeniye), Dr. Fahri Ecevit (Adli Tıp), Mahmut Esat Bozkurt (Devletlerarası Hukuk), Hasan Saka (Maliye), Ethem Menmencioğlu (Anayasa Hukuku), Mazhar Nedim Göknıl (Deniz Ticareti) ve iki genç ve parlak asistan: Nihat Erim ve Bülent Nuri Esen.”¹²¹

O dönem Ankara Hukuk Fakültesi'nde bulunan “Anadolu'nun her bölgesinden gelmiş arkadaşlarla kaynaştık. Bizler Galatasaraylı bir avuç gençtik. Önce, bize sınıfta bir arada oturduğumuz için yan gözle baktılar, bizim sıralara ‘Beyoğlu’ dediler. Kısa zamanda birbirimizi yakından tanıdık buzlar eridi.”¹²² Işık, bir taraftan derslerini takip ederken bir taraftanda bol kitap okurdu. Ayrıca çeviriler yapan Işık kendisine ek gelir sağlıyordu. Sınıf arkadaşı Semih Günver, Hasan Işık ile Jean Giradox'nun “Truva Savaşı Olmayacak” piyesini birlikte tercüme ettiklerini söylüyor. Işık, daha sonra eşi olacak Ümit Hanım'la da fakülte sıralarında tanışır. Işık'ın Hukuk Fakültesi okuduğu yıllar hem Türkiye Cumhuriyeti hem de dünya için yeni sayfaların açıldığı yıllar olur. Fakültedeki ilk yılında Mustafa Kemal Atatürk

getirilmesi düşünülürken bu kanunları yepyeni bir zihniyetle, görüş ve anlayışla uygulayacak hâkimlerin, hukukşinasların yetiştirilmesi de bir an önce sağlamak gerekiyordu. Fakültenin açılışında konuşan Gazi Mustafa Kemal Atatürk bunu kendi sözleriyle şöyle ortaya koyuyor: Cumhuriyetin merkez-i idaresinde bir hukuk mektebi açmak vesilesi bugünkü içtihadımız izhar etmiş bulunuyor. Bugün şahit olduğumuz hadise, yüksek memur ve mütehassıs âlimler yetiştirmek teşebbüsünden daha büyük bir ehemmiyeti haizdir. Senelerden beri devam eden Türk İnkılâbı, mevcudiyetini ve zihniyetini, hayatı içtimaiyenin mebnası olan yeni esasat-ı hukukiye de tebit ve teyit etmek çaresine tevessül etmiştir. Talebe Efendiler! Yeni Türk hayat-ı içtimaiyesinin banî ve müeyyidi olmak iddiasıyla tahsile başlayan sizler, cumhuriyet devrinin hakiki ulemayı hukuku olacaksınız; bir an evvel yetişmenizi ve arzuyu milleti fiilen tatmine başlanmanızı millet sabırsızlıkla beklemektedir. Sizi yetiştirecek olan profesörlere terettüp eden vazifeyi hakkıyla ifa edeceklerine eminim. Cumhuriyetin müeyyidesi olacak bu büyük müessesenin küşadında hissettiğim saadeti hiçbir teşebbüste duymadım ve bunu izhar ve ifa etmekte memnunum. *Ankara Hukuk Fakültesi ve Mezunları* (Ankara: A.Ü. Hukuk Fakültesi, Hukuk Eğitim-Öğretim, Araştırma, Uygulama ve Geliştirme Enstitüsü Vakfı, 1998), 1-3-4-9.

¹¹⁷ Semih Günver, *Bir Kiraz Ağacı Olsaydım* (Ankara: Bilgi Yayınevi, 1986), 80.

¹¹⁸ *Ankara Hukuk Fakültesi...*, 68.

¹¹⁹ Günver, *Bir Kiraz...*, 80.

¹²⁰ Hasan Esat Işık'ın teyzesi Nazmiye Hanım'ın eşidir. “Hıfzı Topuz Bey ile görüşme”, İstanbul: 03.12.2014.

¹²¹ Günver, *Bir Kiraz...*, 80, 81.

¹²² *age*, 81.

hayatta iken bir yıl sonra vefat eder. 1938 sonrası Türkiye Cumhuriyeti için açılan yeni sayfaya fakültenin son sınıfında II. Dünya Savaşı başlaması olur.¹²³ Hasan Esat'ın yakın arkadaşı ve dostu olan Semih Günver 1937-1943 dönemi Ankara'sını ve arkadaşlarını şöyle anlatıyor,

“Geçenlerde, evde eski fotoğraf albümlerimi karıştırdım. 1937’li, 1943’lü yıllara ait fotoğraflar elime geçti. Biraz solmuş, biraz bel vermiş resimler. O devrin Ankara’sı; Kızılay Meydanı, yeni açılan Hipodrom, Atış Poligonu, Bakanlıkların ilk binaları, Ulus Meydanı, Gar Gazinosu, Yenışehir’in küçük küçük bahçeler içindeki seyrek villalar, zayıf, ince açık, yeşil yapraklarıyla akasya ağaçları, Orman Çiftliği, Ankara Barajı ve grup halinde bizler, Hukuk Fakültesi öğrenci arkadaşlar; dalgalı kumral saçarlı ile genç kızlar, bıyıkları yeni terleyen delikanlılar. Bir Pazar günü, at yarışında çekilen bir fotoğraf karşısında şaşırıp kaldım. Şimdi emekli olan üç kişi; Büyükelçi Cahit Hayta, Hasan Esat Işık ve ben. Kruvaze ceketlergiymişiz, başımızda gri fötr şapkalar var. Hayta’nın elinde bir dürbün. Hasan Esat Işık’ın saçları simsiyah ve parlak. Kızlar Işık’ı o tarihlerde Charles Boyer’e benzetirlerdi. Ankara’yı da çöl ortasındaki Dallas’a veya LasVegas’a benzetenler olduğu gibi.”¹²⁴

Hasan Esat Işık Ankara Hukuk Fakültesi’nde üç yıl öğrenim gördü. Fakültenin açıldığı tarih olan 1925 yılından 1941-1942 yılında son sınıfa geçip de mezun olanlar üç yıllık rejimin son grubunu teşkil ederler.¹²⁵ Hasan Esat Işık, 1937 yılında girdiği Ankara Hukuk Fakültesi’nden 1939-1940 Eğitim Öğretim yılında, Fikret Işık ismiyle 1707 diploma numarasıyla mezun oldu.¹²⁶

2.2. Dışişleri Bakanlığı’na İlk Adım

Hasan Esat Işık, Ankara Hukuk Fakültesi’ni 1940’ın Mayıs’ında bitirdi. Dışişleri Bakanlığı’nda aynı yılın Ağustos ayında açılan meslek sınavına katılarak sınavdan başarıyla geçti.¹²⁷ Dışişleri Bakanlığı’nda 1940’da Protokol Dairesi’nde Aday Meslek Memuru, III. Kâtip olarak başladığı görevinden 1941’de askerlik hizmeti nedeniyle ayrıldı. 1944’te ise Protokol Dairesi’nde III. Kâtip olarak tekrar çalışmaya başladı.¹²⁸ O dönemde yapılan sonavla ilgili süreci Semih Günver anılarında şöyle anlatıyor:

¹²³ age, 81.

¹²⁴ age, 78.

¹²⁵ Ankara Hukuk Fakültesi..., 20.

¹²⁶ age, 68

¹²⁷ Semih Günver, *Garip Ada’nın Garip Eşegi*, (Milliyet Yayınları, 1990), 257.

¹²⁸ http://www.mfa.gov.tr/sayin-hasan-esat-isik_in-ozgecmisi.tr.mfa [28.01.2014].

“İmtihanı 16 kişi kazandık. Aynı kütüphane salonunda bizi, Bakan Şükrü Saraçoğlu’na Genel Sekreter Numan Menemencioğlu takdim etti. Lacivert elbiselerimizi giymiş, saçlarımızı berberde kestirmiştik, tertemizdik. Derecelerimize göre sıraya girdik. Şimdi, bakanların, devlet başkanına takdim edildikleri gibi, teker teker Şükrü Saraçoğlu’nun elini sıktık. Genç aday memurlar olmamıza rağmen, bu törende şimdiki bakanlar kadar heyecanlı ve kasılmış değildik; tabii ve rahatlık. Doğrusu ayrıca itiraf etmek gerekirse, hepimiz genç yakışıklı oldukça da şık ve zariftik. Sadi Eldem, Osman Derinsu, Orhan Kavur, Hikmet Bensan, Haluk Kocaman, Oğuz Gökmen, Haluk Kura, Zeki Kuneralp, Nejat Erteğün, Hasan Esat Işık, Şahin Uzgören, Zeki Sirmen, Orhan Conker, Necdet Özmen, Rafet Aziz...”¹²⁹ Dışişleri Bakanlığı’na 1 Eylül 1940 tarihinde meslek memuru olarak girdik.”¹³⁰

O dönemde Dışişlerine Bakanlığı’na hâkim olan kişiler, Tevfik Rüştü Aras (Dışişleri Bakanı),¹³¹ Numan Menemencioğlu (Dışişleri Genel Sekreteri)¹³² ve Müsteşar Ağâh Aksel’dir.¹³³ Numan Menemencioğlu bakanlığa damgasını vurmuş ki

¹²⁹ Günver, *Bir Kiraz...*, 88.

¹³⁰ Günver, *Tanınmayan...*, 187.

¹³¹ Tevfik Rüştü Aras: Hasan Rüştü Bey’in oğludur. 1883’de Çanakkale’de doğdu. İlköğrenimini İzmir’de Lise öğrenimini Üsküp’de yaptı ardından İstanbul’da Numune-i Trekki Mektebine girdi ve buradan birincilikle mezun oldu. Beyrut’ta Fransız Laik Mektebine devam etti ve Beyrut Tıbbiye Mektebi’nden mezun oldu. Fransızca bilir, bir süre İzmir’de Sedat ve İttihat gazeteleri başyazarlığını yaptı. 1920’de İstanbul’dan Eskişehir’e geçerek Kuva-i Milliye ye katıldı. 1920’den 10 Ağustos 1923 tarihine kadar Menteşe Milletvekili olarak Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde görev yaptı. 6 Kasım 1923’de Sağlık Bakanı, 15 Nisan 1923’de ikinci defa Sağlık Bakanı, 11 Ağustos 1923’den 31 Ekim 1927 kadar İzmir Milletvekili, 29 Ağustos 1923’de Türkiye Yunanistan Mübadele Komisyonu Başkanı, 4 Mart 1925’de Dışişleri Bakanı oldu. 11 Kasım 1938’de Bakanlar Kurulu’nun istifası üzerine Hariciye vekilliğinden ayrıldı. 1939’da Londra Büyükelçisi olarak atandı. Aras 1942 Şubat ayında emekliye ayrıldı. Kırmızı-Yeşil İstiklal Madalyası vardır. http://www.mfa.gov.tr/sayin-tevfik-rustu-aras_in-ozgecmisi.tr.mfa [03.02.2014]. Ayrıca, Tevfik Rüştü Aras’ın vefatı sonrası Hasan Esat Işık’ın yazdığı onu anlatan yazı için bkz. ek 81.

¹³² Hüseyin Numan Kemal Menemencioğlu: Menemencioğlu ailesi, Osmanlı’nın son döneminde, Maliye Nazırlığı ve daha sonra da Ayan Reisliği yapan Rıfat Menemencioğlu’nun, ünlü yazar Namık Kemal’in kızı Feride Hanım ile yapmış olduğu evlilikle gelişen başı memur bir ailedir. Ailede, yazarlar, Türkiye’nin kaderine yön vermiş devlet adamları, büyükelçiler, diplomatlar, askerler... vardır. Yani devlet gibi bir ailedir Menemencioğlu ailesi. Ayan Reisliği’nde ve Maliye Nazırlığı’nda bulunmuş olan Mehmet Rıfat Bey’in, Bağdat’ta defterdar olduğu sırada ilk eşi Feride Hanım’dan (Namık Kemal’in kızı) 1881 yılında bir oğlu dünyaya geldi. Adını Numan Kemal koydular. İlk tahsilini Selanik’te, orta tahsilini o sıralarda Cizvitler tarafından yönetilen Saint Joseph Lisesi’nde, yüksek öğrenimini de Lozan Üniversitesi’nde hukuk okuyarak yaptı. 1914 yılında Viyana elçiliği üçüncü kâtipi olarak hariciye’ye giren Numan Kemal; Berlin, Paris, Bükreş, Atina, Peşte ve Beyrut’ta başkâtiplik yaptı. 1929 yılında Sefir unvanıyla hariciye vekâleti müsteşarı oldu. 1933 yılında Katib-i umumiliğe yükseldi. 1937’de Gaziantep mebusu oldu. II. Dünya Savaşı sırasında İstanbul mebusu iken Dışişleri Bakanı olan Numan Menemencioğlu, 1944 yılında Alman gemilerinin Boğazlardan geçişine izin verdiği gerekçesiyle, istifa ederek Paris’e büyükelçi olarak tayin edildi. Ayrıntılı bilgi için bkz. Aydoğan Vatandaş, *Monşer* (İstanbul: Timaş Yayınları, 2009), 15-144.

¹³³ Ağâh Aksel: Türkiye Cumhuriyeti Devleti’ni temsilen çeşitli ülkelerde görev yapan Ağâh Aksel, Kemal Köprülü’nün görevinin son bulduğu 1952 yılının Ekim ayında büyükelçiliğe atanmış, emekliye ayrıldığı 1955 yılının Ocak ayına kadar bu görevini sürdürmüştür. Belgrat Büyükelçiliği görevine kadar Dışişleri Bakanlığı bünyesinde müsteşarlık olmak üzere, Portekiz, Yugoslavya, Ürdün, Macaristan, İsveç, Finlandiya’daki diplomatik misyon şefliklerinde orta ve büyük elçilik düzeyinde görev yapmıştır. Müsteşarlık sonrası dönemdeki kariyerine dair ayrıntılar sırasıyla verilecek olursa Aksel, öncelikle İsveç Orta Elçiliği görevinde bulunmuş, yine yaklaşık olarak aynı dönemde, T.C. Hükümeti’ni temsilen Finlandiya diplomatik temsilcililiği görevini de yürütmeye başlamıştır. İsveç

o dönemde yetişen hariciyeciler için Menemencioğlu ekolünde yetişen hariciyeciler olarak nitelendirilmişlerdir.¹³⁴ Bu dönemde Dışişleri Bakanlığı'nda çalışmaya başlayan Hasan Esat Işık da Menemencioğlu ekolünden yetişen hariciyecilerden biridir.¹³⁵ Ülkümen anılarında bu dönem hakkında şunları yazmıştır:

“O zamanlar dışişleri demek Numan Menemencioğlu demekti. Bakanlığa yeni girenler, ne yapıp onun gözüne girmeye, himayesine sığınmaya çalışırlardı. Etrafında toplanan gençler, Numan Bey'in 'espoir'ları diye anılırlardı. Göreve başladığım dairedede bir gün, benden kıdemli olan, Nihat Elli, damdan düşer gibi bana 'adam ne demek' diye sordu. Ben saflukla, RudyardKipling'in If... ile başlayan şiirinde tasvir ettiği örnek adamı anlatmaya başlayınca, gülerek sözümü kesti. 'Adam' sözcüğündeki A:Arkan var mı? D: Damat mısın? M:Kime mensupsun? anlamına gelir dedi. Bu harflerin çağrışım yaptığı anlamlardan hiç birinin bende bulunmadığı cevabını alınca da 'bu bakanlıkta ya 'Numanist', ya 'Akselist', ya da 'Arasist' olacaksın, yoksa sittin sene geçse de sana ancak pastanın kırıntıları kalır' dedi. Sözünü ettiği bu üç isim, sırasıyla, Genel sekreter Numan Menemencioğlu, Müsteşar Agâh Aksel, Bakan Teyfik Rüştü Aras'tı.”¹³⁶

Hasan Esat Işık, Dışişleri Bakanlığı'nda çalışmaya yeni başladığı dönemlerde, ilerde en yakın dostlarında biri olacak Müşerref Hekimoğlu¹³⁷ ile bir

Elçiliği görevinden sonra terfi alıp merkezde görev yapmaya başlayan Aksel, 16 Ekim 1943 tarihiyle 26 Ağustos 1946 tarihleri arasında görev yaptığı Lizbon Elçiliği'ne atanmıştır. Lizbon Elçiliği görevinden sonra Budapeşte Ortaelçiliği görevine atanan Aksel, bu görevi sırasında 19 Kasım 1949 tarihinde çıkarılan Bakanlar Kurulu kararıyla emekliye sevk edilmiştir. Emeklilik kararnamesine karşılık Aksel diplomatik kariyerine kısa süre sonra yeniden başlamıştır. Türkiye bu dönemde *de facto* çok partili hayattan iktidar değişikliğine uzanan bir dönüşümü tecrübe etmiştir. Tek parti iktidarının son bulduğu bu dönemde Demokrat Parti 14 Mayıs 1950 seçimlerini kazanarak iktidara gelmiş, tek parti döneminin hâkim partisi Cumhuriyet Halk Partisi iktidar pozisyonundan muhalefet pozisyonuna geçmiştir. Bu dönemde 27 Şubat 1951 tarihinde Amman Orta Elçiliği'ne atanan Aksel, bu görevinden 11 Kasım 1951 tarihinde ayrılmıştır. Amman Elçiliği görevinden sonra Dışişleri Bakanlığı merkezinde görev yapan Aksel, yaklaşık bir yıllık aranın ardından 27 Kasım 1952 tarihinde son görev yeri olan Belgrad Büyükelçiliği'ne atanmıştır. Aksel son görev yeri olan Belgrad'ta yirmi sekiz ay görev yapmış, 1955 yılının Ocak ayında çıkarılan kararla emekliye sevk edilmiştir. Murat Yümkü “Agâh Aksel'in Diplomatik Kariyeri ve Belgrad Dönemine Dair Değerlendirmeler”, http://www.historystudies.net/Makaleler/1914571509_Murat_Yümlü_-14.pdf [12.03.2014].

¹³⁴ Selahattin Ülkümen, *Bilinmeyen Yönleriyle Bir Dönemin Dışişleri*(Gözlem Gazetecilik Basın ve Yayın, 1993), 15, 16.

¹³⁵ Oğuz Gökmen, *Diplomasi (Savaşta ve Barışta Diplomasi)* (İstanbul: Yamaç Ofset, 2006), 625.

¹³⁶ Ülkümen, *age*, 15.

¹³⁷ Müşerref Hekimoğlu 1921 yılında İstanbul'da doğdu. Ankara Kız Lisesi'nden ve DTCF Alman Filolojisi'nden mezun oldu. Gazeteciliğe 1948 yılında Hayat dergisinde başladı. İstanbul'da Yeni Sabah, Akşam, Cumhuriyet gazetelerinde köşe yazarı olarak çalıştı, 27 Mayıs 1960'tan sonra gazeteciliği Ankara'da sürdürdü. Eşi Kuvvet Başarır'la birlikte Öncü gazetesini de çıkaran Hekimoğlu, 1972 yılında kurulan ANKA Ajansı'nın kurucuları arasında yer aldı. Altan Öymen'in milletvekili olmasının ardında 1977 yılında ajansın Yönetim Kurulu Başkanlığı ve Genel Müdürlüğü görevini devralan Hekimoğlu, vefat ettiği 2004 yılında ise ANKA'nın Onursal Başkanı olarak anıldı. Hekimoğlu'nun 27 Mayıs Romanı, Başkent Günleri, Suna Kan: Öz Şarkısını Duyuran Keman'ın da aralarında bulunduğu çok sayıda kitabı ve Almancadan Türkçeye kazandırdığı eserleri bulunuyor. Sürekli basın kartı sahibi olan Hekimoğlu, Cumhuriyet gazetesinin “Ankara ANKA” adlı köşesinde ve Cumhuriyet Dergi'de haftalık yazılar kaleme alıyordu. Müşerref Hekimoğlu Mimoza dergisinin Cumhuriyet'in 75'inci yılı kutlamaları dolayısıyla yaptığı “75 Yılda 75 Başarılı Kadın” anketinde “Gazetecilik Mesleğinin Kadın Öncüsü” olarak ödüle layık görülmüştü. Hekimoğlu 83 yaşında

davette tanışır. Bu davette başlayan bu dostluk hayatının sonuna kadar sürecektir. Hekimoğlu bunu anılarında şöyle anlatıyor.

“İlk balo, güzel bir anı gençlik yıllarımdan. Babamın koluna girdim Ankara Palas salonuna, yanımda Celcel. Dışişleri Genel Sekreteri ünlü diplomat Numan Menemencioğlu’nun adıyla düzenlenen Çocuk Esirgeme Kurumu balosu. Biz Ulviye Serter’in çağrısı ile gidiyoruz. Ankara Palas’taki baloları, Atatürk’ün danslarını, Cumhuriyet kadınların şıklığını masal türü dinledim. Dinlediklerimi yaşıyorum şimdi. Türkiye’nin kalbi bu salonda atıyor, babam Atatürk’ün locasını gösteriyor bize, yüreğim çarpıyor sevinçle, Atatürk’ü görmüş gibi duygulanıyorum. Bu loca, bu salon nelere tanık oldu kim bilir! Ulviye Serter elimden tutuyor, yan salona götürüyor beni, güzel kızıma görev vereceğim diyor babama. Bir sepet içinde piyango biletleri, onları satacağım. Celcel de piyango masasında çalışacak. Bir an duruyorum hiç kimseye tanımıyorum, kimlere nasıl satacağım bu biletleri? Babama bakıyorum, çocuk esirgeme kurumu yararına güzel bir görev, kolay gelsin diyor. Salonda dalgalanan kalabalığa dalıyorum. Bakanlar, milletvekilleri, eşleri, yabancı diplomatlar, Türk diplomatları, üst düzey diplomatlarla dolu salonlar. Orta bir yerde Dışişleri Genel Sekreteri Numan Menemencioğlu, yanında yeğenleri ve genç diplomatlar, onlardan biri birkaç bilet alıyor benden. Biraz çekinerek dansa çağırıyor ama sepetteki biletleri bitirmem gerekiyor. Genç diplomat kaç bilet aldı bilmem? İki de bir piyango masasına geliyor, biletlerine çıkan armağanları alıyor. Celcel armağanları dağıtıyor durmadan. Ulviye Serter babamı kutluyor. Bilet satışında rekor kırıyorum gerçekten, sepetteki tüm biletler tükenince genç diplomat yine geldi yanıma, ne söyleyeceğini biliyorum. Evet, şimdi dans edebilirim, dedim. Comparista değil ama o yılın moda tangolarından biri, gülerek dans ediyoruz, hiç konuşmadan. Dans bitince kutluyorum onu.

-Piyangoda çok şanslısınız. En güzel armağanlar sizin oldu, kaç bilet aldınız?

-Sayısını bilmiyorum ama hepsi benim değil, arkadaşlarımdan biletlerini de ben aldım, güzel armağanlar onlara çıktı, ama ben de çok şanslıyım bu gece. Bende çok şanslıyım doğrusu. O genç diplomat Hasan Işık çünkü. İzleyen yıllarda dış politikamızı da, devlet yaşamını da parlatan bir kişi.”¹³⁸

Hasan Esat Işık’ın bakanlıkta çalışmaya başlamasıyla hayatında önemli gelişmeler de olur. Işık, üniversite yıllarında aynı sıraları paylaştığı Ümit Hanım’la¹³⁹ 1943 yılında nişanlanır ve bir yıl sonra atılan imzalarla evlenirler.

karaciğer ve kalp yetmezliği nedeniyle yaşama gözlerini yumdu. http://tr.writersofturkey.net/index.php?title=Müşerref_Hekimoğlu [13.04.2014]. Ayrıca bkz. Müşerref Hekimoğlu, *Anılar “Bir Cumhuriyet Kızı”* (İstanbul: Cumhuriyet Kitapları, Nisan 2005).

¹³⁸ Hekimoğlu, *Anılar*, 335, 336.

¹³⁹ Ümit Hanım, Atıf Bayındır’ın kızıdır (“Hıfzı Topuz Bey ile görüşme”, İstanbul: 11 Nisan 2014). Rodos’lu olan Atıf Bayındır, 1883’te doğmuştur. Mülkiye Mektebi mezunudur. Bahrişefid Vilayet Maiyet Memuru, Fav, Cumaibâlâ ve Gebze Kaymakamlığı, Dâhiliye Vekâleti Mahalli İşler Umum Müdürlüğü, Ankara, Kastamonu ve Halep Valilikleri, Tapu ve Kadastro Umum Müdürlüğü, Ziraat Vekâleti Müsteşarlığı, Osmanlı Meclis-i Mebusan III. Dönem Burdur Mebusu, TBMM V. Dönem İstanbul Milletvekilliği yapmıştır. Evli olan Bayındır üç çocuk sahibidir. Bayındır 13.11.1977’de vefat etmiştir. http://www.tbmm.gov.tr/TBMM_Album/Cilt1/index.html [22.02.2014].

Askerlik sonrası bakanlıktaki görevine geri dönen Işık'ın ilk dış görevi Paris Başkonsolosluğu oldu. O dönem Paris'e gitmek zordu. II. Dünya Savaşı daha yeni bitmiş güvenlik sorunları vardı.¹⁴⁰ Işık, 1945'den 1949'a kadar Paris Başkonsolosluğu'nda kançılar,¹⁴¹ muavin konsolos, konsolos¹⁴² görevlerinde bulunduktan sonra bakanlığa geri döner.¹⁴³ Hasan Esat Işık'ın Paris'e ilk gidişi zor şartlar altında olmuştu. II. Dünya Savaşı'nın yeni bitmiş olmasından dolayı ortam pek güvenli değildi. Işık, bir askeri uçakla önce Kahire'ye ardından Cezayir'e geçer. Ancak Cezayir üzerinden Fransa'ya ulaşabilir. Fransa'ya vardıklarında da kalacak yer sıkıntısı çekerler. Dostlarının yardımıyla bu sıkıntıyı da aştıktan sonra elçilikte çalışmaya başlar.¹⁴⁴

Hasan Esat Işık ilk yurt dışı görevi olan Paris'ten merkeze döndükten sonra bakanlığın ekonomik işler bölümünün bütün alanlarında çalışır. Bu alanlarda yaptığı başarılı çalışmalar ve yürüttüğü siyasi görevler onun Bakanlık içinde hızlı bir şekilde yükselmesinde etkili olur. Işık bakanlık içinde sırasıyla şu görevlerde bulunur:

*“1949 Ticaret ve İktisat Dairesinde Şube Müdürlüğü'ne Tedvire Memur, Şube Müdürü, 1950'de Milletlerarası Ekonomik İşbirliği Dairesi'nde Şube Müdürü, 1951'de Bükreş Büyükelçiliği'nde Başkâtip, Orta Elçilik Müsteşarı, 1952'de Birleşmiş Milletler Avrupa Ofisi nezdinde Türkiye Daimi Temsilciliği'nde Müsteşar, 1954'de Ticaret ve Ticari Anlaşmalar Dairesi'nde Şube Müdürü, Genel Müdür, 1957'de Genel Sekreter Ekonomik İşler Yardımcılığı'nda Genel Sekreter Yardımcısı, 1960'da Genel Sekreter nezdinde I. Sınıf Orta Elçi, olarak görev yapmıştır.”*¹⁴⁵

*Bu arada Milletlerarası İktisadi İşbirliği Genel Sekreterliği görevi de Hasan Işık'ta bulunuyordu. Işık merkezde bulunduğu bu süre içinde değerini ispat etti ve özellikle iktisadi konularda Bakanlık içinde en yetkili adam olduğunu gösterdi.”*¹⁴⁶

¹⁴⁰ “Dış Politika...”, *Akisi*, 9.

¹⁴¹ İtalyanca cancelliere kelimesinden gelir. Elçilik ve konsolosluklarda kayıt ve tescil gibi idari işleri yürüten bir tür noter. Bkz. Yaşar Çağbayır, *Ötüken Türkçe sözlük*, c. 2 (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2007), 2381.

¹⁴² İtalyanca console kelimesinden gelir. Yabancı ülkelerde yurttaşlarının haklarını korumak ve hükümetine siyasi, ticari konularda bilgi vermekle görevli dışişleri memurudur. Çağbayır, *age*, c. 3, 2735.

¹⁴³ http://www.mfa.gov.tr/sayin-hasan-esat-isik_in-ozgecmisi.tr.mfa [28.01.2014].

¹⁴⁴ “Dış Politika...” *Akis*, 9.

¹⁴⁵ Hasan Esat Işık'ın Dışişleri Bakanlığı'ndaki kariyer basamaklarını gösteren kararlar ve memuriyeti sırasında Türkiye adına ifa ettiği uluslararası görevler için bkz. ek 8,9 ve http://www.mfa.gov.tr/sayin-hasan-esat-isik_in-ozgecmisi.tr.mfa [28.01.2014].

¹⁴⁶ “Dış Politika...” *Akis*, 9.

Dışışleri Bakanlığı'nda çalıştığı birimlerde görevini başarıyla yerine getiren Hasan Esat Işık bakanlık içinde dikkat çeken bürokratlardan biri olmuştur. Hasan Işık, bunun karşılığını bakanlık içinde yapılacak yeni yapılanma sürecinde alacaktır.

2.3. Dış Politikadaki Değişim ve Dışışlerindeki Yeni Yapılanma

1950 Mayıs'ında yapılan seçimleri Demokrat Parti'nin kazanıp iktidara gelmesiyle bakanlıkların yönetim yapısında bir dizi değişiklikler ve yenilikler yapıldı. Bu yenilik ve değişikliklerden payına düşeni alanlardan biri de Dışışleri Bakanlığı oldu. Bakanlığın yapısında yapılan yenilikler dış politikaya da yansdı. Bu dönemde dış politikanın oluşturulması açısından Demokrat Parti dönemini daha önceki dönemden ayıran temel farklılık, karar verme sürecinde tek lider modelinin devam etmesine rağmen, Dışışleri Bakanları'nın da ağırlığının artmaya başlaması oldu. Ancak Menderes dönemi olarak geçen 1950-1960 arasını karar verme süreci açısından ikiye ayırmak mümkündür. Birincisi Fuat Köprülü'nün Dışışleri Bakanı olduğu 1950'den 1957'ye kadar olan dönem, ikincisi ise 1957'den 1960'a kadarki Fatin Rüştü Zorlu¹⁴⁷ dönemidir. Bu dönemde Cumhurbaşkanı Celal Bayar ve Başbakan Adnan Menderes Hükümetleri'nin dış politikası Batı dünyası (ve özellikle ABD) ile ilişkilerin sıkılaştırılması, güvenliğimiz için NATO'ya girmek, dış yardımlardan azami istifade ile yetersiz altyapıyı güçlendirmek, yatırımları ve iktisadi kalkınmayı sağlamak olduğu söylenebilir.¹⁴⁸ Devleti, bu amaçlar doğrultusunda 1950'deki Kore Savaşı'na Birleşmiş Milletler dâhilinde asker gönderdi. NATO'ya 1952'de üye olan Türkiye 1953'te Türkiye-Yunanistan-

¹⁴⁷ Fatin Rüştü Zorlu 1910 yılında İstanbul'da doğdu. Babası İbrahim Paşa, II. Abdülhamit'in başyaverlerinden olup, annesi Hatice Güzide Hanım'dır. İlkokulu ve liseyi Galasaray'dabitren Zorlu Paris'te Siyasal Bilgiler Fakültesi'ne kaydolar. Tahsilini Cenevre'de hukuk okuyarak tamamlar. İngilizce ve Farnsızcaya hâkim olan Zorlu 1932 yılında Hariciye Vekâleti'nde çalışmaya başlar. 1934 yılında Atatürk'ün de katılımıyla Dışışleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras'ın kızı Emel Hanım'la evlenir. Evliliği hakkında daha geniş bilgi için bkz. Semih Günver, *Fatin Rüştü Zorlu'nun Öyküsü* (Ankara: Bilgi Yayınevi, 1985). Zorlu, Montreux Boğazlar sözleşmesinin yapılmasında ve Hatay görüşmelerine önemli roller üstlenir. Dışışlerinde başarılı bir grafik çizen Zorlu, 1954 yılında Adnan Menderes'in davetiyle siyasete girer. Çanakkale'den Milletvekili seçilen Zorlu, kabinede devlet bakanı ve başbakan yardımcısı olarak görev alır. 1957 yılında Dışışleri Bakanlığı'na getirilen Zorlu, Kıbrıs adasının tekrar geri kazanılmasında büyük gayret göstererek Zürih ve Londra Antlaşmaları'nın mimarı olarak Türk devletinin Kıbrıs Türk halkının ve yeni kurulacak olan Kıbrıs devletinin üç garantör devletinden biri olmasını sağlar. Ortak Pazar'a (AB) giriş konusunda ilk çalışmalar ve başvurusu onun bakanlığı döneminde kendi girişimleri sonucu olur. 27 Mayıs Askeri Darbesi sonrası tutuklanan Zorlu, Yassı Ada'da yapılan yargılama sonrası idam edilir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Rasim Koç, "Fatin Rüştü Zorlu'nun Hayatı ve Siyasi Faaliyetleri" (Doktora Tezi, M.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, 2009).

¹⁴⁸ Baskın Oran, *Türk Dış Politikası (Cilt 1. 1919-1980)*, 6. bs. (İstanbul: İletişim Yayınları, 2002), 77.

Yugoslavya aralarında anlaşarak Balkan Paktı imzaladılar. 1955’de Türkiye-İran-İrak-Pakistan arasında Bağdat Paktı imzalandı. ABD ile askeri alanda karşılıklı ilişkiler hızlandı. Ayrıca 1955’ten sonra Kıbrıs Sorunu’nun gündemdeki yeri giderek artmıştır. Bunun sonucunda 1960’da Kıbrıs’ın bağımsız ayrı bir devlet olmasını sağlayan Zürih ve Londra Antlaşmaları 1959’da imzalandı.¹⁴⁹ Görüleceği üzere bu dönem de dış politika alanında önemli konular gündeme geldi ve mümkün mertebe aktif bir dış politika sürecinin yaşandığı söylenebilir.

Demokrat Parti döneminde Menderes Hükümeti’nin ilk dışişleri bakanı olan Fuat Köprülü ünlü bir tarihçi ve politikacı olmasına karşın dış politika alanında fazla deneyimi olmayan bir devlet adamıydı. Bu sebeptendir ki politik işlerde hem Menderes’in kendisi olsun hem de Köprülü, bakanlığın deneyimli bürokrasiyle bu işi götürdüler. Başbakan Menderes bir adım daha ileri giderek Dışişleri Bakanlığı’nın başbakanlık binasına taşınmasını istedi ve 1987’ye kadar Dışişleri Bakanlığı bu binada kaldı. Menderes yalnızca bakan Köprülü ve Zorlu’yla değil, Muharrem Nuri Birgi, Melih Esenbel ve Zeki Kuneralp gibi önde gelen diplomatlarla da temas içinde oldu. Menderes ve hükümeti 1950’lilerin başında “iç politikada görece bir istikrar bulunduğu için” dış politikaya daha fazla ağırlık vermişti ama bu durum iktidarın ikinci yarısında azalma göstermiştir. Bu değişimin nedenlerinin başında iç politikada muhalefetle olan çekişmenin giderek artması ve dışişlerini bilen biri olan Fatin Rüştü Zorlu’nun dışişleri bakanı olması nedeniyle bakanlık üzerindeki ağırlığının artması olmuştur. Zorlu, Dışişleri Bakanı olunca bakanlığın dış politikası üzerindeki ağırlığı artmış ve kendisine yakın olarak gördüğü Hasan Esat Işık ve Semih Günver gibi diplomatlarla çalışarak kontrolü elinde tutmaya çalıştı. Bu dönemde Zorlu, dış politikada Menderes’in en çok yanında olan kişi olmuştur. Bu yakınlıkta Menderes’le Zorlu arasındaki akrabalık ilişkilerinin etkisi olsa da, Zorlu’nun bakanlık içinden gelen biri olması Menderes’in ona olan güvenini arttırmıştır. Bunun sonucudur ki “1950-60 Kıbrıs Antlaşmaları’nın” imzalanmasında Menderes’in yönlendirilmesinde Zorlu büyük rol oynamıştır. Zorlu’nun Dışişleri Bakanlığı döneminde Menderes dışişlerinde herhangi bir işi Zorlu’yu danışmadan kendi başına yapma girişiminde bulunmamış daima ona danışmıştır. Dolayısıyla, Başbakan Menderes’in dış

¹⁴⁹ Kemal Girgin, *T.C. Hükümetleri Programlarında Dış Politikamız (70 Yılın Panoraması) 1923-1993* (Ankara,1993), 6.

politikaya direkt müdahalede bulunmaması nedeniyle dış politikanın kurumsal yapısı korunmuştur.¹⁵⁰

Fatin Rüştü Zorlu, başında bulunduğu Dışişleri Bakanlığı'nda yeni değişiklikler yaparak yeni birimler oluşturdu. Zorlu dış ekonomik ilişkiler ve yardım konularını Maliye ve Ticaret Bakanlıkları'ndan alarak Dışişleri'nin elinde topladı. Zaten 1948'de dış yardımlarla ilgili işler ve ekonomik ilişkiler için Dışişleri Bakanlığı'na bağlı bir genel sekreterlik de oluşturulmuştu. Yeni kurulan bu sekreterlik, yönetiminde görevlendirilen Hasan Esat Işık, Oğuz Gökmen¹⁵¹ ve Semih Günver gibi yetenekli ve genç diplomatlarla bakanlık içinde önemli bir yere sahip oldu. Sekreterlik ABD ile olan ilişkilerin yönünün belirlenmesinde politik seçeneklerin oluşturulmasında da rol oynadı. Yine bu döneme NATO'ya üye olmanın bir gereği olarak, bununla ilgili bir daire kurularak daimi bir temsilci de atandı.¹⁵² Dışişleri Bakanı Zorlu'nun bakanlıkta kurduğu yeni sistemde görev alan yeni kurmayları şunlardı:

“Melih Esenbel¹⁵³ Genel Sekreterliğe, Oğuz Gökmen Ticaret Dairesi Genel Müdürlüğü'ne, Semih Günver Milletlerarası Ekonomik İşler Daire Müdürlüğü'ne, Hasan Esat Işık İktisadi İşler, Zeki Kuneralp¹⁵⁴ Siyasi İşler, Hüveyda Mayatepek¹⁵⁵ NATO ve Hüseyin Daniştunalgil¹⁵⁶ İdari İşler Genel Sekreter Yardımcılığı'na atandı.”¹⁵⁷

¹⁵⁰ Oran, *age*, 76, 77.

¹⁵¹ Oğuz Gökmen Manisa'nın Çamlıbağ beldesinde doğdu. Eğitimini Manisa'da başlayan Gökmen Mekteb-i Sultani'den sonra Mülkiye'yi bitirdi. 1940 yılında hariciyede çalışmaya başladı. Bakanlığın birçok dairesinde görev yapan Gökmen, Buenos Aires Büyükelçiliği, Brüksel'de Avrupa Birliği nezdinde Büyükelçilik, Bonn, Belgrad ve Budapeşte'de büyükelçilik görevlerinde bulundu. Türkiye Partisi kurucuları arasında yer aldı. İstanbul ve Marmara Üniversiteleri'nde dış politika üzerine dersler verdi. Ticaret ve İktisat gazetesi ile Türkiye gazetesinde yazıları yayımlandı. Ayrıntılı bilgi için bkz. Gökmen, *age*.

¹⁵² Oran, *age*, 77.

¹⁵³ Melih Rauf Esenbel 1915 yılında İstanbul'da doğdu. Galatasaray Lisesi'nden sonra, İstanbul Hukuk Fakültesi'ni bitirdi. 1936'da Dışişleri Bakanlığı'nda görev aldı. Yurtdışında ve yurtiçinde çok önemli görevlerde bulundu: Dışişleri Genel Sekreterliği, Washington, Tokyo, yine Washington Büyükelçilikleri, Dışişleri Bakanlığı yaptı. Bakanlık görevinin bitiminde yine Washington Büyükelçiliği'ne atandı. 1979'da emekliye ayrıldı. 1959'da, Yunanistan'la Kıbrıs konusundaki görüşmelere, Başbakan Adnan Menderes ve Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu ile birlikte Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreteri sıfatıyla katıldı. Melih Esenbel, *Kıbrıs 1 (Ayağa Kalkan Adam)* (Ankara: Bilgi Yayınevi. Nisan 1993), arka kapak.

¹⁵⁴ Zeki Kuneralp Ulusal Kurtuluş Savaşı'na karşı çıktığı için linç edilerek öldürülen İngiliz işbirlikçisi, Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın önde gelen ismi gazeteci Ali Kemal'in oğludur. Zeki Kuneralp, Madrid büyükelçiliği sırasında 2 Haziran 1978'de elçilik makam otomobilinin ASALA militanları tarafından silahlı saldırıya uğraması sonucu eşi Necla Kuneralp ile bacası emekli büyükleçi Beşir Balcıoğlu'nu kaybetti. Zeki Kuneralp'in oğulları Selim ve Sinan Kuneralp de diplomattır. Soner Yalçın, *Efendi, (Beyaz Türklerin Büyük Sırrı)*, 14. bs. (İstanbul: Doğan Kitap, 2004), 485.

¹⁵⁵ Hüveyda Mayatepek, Hasan Tahsin ve Mükerrerme Mayatepek'in oğlu, Türkan Mayatepek'in eşi, Osman Mayatepek'in babasıdır ve 1 Mayıs 1973'te halefi Tunalgil gibi Viyana'da vefat etmiştir.

Bakan Zorlu ekonomi ile dış politikanın birbirinden ayrılmaz iki önemli öge olduğunu inanıyordu. Dışışlerindeki bu yapılanmanın içinde bizzat görev alan tecrübeli diplomat Oğuz Gökmen bu süreci şöyle değerlendiriyor:

“Dışışleri Bakanımız da bizlerden biri, rahmetli Fatin Rüştü Zorlu idi. Ekonomi ile dış politikanın birbirinden ayrılmaz eş değerde iki kavram olduğunu çevresine ilk kabul ettiren o olmuştı. Ekonomik işlerde filiz gibi incecik, gencecik üç zorlama genel müdürden sacayağı gibi bir ekip kurmuşbunun başına da koruyucu ve yönlendirici bir şapka gibi Ekonomik İşler Genel Sekreteri Melih Esenbel’ioturtmuştu. Üçlü sacayağının birincisi rahmetli Hasan Esat Işık, ikicisi Semih Günver, üçüncüsü de ben Oğuz Gökmen idik. Sonraları Hasan Esat Işık Ekonomi Genel Sekreterliğe, Melih Esenbel’de şimdilerde sevimsiz bir müsteşarlık adı ile tanımlanan Dışışleri Genel Sekreterliği’ne getirildi. Başta rahmetli Hasan Işık, üçümüz Fatin Rüştü Zorlu’nun favori takımından sayılıyorduk”¹⁵⁸

Bakanlık içinde yeni oluşturduğu yapı ile dışışleri bakanlığında kurumsallaşmaya giden Zorlu’nun ekibinin başarılı bir dış politika yönetimi sergilediği söylenebilir. 1959-60 Kıbrıs Antlaşmaları’nda önemli roller üstlemiş ve

Hüveyda Bey’in babası Tahsin Mayatepek’te hariciyecidir ve Türkiye’nin Meksika Daimi Maslahatgüzarlık (1935-1938) görevini ifa etmiştir. Karakoç, “Ermeniler Tarafından Öldürülen...” 296. Hüveyda Mayatepek, Enver Paşa-Naciye Sultan çiftinin kızı Türkan’la evliydi. Türkan Mayatepek, Ankara’da bazı okullarda kimya öğretmenliği de yaptı. Türkan Hanım’ın kardeşi Enver Paşa sürgündeyken Berlin’de doğan Ali Enver 1939’da özel afla Türkiye’ye geldi ve Türk Hava Kuvvetleri’ne katıldı. Ancak istifa etti, İngiltere’de savaş uçaklarının deneme pilotu oldu. Avusturya’da eşiyle birlikte çıktığı bir tatilde, arabasının ıssız bir yerde bozulması sonucu açlıktan öldü. Yapılan otopside ölmeden önce ot yedikleri anlaşıldı. Bu ölüm esrarını hala korumaktadır.

Yalçın, *Efendi...*, 485. Ayrıca bkz. Murat Bardakçı, “Neresini Düzeltiyim”, <http://www.haberturk.com/yazarlar/murat-bardakci/223842-neresini-duzelteyim> [05.05.2014].

¹⁵⁶ Hüseyin DanışTunalıgil 1915 yılında Ankara’da dünyaya gelir. 1933’te Galatasaray Lisesi’nden mezun olur. Tunalıgil, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi’ni bitirdikten sonra Hariciye’ye intisap ederek sırasıyla Protokol Dairesi’nde Aday Meslek Memuru, Konsolosluk Dairesi’nde Üçüncü Kâtip (1939), Genel Sekreter Siyasi İşler Yardımcısı Kalemî’nde Üçüncü Kâtip (1939-1940), Birinci Daire’de Üçüncü Kâtip (1940-1941), Milano Başkonsolosluğu’nda Kaçılar, Muavin Konsolos (1941-1944), Bern Büyükelçiliği’nde İkinci Kâtip, Başkâtip (1944-1945), Birinci Dairede Şube Müdürü (1945-1948), Roma Büyükelçiliği’nde Başkâtip, Ortaelçilik Müsteşarı (1948-1952), Ticaret ve Ticari Anlaşmalar Dairesi’nde Şube Müdürü (1952-1953), Moskova Büyükelçiliği’nde Ortaelçilik Müsteşarı, Büyükelçilik Müsteşarı, Maslahatgüzar (1953-1957), İkinci Daire Umum Müdürü (1957-1958), Genel Sekreter İdari İşler Yardımcısı (1958-1960) olarak görev yaptı. Amman (1960-1964), Belgrat Büyükelçisi (1964-1968) olur ve 1968-1970 yılları arasında Genel Sekreter Siyasi İşler Yardımcılığı görevini yürüttü. Lahey Büyükelçisi olarak 1970 ve 1973 yılları arasında görev yapan Tunalıgil, Viyana Büyükelçisi’yken 22 Ekim 1975 tarihinde Ermeni teröristlerce görevi başında şehit edildi. Cumhuriyet tarihimizde suikasta kurban giden ilk Türk Büyükelçisi Tunalıgil olmuştur (Karakoç, “Ermeniler Tarafından Öldürülen...”, 294-297. Ayrıca Ermenilerin Türk diplomatlarına düzenlediği suikastlar için bkz. Ercan Karakoç, *Geçmişten Günümüze Ermeni Komiteleri ve Terörü (Hınçak ve Taşnak’tan, ASALA ve JCAG-ARA’ya)* (İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, Şubat 2009).

¹⁵⁷ Yalçın, *age*, 485.

¹⁵⁸ Gökmen, *age*, 618-622.

Başbakan Menderes'i yönlendirmiştir.¹⁵⁹ Ancak bu ekip 27 Mayıs 1960 askeri darbesi'nde sorgulandıktan sonra farklı görevlere atanarak dağıtılacaktır.

¹⁵⁹ Oran, *age*, 77.

3. BÜYÜKELÇİLİK GÖREVLERİ

3.1. 27 Mayıs Askeri Darbesi ve Büyükelçilik Görevine Atanması

27 Mayıs 1960'da askeri bir darbeye Menderes Hükümeti'ne son verildi ve askerler yönetime el koydu. Türkiye ve devleti yönetenler için sıkıntılı bir süreç başladı. Askerler, Başbakan Adnan Menderes ve yanındakileri yakalayıp Ankara'ya götürdüler. Cumhurbaşkanı Celal Bayar darbeye ilk başta dirense de başarısız oldu. Darbeyi yapanlar daha önce aldıkları karar gereği yakaladıkları iktidar partisi üyelerini Harp Okulu'na götürüyorlardı. Fatin Rüştü Zorlu darbe sabahı dostlarının birinin telefonuyla onların evine gider ve gelişmeleri oradan takip eder. Zorlu, Bayar'ın ve Menderes'in diğer kabine üyeleriyle birlikte Harp Okulu'na götürüldükleri haberi üzerine telefonla merkez komutanlığını arayarak karşısına çıkan görevli subaya kendini tanıttikten sonra bulunduğu yeri söyler. Kısa bir süre sonra bir albay komutasındaki bir grup subay Zorlu'nun bulunduğu eve gelerek onu da alıp götürürler.¹⁶⁰ Böylece bir dönem ülkenin idaresinde söz sahibi olanlar için hayatlarının en sıkıntılı dönemleri başlar. Darbenin yapıldığı 27 Mayıs günü Ankara'daki psikolojik havayı Kamuran Gürün¹⁶¹ anılarında şöyle anlatıyor.

"27 Mayıs Cuma idi. Sözüm ona sokağa çıkma yasağı vardı, ama bütün Ankara sokaktaydı. Sadece bakanlıklar kapalı, diğer her yer açıktı. Bizlerde mühim insanlar olmadığımızdan Bakanlığa çağrılacak değildik. 30 Mayıs Pazartesi Bakanlığa gittik ki, gülmek mi lazım, ağlamak mı, karar vermek zor. Bütün telefon telleri kesilmiş, sanki düşman karargâhı işgal ediliyor, sanki iki gün sonra orada yeniden çalışmaya başlanmayacak. İş güç durmuş, kimse ne yapacağını bilmiyor. Bazıları

¹⁶⁰ Koç, "Fatin Rüştü Zorlu...", 155, 156.

¹⁶¹ Kamuran Gürün 1924 yılında İstanbul'da doğdu. Galatasaray Lisesi'ni ve Ankara Siyasal Bilgiler Okulu'nu bitirdi. 1948 yılında Dışişleri Bakanlığı'na girdi. Çeşitli içi ve dış görevlerde bulunduktan sonra 1964 yılında bankalığın Genel Sekreter Ekonomik İşler Yardımcılığı'na getirildi. Buna ek olarak yeni kurulan Bakanlıklar Arası Ekonomik Kurul'un ilk Genel Sekreterliği görevi de kendisine verildi. 1967 yılında büyükelçi olarak Bükreş'e atandı. Aynı yıl Gencay Gürün ile evlendi. 1970 yılında OECD Daimi Delegeliği'ne, 1972'de Atina Büyükelçiliği'ne getirildi. 1976'da Yüksek Müşavir olarak merkeze döndü. 1978'de CENTO Genel Sekreter, 1980'de Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreteri oldu. 1982 yılında bu görevinden kendi isteğiyle emekliye ayrıldı. 1984-86 yılları arasında TRT Yüksek Kurulu'nun ilk başkanlığını yaptı. Önce Ankara Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde (1983-85), ardından Marmara Üniversitesi Avrupa Topluluğu Enstitüsü'nde (1986) öğretim görevlisi olarak Türk Dış Politikası ile İnkılâp Tarihi dersleri verdi. 1986-1994 yılları arasında Güneş sonra Hürriyet gazetelerinde "dış politika" köşe yazarlığı yaptı. Ermeni Dosyası adlı kitabı İngilizce ve Fransızca'ya çevrildi. 20 Temmuz 2004'te vefat etti. Kamuran Gürün, *Ermeni Dosyası*, 6.bs. (İstanbul: Remzi Kitabevi, 2005), 2.

kimin görevden alınacağını, onların yerine kimlerin geleceğini konuşuyorlar. Bazıları, vatan kurtaran Aslan rolüne girmiş, kimler 27 Mayıs aleyhtarı olduğunu tespit ve teşhirle meşgul. Biz Ticaret Dairesi'nde şubelerin büyük odasında, çoklukla günlerimizi ve gecelerimizi beraber geçirdiğimiz arkadaşlar bir arada oturduk bekliyoruz. Telefonlar kopuk olduğundan dışarı ile temas yok."¹⁶²

27 Mayıs sürecinde Zorlu'ya yapılan düşmanlıklar ve olumsuz haberler sadece ona değil onun birlikte çalıştığı bürokratlara da yönelir. Bakanın yanına yaklaşıp konuşmuş olanlar, ona ve beraber çalıştığı kişilerle büyük tenkitlerde bulundular. Bunların bazıları soruşturma kurullarına jurnal de yapmışlardır. O kadar ileriye gidildi ki Milli Birlik Komitesi'nin üyelerinin evleri dolaşarak kapının altından ihbar mektupları atılır. Birçok uydurma haber yayınlanarak halkın nefret duyguları körüklenir. Bunlara örnek olarak Cumhurbaşkanı Bayar'ın bankalardaki servet iddiası, Zorlu'nun Amerikalılardan komisyon aldığı gibi söylentileri çokça söylenir olmuştur. Bu dönemde muhbirlik ve jurnalcılık toplum içinde o kadar yayılmıştır ki uzun süre kullanılacak olan "Sayın Muhbir Vatandaş" deyimini icat olunur.¹⁶³ Zorlu'nun bakanlıkta kurduğu bu genç ekip Melih Esenbel idaresinde iyi işler yapar. "Gece gündüz demeden çalışmalar 1960 Mayıs'ına kadar sürdü. 1960 Mayıs kasırgasında ilk batırılmak istenen bizim gemi oldu. Fatin Rüştü Zorlu İmralı'da yok yere asıldı."¹⁶⁴ Darbenin ardından;

*"Bir iki gün içinde ortalık duruldu. Hasan Esat Işık, Oğuz Gökmen ve Semih Bey'ler görevden alındılar. Siyasi Yardımcısı olan Zeki Kuneralp Bey Genel Sekreter oldu. Planlama Dairesi Genel Müdürü Namık Yolga Bey, galiba genel sekterin tek yardımcısı durumuna geldi. Diğer genel müdürlere dokunulmadı 27 Mayıs ihtilali adeta Ticaret Daireleri'ne karşı yapılmıştı. Başka hiç kimse yerinden kılmıdamazken, Hasan Bey'in, Oğuz Bey'in, Semih Bey'in görevden alınmalarını gerektiren sebep ne olabilirdi? Onlar vatan haini miydiler? Son iki yıldır Türk ekonomisinin içine düştüğü çukurdan çıkarılması için, gecelerini gündüzlerini katıp didinenler onlar değil miydi? Bunu ne o gün anlamışım, ne aradan bu kadar yıl geçtikten sonra bu gün anlayabiliyorum. Yegâne kusurları, hepsinin Fatin Rüştü Zorlu Bey'in en yakın mesai arkadaşları olmasıydı. Evet, ama bütün umum müdürleri bulundukları makama getiren Fatin Rüştü Bey'di."*¹⁶⁵

"Milli Birlik Hükümeti'nin Dışişleri Bakanı Selim Sarper: 'Merkeze çağırdınız, şimdi bana ne gibi bir görev vereceksiniz?' diye sorduğunda: 'Bugünkü durumda seni Çemişgezek'e kaymakam bile yapmam, en iyisi İstanbul'a gidip ortalık yatışınca kadar rahatına bakmandır' demişti. Bir bakıma

¹⁶² Kamuran Gürün, *Akıntıya Kürek* (İstanbul: Milliyet Yayınları, 1994), 86.

¹⁶³ Mahmut Dikerdem, *Hariciye Çarkı* (İstanbul: Cem Yayınevi, 1989), 140.

¹⁶⁴ Gökmen, age, 619.

¹⁶⁵ Gürün, *Akıntıya* ..., 86, 87.

haklıydı da, çünkü o sırada Bakanlıkta Fatin Rüştü Zorlu'ya yakınlığı ile bilinenlere karşı hem içerden hem de dışarıdan bir terör havası estiriliyordu. MBK Hükümet'inin ilk adalet bakanı Abdullah Polat Gözübüyük, Zorlu'nun ekonomik işler yardımcıları olan Hasan Işık, Semih Günver ve Oğuz Gökmen'in tutuklanmalarını istemiş, bu arkadaşlar adalet bakanının elinden zor kurtulup tutuksuz olarak soruşturma kurullarının önüne gönderilmişlerdi. Aslında bütün bu ihbar ve soruşturmaların tek hedefi Fatin R. Zorlu'yu suçlayacak kanıt ve tanıklar bulmaktı ama çabalara karşın Zorlu'nun kanunsuz işlerini, yabancı devletlerle yaptığı müzakerelerden kişisel çıkarları için yararlandığını ve Amerikalılardan %10 komisyon aldığını kanıtlayacak bir ipucu ele geçirilemiyordu. Zorlu'nun eski çalışma arkadaşları ve özellikle ekonomik işlerdeki yardımcıları üzerindeki baskılar, azalmadan sürüp gidiyordu. Baskılardan en çok bunalar merkezdekiler olmakla beraber Zorlu'nun dış görev arkadaşları da ihbar furyasından nasiplerini alıyorlardı. ”¹⁶⁶

Darbe sonrası oluşturulan bu psikolojik ortamın ağırlığı etrafa yayılmaya başlamasıyla bazı basın yayın kuruluşları yaptığı haberlerle korku ortamını yayma çabasına girmişlerdir. O dönemin havasını en iyi yansıtanlardan biri de “Yeni Sabah” gazetesinde yayımlanan, Oğuz Gökmen'in söylemiyle “kasıtlı bir yalan haber” olarak “Hasan Işık, Oğuz Gökmen ve Semih Günver Tevkif Ediliyor” manşetiyle çıkıyor.

“Bu haber o gün çıkan bir İstanbul gazetesinde Zeyyat Ebuzziya'nın Yeni Sabah'ında manşetten veriliyordu. Beklemediğimiz bir şey değildi. Ne olur ne olmaz düşüncesiyle, üçümüzde zaten çantalarımızı çoktan hazırlamıştık. Benim çocukluğumdan beri burnumda deviation vardır. Geceleri burun damlası veya sprey kullanmadan uyuyamıyorum. Hep düşünüyordum, acaba böyle bir şey olursa, burun spreyi kullanmama izin verirler mi diye... Telaş, ailelerimiz ve çevremizi de almış, sarmıştı. Semih'in eşi Azize'nin MBK'da uzaktan bir akrabası varmış. Koşmuş, hemen ziyaretine gitmiş, üçümüzün de ne kadar namuslu ve masum olduğumuzu müselleme ikna gücü ile anlatmaya çalışmış. O kadar çok ve öylesine anlatmış ki, sonunda adam bir de Semih ile görüşmek ve onu da dinlemek istemiş. Sonraları Hasan'la beni de tanıdı. İleride hep hayırla anacağımız bu MBK üyesi bizden daha genç olmasına rağmen Semih ve Azize ona ‘ağabey’ diye hitap ederlerdi. Adam gerçekten çok sağlam karakterli, mert bir insandı. İleride idamlara karşı aldığı tavır ile onu daha ziyade sevecektik. MBK'daki ‘ağabeyimiz’ bizlerin masum ve namuslu olduğumuza inandıktan sonra üzerimizdeki tehlike biraz uzaklaşır, bizlerde bir nebze ferahlar gibi olduk. Bu arada meselede açığa kavuştu. 27 Mayıs ve benzeri ihtilal, darbe veya değişimlerde dünyanın hemen her yerinde toplum çalkalanır, herkesin birbirine karalamaya veya birbirlerine yaranmaya yönelik davranışlar, ihbarlar, iftiralar ortaya çıkar. Bizdeki 27 Mayıs 1960 döneminin buna bir istisna teşkil etmesi beklenemezdi. Yapılan ihbar ve iftiraların sayısı ve saçmalığı, insanlara şaşırtacak ölçülere varmış. Bu arada Fatin Rüştü Zorlu'nun en yakın çalışma arkadaşları olan bizler için, ihbarların bulunmaması dikkat çekmişti. İdari yargıda vaktiyle basit bir raportör iken, açıkgozluluk ederek yemeklerini en ucuz tarifieden komşu orduvinde yiyen ve mesai saatlerinden sonra da pencerenin kenarındaki bir koltuktan devamlı sokağı dikizleyen bir zat, MBK'nın ilk ‘Hükümeti’ne girebilmek becerisinden sonra,

¹⁶⁶ Dikerdem, age, 140, 141, 142.

bir de keramet göstermiş hakkımızda kehanette bulunmuş: ‘Efendim, bu üç kişi (bizlerden bahsediyor) herhalde kendi çevrelerini öylesine ürkütmüş, korkutmuş olmalıdırlar ki, kimse bir ihbarda bulunamıyor. Bana müsaade buyurun, olarutevkîf edilecekleri şeklinde bir haberi gazeteyi sızdırayım... bakın seyredin o zaman gelecek ihbarları!... demiş. Gazetede ki manşet haberin kaynağı belli olmuş, kendi çapına göre, gözü ziyadesiyle büyük bu zat bizlerin de haklı olarak ‘Nefret’ kaynağımız haline gelmişti.’¹⁶⁷

Dışişleri Bakanlığı’nda görevden alınanlar bakanlıkta bir odada tutuluyorlardı. “Bu odaya bir kara mizah örneği olarak ‘Yassı Oda’ adını takmışlardı. Gerçekten de ‘Yassı Ada’dakilerle ‘Yassı Oda’dakilerin yazgısı bir yerde çakışıyordu: Her ikisinin sakinleri kendilerine göre bir ölüm kalım savaşı veriyorlardı.” Aralarındaki fark Yassı Ada’dakiler Yüce Divan’da yargılanırken Yassı Oda’dakiler bir tanıdık bulma çabasıındaydılar.¹⁶⁸ Bu süreçte,

“...Washington Büyükelçiliği’nden geri çağırılan Melih Esenbel MBK’nın 38 üyesini ayrı ayrı ziyaret etmişti. Belki de onların telkiniyle Esenbel Ankara’ya döndükten bir süre sonra ortalıktan çekilmişti. Ne Yassı Oda’ya geliyor ne de evinde ziyaretçi kabul ediyordu. Hatta Yassı Ada davaları başladığı sıralarda, oğlunun savunma tanıklığını kabul etmesi için İstanbul’dan Ankara’ya ricaya gelen Fatin Rüştü Zorlu’nun annesi Güzide Hanım’ı Bayan Esenbel kapıdan çevirmişti. Gün vicdan borcunu ödeme günü değil, kellesini kurtarma günüydü! Yassı Oda’nın sürekli konukları arasında Hasan Işık, Semih Günver, Oğuz Gökmen ve Efdal Deringil vardı. Yassı Oda’dakilere Bakanlıkta cüzamlı ya da sığıntı gibi bakıyorlardı.¹⁶⁹

Bakanlıkta tutulan bürokratların yürüttükleri bütün iş ve işlemler incelenir. Haklarında sakıncalı herhangi bir duruma rastlanmaz.¹⁷⁰ Devlette taşlar yerine oturmaya başlamıştı ki 22 Şubat Olayları çıkar.¹⁷¹ Bu süreç de büyük sıkıntı

¹⁶⁷ Gökmen, *age*, 313, 314, 315.

¹⁶⁸ Dikerdem, *age*, 142, 143.

¹⁶⁹ *age*, 143-157.

¹⁷⁰ Kemal Girgin, *Diplomatik Anılarla Dış İlişkilerimiz (Son 50 yıl: 1957-2006)* (İstanbul: İlgî Kültür Sanat Yayıncılık, Nisan 2007), 140.

¹⁷¹ 22 Şubat 1962 Olayı, bir grup subayın Kara Harp Okulu komutanı Talat Aydemir önderliğinde gerçekleştirdiği darbe girişimi (22 Şubat 1962). 27 Mayıs Hareketi (1960) Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK) içinde önemli anlaşmazlıklara neden oldu. Milli Birlik Komitesi’nde (MBK), askeri yönetimin uzun süre işbaşında kalmasını isteyen bazı subaylarla bir an önce sivillere devredilmesinden yana olanlar karşı karşıya geldiler. Bu anlaşmazlık birinci gruptan 14 subayın tasfiyesi ile sonuçlandı; Ondörtler olarak bilinen bu grubun üyeleri MBK’dan uzaklaştırılarak çeşitli görevlerle yurtdışına gönderildiler. Ondörtler ve TSK içinde birlikte olanlarla hareket edenler, bu tasfiyeyi “27 Mayıs’a ihanet” biçiminde değerlendirdi. 27 Mayıs hareketi’nin amacına ulaşamadığı görüşünde olan bu subaylar 1961 genel seçimlerinden bir süre önce, Silahlı Kuvvetler Birliği (SKB) adıyla, MBK’ya seçenек oluşturmaya yönelik bir grup oluşturuldu. Çok geçmeden SBK ile MBK arasında çekişme başladı. Hava Kuvvetleri Komutanı İrfan Tansel’in görevden uzaklaştırılması gündeme geldiğinde SKB’nın karşı çıkması nedeniyle Tansel görevden alınmadı. Bu olayın ardından da MBK’ya yakın bazı subaylar ordudan uzaklaştırıldılar. 15 Ekim 1961’de yapılan genel seçimlerde hiçbir partinin çoğunluğu kazanamaması üzerine bir koalisyon hükümetinin kurulması zorunluluğu doğdu. SKB’ya

yaşanmadan atlatılır. Ardından bakanlıkta karantinada tutulanların hemen hepsi kararnamede yer alırlar. Melih Esenbel Tokyo'ya, Hasan Işık Brüksel'e, Oğuz Gökmen Arjantin'e büyükelçi atanır, Semih Günver Moskova Büyükelçisi Fahri Korutürk'ün yanına Elçi-müsteşar olarak gönderilir.¹⁷² Böylece Zorlu'nun kurduğu bu çalışkan ekip farklı ülkelere atanarak yeni görevler verilir.

3. 2. Brüksel Büyükelçilik Görevi ve Ortak Pazar Görüşmeleri

Hasan Fikret Işık 1/2/1962 tarihli kararname ile Tevfik Dünder Saraçoğlu'nun yerine Brüksel'e Büyükelçi olarak atandı. Büyükelçi Işık bu görevi 1964 yılına kadar sürdürür.¹⁷³ Brüksel, Işık'ın ilk büyükelçilik görev yeridir. Ayrıca Hasan Işık burada Lüksemburg Dükaliği nezdinde de Türkiye'yi Büyükelçi olarak temsil eder.¹⁷⁴ Brüksel'de iki yıl Büyükelçilik görevinde bulunan Hasan Fikret Işık, bu süreçte Ortak Pazar¹⁷⁵ görüşmelerini yapan heyetin başkanlığını da yapmıştır.

bağlı bazı subaylar daha TBMM toplanmadan iktidarı ele geçirerek TBMM ve MBK'yı feshetmeyi kararlaştırdılar. Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay'ın karşı çıkması nedeniyle bu kararlarını uygulamayı ertelediler. TBMM'nin toplanmasından sonra MBK başkanı Cemal Gürsel Cumhurbaşkanlığı'na seçildi; ardından da Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) ile Adalet Partisi'nin (AP) katıldığı bir koalisyon hükümeti kuruldu. 9 Şubat 1962'de SBK'ya bağlı bir grup subay en geç 28 Şubat'a değin müdahalede bulunmayı kararlaştırdı, ama bundan ordunun üst kademeleriyle hükümetin bilgisi oldu. Girişim önlenmesi için darbeci subaylar uyarıldıysa da bundan sonuç alınamadı. Hükümet darbe hazırlığına önderlik eden Albay Talat Aydemir'i tutuklamayı kararlaştırdı. Bunu öğrenen Aydemir, 22 Şubat'ta Ankara'daki bazı askeri birlikleri harekete geçirdi. Hükümeti desteklediğini açıklayan Hava Kuvvetleri'ne bağlı jetler, Kara Harp Okulu üzerinde uyarı uçuşu yaptı. Siyasal partiler de yayımladıkları ortak bildiriyle Aydemir'in ayaklanma girişimine protesto ettiler. Başbakan yardımcısı ve devlet bakanı Ekrem Alican'ın Aydemir ile doğrudan görüşmelerde bulunduğu sırada Cumhurbaşkanlığı Muhafız Alayı da ayaklanmacılara katıldı. Aydemir ayaklanmacılara Cumhurbaşkanı Gürsel, Başbakan İnönü ve hükümet üyelerine dokunmamalarını bildirdi; ayaklanmanın yönünde bundan sonra değişti. Hava Kuvvetleri Komutanlığı binasında toplanan hükümet adına radyodan yapılan açıklamada, ayaklanmacıların TBMM'nin feshedilmesi ve hemen seçimlere gidilmesi yolundaki isteklerinin reddedildiği bildirildi. Görüşmeler sonucunda, ayaklanmayı kan dökmeden son vermeleri durumunda Aydemir ile arkadaşlarına herhangi bir cezanın verilmemesi kararlaştırıldı. Hükümete bağlı birliklerin denetimi ele ele geçirmesinden sonra Albay Talat Aydemir, Kurmay Albay Dünder Seyhan, Kurmay Albay Emir Arat ve Kurmay Albay Turgut Alpagut gözetim altına alındılar. Darbe girişimine katılan ve aralarında Aydemir, Seyhan, Arat ve Alpagut'un yanı sıra Fethi Gürcan'ın da bulunduğu çok sayıda subay 24 Şubat'ta emekliye sevk edildi. Girişime doğrudan katılan ya da destekleyen bazı yüksek rütbeli subaylar da değişik görevlere atandılar. "22 Şubat Olayı" *AnaBritannica*, c. 22 (İstanbul: Ana Yayıncılık, 2005): 448. Ayrıca daha geniş bilgi için bkz. Hakan Yılmaz, *Tarih Boyunca İhtilaller ve Darbeler* (İstanbul: Timaş Yayınları, Eylül 2000).

¹⁷²Dikerdem, *age*, 157.

¹⁷³ Hasan Fikret Işık'ın Brüksel Büyükelçiliği'ne tayini, 1/2/1962, T.C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, T.C. Başbakanlık Kanunlar ve Kararlar Tetkik Dairesi, Karar Sayısı 6/178, No: 1138. Kararname için bkz. ek 10 ve www.bruksel.be.mfa.gov.tr [05.02.2014].

¹⁷⁴ Brüksel Büyükelçiliği'ni tedvire memur edilen Hasan Esat Işık'ın Büyükelçi unvanı ile Lüksemburg Dükaliği nezdinde de Türkiye'yi temsil etmesi, 20/3/1962, T.C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, T.C.

Kurulduğu tarihten itibaren yüzü daima Batıya dönük olan Türkiye Cumhuriyeti Devleti, Ortak Pazar'a katılmak için 31 Temmuz 1959'da resmen başvurdu.¹⁷⁵ Eylül'de Avrupa Ekonomik Topluluğu Bakanlar Konseyi, Ankara'nın ortaklık başvurusunu kabul etti.¹⁷⁶ Türkiye'nin ortaklık başvurusunun kabul edilmesiyle Avrupa Ekonomik Topluluğu ile olan görüşmeler devam ederken 27 Mayıs 1960 askeri darbesi ve sonrasında yapılan idamlara tepki olarak görüşmeler kesildi. 14 Ekim 1961 yılında yapılan seçimler sonucunda 20 Kasım 1961 günü I. İnönü Hükümeti kuruldu. Yeni Hükümetin kurulmasının ardından, Başbakan Yardımcısı olarak atanan Turhan Feyzioğlu, Dışişleri Bakanlığı ile Maliye Bakanlığı arasındaki yetki karmaşasından doğan sorunu çözdükten sonra bakanlıklar arası "Dış Ekonomik İlişkiler Komitesini" kurdu. Bu komitenin genel sekreterliğine Dışişlerinin önemli bürokratlarından olan Kamuran Gürün getirildi. Komiteye Maliye, Ticaret, Planlama, Merkez Bankası ve ilgili bakanlıklardan temsilcilerde aldı.¹⁷⁷ Avrupa Ekonomik Topluluğu'na katılmak için Türkiye Cumhuriyeti Devleti adına Ortak Pazar görüşmelerini yapacak Brüksel'deki heyetin başkanlığına da Hasan Işık getirildi.¹⁷⁸ Görüşmelerin Ankara'daki ayağından Kamuran Gürün sorumlu olacaktı.¹⁷⁹

*"Heyet, Dışişleri temsilcisi olarak, Brüksel Büyükelçiliği müsteşarı Tevfik Saraçoğlu, Maliye Bakanlığı'ndan Turhan Işıkveren ve bazen de Hakkı Özkazanç, Ticaret Bakanlığı'ndan Özer Çınar, Sanayi Bakanlığı'ndan Sabahattin Teoman, Gümrük Tekel Bakanlığı'ndan İrfan Kızılkı, Ziraat Bakanlığı'ndan Akif Çokman, Odalar Birliği'nden Mahmut Seyda ve Mustafa Renksizbulut şeklinde kuruldu. Ben kendi ismimi en sona teknisyen gibi koydum."*¹⁸⁰

Heyetin kurulmasıyla Ortak Pazar görüşmeleri başladı. Brüksel'deki heyetin başkanlığını yapan Işık ile Dışişleri Bakanlığı'nda işleri yürüten Kamuran Gürün ile Işık arasında bazen sıkıntılar da yaşanır. Dönemin Dışişleri Bakanı Feridun Cemal

Başbakanlık Kanunlar ve Kararlar Tetkik Dairesi, Karar Sayısı: 6/333, No: 1138. Kararname için bkz. ek 11.

¹⁷⁵ Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun yaygın adı. "Ortak Pazar" *Büyük Larousse Ansiklopedisi*, c. 14 (İstanbul: Gelişim Yayınları, 1986): 8906.

¹⁷⁶ Mehmet Ali Birand, *Türkiye'nin Gümrük Birliği Macerası (1959-1995)*, 9.bs. (İstanbul: AD Yayıncılık, 1999), 8, 9.

¹⁷⁷ *age*, 109-111.

¹⁷⁸ Avrupa Ekonomik Topluluğu Komisyonu ile Brüksel'de başlayacak ortaklık görüşmelerine, Brüksel Büyükelçisi Hasan Esat Işık başkanlığında katılacak heyetin tayini, 5/1/1963, T.C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, T.C. Başbakanlık Kanunlar ve Kararlar Tetkik Dairesi, Karar Sayısı: 6/1242, No: 105244. Kararname için bkz. ek 12.

¹⁷⁹ Gürün, *Akıntıya...*, 128.

¹⁸⁰ *age*, 128.

Erkin¹⁸¹ bu meseleleri fark edince Işık'la Dışışleri arasındaki ilişkiler gerginleşir. Hatta bu yazışmalar, ikinci müzakereden sonra, kopma noktasına kadar gelir. Bakan, benim bütün ricama rağmen, bir cevabında, Hasan Bey'in reaksiyon göstereceğinden emin olduğum bir cümle ilave etmekten vazgeçmedi. Dışışlerinin bu yazısına karşılık veren Işık, “kendisinin heyet başkanlığından affedilmesini, bu görevin, konunun Ankara'da sorumluluğunu taşıdığına göre Kamuran Gürün tarafından daha kolaylıkla ifa edileceğini” yazar. Tartışmanın içinde yer alan Gürün Ortak Pazar nezdinde temsilci olan ve bugüne kadar müzakereleri yürüten başkanın değiştirilmesinin yaratacağı sakıncaları ortaya koyarak bunu önleyebildiğini söylüyor. Bakanlık sürecin olumsuz etkilenmemesi için “Ortak Pazar'da temsilci oluşunuz sebebiyle müzakerelerde heyet başkanlığını da sizin yürütmeniz gereklidir” şeklinde bir cevap gönderilir. Bu telgrafın ardından tartışmalar kesilir ve müzkereleri Hasan Esat Işık devam ettirir.¹⁸²

Büyükelçi Hasan Esat, müzakerelerde ciddi ve kararlı hareket eder. Devletin menfaatini daim ön planda tutarak aleyhte olan isteklerini kabul etmez. Görüşmelerin sonuna gelindiği bir zamanda AET'yi temsil eden komisyon Hasan Esat Işık'a şöyle bir öneride bulunur: “Siz hiç yükümlülük almıyorsunuz. Oysa biz size ilk dönemde yardımcı oluyoruz. Bu tutum ile öğünecek değiliz. Ancak sizden küçük bir şey isteyeceğiz. Siz de bize, başka bir ülkeye tanıyacağınız herhangi bir indirim veya kolaylığı otomatik şekilde tanıyın.”¹⁸³ Bu istek Işık'ın hiç hoşuna gitmez ve onlara şu cevabı verir: “Bu amaçların dışına çıkmaktır ve anlaşılmayı hemen bozabilirim”¹⁸⁴ diyerek bu isteğin önünü kapatır. Her şeye rağmen 18 Haziran 1962'den, 20 Haziran

¹⁸¹ Feridun Cemal Erkin, Mehmet Cemal beyin oğludur. 1899 senesinde İstanbul'da doğdu 1920'de Galatasaray Lisesi'nden ve 1925'de Paris Hukuk Fakültesi'nden mezun oldu. 1916-1918 tarihleri arasında askerlik hizmetini tamamladı. 1920'de İstanbul Düyunu Umumiye İdaresi Muhasebeci yardımcısı, 1926'da Muhtelif Mübadele Komisyonu Türk görüşme heyeti Başkâtibi, 1928'de Londra Büyükelçiliği'nde Başkâtip, 1929'da Siyasi Müşavirlik Mümeyyizi, 1932'de I. Daire 3. Şube'de çalıştı, 1934'de Berlin Büyükelçiliği'nde Orta Elçi, Büyükelçilik Müsteşarı, 1937'de İktisat ve Ticaret Dairesi Şefi, 1938'de Berlin Başkonsolosu, 1939'da I. Daire Genel Müdürü olarak görev yaptı. 1942'de Umumi Kâtip 1. Muavinliğine, 1945'de Büyükelçi, Umumi Kâtipliğe tayin edildi. 1955'de Madrid Büyükelçisi, 1957'de Paris Büyükelçisi, 1960'da Yüksek Müşavir ve aynı yıl Londra Büyükelçisi oldu. 01.04.1962'den 20.02.1965 tarihine kadar Dışışleri Bakanlığı görevinde bulundu. Fransızca ve İngilizce bilmektedir.

http://www.mfa.gov.tr/sayin-feridun-cemal-erkin_in-ozgecmisi.tr.mfa [13.02.2014]. Ayrıca bkz. Feridun Cemal Erkin, *Dışışlerinde 34 Yıl* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1980).

¹⁸² Gürün, *Akıntıya*..., 130.

¹⁸³ Mehmet Ali Birand, *Türkiye'nin Ortak Pazar Macerası (1959-1985)*, 3.bs. (Milliyet Yayınları, Ağustos 1987), 161.

¹⁸⁴ *age*, 162.

1963'e kadar süren ve altı ayrı müzakereye sahne olan dönembir kopukluk olmadan tamamlanır.¹⁸⁵ Sürecin olumlu sonuçlanmasının ardından Ankara'da şunlar yaşanır:

"15 Mayıs 1963'te Ankara'da Başbakanlık binasında, Başbakan İnönü, Ortak Pazar ile tamamlanan Ankara Antlaşması'nın kabul edilip edilmemesi kararını verecekti. Kabine toplantı salonunda hem antlaşmayı yapanları, hem de muhaliflerini çağırmıştı. Tarafları dinledikten sonra sordu: Benim başımı derde sokuyormuşsunuz gibi bir hissim var. Bana ilerideki yükümlülüklerimizin ne olacağını söyleyin.

-Paşam bu ilk dönemde hiçbir yükümlülüğümüz yok. Beş yıl sonra koşullar müsait ise, hazırlık döneminin koşullarını saptayacağız. Bizim şimdi yaptığımız Avrupa'ya kanca atmak. O kadar... Bu benzetme İsmet Paşa'nın hoşuna gitmişti: Bu iyi... Batı Avrupa'ya kanca atmanın zararı yoktur... Ancak ileride yükümlülükleri taşıyamayacak duruma girersek elim ayağım bağlanacak mı?

-Hayır, Paşam, istediğimiz zaman bu antlaşmayı durdurabiliriz.

-Öyleyse oldu. Kabul ediyorum. Getirin parafe edeyim..."¹⁸⁶

Türkiye'nin Ortak Pazar görüşmelerinde büyük emeği geçen Hasan Işık, Ortak Pazar ile ilgili görüşmelerde iktisadi bilgisi ve diplomasi tecrübeleriyle son derece faydalı görüşmeler yapmıştır.¹⁸⁷ Bunun sonucunda, 12 Eylül 1963 yılında İstanbul'da Türkiye ile AET arasındaki Ankara Antlaşması görkemli bir törenle imzalandı. Altı AET ülkesi (Federal Almanya, Fransa, İtalya, Hollanda, Belçika, Lüksemburg)¹⁸⁸ Dışişleri Bakanının katıldığı törenden sonra, Türk basınının manşetleri şöyle olmuştur. Cumhuriyet: "Ortak Pazar'a Girdik"; Milliyet: "Artık Avrupalıyız"; Hürriyet: "22 Yıl Dışinizi Sıkın, Avrupa'da Alışveriş Yapabileceksiniz"¹⁸⁹ şeklinde yazılmıştır. İmzalanan bu antlaşmayla, Türkiye'ye "Ortak Üye" statüsü verilmiştir.¹⁹⁰

¹⁸⁵ Gürün, *Akıntıya...*, 129, 130.

¹⁸⁶ Birand, *Türkiye'nin Gümrük...*, 37, 38.

¹⁸⁷ "Dış Politika...", *Akis*, 9.

¹⁸⁸ Oran, *age*, 831.

¹⁸⁹ Birand, *Türkiye'nin Gümrük...*, 38.

¹⁹⁰ Girgin, *T.C. Hükümetleri...* 7.

3. 3. Hasan Esat Işık Moskova’da

Hasan Fikret Işık, Dışişleri Bakanlığı’nın 17/9/1964 tarihli kararnamesiyle Brüksel’den Moskova’ya naklen Büyükelçi olarak atanır.¹⁹¹

Hasan Esat Işık’ın Moskova Büyükelçiliği’ne atanmasıyla Türkiye ile Rusya arasındaki ilişkilerde yeni bir dönem başlar ve iki ülke arasındaki ilişkilerde yakınlaşma giderek gelişir. Bu hem Türkiye’nin Sovyetler Birliği ile yakın ilişki kurmak istemesi şeklinde, hem de Sovyetler Birliği’nin Türkiye’ye yakınlaşmak isteği olarak değerlendirilebilir. Söz konusu müsbet ilişkilerdeki gelişmede Moskova Büyükelçisi Hasan Esat etkili olmuştur. İki ülke arasında esen bu dostluk rüzgârları sonrası, Türkiye ile Sovyetler Birliği arasında Kültür Antlaşması imzalanır.¹⁹² Türkiye ile Sovyetler Birliği arasındaki ilişkilerin ilerlemesi karşılıklı ziyaretlerle devam eder. Bu süreçte Sovyetler Birliği Devlet Başkanı’nın Türkiye ziyaretini Müşerref Hekimoğlu şöyle anlatıyor:

“Podgorny Ankara’ya geldiği zaman bir konuşmamız var. Beni çok etkiledi. Devlet konuğuna bir yemek veriliyordu Meclis tören salonunda. Moskova Büyükelçimiz, Adalet Partisi Başkanı Süleyman Demirel ile konuştu uzun uzun. Merak ettim sordum, hemen yanıtladı: Sovyetlerle ilişkilerimiz olumlu bir döneme giriyor bu gelişmeyi muhalefetin de desteklemesi gerekir, Süleyman Bey’le bunu konuştuk. Dışişleri Bakanı Feridun Cemal Erkin o zaman. İnönü, Podgorny, Sovyet elçisi, Hasan Işık ve birkaç gazeteci. Konuşuyoruz yemek salonunda. Yan salondan Suna Korad’ın sesi geliyor. Moskova Geceleri şarkısını, üstelik Rusça söylüyor ünlü sopranomuz. Podgorny duraklıyor, piyanonun yanına gidip dinliyor arıyı. Sovyetler Birliği’yle kültürel ilişkiler de başladı o dönemde. Suna Korad Moskova’ya ilk giden sanatçılardan biri. Moskova Geceleri şarkısı da moda oldu başkent gecelerinde.”¹⁹³

¹⁹¹ Hasan Fikret Işık’ın Moskova Büyükelçiliği’ne naklen tayini, 17/9/1964, T.C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, T.C. Başbakanlık Kanunlar ve Kararlar Tetkik Dairesi, Karar Sayısı: 6/3669, No: 1138. Kararname için bkz. ek 13. Ve Fahri Korutürk Moskova’dan Madrid’e Nurettin Vergin Madrid’den merkez, Hasan Işık Brüksel’den Moskova’ya, Fuat Bayramoğlu merkezden Brüksel’e, Kamran Acet Akra’dan Rabat’a, Mahmut Dikerdem merkezden Akra’ya, Baha Vefa Karatay Viyana’dan Bağdat’a, Seyfettin Turagay Bağdat’tan Viyana’ya, Reşat Erhan Tahran’dan Lahey’e, Necdet Kent merkezden Tahran’a, Fuat Kepenk Lahey’den Buenos Aires’e, Veysel VersanStokholm’dan Endonezya’ya, Talat Benker Kabil’den Stokholm’e, Hüveyda Mayatepek Kopenhag’dan Amman’a, Turab Tuluy merkezden Kopenhag’a, Cemil Vafi Prag’dan Kabil’e, İsmail Erez merkezden Prag’a, Ziya Tepedelen Helsinki’den Adis-Abeba’ya, Osman Olcay merkezden Helsinki’ye, EfdalDeringil Moskova Elçi Müsteşarlığı’ndan Lagos Büyükelçiliği’ne, Tevfik Kazım Kemahlı Rabat’tan merkeze, Hasan İstinyeli Merkezden Bangkok’a. *Dışişleri Bakanlığı Yıllığı 1964-1965*, s.581, 582’den aktaran Bilal N. Şimşir, “Şehit Diplomatlarımız (1973-1994)”, 1. Kitap (Ankara: Bilgi Yayınevi, 2000), 164.

¹⁹² “Dışişleri Bakanı Hasan Işık’ın İlk Basın Toplantısını Yaptı”, *T.C. Dışişleri Bakanlığı Dışişleri Belleteni*, Belge 8, s. 6 (Mart 1965): 56.

¹⁹³ Hekimoğlu, *Anılar*, 339, 340.

Türkiye'nin Sovyet Birliği ile münasebetlerinin gelişmesinde Büyükelçi Hasan Esat'ın rolünü yakından gören Başbakan İsmet İnönü, Işık'a olan desteğini herkesin görmesini istercesine onu büyük bir ilgiyle Pembe Köşke yemeğe çağırır. İnönü, Hasan Bey'i önce başbakanlığa alır, ardından arabasına bindirip Pembe Köşke götürüyor.¹⁹⁴ Hasan Işık'ın Sovyetler Birliği Devlet Başkanı Podgorny ile arasında ilişki çok yakındır. Zira Podgorny'in Türkiye ziyareti sırasında yaptığı gezide Işık ona eşlik etmektedir. Bu gezide, Podgorny Ankara'dan İzmir'e oradan da Kuşadası'na geçer. Gezide Büyükelçi Hasan Esat, Podgorny'e eşlik eder. Seyahat sırasında Podgorny ile Büyükelçi Hasan Esat arasında ilginç bir anı yaşanır. Podgorny, Kuşadası'na doğru giderken yol kenarındaki zeytin ağaçlarını meraklı bakışlarla seyrederek. Bunların zeytin ağacı olduğunu Hasan Işık'tan öğrenince arabayı durdurur. "Arabadan inip bir zeytin ağacına koşuyor, küçük bir dal koparıyor: Bir zeytin ağacını ilk kez görüyorum, diyor. Gülümseyerek okşuyor zeytin dalını, belki de barışı düşünüyor. Ama gerçekleştiğini göremedi Podgorny." Bu seyahatte Büyükelçi Hasan Esat'la Podgorny arasındaki ilişkinin ne kadar ileri boyutta olduğunu görüyoruz ki bu durum iki devlet arasındaki ilişkilerde de kendini gösterecektir.¹⁹⁵

Hasan Işık'ın Moskova Büyükelçiliği döneminde Sovyet Rusya ile esen dostluk rüzgârları nedeniyle iki ülke arasındaki ilişkilerde ciddi bir yakınlaşma olur. İnönü Hükümeti'nin sona ermesinin ardından 1965 Şubat'ında Suat Hayri Ürgüplü Hükümeti kurulur. Ürgüplü Moskova Büyükelçisi Hasan Esat Işık'a Dışişleri Bakanlığı teklif eder ve Işık bunu seve seve kabul eder.¹⁹⁶ Dışişlerinde çok parlak bir diplomat olan Hasan Işık'a bakanlık teklifinde bulunulmasında, onun Ortak Pazar antlaşmasındaki rolü ve Sovyetler Birliği ile gelişen iyi ilişkilerdeki rolü oldukça önemlidir. Hasan Işık, Suat Hayri Ürgüplü Hükümeti'nde 20 Şubat 1965 ile 23 Ekim 1965 yılları arasında Dışişleri Bakanlığı yaptı. Işık'tan önce Dışişleri Bakanlığı koltuğunda Feridun Cemal Erkin oturuyordu.¹⁹⁷ Suat Hayri Ürgüplü Hükümeti'nin 23 Ekim 1965 tarihinde sona ermesi sonrası Hasan Işık bakanlıktaki en yüksek makamolan Yüksek Müşavirlik görevine getirildi.¹⁹⁸ Bu görevde uzun süre

¹⁹⁴ *age*, 341.

¹⁹⁵ *age*, 341.

¹⁹⁶ Topuz, *Parisli...*, 257.

¹⁹⁷ Girgin, *T.C. Hükümetleri...*, 10.

¹⁹⁸ *Hürriyet Gazetesi*, 31 Ekim 1965, 1.

kalmayan Hasan Fikret Işık, 8/4/1966 tarihinde tekrar Moskova Büyükelçiliği'ne atandı.¹⁹⁹

10 Ekim 1965'te yapılan seçimlerde birinci parti olarak çıkan Adalet Parti'sinin lideri Süleyman Demirel oldu. Demirel Hükümeti'nin Dışişleri Bakanı ise İhsan Sabri Çağlayangil oldu.²⁰⁰ Hasan Işık'ın, Moskova Büyükelçisi olarak tekrar atanması sürecinde yeni bakan İhsan Sabri Çağlayangil'le aralarında şöyle bir konuşma geçer:

*“Hasan Bey'i çağırdım. Lütfen benim koltuğuma oturun, nereye gitmek istiyorsanız yazın, imzalayacağım dedim. Moskova'da direndi. Hiçbir arkadaşını tedirgin etmek istemedi. Zarif insan! Moskova Büyükelçimiz Vahit Halefoğlu o zaman. Hasan Işık Bakan olurken anlaşılmışlar, bakanlığı sona erince yeniden Moskova'ya gideceğini Halefoğlu'na söylemiş. Halefoğlu Lahey'e gitti Moskova'dan.”*²⁰¹

Dışişleri Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil'in Adalet Partisi'nden olmasına rağmen Hasan Işık'la aralarında geçen bu diyalog aralarındaki dostluğun boyutunu göstermesi açısından önemlidir. Bakan Çağlayangil'e göre Büyükelçi Işık, dünyadaki Türk Büyükelçiliklerin hepsinde çalışabilecek tecrübeye sahip görülüyor.

Büyükelçi Hasan Esat'ın Moskova Büyükelçiliği'ndeki ikinci döneminde de Sovyetler Birliği ile ilişkiler derinleşerek devam eder. Söz konusu dönemde SSCB

¹⁹⁹ Hasan Fikret Işık'ın Moskova Büyükelçiliği'ne tayini, 8/4/1966, T.C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, T.C. Başbakanlık Kanunlar ve Kararlar Tetkik Dairesi, Karar Sayısı: 6/6258, No: 137. Kararname için bkz. ek 14 ve http://www.mfa.gov.tr/sayin-hasan-esat-isik_in-ozgecmisi.tr.mfa [28.01.2014].

²⁰⁰ İhsan Sabri Çağlayangil 1908'de İstanbul'da doğdu. 1931'de İstanbul Hukuk Fakültesi'nde mezun oldu. İçişleri Bakanlığı Emniyet Genel Müdürlüğü Polis Koleji ve Yüksek Polis Enstitüsü'nde öğretmenlik yaptı. Emniyet Genel Müdür Muaviniği görevinden sonra, sırasıyla Yozgat, Antalya, Çanakkale, Sivas ve Bursa Valilikleri görevlerinde bulundu. 1947'de İsviçre'de toplanan Uluslararası Pasaport ve Hudut Formaliteleri Konferansı'nda Türk Heyeti Başkanı olarak katıldı. Yunanistan, İtalya, İsviçre, Fransa Hükümetleri'nin zabıta teşkilatlarında resmi araştırmalar yaptı. 1956'da Amerika CIA teşkilatının davetlisi olarak 2 ay süreyle Birleşik Amerika'da 16 eyalette çeşitli sahalarda araştırmalarda bulundu. Münih Uluslararası İpekçilik Kongresi'ne Türk Heyeti Başkanı olarak katıldı. Kendisine Afgan Krallığı ve Mısır Cumhuriyeti tarafından nişan verildi. 1961'de Bursa Senatörlüğüne, Cumhuriyet Senatosu Adalet Partisi Grup Başkanlığı ve Genel Kurul Üyeliğine seçildi. 4. Koalisyon Hükümeti'nde Çalışma Bakanı olarak görev aldı. 1965'de Demirel Kabinesi'nde Dışişleri Bakanı oldu. Ayrıca 1975'de ve 1977'de Dışişleri Bakanı olarak görev yaptı. 1979'da Cumhuriyet Senatosu Başkanı olarak 06.04.1980-12.09.1980 tarihleri arasında Cumhurbaşkanı'na Senato Başkanı olarak vekâlet etti. 1983'de Büyük Türkiye Partisi'ni Kurucu üyesi olan Çağlayangil Parti kapatılınca bir süre Zincirbozan'da gözaltında tutuldu ve 30.09.1983'de serbest bırakıldı. Daha sonra DYP'ye katıldı. Çağlayangil 1990'da aktif politikadan ayrıldı. 1993'te vefat etmiştir. Çağlayangil evli olup bir kızı vardır. Fransızca, İngilizce ve Rusça bilmektedir. Arşiv İlmi, Polis Psikolojisi ve Anılarım adlı üç eseri vardır.

http://www.mfa.gov.tr/sayin-ih-san-sabri-caglayangil_in-ozgecmisi.tr.mfa [12.03.2014]. Ayrıca bkz. Tanju Cılızlıoğlu *Kader Bize Una Değil Üne İtti* (İstanbul: Buke Yayıncılık, 2000).

²⁰¹ Hekimoğlu, *Anılar*, 344, 345.

Hükümeti ile Türk Hükümeti arasında yapılacak sınaî tesislerle ilgili kredi antlaşması için Moskova'da yapılacak görüşmelere Hasan Esat Işık'ın başkanlık edeceği bir heyet yapar.²⁰²

Hasan Işık, devletlerarası ilişkilerde mütekabiliyet ilkesine çok ehemmiyet veren bir diplomat ve devlet adamıydı. Bunu en iyi şekilde ortaya koyan bir olay olur. Şöyle ki Işık'ın Moskova Büyükelçiliği sırasında dönemin Başbakanı Süleyman Demirel'in Rusya'ya yapacağı ziyaret programının hazırlanması sırasında bir anlaşmazlık çıkar. Bu anlaşmazlık o dönem Moskova'da yayınlanan "International Affairs" adlı derginin Temmuz 1990 sayısında şöyle yayınlanır:

"Dergide anılarını anlatan Sovyetlerin emekli diplomatlardan Viktor Karyagin, Hasan Esat Işık'la aralarında geçen bir tartışmayı da naklederken, hayli ilginç tablolar çiziyor. Tartışma 1967 yılında zamanın Başbakanı Süleyman Demirel'in Moskova'ya yapacağı seyahatin hemen öncesinde patlak veriyor. Gezi programını Sovyetler hazırlanmış ve Türkiye Büyükelçiliği'nin görüşüne sunmuştur. Moskova Büyükelçimiz Hasan Esat Işık programı iyi bulmuşsa da son bölümüne şiddetli bir itiraz yöneltmiştir..."

*Hazırlanan program Demirel'in Moskova'da karşılanmasını, resmi temasların burada yapılmasını, Başbakanı'nın daha sonra Bakü'ye geçmesini ve oradaki temaslar da bitince ülkesine dönmesini öngörmektedir. Hasan Bey programın son bölümüne itiraz eder: Sayın Demirel Bakü'den Moskova'ya dönmeli, buradan resmi törenle uğurlanmalıdır, der. Bunun ne önemi var, diyecek olur Ruslar, Kosiginde ülkenizi ziyareti sırasında önce Ankara'ya gelmiş, oradan İstanbul'a geçmiş ve uçağına binip Moskova'ya dönmüştü... Ancak Demirel İstanbul'a gelip Kosigin'i uğurlamıştı, der Hasan Esat Işık. Eğer Sayın Kosigin Bakü'ye gidip Demirel'i uğurlayacaksa mesele yok, eğer gitmeyecekse Demirel Moskova'ya dönmeli, buradan törenle uğurlanmalıdır... Tartışmalar arasında konu Kosigin'e kadar aktarılır. Sonunda Hasan Bey'in dediği olur, gezi programı Demirel'in Moskova'dan törenle uğurlanması yönünde değiştirir... Son yıllarda yakından tanıma fırsatı bulduğumuz Hasan Esat Işık devlet ve ulus onuruyla ilgili konuların ayrıntısıyla bile ilkeli ve tavizsizdi."*²⁰³

Hasan Esat Işık, 1966-1968 yılları arasında Moskova Büyükelçiliği'nde iki yıl görev yaptıktan sonra 1968'de bu sefer Paris'e Büyükelçi olarak atanır.²⁰⁴

²⁰² SSCB Hükümeti ile Türk Hükümeti arasında yapılacak sınaî tesislerle ilgili kredi antlaşması için Moskova'da yapılacak görüşmelere Moskova Büyükelçisi Hasan Esat Işık'ın başkanlığında katılacak heyet, 23/2/1967, T.C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, T.C. Başbakanlık Kanunlar ve Kararlar Tetkik Dairesi, Karar Sayısı: 6/7787, No:7024. Kararname için bkz. ek 15.

²⁰³ Milliyet Gazetesi, 27 Ekim 1990, 11.

²⁰⁴ http://www.mfa.gov.tr/sayin-hasan-esat-isik_in-ozgecmisi.tr.mfa [28.01.2014].

3.4. Hasan Esat Işık'ın Paris Büyükelçiliği

Hasan Esat Işık 8/4/1968 tarihli kararnameyle Moskova'dan Paris'e Büyükelçi olarak atanır.²⁰⁵ Aynı zamanda Hasan Esat Işık söz konusu dönemde Türkiye'yi İrlanda Devleti nezdinde de Büyükelçi sıfatı ile temsil eder.²⁰⁶ Hasan Işık Paris'te beş yıldan fazla bir süre görev yapar. Işık'ın Paris'te yaşayacağı tecrübeler onun hayatında önemli değişikliklere neden olacaktır. Paris Büyükelçiliği Işık'ın hariciyelikteki son görev yeri olur.

Hasan Işık'ın Paris büyükelçiliği döneminde yakın temasta olduğu kişilerden biri, kuzeni Hıfzı Topuz'du. Işık'la ilgili pek çok anısı bulunan Topuz, Işık'ın Paris'e geldiği ilk günleri şöyle anlatır:

“Hasan Işık'la o dönemde dünya bakış açımızın aynı olduğunu söyleyemem. O, tam 68 olaylarının olduğu yıl Paris'e gelmişti. Gençlerin kıskırtıldığı kanısındaydı. Olaylara Batılı bir diplomat gözüyle bakıyordu. Ama kısa zamanda görüşlerinde önemli değişiklikler oldu. Paris bulvarlarında yeni görüşler savunan gençlerin yarattığı hava, Fransız basınının olaylara hoşgörülü bakışı kendisini etkiledi sanıyorum. O zaman Paris'te öğrenci müfettişi benim Galatasaray'dan sınıf arkadaşım Süreyya Günay'dı. Yeni Büyükelçi [ondan] Türk öğrencilere karşı anlayışlı ve hoşgörülü olmasını istiyordu. Bizim öğrencilerde o dönemde Fransız öğrencilerin havasındaydılar, birtakım gösteriler düzenliyorlardı, elçilik onların üzerine gitmedi. Yine o yıllarda MİT'in Paris'teki öğrencileri kendi adamlarıyla izlettiği söylenirdi. Örneğin başkonsoloslukta bir görevlinin yıllardan beri bu işi yaptığı ve gençleri jurnal ettiği biliniyordu. Büyükelçilikte bir kişinin de MİT tarafından atandığı ve raporlarını doğrudan Ankara'ya gönderdiği anlaşıyordu. Hasan Işık'ın yaptığı ilk işlerden biri bu MİT görevlisi ile Ankara'nın direk ilişkisini kesmek oldu. Işık her türlü yazışmanın kendi kanalından geçeceğini vurgulayarak Milli Emniyete karşı direndi. Bu o dönemde yürekliklik isteyen bir işti.”²⁰⁷

Hasan Esat Işık elçilikteki MİT görevlisinin Ankara ile direk ilişkisini keserek kendinin bilgisi dışında herhangi bir şeyin yapılmasını istemiyor. Elçilikte yapılan bütün işlerden haberdar olmak istiyor.

²⁰⁵ Paris Büyükelçiliği'ne Hasan Esat Işık'ın atanması, 8/4/1968, T.C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, T.C. Başbakanlık Kanunlar ve Kararlar Tetkik Dairesi, Karar Sayısı: 6/9843, No: 1-37544. Kararname için bkz. ek 16.

²⁰⁶ Paris Büyükelçisi Hasan Esat Işık'ın Türkiye'yi İrlanda Devleti nezdinde de Büyükelçi sıfatı ile temsil etmesi, 11/11/1968, T.C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, T.C. Başbakanlık Kanunlar ve Kararlar Tetkik Dairesi, Karar Sayısı: 6/10923. Kararname için bkz. ek 17.

²⁰⁷ Topuz, *Parisli...*, 258.

Hıfzı Topuz Bey, Hasan Işık'la Paris'teki temasları hakkında şunları hatırlıyor: “Hasan, Paris’e tayin olduğunda çok sık beraber olduk. Arkadaşlarını alır. Eve gelir. Çat kapı ‘Hıfzı sana geldik hadi yemek çıkar’ falan derdi. Hasan, bir gün Jaguar marka bir araba satın almıştı. Bununla bir kaza yaptı. Arabayla Paris’e gelirken oldu. Araba yoldan çıktı. Hastaneye kaldırıldı. Jaguar arabası parçalandı.”²⁰⁸ Büyükelçi Hasan Esat Işık'ın geçirdiği trafik kazası o dönem Milliyet Gazetesi'nde de haber olmuştu:

*“Türkiye’deki tatillerinden dönmekte olan Paris Büyükelçimiz Hasan Esat Işık ile eşi Belgrad-Zagreb yolu üzerinde bir trafik kazası geçirmişlerdir. Büyükelçi Işık’ın içinde bulunduğu jaguar marka araba, yola yanlış giren bir başka arabaya çarpmış, kaza sonunda Büyükelçi Işık’ın sağ ayağına ameliyat yapılmış ve beş dikiş atılmıştır. Yoluna uçakla devam etmek isteyen Büyükelçi Işık ile kazayı sıyrıklarla atlatan eşi dün Yugoslav Havayollarının bir uçağı ile Paris’e gelmişlerdir.”*²⁰⁹

Topuz, Hasan Esat Işık'la yaşadıklarına devamla: Düzenli ve tertipli bir yaşam tarzına sahip olan Hasan Esat Işık, giyim kuşamına çok dikkat eden biriydi. Büyükelçi Işık, mahiyetinde çalışan memurların giydiklerine de çok dikkat eder, özentisiz olanları uyarırdı. Hatta bir gün Türkiye’den Paris’e Turgut Özal’ın da içinde olduğu bir heyet geliyor, bir toplantı için. Turgut Özal o zaman planlamada (Devlet Planlama Teşkilatı). Elçiliğe geliyorlar. Hasan, Turgut Özal’a diyor ki “siz diyor buradan böyle mi gideceksiniz? Evet, cevabını alınca; gidin elbisenizi değiştirin, ütülü bir elbise giyin” diye cevap veriyor.²¹⁰ Anlaşılan Işık, Paris’te yapmakta olduğu görüşmelerle Türk Devletini temsil etme durumunda olan Turgut Özal’ın giyim kuşamından rahatsız olmuştu ve geleceğin Başbakanı ve Cumhurbaşkanı olacak olan Özal’ı uyarma ihtiyacı hissetmişti.

Hasan Esat Işık'ın bakanlığa yeni girdiği dönemlerde tanışan Müşerref Hekimoğlu, yaşamı boyunca Işık'ın en yakın dostlarından biri olmuştur. Işık'la sıkı bir dostluğu olan Hekimoğlu, onunla ilgili pekçok anıya sahiptir. Hasan Esat Işık'ın sırlarını paylaştığı yakın dostu Hekimoğlu “Paris’e gittikçe Işık’ları göürdüm muhakkak. Bir yemekte ya da içki saatinde buluşurduk. Uzun söyleşiler yapardık.

²⁰⁸ “Hıfzı Topuz Bey ile görüşme”, İstanbul: 03.12.2013.

²⁰⁹ Milliyet Gazetesi, 23 Eylül 1969, 3.

²¹⁰ “Hıfzı Topuz Bey ile görüşme”, İstanbul: 03.12.2013.

Türkiye'deki olayları yakından izliyor, tepki duyuyor, tepkilerini de açıkça söylüyordu.”²¹¹

Büyükelçi Hasan Esat, Paris'te bulunduğu dönemde İsmet İnönü gözünden kaynaklanan bir sağlık sorunu nedeniyle Paris'e gelir. İnönü Paris'e geldiğinde Büyükelçilik binasına geçer. Hasan Işık'la aralarında geçmişten gelen samimi bir diyalog olan İnönü, Paris'te bulunduğu süre boyunca elçilikte kalır.²¹² İnönü'nün Paris'e gelişini ve sonrasında yaşananları Gürün anılarında şöyle anlatır:

“Paşa'yı hava meydanında karşıladık. Kendimize göre bir program yapmışız. Hasan Bey ve biz, Paşa kabul ederse birer akşam yemek yapacağız, Hasan Bey ayrıca geniş bir kokteyl yapacak, diğer günlerde de hep bir arada olacağız. Paşa programa itiraz etmedi, sadece 'ben geceleri erken yatarım' dedi. Ama hiçbir gece de erken yatmadı. Paşa gelmeden önce Metin [Toker], yemeklerde Paşa'nın huysuz olduğunu, sevmediği yemeği yemediğini ve sevdiği şeyleri istediğini söylemişti. Hasan Beylerle biz de, Özden'den, Paşa'nın neler sevdiğini tek tek öğrenip not etmiştik.

Paşa akşamüstü uçaktan indi. Yorgundu. İyi de göremediği ve doktorların ne diyeceğini merak ettiği için biraz da sinirli. O gece erken yatmak istediğini söyledi, biz de bunun, fazla kalabalık etmeyin manasına geldiğini anlayıp çekildik. Ertesi günü öğleden sonra doktora gidecek, Gencay'da beraber olacak. Öğleye doğru sefarete gittik. Saat 11.00 veya 11.30 Paşa sinirli, salonda dolaşıyor, oturuyor, kalkıyor, vakit geçirmeğe uğraşıyor. Hasan Bey'in zevcesi Ümit Hanım da yemek hazırlığı ile meşgul. Saat 12.00 ya olmuştu ya olmamıştı, Paşa koltuktan fırladı. Haydi, yemek yiyelim deyip, yemek salonuna yürüdü. O masaya oturana kadar Ümit Hanım yemeklerin servise başlamasını nasıl tertiplede doğrusu bilemem. Hep sevdiği yemekler, ama aklı doktora olacak ki canı yemek istemiyor, şöyle dokunup bırakıyor. Derken birden bire 'pilav yok mu' dedi. Varmış hemen getirildi, ama ondan da bir iki çatal aldı bıraktı. Hep düşünmüşümdür, pilav olmasaydı ne derdi acaba. Yemekten sonra istirahatata çekildi, ben ayrıldım.

Doktor faslını Gencay'dan dinledik. Uzun uzun muayeneden sonra, doktor ameliyatın başarılı olduğunu söylemiş ve bir özel gözlük reçetesi yazmış, ama buna alışmasının zaman alacağını, hiç sinirlenmeyip sabretmesi gerektiğini izah etmiş. İkinci doktora gitmek için biraz vakit varmış. Zamanı geçirmek için Gencay onları, bizim bir kulüp vardı, oraya götürmüş. Kalkacakları zaman, Gencay hesabı isteyip ödemeyi yeltenince, onun yanında bacak kadar çocuk nasıl para verirmiş diye, bir güzel azar işitmiş. İkinci doktor da birincinin söylediklerini tekrar etmiş.

O akşamüstü, Paris'teki bütün Türklerin çağırıldığı bir resepsiyon vardı. Ben sefarete geldiğimde Paşa'nın sabahki sinirliliğinden eser kalmamıştı. Kendisine tanıtılanların yedi sülalesini sorup öğreniyor, her biri ile tatlı tatlı konuşuyordu. İyi göremediğini bile unutmuştu. Kendisine verilen gözlük camı özel imalat istediğinden, gözlüğü yanılmıyorsa ancak gideceği gün hazır oldu.

²¹¹ Hekimoğlu, *Anılar...*, 345.

²¹² Kamuran Gürün, *Bükreş-Paris-Atina Büyükelçilik Anıları* (İstanbul: Milliyet Yayınları, Kasım 1994), 147.

Belki de arkasından yollandı tam hatırlamıyorum. Doktor ziyaretinden sonra Paşa dünya şekeri bir adam oldu. Hasan Bey'in kendisine mihmandar diye verdiği Necati Utkan'ı pek sevdi. Hoş Necati'yi tanıyıp da sevmemeye imkân yoktur, o da ayrı konu. Necati resepsiyona indirmek üzere Paşa'yı almaya odasına çıkmış. İyi göremiyor ya, Paşa onu önce Hasan Bey'in oğlu zannetmiş, Sefaretin Başkâtibi olduğunu öğrenince hemen evli olup olmadığını sormuş. Evet, cevabı üzerine kaç yıllık evli olduklarını ve arkadan da kaç çocukları olduğunu sormuş. Necati, çocuğumuz yok deyince, kusur sen de mi, karın da mı demiş. Necati, şimdiye kadar çocuk istemedikleri için yapmadıklarını, ama artık yapmaya karar verdiklerini söylemiş. Paşa'nın konuşmayı bağlayan cevabı: Tabii, şimdiye kadar yapamamaya uğraşın, şimdi de isteyin olmasın, gidin doktora da aklınız başınıza gelsin.

Necati bu konuşmayı sıcaklığı bana nakletti. Kahkahalarla güldük. Ama iyi ki nakletmiş. Paşa bize yemeğe geldi. Salona buyur ettik. Duvarda, Hasan Işık Bey'in, duvarlar boş durmasın diye, emaneten verdiği bir Fikret Mualla tablosu girer girmez göze çarpan ilk resim. Bir kadın iki yanında iki çocuk, ellerinden tutmuş yürüyor. Resmi yarım yamalak seçen Paşa, Gencay'a hitaben, 'bunlar sizin çocuklar mı' diye sordu. Ben, Gencay'ın cevap vermesine zaman bırakmadan atılıp, 'hayır Paşam bu çocuklar bizimkiler değil' dedim. Neme lazım, bizim çocuğumuz yok deyip de kusurun hangimizde olduğunu mu anlatmaya çalışacağız.

Ama o yemek bir âlem. Gencay, belki ister diye neler hazırlatmadı. Sakarinle muhallebi bile yaptırdı. Paşa pek içki içmiyor. Biz Romanya'da iken yaptığımız şekilde, Polonya'dan gayet ucuza, havyar getirtmeye devam ediyorum. Paşa'nın şampanya sevdiğini de biliyoruz. Havyarla şampanya verecekken, 'Rus votkası ister misiniz' diye soracağım tuttu. 'Rus havyarı ile Rus votkası içilir' cevabını aldım. Votka şişesi ve kadehler buzdolabında duruyordu. Votkayı koyunca kadeh buğulandı. Pek hoşuna gittiğini görünce acele buzluğa bir kaç kadeh daha koydum. Bir kadeh daha isteyince buzluğundan kadehi getirdim. Onu da içti. Bir kadeh daha istedi. Mevhibe Hanımefendi, 'çok olmuyor mu Paşam' deyince de duymazlıktan geldi. Yemekte de bir güzel şampanya içti. Saumonfume sevdiği yemeklerden biriyim, onunla başladık. Garsonlardan birisini Gencay münhasıran Paşa'ya servis yapmakla görevlendirmiş. Bu garson da Batı Trakya'dan gelmiş bir Türk. Paşa'yı görünce deliye döndü, nasıl yaranacağını bilemiyor. Paşa'nın tabağında bir lokma balık kalmış, bize bir şeyler anlatıyordu. Garson kalanı bıraktı diye tabağı alacak oldu. Paşa acele adamın eline yapıştı ve o alışılmış sesi ile 'niye alıyorsun tabağımı' diye sordu. Garsonun hali görmeye değermiş. Yemek hadisesiz bitti. Hiç şikâyet olmadı. Peynir sevdiğini biliyoruz ya, Gencay akla gelebilecek her türlü peynirden almış. Özellikle rokrof seviyor. Nereden aklına gelmişse, o gün öğleyin Hasan Bey, üstünde ceviz bulunan bir tür peynir almış ve paşa da çok beğenmiş. Peynir tepsisi gelince Paşa baktı baktı, 'cevizli Peynir yok mu' demez mi. Gencay kıpkırmızı kesildi. Metin ise, ben demedim mi der gibilerinden alenen gülüyordu. Ben gene hiç bozmadan 'rokrof var Paşam' dedim. Paşa da 'rokrof varsa iyi' deyip peyniri aldı.

Paşa'nın yanında uzun süre çalışmıştım. Ama bu şekilde aile sofrası halinde, aynı masada ilk defa yemek yiyorduk. Paşa'nın ne derece tatlı ve insanı sürükleyici konuştuğuna ilk defa o gece şahit oldum. O gece masada olan 20 kişinin, İsmet Paşa'nın kendi ailesi fertleri dışındakilerin hepsi, Hasan Işık Bey dâhil, adeta büyülenmiş gibi Paşa'yı dinlemiştik. Ertesi günü aynı zevkli yemeği,

Büyükelçilikte Hasan Işık Beylerin masasında tekrarladık. Paşa'yı 21 Aralık [1971] günü meydanda yolcu ederken hepimiz adeta üzgündük. En azından biz üzülmekte haklıymışız. Bu, Paşa'yı son görüşümüzmüş."²¹³

İsmet İnönü'nün Paris'e yaptığı bu ziyaret sırasında yaşananlar Hasan Işık ile İnönü arasındaki yakınlığı göstermesi açısından önemlidir. Bununla birlikte İnönü ile elçilik çalışanları arasında geçen diyaloglarda İnönü onlara önemli mesajlar vermektedir.

Diplomasi dilini beceriyle kullanan Hasan Işık, çalıştığı ülkelerin devlet başkanlarıyla iyi temaslar kurmasını bilen biriydi. Bunu daha önce çalıştığı Moskova'da Sovyet Devlet başkanı ile olan ilişkilerinde görmüştük. Işık, Paris'te görev yaptığı zamanda da dönemin Fransa Cumhurbaşkanı olan Genaral de Gaulle ile aralarında sıkı bir diyalog olduğu söylenebilir. General de Gaulle, Işık'ın Paris büyükelçiliği yaptığı dönemde vefat eder. Işık, de Gaulle olan saygısından ötürü onun ölümünden sonra Colembeyles-Deur-Eglises'de bulunan mezarını ziyaret eder.²¹⁴

Hasan Esat Işık Paris Büyükelçiliği görevi sırasında Türk Devleti adına imzalanacak bazı önemli antlaşmalar için de görevlendirilmiştir.²¹⁵

Hasan Işık'ın, Paris'teki Büyükelçilik yılları istenmeyen bir şekilde son bulur. 1973 Şubat'ında, Ermeni meselesiyle alakaklı olarak Marsilya'da üzerinde "Türk" adının yazılı olduğu bir Ermeni Anıtı dikilir. Büyükelçi Işık, bu anıtın açılışı için yapılan törene Fransız bir bakan yardımcısının katılmasına tepki göstererek Ankara'ya döner (çağrılır) ve bir daha Paris'e Büyükelçi olarak dönmez.²¹⁶ Hasan Işık'ın Paris'teki beş yıllık Büyükelçilik görevi de bu şekilde sona erer.

²¹³ age,148, 149, 150, 151.

²¹⁴ "Genaral De Gaulle'ün Ölümü", *T.C. Dışişleri Bakanlığı Belleteni*, s.74 (Ankara: Kasım 1970): 19.

²¹⁵ Bu görevler için bkz. ek 18.

²¹⁶ *Cumhuriyet Gazetesi*, 14 Şubat 1973, 1.

3.4.1. Marsilya'ya Ermeni Anıtı Dikilmesi ve Hasan Işık'ın Tepkisi

Söz konusu yıllarda Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ni uluslararası alanda uğraştıran önemli sorunlardan biri de dünyanın farklı ülkelerinde dikilen Ermeni Anıtları meselesidir. Bu sorun, Fransa'da dikilen anıtlarla iyice gün yüzüne çıkmış ve Türkiye'yi dış arenada özellikle rahatsız etmeye başlamıştır. Nitekim 11 Şubat 1973 tarihinde "1915 yılının Türk yöneticileri tarafından emredilen katliamın kurbanı 1,5 milyon Ermeni'nin hatırasına" yazılan bir anıt Fransa Gençlik Bakanı'nın da hazır bulunduğu törenle açılmış. Bunun üzerine Türkiye, 14 Şubat'ta Fransa'ya protesto notası vermiş ve Büyükelçi Hasan Esat Işık kendi inisiyatifiyle Ankara'ya dönmüştü.²¹⁷

Hasan Esat Işık'ın bu davranışı takdire şayandır. Bir devletin başka bir hakkında kin, nefret ve düşmanlık oluşturacak bu tür girişimler hem dünya barışı hemde milletler arası ilişkilere olumlu katkısı olmayacaktır. Bilakis devletlerarasında yeni düşmanlıklar oluşturacak varolanların da büyümesine katkı yapacaktır.

Birçok kişi tarafından takdirle karşılanan Hasan Işık'ın bu davranışını Hekimoğlu şöyle değerlendiriyor:

*"Merkeze alınmadı ama uçağa atlayıp Ankara'ya geliverdi bir gün. 12 Mart'ı yaşadığımız günler Marsilya'da bir Ermeni anıtı dikilmesini protesto ediyor Paris Büyükelçimiz, Anıt olayını Türk-Fransız dostluğuyla bağdaştırmıyor. Fransız yöneticileri uyarmasına karşın açılış törenine bir bakan da gidince Paris'te kalmayı içine de, görevine de sindiremiyor. Gazetede okuyunca telefonla Bulvar Palas'ta buldum onu, geldi konuştuk, ayrıntı vermekten hoşlanmıyor, gereğini yaptığını söylemekle yetiniyordu. Siyasal kuliste, Dışişleri koridorlarında değişik yorumlar, Hasan Işık doğru mu yaptı, yanlış mı sonuçları ne olacak türü sorular başladı. Diplomat dostlarımla ben de tartışıyorum kimi zaman. Belli sorulara yanıt arıyorum. Örneğin ABD'de dikilen Ermeni anıtlarına tepki gösterildi mi? Gösterilseydi Marsilya'daki anıt dikilir miydi? Hasan Işık'a da soruyorum bunları. Ödün politikasının sakıncalarına anlatıyor bana."*²¹⁸

Benzer şekilde Büyükelçi Kemal Girgin de bu hadiseyi anılarında şöyle anlatıyor:

"Ben merkezde görevdeyken, Çağlayangil'den önceki Dışişleri bakanımız da Hasan Işık'tı. O da çok ilginç ve kuvvetli bir şahsiyetti. Çekirdekten yetiştirme 'hariciyeciydi. Bakanımız Hasan Işık Bey (sonraları Milli Savunma Bakanı da olmuştur) çok zeki, çalışkan ve dürüst bir kimseydi. Fevkalade

²¹⁷ Karakoç, "Ermeniler Tarafından Öldürülen...", 302.

²¹⁸ Hekimoğlu, *Anılar*, 346, 347.

onur sahibi ve titiz bir kişiliği vardı. 1970’li yıllarda Paris’te büyükelçiysen, Marsilya’da Ermenilerin Türkleri suçlayan bir anıt dikmelerine Fransız makamlarının hoşgörü göstermeleri üzerine bu durumu protesto etmek için, Ankara’ya danışmaya lüzum bile görmeden, Paris’i terk etmiş ve yurda dönerek bir daha geri gitmemiştir.”²¹⁹

Hıfzı Topuz ise bu meseleyi şöyle değerlendiriyor:

“1973’te Fransız Ermenileri 1915 yılı kıyımını anmak için bir anıt dikmeye kalkmışlardı. Anıtın açılışına hükümet temsilcisi olarak birkaç bakanda davet edilmişti. Hasan Işık bakanların bu törene katılmalarının Türk-Fransız ilişkilerini zedeleyeceğini bildirdi. Fransız hükümeti buna karşın anıtın açılış törenine temsilci gönderdi. Hasan Işık da bu olayı protesto ederek görevden ayrıldı ve Ankara’ya döndü.”²²⁰

O dönemde Paris Büyükelçiliği’nde Hasan Işık ile birlikte çalışan diplomat Bilal Şimşir, elçilikte yaşananları şöyle anlatıyor:

“Fransız politikacıların açık desteği ile 1973 yılında Marsilya’da törenle bir Ermeni anıtı dikilmiş, Türk ulusu haksız yere suçlanmıştı. Anıtın açılış töreninde bazı Fransız politikacıları da hazır bulunmuştu. O zaman ki Paris Büyükelçimiz Hasan Esat Işık, Türk Ulusu’na karşı bu küstahça saldırıyı protesto edip Paris’i terk etmişti. Ben o sırada geçici görevle Paris Büyükelçiliğimizde çalışıyordum. Büyükelçimiz akşam bir yemek düzenledi ve sabah Türkiye’ye uçu. Gidiş, o gidiş oldu; Büyükelçi Hasan Işık bir daha Paris’e dönmedi.”²²¹

Şimşir, Şehit Diplomatlarımız adlı eserinde İsmail Erez’in Paris’e büyükelçi olarak atanma sürecini değerlendirirken “kendinden önceki Büyükelçi (Hasan Işık) Marsilya’daki Ermeni Anıtı olayı nedeniyle geri çağırılmıştı” şeklinde ifade ediyor.²²² Hasan Işık’ın yakın arkadaşlarından olan Oğuz Gökmen de anılarında bu olayla ilgili olarak Hasan Esat Işık Paris Büyükelçisi iken Marsilya’da bir Ermeni Anıtı’nın dikilmesini engelleyemeyince “bakanlığın geciken talimatını beklemeden valizini toplayıp Ankara’ya geliverdi. Bu yüzden Hasan’ı serzeniş yollu da olsa tenkit edenler sonraları onun ne kadar isabetli hareket etmiş olduğunu görecektir ve hakkını teslim edeceklerdi” şeklinde değerlendirmiştir.²²³ Anlaşılan Büyükelçi Hasan Esat Işık kendi inisiyatifiyle Ankara’ya dönmüş, Ankara bir oldubitti ile karşılaşmıştı. Bununla birlikte Hasan Esat Işık’ın merkez’den çağrıldığını göstermek amacıyla olsa gerek, arkadan talimat gönderilecektir.

²¹⁹ Girgin, *Diplomatik Anılarla...*, 140.

²²⁰ Topuz, *Parisli...*, 258.

²²¹ N.Bilal Şimşir, *Şair Diplomatlar* (Ankara: Yargı Yayınevi, 2006), 558.

²²² Şimşir, *Şehit...*, 166.

²²³ Gökmen, *age*, 626.

Işık'ın, Marsilya'da Ermeni anıtı dikilmesi üzerine Paris Büyükelçiliği'nden ayrılıp Ankara'ya dönmesiyle ilgili olarak yazarların büyük bir bölümü Işık'ın Merkez'den habersiz bir şekilde döndüğünü yazıyorsa da bu olay Cumhuriyet Gazetesi'nde şöyle geçiyor:

“Paris Büyükelçimiz Hasan Işık, Fransız Ermenilerinin Marsilya'da diktikleri anıtla ilgili olarak bilgi vermek ve törene bir Fransız Bakanı'nın katılmasını bir jestle kınamak amacıyla bir süre için Ankara'ya çağırılmıştır. Hasan Işık önceki gece, Dışişleri Bakanlığı'nın talimatına uyararak Ankara'ya gelmiş, dün öğleye kadar, Dışişleri Bakanlığı'nda Bakan [Ümit] Halûk Bayülken'e²²⁴ bilgi vermiştir. Diğer taraftan, dünöğlen üzeri, Dışişleri Bakanı Bayülken, Cumhurbaşkanı tarafından kabul edilmiştir. Dışişleri Bakanı aynı konu etrafında Cumhurbaşkanı Sunay'a bilgi vermiş ve olayın cereyan tarzını anlatmıştır. Saat 16'da da Başbakan Melen, Büyükelçi Işık'ı kabul etmiştir. Bir saat süren görüşmeyle ilgili bir açıklama yapılmamıştır. Edinilen bilgiye göre, Fransa'daki Ermeniler 1972 yılının başlarında dünyada ilk defa olmak üzere 'Türk' ibaresi bulunan bir anıt taşı dikmeye karar vermişler ve bu hazırlığın tamamladığını öğrenen Fransa Hükümeti yetkilileri bu taşın dikilmesini bir yıldan fazla engellemişlerdir. Ancak, birkaç gün önce, Fransa Gençlik Bakanı'da Marsilya milletvekili sıfatıyla bulunduğu bir törende taşın bir bahçeye dikilmesi olayını, Paris Büyükelçimiz tepki ile karşılamış ve Fransa Dışişleri Bakanlığı nezdinde gereken teşebbüsleri yapmıştır. Hasan Işık bu arada, Ankara'yı da olaydan haberdar etmiştir. Olayın böyle gelişmesi üzerine Dışişleri Bakanlığı Paris Büyükelçimiz Hasan Işık'ı 'talimatla' istişarelerde bulunmak üzere Ankara'ya çağırmıştır. Hasan Işık bir süre Ankara'da kalarak ilgililerle Fransa ile olan

²²⁴ Ümit Haluk Bayülgen dönemin Dışişleri Bakanı'dır. (Girgin, T.C. Hükümetleri..., 11) 1921 yılında İstanbul'da doğdu. Haydarpaşa Lisesi'ni ve Siyasal Bilgiler Fakültesi'nibitirdi. 1944'de 2. Daire genel Müdürlüğünde Aday Meslek Memuru, III. Kâtip görev yapmış ve 1945-1947 tarihlerinde askerlik hizmetini yaptı. 31 Mart 1947'de Genel Evrak Müdürlüğü'nde III. Kâtip ve aynı yıl Frankfurt Başkonsoloslugu'nda Kançılar ve Muavin Konsolos, (Bu görevde iken Türkiye'den gelen bir Heyetle birlikte Milletlerarası Mülteciler Teşkilatı'nın (IRO) Almanya'daki kamplarda yaşayan Türk soyundan mültecileri belirleme ve bilahare bunlardan 20.000'in kadarının Türkiye'ye sevk edilmesini adı geçen teşkilatla işbirliği yaparak sağladı), 1950 de Bonn Misyosunda II. Kâtip ve sonra Federal Almanya Cumhuriyetinin kurulması üzerine Türkiye Büyükelçiliği'nde Ortaelçilik Başkâtibi, 1951'de 2. Daire Genel Müdürlüğü'nde Ortadoğu Şubesi'nde Müdür, 1953 de Birleşmiş Milletler nezdinde Türkiye Daimi Temsilciliği'nde Ortaelçilik Başkâtibi ve 1954 de Büyükelçilik Başkâtibi, 1957 de Ortaelçilik Müsteşarı, Mart 1959 - Temmuz 1960 tarihleri arasında Zürih ve Londra Anlaşmaları çerçevesinde kurulacak Kıbrıs Cumhuriyeti ile ilgili Antlaşmaları hazırlamakla görevli "Kıbrıs konusundaki Londra Karma Komitesi'nde" Türk Temsilcisi, 1960'da UNO 'da Büyükelçilik Müsteşarı ve aynı yıl Siyaset Planlama Grubu Başkanı, 1963'de Ortaelçi, 1963 de Genel Sekreter Siyasi Yardımcısı, Ocak 1964'de Kıbrıs ile ilgili Londra Konferansını ve daha sonra Haziran 1964'de Washington ve Londra görüşmelerine Türk Heyeti Üyesi olarak iştirak etti. 1964'de I. Sınıf Ortaelçi, aynı senede Büyükelçi unvanıyla Bakanlık Genel Sekreteri olmuş, 1966'da Londra Büyükelçiliğine atandı. Evli iki çocuk babasıdır. Eşi Fatma Valiye Hanımdır. http://www.mfa.gov.tr/sayin-u_-haluk-bayulken_in_-ozgecmisi.tr.mfa [08.05.2014]. 11 Aralık 1971'de II. Nihat Erim Kabinesine dışarıdan Dışişleri Bakanı olarak atandı. Bakanlık görevini Ferit Melen ve Naim Talu kabinelerinde de sürdürdü. Ocak 1974'te Dışişleri Bakanlığı görevinden ayrılarak Bakanlık Yüksek Müşaviri oldu ve Kasım 1974'te CENTO Genel Sekreterliğine seçildi. Temmuz 1977'de Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreterliği'ne getirildi ve 12 Temmuz 1980'de Cumhurbaşkanlığı Kontenjanından Senatör seçildi. 20 Eylül 1980'de Bülent Ulusu Kabinesi'nde Milli Savunma Bakanı olarak görevlendirildi. 13 Aralık 1983'te I. Özal Hükümeti kurulana kadar bakanlık görevine devam etti. 6 Kasım 1983 seçimlerinde Antalya Bağımsız Milletvekili seçildi. Pek çok uluslararası kuruluşlarda Türkiye'yi temsil etti. Türk Atlantik Konseyi Başkanlığı yaptı.<http://www.msb.gov.tr/anasayfa/html/Bakanlar/Anasayfa.htm> [08.05.2014].

münasebetlerimiz ve son olay konusunda temaslarda bulunacağı, Fransa ile diplomatik ilişkilerimizi de elçilik maslahatgüzarının yürüteceği öğrenilmiştir. Dışışleri Bakanlığından bir yetkili, Paris Büyükelçimiz Hasan Işık'ın 'Fransa ile olan münasebetlerimizin kesilmesi nedeniyle Ankara'ya çağırılmadığını, bu çağrının sadece bir jest mahiyeti taşıdığını, Fransız milletin bu hareketin manasını iyice anlayabilecek kadar tecrübeli ve iyi niyetli olduğunu' söylemiştir. Verilen bilgiye göre, Ermeniler şimdiye kadar dünyanın sadece üç yerinde Montebello, Uruguay, Liyonve Lübnan'da 1915 olayını yansıtan taşlar dikmişler ve fakat bu taşların üzerinde, son günlerde Marsilya'da dikilen gibi Türklerle ilgili ifadeler yazmamışlardı. Türk hükümetinin bu defakine gösterdiği hassasiyet, taşın üzerindeki 'Türk' ifadesi ile dikilmesi bir yıldan fazla ertelenen bu taşın birdenbire dikilmesine müsaade edilmiş olmasından ileri gelmektedir. İlgililer, yapılacak diplomatik temaslarda sonucunda, Türklerin tepkisine sebep olan bölümlerin taşın üzerinden kaldırılmasının veya bir başka hal çaresinin sağlanabileceğini ifade etmişlerdir."²²⁵

Marsilya'da Ermeni Anıtı'nın açılması sonrası Fransa'ya tepki olarak Türkiye'ye dönen Hasan Işık, 1984'te Paris'e dikilen Ermeni Anıtı'na tepki haberlerinin yayınlandığı dönemde Milliyet Gazetesi'ne yaptığı açıklamada 1973'te yaşanan olayı şöyle anlatır:

"1972 yılları başlarında Marsilya Başkonsolosluğumuz bir ay içinde Marsilya'da bir kilise bahçesinde üzerinde ulusal duygularımızı zedeleyici sözlere yer verilmiş olan bir Ermeni anıtının resmi şahsiyetlerin de katılacağı bir törenle açılacağı haberini verdi. Derhal hükümetim adına Fransa Dışışleri Bakanlığı nezdinde girişimlerde bulundum. Fransa'nın kendi kinini bile kendi toprakları üzerinde anıtlaşmayı doğru bulmayıp yıkılmış bir anıtı yeniden diktirmemek olduğunu göstermiş bir ülke olduğunu belirttim' ve 'Nasıl olur da şimdi kendi kininiz kadar sağlığından emin olamayacağınız bir kinin anıtlaşmasını topraklarınızı tahsis edebilirsiniz' dedim. Ve bu hareketin Türk, Fransız ilişkileriyle de bağdaşır bir hareket olmayacağını söyledim. Fransız hariciyesi, kinlerin anıtlaşmasına kendilerinde karşı olduklarını ve bu törene izin verilmemesi yolunda bizzat Dışışleri Bakanı'nın imzası ile İçişleri Bakanlığına yazı gönderildiğini söyledi. Gerçekten de tören yapılmadı. 1973 yılının yine başlarında Marsilya Başkonsolosluğumuzdan yeni bir haber geldi. Söz konusu törenin dört-beş gün içinde yapılacağını bildiriyordu. Hemen yeniden Fransız Dışışleri Bakanlığı'na başvurdum. Bana önceden söylenmiş olanları anımsattım. Bu kez muhataplarım bir çekingenlik içindeydi. Dışışleri Bakanı'nı göremedim. Seçim kampanyası dolayısıyla Paris dışında olduğu söylendi. Konu üzerinde ısrarla durdum. 'Bu olacak şey değil, bizzat siz bunu söylemişsiniz' diyordum. Nihayet bir daire başkanı bana 'Büyükelçi bizim görüşümüzde bir değişiklik olmadı, fakat bize diyorlar ki, 'bu anıtlardan Amerika'da üç dört tane var, Türkiye neden bunlara tepki göstermiyor da Marsilya'dakinden rahatsız oluyor, Fransa'ya dış geçirebileceği bir devlet gözüyle mi bakıyor, biz bunu kabul etmeyiz' dedi. Ve işte bu şekilde resmi şahsiyetlerin iştiraki ile Marsilya'da Ermeni anıtı törenle açıldı. Hükümetime böyle bir durum karşısında yapılacak ilk işin büyükelçinin Paris'ten ayrılması gerektiği görüşünde olduğumu, aksine bir talimatları almadığımda bu şekilde hareket

²²⁵ Cumhuriyet Gazetesi, 14 Şubat 1973, 3, bkz. ek 19.

edeceğimi bildirdim. Hükümet görüşüme katıldı ve zaten biletlerim önceden alınmıştı. Ankara'ya döndüm."²²⁶

Büyükelçilik ve Dışişleri Bakanlığı yapan İlder Türkmen,²²⁷ Hasan Işık'ın Paris'ten Ankara'ya dönmesiyle ilgili olarak Cumhuriyet Gazetesi'ne şöyle açıklamada bulunur:

"1973'te ben Moskova'da idim. Biliyorsunuz, asıl büyük Ermeni Anıtı Sovyetler Birliği'ndedir. Işık çekilince meslektaşlarımdan birçoğunun 'sende dönüyor musun?' şeklinde şaka yaptıklarını hatırlıyorum. Tabii Paris'ten ayrılması Bakanlık kararıyla oldu. Ancak bir Büyükelçi bu yöndeki kararı kendi telkin eder. Büyükelçi böyle bir telkinde bulununca bakanlığın karşı çıkması çok zordur."²²⁸

Fransa'da yaşayan Ermeniler 1970'lerde diasporadan aldıkları cesaretle Türk Devleti görevlilerine ve orada yaşayan Türklere karşı fiili saldırılara da başladılar. Daha sonra ASALA adlı terör örgütü vasıtasıyla dünya üzerindeki pek çok Türk diplomatı ve sivil katlettiler. Bunlardan biri de Hasan Esat'tan sonra Paris'e atanan İsmail Erez ve şoförü Talip Yener'in şehit edilmesi olayıdır. Söz konusu Ermeni saldırıları 1975 gelmeden önce başlamıştı. Paris elçilik binası da daha önce saldırıya uğramıştı. O dönem Paris Büyükelçiliği'nde çalışırken bu saldırılardan birine maruz kalan Yaman Başkut Bey saldırı anını ve saldırıdan nasıl kurtulduğunu şöyle anlatıyor:

"1970'lerin başlarından itibaren Fransa'da Ermeni diasporasının cüret ettiği olaylar ve katliamların sanki iki merkezi vardı: Lübnan ve Fransa. Bunların en başlarındaki olaylardan bazıları benim de Paris'te bulunduğum sırada cereyan etmiştir. Marsilya'da bir Ermeni Anıtı'nın açılması

²²⁶ *Milliyet Gazetesi*, 30 Nisan 1984, 3, bkz. ek 20 ve 21.

²²⁷ İlder Türkmen 1927 yılında İstanbul'da doğdu. Mina Hanım'la evli olan Türkmen iki çocuk babasıdır. Galatasaray Lisesi, Siyasal Bilgiler Okulu mezunudur. 1949'da Siyaset Dairesi'nde Aday Meslek Memuru, Ekonomi Dairesi'nde Aday Meslek Memuru, III. Kâtip olarak görev yaptı. 1950 yılında askerlik hizmeti nedeniyle ayrıldı. 1951'de İktisat Dairesi'nde III. Kâtip, 1952'de Kuzey Atlantik Daimi Temsilciliği'nde III. Kâtip, II. Kâtip, 1957'de İktisat Dairesi'nde Başkâtip, 1959'da Siyaset ve Planlama Grubu Başkan Vekili ve aynı yıl Birleşmiş Milletler Teşkilatı nezdinde Türkiye Daimi Temsilciliği'nde Orta Elçilik Müsteşarı, 1960'da Kahire Büyükelçiliği'nde Orta Elçilik Müsteşarı, 1961'de Washington Büyükelçiliği Orta Elçilik Müsteşarı, 1964'de Genel Sekreter refakatinde Daire Reis Vekili ve aynı yıl Siyaset Planlama Grup Başkan Vekili, Başkanı ve Daire Başkanı olarak görev yaptı. 1967'de Genel Sekreter Yardımcısı, 1968'de Atina Büyükelçiliği'nde Büyükelçi, 1972'de Moskova Büyükelçiliği'nde Büyükelçi, 1975'de Birleşmiş Milletler nezdinde Daimi Temsilciliği'nde Daimi Temsilci olarak, 1978'de Yüksek Müşavir, 1980'de Genel Sekreter oldu. 21/09/1980-31/12/1983 tarihleri arasında Dışişleri Bakanı olarak görev yaptı. 1983'de Birleşmiş Milletler Cenevre Daimi Temsilciliği'nde Büyükelçi Daimi Temsilci, 1985'de Birleşmiş Milletler New York Daimi Temsilciliği'nde Büyükelçi Daimi Temsilci, 1988'de Paris Büyükelçiliği'nde Büyükelçi olarak görev yaptı. 1991'de emekli oldu. Fransızca, İngilizce bildiği yabancı dillerdir. (http://www.mfa.gov.tr/sayin-ilter-turkmen_in-ozgecmisi.tr.mfa) [10.04.2014].

²²⁸ *Cumhuriyet Gazetesi*, 4 Temmuz 1989, 12.

üzerine Büyükelçimiz Hasan Esat Işık, kendi talebi üzerine bir süre için Türkiye'ye geri dönmüş ve Paris'teki Başkonsolosluğumuza yoğun bir işgünü Ermeniler tarafından ikaz niteliğinde saldırıda bulunulmuştu. Bu olay sırasında beni su borularından aşağı indirdiklerini hatırlıyorum. O tarihlerde bugünkünden epey zayıf olmam işe yaramıştı herhalde. Bu ve buna benzer olayların propaganda aracı olarak kullanılmasına göz yumulması yüzünden, 1973 yılında itibaren katliamlar veya katliam girişimleri birbirini izlemiştir."²²⁹

Hasan Esat Işık'tan sonra Paris'e Büyükelçi olarak atanan İsmail Erez ve makam şoförü Talip Yener, 24 Ekim günü kimlikleri belirlenemeyen kişiler tarafından bir suikast sonucu öldürüldü.²³⁰ Bu suikastı Bilal Şimşir şöyle anlatır: "Hasan Esat Işık'ın yerine 1974 yılında Paris Büyükelçiliği'ne atanan İsmail Erez, 24 Ekim 1975 Cuma günü Büyükelçilik yakınındaki Bir Hakeim köprüsünde Ermeni teröristlerce pusuya düşürülerek vuruldu ve makam şoförü Talip Yener ile birlikte şehit edildi".²³¹ İsmail Erez'in şehit edilmesi sonrası eşi Necla Erez'e dostlarından pek çok başsağlığı mesajı gelmiştir. Necla Hanım'a başsağlığı mesajı gönderenlerden biri de Erez'in selefi Hasan Esat Işık'tır. Işık, 24 Ekim 1975 günü gönderdiği telgrafta şunları yazmıştır: "Ümit ve ben korkunç haberi tüylerimiz ürpererek öğrendik. Söyleyecek kelime bulamıyorum. Acınızı paylaşıyoruz. Allah hepinize tahammül kudreti versin. Hasan Esat Işık"²³²

Topyekün bir devleti ya da milleti ilgilendiren durumlarda objektif olabilmek önemlidir. Soykırım iddiaları da topyekün bir devleti ve milleti ilgilendirir. Işık'ın da altını çizdiği gibi sadece bir iddiayı değil yapıldığı iddia edilen bütün soy kırımlar için tarafsız bir komisyonun bilimsel olarak incelemesi gerekir. Ancak soy kırımların yapılıp yapılmadığına dair bilimsel olarak ortaya konacak delillerle bu iddialar aydınlanabilir ve gerçekler ortaya çıkar. Öz güvene sahip devletlerde bu yönde yapılacak çalışmalara engel çıkarmamaları gerekir.

Sık sık Ermeni Anıtı sorunuyla karşılaşmaya başlayan Türkiye bu anıtların açılmasını engelleyememiş, bu anıtın bir benzeri Nisan 1984'te Paris'e dikilmiştir. Türkiye bu anıtın da açılışına tepki göstermiş ama yine bir sonuç alınamamıştır. Paris'e dikilen bu anıta devletin önde gelen yöneticilerintepkisi şöyle olmuştur: SHP genel başkanı Erdal İnönü "bu olay Türk-Fransız ilişkilerini zedeler" demiştir. O

²²⁹ Yaman Başkut, *Aferin İyiydin... (Bir Diplomatın Anıları)* (İstanbul: İnkılâp Kitabevi, 2004), 32.

²³⁰ Karakoç, "Ermeniler Tarafından Öldürülen...", 302.

²³¹ Şimşir, *Şair...*, 558.

²³² Şimşir, *Şehit...*, 169.

dönem emekli olan Hasan Işık“bu tür anıtlar ilk dikildiğinde tepki gösterilmeliydi” demiştir. Nitekim daha 1972’de Marsilya’da dikilen anıta tepki göstererek yurda dönmüştü. O dönemin önde gelen siyasi aktörlerinin biri olan Kamuran İnan’da “bu ülke ile ilişkileri gözden geçirmekte geç kalındı” açıklamasında bulunmuştur.²³³ Bu hadise o dönem Milliyet Gazetesi tarafından manşetten verilerek, bu olayın önemi halka duyurulmaya çalışılmıştır.

Türkiye kamuoyunda da ara ara gündeme gelen Ermeni Soykırımı meselesi 2005 yılının başında yine konuşulmaya başlanmıştır. Bu dönemde Ermeni Soykırımı meselesi ile ilgili Hürriyet’teki köşesinde bir yazı kalem alan Oktay Ekşi, Ermeni meselesinin gündeme geldiğinde Hasan Işık’ın ilk akla gelen isimlerden biri olduğunun altını çizer. Ekşi yazısında Işık’ın bu konuya olan bakışını yansıtan bir mektubunu “Hasan Esat Işık Öneriyor”başlığıyla yayımlamıştır:

“Ermenilere ‘soykırım’ iddiası konuşulan bir yerde merhum Dışişleri ve sonra Milli Savunma Bakanı, tanınmış diplomat Hasan Esat Işık’tan söz edilmemesi mümkün değildir. Çünkü o 1970’li yılların başında Paris Büyükelçimiz iken, Ermenilerin Marsilya’da yaptırdıkları ‘soykırım anıtı’ açılış törenine Fransız bakanlardan birinin katılmasının ‘Fransa bu iddiayı benimsiyor’ anlamına geldiğini söyleyerek Paris’i terk eden onurlu Türk’tür.

Son günlerde, Ermeni soykırımı konusuyla ilgili kitaplarımız arasında merhum Hasan Esat Işık’ın, bir yazımızı eleştirmek amacıyla gönderdiği, 27 Şubat 1985 tarihli bir mektubu elimize geçti. Son zamanlarda bazı aydınlarımızın savunduğu gibi biz de o sırada ‘İşlendiği iddia edilen suçlar Osmanlılar dönemine ait. Bu Cumhuriyet, Osmanlıların devamı olduğunu hiç söylemedi. Onlara rağmen kuruldu. O nedenle soykırım iddiaları bizi ilgilendirmez’ diyorduk.

Işık bize şunları söylemiş: ‘(...) Yazılarınızın genel yapısı diyebilirim ki şuna dayanıyor: Ermeni sorunu Milli Mücadele yıllarında yapılmış olan 2 anlaşmayla, son olarak da Lozan Antlaşması’yla kesin olarak çözümlenmiştir. Toprak açısından bu mantıkla tamamen mutabıkım. Fakat kanımca soykırımı iddiası için geçerli olması çok güç bu mantığın. Her vesile ile söylediğim gibi keşke her ulusun vicdanı, soykırımı konusunda bizimki kadar rahat olabilse. Toplumların yaşamlarında manevi töhmetler de hukuksal töhmetlerden daha az değildir. Bunların da yalnız manevi değil, fiili de, olumsuz sonuçları da olabilir aynı zamanda. Vicdanımız rahat, neden şekilsel nedenlerin arkasına saklanmak ister bir durumda gözükelim, devamlı bir töhmet altında yaşayalım? Soy kırımı bir insanlık suçudur. Osmanlı dönemine aittir diye, Türk ulusu buna kayıtsız kalma yoluna giderse bu büyük hata olur. Zaten herkes bizi, bu hukuken mümkün görülme bile, manen mahkûm etmeye devam eder.

Belki de Atatürk böyle art niyetli ithamlar olabileceğini de göz önünde bulundurmuydu Tarih Kurumu kurulmasına karar verdiği zaman. Ben bu konuda şöyle düşünüyorum: Tarih pek çok

²³³ Milliyet Gazetesi, 30 Nisan 1984, 1.

soykırımı veya soykırımı iddiasından söz eder. Bunlardan yalnız biri üzerinde durmak insanlık saygısı değil, art niyetli bir politik tavidir. Bu kabul edilemez. Fakat Birleşmiş Milletler bünyesinde kurulacak bir komisyon, TÜM SOY KIRIMLARI üzerinde bilimsel bir araştırma yapmalıdır ve ondan sonra da devletler bunlar hakkındaki tavırlarını ortaya koymalıdır. Ancak bu şekilde konuya gerçekten insancıl nedenlerle yaklaşmış olur.

Ben Ermeni sorununun tek başına ele alınmasına sizin gibi tamamen karşıyım. Buna mukabil 'Osmanlı döneminden Türkiye Cumhuriyeti sorumlu tutulamaz' görüşü yerine, tüm soy kırımlarının BM çerçevesinde yansız bir şekilde araştırılması için çaba gösterilmesinden, hatta bu yöndeki girişimin bizden gelmesinden yanayım. Sevgi ve saygılarımla. Hasan Işık'

Hasan Esat Işık'ı 2 Temmuz 1989'da kaybettik. Ama onun ılık dolu görüşleri, önerileri hala tazeliğini koruyor ve aramızda yaşıyor."²³⁴

Gündemde tutulan Ermeni Anıtı açma meselesi bilinçli ve planlı bir şekilde uygulanmaktadır. Bu anıtlar önce üzerinde "Türk" lafzı yazılmadan Güney Amerika kıtası ülkelerinde dikildi. Ardından üzerine "Türk" ismi yazılarak Avrupa'da dikilmeye başladı. Bunlardan ilki üzerinde "Türk" lafzı yazılı halde 1973'te Fransa'nın Marsilya şehrinde dikildi ve Fransız devlet görevlilerin katıldığı bir törenle açıldı. Büyükelçi Işık, buna tepki olarak Türkiye'ye dönmüştü. Hasan Işık'ın söylediği gibi bu anıtlar daha ilk dikildiğinde ciddi bir tepki gösterilmiş olsaydı bugünkü duruma gelinmzedi. Zira bugün bu anıtlardan birçok ülkede vardır. Bu anıtların dikilmesi ve açılması dünya barışına hizmet etmediği dahası iki milletin arasındaki kin ve düşmanlıkları körüklemektedir. Günümüzde çözülmemiş olan bu mesele devam etmekte ve uluslararası alanda Türkiye'nin önüne bir sorun olarak konmaktadır.

²³⁴ Oktay Ekşi, "Hasan Esat Işık Öneriyor", *Hürriyet Gazetesi*, 13 Mart 2005. <http://webarsiv.hurriyet.com.tr/2005/03/13/612986.asp> [12.02.2014].

4. BAKANLIK GÖREVLERİ VE SİYASİ HAYATI

4.1. Dışişleri Bakanlığı Görevi

27 Mayıs 1960 askeri darbesi sonrasında kurulan İnönü Hükümetleri'nin üçüncüsü 1965 Şubat'ında istifa edince yerine yeni hükümet kurma arayışları başladı. Yeni kurulacak bu hükümet bir nevi seçim hükümeti olacaktı. Hükümeti kurma görevi Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel tarafından Suat Hayri Ürgüplü'ye verildi. Ürgüplü, hükümeti kurmak için büyük gayret sarfetti. Bu uğraş sonrası dışişleri bakanlığı hariç bütün hükümet üyelerini belirleyen Ürgüplü, dışişleri bakanlığına getirmeyi düşündüğü Moskova Büyükelçisi Hasan Esat Işık'a telsizle cevabının ne olduğunu sormuş. Moskova'dan gelecek muvafakat cevabının geç gelmesi nedeniyle kabinenin açıklanmasında bir gecikme yaşanmıştır. Moskova'dan gelen olumlu cevap sonrası yeni hükümet açıklanmıştır.²³⁵

Dışişleri Bakanı olarak atanan Hasan Esat Işık Moskova'dan alelacele yola çıkarak Türkiye'ye döner. Onu İstanbul Yeşilköy (Atatürk) Havaalanında aile efradı, dönemin İstanbul Valisi Niyazi Akı ve Rusya'nın İstanbul Başkonsolosu Boris Savinov karşılar. Hava meydanında kısa bir açıklama yapan Işık, ardından Ankara'ya hareket eder.²³⁶ Havaalanında yaptığı ilk açıklamada, muvafakat haberinin Ankara'ya neden geç ulaştığını ve nasıl bir dış politika takip edeceğinin ipuçlarını şöyle anlatır:

“Ruslarla aramızda siyasi alanda yeni gelişmeler olmuştur. Bu inkişaf memleketimizin menfaatinedir. İleriden beri Türkiye'nin inhisarcı [tekelci, tek taraflı] bir politikası olmamıştır. Bu esas prensip üzerinden yürüyoruz demıştır. Dışişleri Bakanı daha sonra 'Moskova'da iken Dışişleri Bakanlığa atanmam ve benim buna muvafakat cevabım muhabere güçlükleri yüzünden kabinenin ilanında bir gecikme yapmış sanırım. Yeni görevimde biraz önce yukarıda belirttiğim esaslar üzerinde yürüyeceğim ve mümkün olduğu nispette faaliyetlerimize halk efkârına duyuracağım. Ancak açıklamalarım kabine arkadaşlarımla muvafakati ile mümkün olacaktır.’ Işık, Türkiye'deki kabine değişikliğinin Moskova'daki tepkisi yolundaki soruyu, gazeteler sadece havadis olarak yayın yaptılar. Kabine değişikliğinin şu veya bu şekilde tefsirine girişmediler diye cevaplandırmıştır. Hasan Işık,

²³⁵ *Hürriyet Gazetesi*, 20 Şubat 1965, 7.

²³⁶ *Hürriyet Gazetesi*, 20 Şubat 1965, 1, bkz. ek 22.

eşini Moskova'da bıraktığını belirterek, bir müddet sonra Moskova'ya döneceğim ve Rus hükümeti ile vedalaşacağım. Ancak buhenüz ne zaman olacak tespit edilmiş değildir demıştır."²³⁷

Işık, Rusya ile başlamış olan bu ilişkilere bakanlığa atanmasıyla sonumayacağını söylerken devletlerarası ilişkilerin kişilere bağlı olmadığını mesajını vermiştir.

Hasan Esat Işık'ın Dışişleri Bakanlığı görevini kabul etmesiyle birlikte Suat Hayri Ürgüplü, Hükümeti 20 Şubat 1965 tarihinde kurdu. Ürgüplü Hükümeti 4 Mart 1965'de Meclis'ten 231 oyla güvenoyu alarak yoluna devam etti.²³⁸

"Ürgüplü Hükümeti şöyle teşkil olundu:

<i>Başbakan</i>	<i>: Suat Hayri Ürgüplü</i>
<i>Başbakan Yardımcısı</i>	<i>: Süleyman Demirel (Dışarıdan AP Genel Başkanı)</i>
<i>Devlet Bakanı</i>	<i>: Şekip İnal (YTP)</i>
<i>Devlet Bakanı</i>	<i>: Mehmet Altınsoy (CKMP)</i>
<i>Devlet Bakanı</i>	<i>: Hüseyin Ataman (MP)</i>
<i>Adalet Bakanı</i>	<i>: İrfan Baran (CKMP)</i>
<i>M. Savunma Bakanı</i>	<i>: Hasan Dinçer (CKMP)</i>
<i>Dışişleri Bakanı</i>	<i>: Hasan Işık (AP)</i>
<i>İçişleri Bakanı</i>	<i>: İ.Hakkı Akdoğan (MP)</i>
<i>M. Eğitim Bakanı</i>	<i>: Cihad Bilgehan (AP)</i>
<i>Maliye Bakanı</i>	<i>: İhsan Gürsan (AP)</i>
<i>Bayındırlık Bakanı</i>	<i>: Orhan Alp (MP)</i>
<i>Ticaret Bakanı</i>	<i>: Macit Zeren (AP)</i>
<i>Sağlık Bakanı</i>	<i>: Faruk Sükan (AP)</i>
<i>Tarım Bakanı</i>	<i>: Turhan Kapanlı (YTP)</i>
<i>Ulaştırma Bakanı</i>	<i>: Mithat San (YTP)</i>
<i>Çalışma Bakanı</i>	<i>: İ. Sabri Çağlayangil (AP)</i>
<i>Gümrük-Tekel Bakanı</i>	<i>: Ahmet Topaloğlu (AP)</i>
<i>Köy İşleri Bakanı</i>	<i>: Seyfi Öztürk (CKMP)</i>
<i>Sanayi Bakanı</i>	<i>: Ali Naili Erdem (AP)</i>
<i>İmar Bakanı</i>	<i>: Recai İskenderoğlu (YTP)</i>
<i>Enerji Bakanı</i>	<i>: Mehmet Turgut (AP)</i>
<i>Turizm Bakanı</i>	<i>: Zekai Dormen (MP)</i> " ²³⁹

Suat Hayri Ürgüplü Kabinesi²⁴⁰ AP, CKMP, YTP ve MP'nin bir araya gelmesiyle oluşturulmuş bir koalisyon hükümetiydi ve farklı partilerin bir araya gelerek oluşturduğu hükümetin yapısı şöyleydi:

"Ürgüplü Kabinesi'nde 1 başbakan, 1 başbakan yardımcısı ve 21 bakan vardır. Bunlardan başbakan partisizdir. A.P.'nin 10 bakanı vardır, bunlardan Hasan Işık A.P. kontenjanından bağımsızdır. C.M.K.P., Y.T.P. ve M.P.'nin dörder bakanı bulunmaktadır. Ürgüplü Kabinesi'nin '27 Mayıs'da' 8 mensubu vardır. Bunların üçü Yassı Ada veya Balmumcu çiftliğinin eski sakinidir. Ürgüplü Kabinesinin bir mensubu politikaya C.H.P.'de başlamıştır: Suat Hayri Ürgüplü. 9 Bakanın

²³⁷ *Hürriyet Gazetesi*, 20 Şubat 1965, 1-7.

²³⁸ Haluk Besen, *İsmet Paşa ve Devlet* (İstanbul: İnkılâp Kitabevi, 1996), 82.

²³⁹ *age*, 82-84.

²⁴⁰ *Cumhuriyet Gazetesi*, 21 Şubat 1965, 1, kabine için bkz. ek 23.

kökü D.P.'dir. 2 kişi askerlikten, 7 kişi memurluktan gelmiştir. 2 bakanın kökü M.P., Itanesinin ki C.K.M.P.'dir.

Hasan Işık (Dışişleri Bakanı) Dışişleri Bakanlığı'ndaki Yassı Oda'nın bir başka eski müşterisidir. 27 Mayıs'tan sonra Genel Sekreterlik emrine alınan ekibin en kuvvetli elemanlarından biri olarak bilinmektedir. O odada bir süre, şimdi Tokyo Büyükelçisi olan Melih Esenbel'le karşılıklı pineklemiş, sonra Brüksel'e Büyükelçi tayin edilmiştir. Şimdi 48 yaşındadır. İstanbul'da doğmuş, 1940'da Hukuk Fakültesini bitirmiş, aynı yıl Dışişleri Bakanlığı'na girmiş, bakanlığın çeşitli kademelerinde çalışmıştır. 1957'de 'Fatin Rüştü Ekibi'nin mensuplarından biri olarak Genel Sekreterlik İktisadi İşler Yardımcılığı ve İktisadi İşbirliği Genel Sekreterliği'ne getirilmiştir. 27 Mayıs kendisini o görevde bulmuştur.

Hasan Işık Dışişleri Bakanlığı'nın gerçek değerlerinden biridir. Bu vasfından bir şey kaybetmediğini Brüksel'de, Ortak Pazar görüşmelerinde bir defa daha ispat etmiştir. Brüksel'den 1964 Moskova'ya tayin edilmiştir. Ancak oradan Dışişleri Bakanlığı'na getirilmesi, dış görünüşünün aksine, yeni hükümetin Rus politikasıyla zerrece ilgili değildir. Hasan Işık ismi Süleyman Demirel'e Vehbi Koç tarafından hatırlatılmış, tayini onun tarafından istenmiş, tabii böyle yerden gelen arzu AP'nin iş adamı Genel Başkan tarafından kabul edilmiştir."²⁴¹

Suat Hayri Ürgüplü'nün kurduğu hükümet aslında Demirel Hükümeti olduğu söylenebilir. Hasan Işık'ın Dışişleri Bakanlığı'na getirilmesinin ünlü iş adamı Vehbi Koç tarafından Süleyman Demirel'e önerilmesi bu durumun bir başka göstergesidir. Bununla birlikte Hasan Işık'ın, Koç tarafından Demirel'e önerilmesi kurulan hükümetin bir başka niteliğinin görülmesi için önemli bir ayrıntıdır.

Ürgüplü Hükümeti kurduktan sonra hakkında farklı değerlendirmeler yapılmıştır. Bunlardan en ilginçini Mahmut Dikerdem²⁴² yapmıştır. Ona göre,

"Ürgüplü'nün kurduğu hükümete I. Demirel Hükümeti demek daha doğru olurdu. Çünkü kabinenin bütün bakanları Demirel'in onayı ile seçilmişti. Dışişleri Bakanlığı'nın o sırada Moskova Büyükelçiliği'nde bulunan Hasan Işık'a önerilmesi de Demirel'in telkiniyle olmuştu. Demirel, DP iktidarı döneminde Devlet Su İşleri Genel Müdürü iken Hasan Işık Dışişleri Bakanlığı'nın Ekonomik İşler Genel Sekreteri olarak görev yapıyor ve Demirel'e talimat verecek durumda bulunuyordu. Ayrıca Demirel, Hasan Işık'ın Başbakan Menderes ve Fatin Rüştü Zorlu'nun akrabası²⁴³ ve gözde elemanlarından biri olduğunu biliyordu. Resmi ilişkilerinde de Işık'ın akıllı, bilgili, dürüst bir insan

²⁴¹ "Politikacılar 27 Mayıszedeler", *Akis Dergisi*, c. XXXII, s. 558 (26 Şubat 1965): 1.

²⁴² Gazeteci-yazar Mehmet Ali Birand'ın dayısı olan Mahmut Dikerdem, İstanbul 1916 doğumludur. Babası komiser Şerif Bey, Annesi Samiye Hanım'dır. Galatasaray Lisesi, 1937 Edebiyat şubesi mezunudur. İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ni 1938 yılında bitiren Dikerdem, 1939-1976 yılları arasında Hariciye'de görev almıştır (Karakoç, "Ermeniler Tarafından Öldürülen...", 295).

²⁴³ Hasan Esat Işık'ın Adnan Menderes ve Fatin Rüştü Zorlu ile olan akrabalığı eşi Ümit Hanım tarafından hısımlık bağıyla ilintilidir. "Yusuf Işık Bey ile görüşme", İstanbul: 26.01.2014; "Zeynep Atikkan Gültekin Hanım ile görüşme", İstanbul: 14.02.2014.

olduğunu görmüştü. Onu Dışışleri Bakanlığı'na getirmekle hem değerli bir yardımcı kazanmış hem de eski Demokrat Partili seçmenleri hoşnut etmiş olacaktı. Ne var ki, Demirel, Hasan Işık'ın ilkelerine bağlı, düşüncelerinden ödün vermeyen, biraz da alıngan ve sert tabiatlı bir kişi olduğunun farkında değildi. Nitekim on ay süren Ürgüplü Hükümeti zamanında Demirel ile Işık birbirlerine sık sık ters düştüler. Özellikle yeni Dışışleri Bakanı'nın muhalefete ve CHP lideri İnönü'ye karşı uygarcı davranışları AP'liler arasında eleştirilere hedef oldu. Hele bir dış geziden dönüşte Işık'ın ana muhalefet partisi liderini İstanbul'daki Park Otel'de ziyaret ederek dış temasları hakkında bilgi sunması AP'limilletvekillerini çileden çıkardı. AP'liler İsmet Paşa'nın Dışışleri Bakanı'nı Heybeli Adası'ndaki evinde değil de Park Otel'de kabul etmesini Menderes'in anısına yapılmış kasıtlı bir saldırı saydılar. Bilindiği gibi, Menderes İstanbul'a her gelişinde karargâhını Park Otel'de kurar, hükümet işlerini oradan yürütürdü.”²⁴⁴

Süleyman Demirel'in vekil seçilmeden dışarıdan başbakan yardımcısı olarak atanması ve bakanların belirlenmesinde ona danışılması Demirel'in yeni kurulacak hükümet üzerindeki etkinliğini göstermesi açısından önemlidir. Dahası Demirel'in uzun soluklu bir iktidara hazırlandığının işareti olduğu da söylenebilir. Söz konusu dönemde Hasan Işık'ın Demireli ile ilişkilerinin iyi olması onun siyasetteki geleceğini belirlemiştir. Hasan Işık, Ürgüplü Hükümeti'nde AP kontenjanından gösterilmesine rağmen seçimlerde AP'den aday gösterilmemiştir. Ayrıca Hasan Işık'ın bakanlık sürecinde İnönü ile sıkı bir ilişki içerisinde olması AP'lilerin tepkisini çekmiş, bunun da adaylık sürecine olumsuz yansıdığı söylenebilir.

Hasan Esat Işık'ın Dışışleri Bakanlığı'na getirilmesi Milliyet'in “Durum” köşesinde şöyle değerlendirilir: “Hasan Esat Işık 27 Mayıs'tan sonra Dışışleri Bakanlığı'ndaki görevinden bir süre uzak bırakılan hariciyecilerimizdendir. Yeni Hükümet'te Dışışleri Bakanlığı'nın Adalet Partisi kontenjanından olduğu dikkate alınırsa bu olay hatıra gelebilir.”²⁴⁵ Hasan Işık'ın Dışışleri Bakanlığı'na getirilmesini yakın arkadaşı ve meslektaşı Oğuz Gökmen başka bir açıdan şöyle değerlendirir:

“Ülkedeki siyasi durum demokratik yönde yavaş da olsa belirgin biçimde normalleşmeye başlayınca Suat Hayri Ürgüplü Başkanlığı'nda kurulan hükümetin dışışleri koltuğuna Moskova Büyükelçisi Hasan Esat Işık'tan başkası düşünülemedi. Onu getirdiler. Hasan'ın politik kariyeri de bu suretle başlamış oluyordu. Bu başlangıç dönemi ne onun için, ne de onu rica minnet o koltuğa oturtanlar için pek rahat ve kolay olmadı. O dönemin özellikleri içinde bir siyasi güçler dengesi niteliğindeki koalisyon kabinesinde Hasan Esat Işık, fikirlerinden, prensiplerinden ödün vermeyen ısrarlı ve katı kişiliği ile Hükümet içindeki çalışma arkadaşlarını yordu. Hasan bu şahsiyetli

²⁴⁴ Dikerdem, *Hariciye...*, 169, 170.

²⁴⁵ “Yeni Kabine ve Dışışleri”, *Milliyet Gazetesi*, 22 Şubat 1965, 1.

karakterini diplomatik kariyeri süresince de pek çok örnekleri ile ispatlamış durumda idi. Büyük küçük hangi ülke ile olursa olsun karşılıklı ilişkilerde hep eşitlikten ve saygınlıktan yana idi.”²⁴⁶

İlkeli bir duruşa sahip olan Hasan Işık, fikir ve prensiplerinden ödün vermeyen ısrarlı ve katı duruşukabinedek, diğer bakanları rahatsız eder.

Dışişleri Bakanı Işık devlet yönetiminde kendi ağırlığını koyan bir bakan olmuştur. Hasan Işık, dışişleri bakanı olmasına rağmen sadece dışişleri ile ilgili konularda değil Bakanlar Kurulu’nda görüşülen konularla ilgili görüşlerini açıklamaktan geri durmamıştır. Devlet meselelerin tümüne duyarlı olan Bakan Işık inandığı fikirlerini söylemekten hiçbir zaman çekinmemiştir.²⁴⁷ Galatasaray’dan arkadaşı ve Zorlu’nun ekibinden olan, bakanlıkta uzun süreler beraber mesai yaptıkları Semih Günver Mısır’a Büyükelçisi olarak atanma sürecinde Bakan Işık’la yaşadıklarını anılarında şöyle anlatıyor:

“Hasan Esat Işık, Kahire Büyükelçimiz Maslahatgüzarına talimat gönderildiğini, benim için BAC’dan [Birleşik Arap Cumhuriyetler] AGREMAN istendiğini resmen tebliğ ediyordu. Hasan Işık 1933 yılından beri, Galatasaray Lisesi’nden beri sınıf arkadaşım. Yüksek tahsilimizi Ankara’da Hukuk Fakültesi’nde, askerliğimizi Yedek Subay Okulu’nda beraber yaptık. Aynı sınavla, Dışişleri Bakanlığı’na 1 Eylül 1940 tarihinde meslek memuru olarak girdik. Meslek hayatımızda tesadüfen aynı dairelerde, aynı işlerde çalıştık. İyi veya daha az iyi günleri birlikte paylaştık. Hasan Esat Işık, her zaman bir prensip adamı olarak kalmış, özel ve resmi hayatını, inançlarına bağlı, prensiplerinden taviz vermeyen karakteri ile yürütmüştür. Naziktir, kibardır, kendisine has bir görev anlayışı ve uygulayışı vardır. Mücadeleden yılmaz ve inançlarını savunmada bazen kırıcı olmayı bile göze alır. Ama daima dürüst, daima samimidir. Dışişleri Bakanı Hasan Esat Işık, dostum ve kardeşim, beni karşısına oturttu. Bacak bacak üzerine attı, sigarasını yaktı, sol kaşını kaldırdı, sağ ayağının ucunu titretmeğe başladı ve uzun cümlelerle Kahire’de neler yapmam gerektiğini anlatmaya koyuldu. Onu dinlerken 1933’den 1960’ları geçerek 1965 Eylül sonuna kadar gelen devredeki okul ve meslek hatıralarımız gözümün önünden kayıp geçti. Hasan Işık, dokuz ay sürecek olan Dışişleri Bakanlığı sırasında milli ve uzun vadeli bir Türk Dış Politikasını saptamağa ve bu politikayı partiler üstü hale getirmeğe çalışmış, koalisyona taraf partilerin lider ve idarecilerinin şimşeklerini üzerine çekmişti. Işık’ın, iç politikaya atılmak ve seçimlere katılmak niyeti yoktu. Partiye girmediği takdirde Bakanlığı muhafaza edemeyeceğini muhtemelen biliyor, fakat fikir ve inançlarındaki özgürlüğünü muhafaza etmeğe tercih eder görünüyordu.”²⁴⁸

²⁴⁶ Gökmen, *age*, 625, 626.

²⁴⁷ Hekimoğlu, *Anılar*, 342.

²⁴⁸ Günver, *Tanınmayan...*, 187-190.

Dokuz ay kadar Dışışleri Bakanlığı yapan Hasan Işık, Türk dış politikasını partiler üstü bir konuma getirmeye gayret etmişse de hükümetteki diğer partilerin dikkatini üzerine çekmiş ve bir sonuca ulaşamamıştır.

Hasan Esat Işık söz konusu dönemde Dışışleri Bakanlığı görevini yürütürken başta CENTO toplantısı olmak üzere devletini uluslararası alanda pekçok önemli toplantılarda temsil etmiştir.²⁴⁹

Hasan Işık'ın Dışışlerindeki Bakanlık görevi Ekim 1965 yılına kadar devam etti. 10 Ekim 1965 seçimlerine katılmayan Işık, seçim sonrası kurulan Demirel Hükümeti'nde kendisine görev verilmeyince 23 Şubat 1965'te başlayan Dışışleri Bakanlığı görevi 22 Ekim 1965 tarihinde sona erdi.²⁵⁰ Feridun Cemal Erkin'den sonra Dışışleri Bakanlığı görevini yürüten Işık'ın yerine İhsan Sabri Çağlayangil getirildi.²⁵¹ Hasan Esat Işık'ın Dışışleri Bakanlığını ve bakanlık sonrasındaki süreci arkadaşı Dikerdem şöyle değerlendirir:

“Hasan Işık'ın Dışışleri Bakanlığı 1965 genel seçimlerine kadar sürdü. Seçimlerde Işık Adalet Partisi listesinden aday gösterilmedi. Milletvekilliğine kendisi mi istekli olmadı yoksa Demirel tarafından atlatıldı mı, orasını bilmiyorum. Bildiğim şu ki, bakanlığı sırasında Hasan Işık herhangi bir atılım yapamadı, Hariciyede bir reform hareketine girişemedi. Hazır bulduğu kadro ile ve biraz da Zorlu'nun yöntemlerini taklit ederek çalıştı. Hatta dürüstlük ve civanmertliğini kanıtlamak istemişçesine, 27 Mayıs sonrasında kendisine kan kusturmuş olanlardan hiçbirine dokunmadı. Namık Yolga'yı Paris Büyükelçiliği'nde korudu. Belki de kendisine fenalık etmiş olanlardan bu biçimde öç almak ona acı bir zevk veriyordu ama Hariciye'ye de hiçbir şey kazandırmıyordu. Böylece, kısa süren bakanlığı 1965 Ekim'inde sona erdi ve yerini İhsan Sabri Çağlayangil'e bırakarak kendi seçtiği Moskova Büyükelçiliği'ne [geri] döndü. Bakanlık koltuğunu devrederken Çağlayangil kendisine: 'hangi büyükelçiliği isterseniz alın' demişti ama Işık son bir güzel jestte daha bulunarak hiçbir Büyükelçinin yerinden oynatılmasına razı olmamış, boş bulunan Moskova büyükelçiliğini seçmişti.”²⁵²

Dikerdemde yazdıklarında Hasan Esat Işık'ın ilkeli bir duruş sergilediğine vurgu yapmaktadır. Ayrıca 27 Mayıs sonrası kendisine ve diğer arkadaşlarına huzursuzluk çektirenlerin arasında meslektaşı Namık Kemal Yolga'nın da bulunduğu anlaşılmaktadır. Bununla birlik de Hasan Işık Bakan olunca kendilerine sorun çıkartan ve beklide onları üst makamlara jurnalleyen arkadaşlarından öc alma

²⁴⁹ Hasan Esat Işık'ın Dışışleri Bakanlığı sırasında Türkiye adına uluslararası alanda ifa ettiği görevler için bkz. ek 24.

²⁵⁰ http://www.mfa.gov.tr/sayin-hasan-esat-isik_in-ozgecmisi.tr [11.02.2014].

²⁵¹ Girgin, *T.C. Hükümetleri...*, 10.

²⁵² Dikerdem, *age*, 170, 171.

basitliğinde bulunmamıştır. Bu durumda onun kindar olmadığını, hoşgörölü ve kanaatkâr olduğunu göstermektedir. Onun Hariciye Bakanlığı'na dışarıdan biri olarak atanması Hasan Işık'ın “teknokrat” kimliğini göstermesi açısından da önemlidir.

Hasan Işık'ın Dışışleri Bakanlığı'na tekrar getirilmemesiyle ilgili olarak Akis Dergisi'nde yayınlanan “Hasan Işık'ın Günahları” başlıklı yazıda şu nedenler ileri sürölür:

“İşte, AP'nin IV. Koalisyonun en başarılı Bakanına bulduğu kusurlar:

1-Hasan Işık, Moskova Büyükelçiliği'ni kabul etmemeliydi. Bu suretle, Ruslarla yakınlaşma politikasına ister istemez angaje olmuştur.

2-Hasan Işık, Muhalefet liderine dış politika konusunda bilgi vermek için yazın İstanbul'a gittiğinde İnönü kendisini Park Otel'de, Menderes'in kaldığı dairede kabul etmiştir. Bir dışışleri bakanının bu oyuna gelmemesi lazımdı. Herhalde bu daire artık müze yapılır.

3-Hasan Işık seçimlerde AP adayı olmak istememiştir. Dışarıdan bir dışışleri bakanı getirmek, Türkiye'nin en büyük ve en kıymetli insanlarını toplayan partisinde bir dışışleri bakanının bulunmadığını gösterirdi. Bulunanı, meğer Çağlayangil'miş!

4-Hasan Işık bakan bulunduğu sırada, imzalayacağı her kararnameyi mutlaka okumak istemiştir. Hâlbuki yeni hükümet, sımsıkı bir ekip olacaktır.

5-Hasan Işık, bir görev kabul etmeden, içine gireceği hükümetin dış politikasının ana hatlarını bilmeye kalkışmaktadır.

Eee, insaf canım, artık bu kadar kusurdan sonra da adamı, Muhteşem Süleyman Hükümeti'nde Dışışleri Bakanı yaparlar mı ya?”²⁵³

Dergi, Hasan Işık'ın Dışışleri Bakanlığı'na tekrar getirilmemesinin nedenlerini sıralarken iğneleyici bir üslupla Sovyetler Birliği ile olan ilişkilerin geliştirilmesindeki rolünü, bankalıkta imzalayacağı bütün kararnameleri okuyacak olmasını öne sürerek, onun “uzaktan kumandalı” bir bakan olmayacağı için tekrar bakanlığa getirilmesi düşünölmemiştir.

Söz konusu dönemde Tercüman Gazetesi'nde çıkan bir haber “Hasan Işık AP'nin İstanbul bağımsız merkez adayı oluyor”²⁵⁴ başlığıyla verilmiştir. Ancak Hasan Esat Işık'ın Adalet Partisi'den adaylığı gerçekleşmiyor. Işık'ın Adalet

²⁵³ “Hasan Işık'ın Günahları”, *Akis Dergisi*, c. XXXIV, s. 595, (13 Kasım 1965): 14.

²⁵⁴ “Hasan Esat Işık AP'nin İstanbul Bağımsız Adayı Oluyor”, *Tercüman Gazetesi*, 7 Ağustos 1965, 1.

Partisi'nden aday olmamasına (olamamasına) dair Hekimoğlu'yla yaptığı bir sohbette söyledikleri bunun ipuçlarını veriyor:

“Hekimoğlu: Politikayı düşünür müsünüz?”

Işık: Benim siyasal tabanım, deneyimim, birikimim yok politikada.

Hekimoğlu: Tabanınız yoksa kontenjan adayı olabilirsiniz. Hangi Partiden aday olmak istersiniz acaba?

Işık: Bana nasıl sorarsın bunu? Dışişleri Bakanlığım döneminde AP'liler yakından tanıdı beni, adaylık önerselerdi kabul eder miydim bilmem, ama önermediler.”²⁵⁵

Hasan Işık, politikaya devam etmemesini (edememesini) AP'lilerin kendisine adaylık teklifi bulunmadıkları şeklinde açıklarken; teklif edilmesi durumunda ise kabul edip etmeme konusundaki tereddütünü açık bir şekilde söylemektedir.

Hasan Işık'ın politikaya attığı ilk adımın devamı gelmemiş ve Türk siyasetindeki ilk deneyim bu şekilde sona ermiştir. Bununla birlikte Hasan Işık, Moskova ve Paris Büyükelçilikleri sonrası 1973'te CHP'den Bursa Milletvekili seçilerek politikaya yeniden girecektir.

4. 2. Dış Politika Anlayışı ve Takip Ettiği Dış Politikalar

Ülkelerin dış politikaları devletler içinana unsurlardandır ve bir ülkenin dış politikası her hükümet değişikliğinde değişen bir unsur değildir. Bununla birlikte devlet tarafından belirlenmiş bir dış politikada revizyon yapılabilir ki günün şartlarına göre yapılması da o ülke için faydalı olur. Çünkü dış politika genel hatları itibariyle değişken bir yapıya sahiptir. Ancak dış politikada yapılan revizyonlar dış politikanın tamamıyla değiştiği anlamına gelmez. Dolayısıyla yeni kurulan bir hükümetin, devletin dış politikasını bir anda tamamen değiştirmesi mümkün görünmemektedir. Ancak yeni kurulan her hükümetin dış politikaya farklı bakış açıları ve uygulamaları olabilir. Yeni kurulan hükümetlerin harici siyasetlerindeki farklı uygulamalarını bu açıdan değerlendirmeliyiz. 1965 yılı başlarında kurulan Ürgüplü Hükümeti'nin de dış politikada kendine özgü uygulamaları olmuştur. Ancak bu uygulamalar o ana kadar oluşmuş devletin dış politikalarından farklı değildir. Bu

²⁵⁵ Hekimoğlu, *Anılar*, 348.

açından bakıldığında Ürgüplü Hükümeti'nin dış politika anlayışı temelde şu ilkeler doğrultusunda takip edilmiştir:

“Devletlerarasındaki karşılıklı anlayış ve eşit şartlarla işbirliğinin gittikçe genişleyen bir sahaya yayılmasına yardımcı olarak Dünya barışına sağlam temellerle dayanmasını temin etmek ve bunun Devletlerarası münasebetlerde yaratacağı emniyet içinde, milli gücümüz kısıtlanmadan, en verimli şekilde memleketimizin kalkınmasına, huzur ve refaha yöneltebilmesi şartlarını yaratmak dış politikamızın esas gayesidir. Büyük Atatürk'ün dış politikamıza verdiği millilik vasfına bu politikanın şahsiyetli olmasına atfettiğimiz ehemmiyet büyüktür. Hükümetimiz Türk dış siyasetinin tesir sahasını genişletmek, bütün dünya milletleri ile ilişkilerimizi inkişaf ettirmek, Milletlerarası meselelerde yapıcı bir zihniyette hareket etmek, barış davasına kendi bölgemizde ve dünyada hizmet edecek teşebbüslerden kaçınmamak azmindeyiz. Temennimiz dünya barışının dünya ölçüsünde bir teşkilat ile teminat altına alınmasıdır.”²⁵⁶

Türk dış politikası temelde ulu önder Atatürk'ün verdiği “millilik” vasfını kaybetmeden, devletlerarası ilişkilerde mütekabiliyet esasına göre dünya barışına katkı sağlama üzerine yapılandırılır.

Moskova Büyükelçiliği'nden Dışişleri Bakanlığı'na atanan Hasan Esat Işık, Moskova'dan Ankara'ya dönerken aktarma yaptığı İstanbul Yeşilköy (Atatürk) Havaalanında dış politikaya dair yaptığı kısa açıklamada “[Türk] dış politika[sı]nın değişmeyeceğini, Rusya ile başlayan iyi ilişkilerin devam edeceğini söyleyerek, bütün milletler ile daima ‘eşitlik ilkesi’ doğrultusunda bir politika takip edileceğinin altını çizmişti.”²⁵⁷ Bununla birlikte yeni Bakan Işık'ın dış politikayla ilgili yaptığı bu kısa açıklama kamuoyunu yeterince tatmin etmemiş ve yeni hariciye siyasetinin nasıl olacağı sorusu gündemden bir süre düşmemiştir. Bunun üzerine Hasan Işık 9 Mart 1965 tarihinde yaptığı basın toplantısında Türk dış politikası, Kıbrıs Meselesi, Türkiye'nin Yunanistan, ABD, Sovyetler Birliği ve Arap ülkeleri ile olan dış politika anlayışını bizatihişöyle açıklamıştır:

“Her şeyden önce şunu belirtmek isterim ki, Türkiye'nin jeopolitik durumuna, tarihsel gelişmesine ve milletlerarası barış nizamının idamesi şartlarına uygun milli bir dış politikası vardır. Memleketimizin güvenliği ve iktisadi kalkınmamız böyle bir politikanın devamını gerektirdiği gibi, bu politikanın dünya barış nizamına da faydalı bir katkı olduğuna inanıyorum. Esasları büyük Atatürk tarafından tespit edilmiş olan bu milli dış politikanın dünya durumunda vuku bulan değişiklikler göz önünde bulunularak gerçekçi ve şahsiyetli bir zihniyetle yürütülmesi pek tabiidir. Milletimizin milli

²⁵⁶ Girgin, T.C. Hükümetleri..., 46, 47.

²⁵⁷ Cumhuriyet Gazetesi, 24 Şubat 1965, 1, bkz. ek 25.

hasletleri, milli menfaatlerimiz ve milletler arasında adalet, eşitlik ve barış ideallerine bağlılığımız bunu gerektirmektedir.

Sizlerle bu ilk görüşmede, bütün milletimize mal olmuş milli Kıbrıs davamızdan da kısaca bahsetmek istiyorum: Kıbrıs meselesi Ada üzerindeki soydaşlarımızın varlığı, huzuru ve haklarının korunmasına olduğu kadar, Türkiye'nin güvenliği Ege ve Akdeniz'de kurulan siyasi muvazeneye de bağlı bir konudur. Bu mesele için 1960 Antlaşmalarıyla bütün ilgililerin menfaatlerini telif eden bir hal çaresi tespit olunmuştur. Düsturumuz kendi menfaatlerimizi diğer memleketlerin de menfaatine saygı gösteren yollarla korumaktır. Dünya barışının başka bir zihniyetle tesis ve idamesi kabil değildir. Başka memleketlerde bazı idarecilerin bunu idrak etmekte hala tereddüt gösterdiklerini esefle görüyoruz. Kıbrıs meselesine barışçı bir zihniyetle ve ilgilileri arasında müzakere yoluyla bir hal çaresi bulunması gayretlerimize devam edeceğiz. Fakat haklarımızı bütün güç ve imkânlarımızla korumaya da azimliyiz. Kıbrıs meselesi her şeyden önce bir Türk-Yunan münasebetleri meselesidir. Bu çerçevede içinde mütalaa edilmeden, Kıbrıs meselesine gerçekçi ve tatminkâr bir hal çaresi bulunabilmesi mümkün değildir. Herhangi bir emri vaki, bütün gücümüzle bizi karşısında bulacaktır. Dünya barışı, bölge huzuru, Türk-Yunan ilişkileri Kıbrıs meselesinin müzakere yoluyla adil bir hâl tarzına bağlanmasını amirdir.

Esasları ulu önder Atatürk tarafından belirlenmiş olan milli dış politika başta kendi ülke güvenliğini sağlamak için uygulanacaktır. Türkiye'nin güvenliğinin önemli bölümü Ege ve Akdeniz'de kurulan siyasi dengeler bağlıdır. Türkiye bu bölgede yapacağı girişimleri sadece kendi menfaatleri çerçevesinde değil diğer milletlerin menfaatlerini de göz ardı etmeyecektir. Bu açıdan Kıbrıs meselesini Türk-Yunan münasebetleri şeklinde değerlendiren Dışişleri Bakanı Işık'ın okuduğu demeçte, Kıbrıs Meselesi'nin önce bir Türk-Yunan münasebetleri meselesi olduğu yolundaki ifadesine işaret eden bir gazeteci, bunun, kendisine bir yeni görüş tarzı gibi geldiğini, bugüne kadar Türk görüşünün anlaşmalara dayandığını söylemiş ve bu konuda izahat rica etmişti.

Bakan, kullandığı ifadenin bugüne kadar ki antlaşmalara dayanan hukuki görüş tarzımızı değiştirmediklerini, bahis konusu ifadesinin, meseleyi daha ziyade fiziki çerçevede ortaya koyduğunu belirtmiş ve Zürih'te varılan antlaşmanın yalnız Kıbrıslıların mukadderatı ile ilgili olmayıp, aynı zamanda Türkiye ve Yunanistan'ın münasebetleri çerçevesinde ortaya konulduğunu, bu ilişkilerden tecerrüt edilirse, salim bir teşhise varılamayacağını söylemiş ve şunları ilave etmiştir: Daha önceki Türk hükümetleri Kıbrıs meselesine bir hal çaresi ararken, Kıbrıslı Türklerin haklarının korunması yanında, Türk-Yunan münasebetlerinin vikayesi arzusu ile de hareket etmişlerdir. Bugün de bu hareket tarzına devam ediyoruz.

Fakat esefle müşahade ediyoruz ki, Türk Hükümeti bu vadede gün geçtikçe zorluklarla karşılaşmaktadır. Buna rağmen, Hükümetimiz, Türk-Yunan ilişkilerini korumak için tuttuğu yapıcı

hareket tarzından vazgeçmek niyetinde değildir. Şayet vazgeçerse, bu kendi iradesi dışında sebeplerle olacaktır. Tekrar ediyorum: Ortada, farklı bir düşünce yoktur. Beyanatımdaki ifade fiili bir durumu ve siyasi gerçekleri kapsayan bir anlatış tarzından ibarettir.

Türkiye Kıbrıs meselesinde geçmişte hangi politika doğrultusunda hareket ettiyse bugün de aynı politikayı sürdürmektedir. Kıbrıs meselesini bu politika düzleminde çözmek isteyen Türkiye'nin önüne engeller çıkarılmaktadır. Buna rağmen bu politikadan vazgeçmek istemeyen Türkiye, tersi bir yönde politika değişikliğine giderse bu Türkiye'nin isteği dışındaki nedenlerden olacağının altı çizilmiştir.

Kıbrıs konusunda, Amerika Savunma Bakanı MacNamara'nın son beyanatına temas eden bir gazeteci, Amerika'nın bugüne kadarki tutumunda Türkiye aleyhinde bazı noktalar olduğunu söylemiş ve bu arada Türkiye'nin adaya çıkarma yapmasını önleyen Amerika Hükümeti'nin, Yunan kuvvetlerinin Kıbrıs'a çıkması için yeşil ışık verdiğini kaydederek, bunun, haksız olup olmadığını sormuştur.

Dışişleri Bakanı Amerika'nın bugüne kadarki tutumu üzerinde durmak yerine, ileriye bakmanın daha doğru olacağını söyledikten sonra, 'Türkiye, Amerika'nın Kıbrıs meselesinde değişik bir politika takip etmesini ümit ederdi. Bugün ben yeşil veya kırmızı ışık üzerinde durmayı doğru bulmuyorum.' demiş ve sözlerine şunları ilave etmiştir: 'Türkiye ile Amerika arasındaki münasebetler yakın ve samimidir. Amerika'nın Kıbrıs konusunda Türkiye ile münasebetlerini kaale alarak ve bölgenin huzurunun icaplarını düşünerek Kıbrıs meselesi üzerindeki gerekli tutumu ittihaz edeceğini ümit ediyorum' demiştir.

Amerika'nın tutumunu politik bir cevap veren Bakan Işık, Amerika'nın Kıbrıs konusunda Türkiye ile münasebetlerini göz önünde bulundurarak hareket etmesi gerektiğinin altını çizerek nazik bir şekilde uyarmıştır.

Amerika'ya karşı Türkiye'de değişen hislerle ilgili bir soruya cevaben de Bakan demiştir ki:

Türkiye'de Amerika ile dostluk münasebetleri idamesi arzusu bulunduğuna eminim. Ancak, dostlar arasında bazı hayal kırıklıklarının tepkileri fazla olabilir. Bu tepkinin fazlalığı ancak Amerika'ya beslenen itimadın bir delilidir.

Türkiye'nin Amerika'ya karşı gösterdiği tepki yaşadığı hayal kırıklığının bir neticesi olmakla birlikte ona karşı olan güvenin bir göstergesidir.

Dışışleri Bakanı Hasan Işık’a en çok sorulan Türkiye’nin dış politikasında değişiklik olup olmadığına dair soruya Bakan Işık,

‘Türkiye’nin dış politikasının esaslarında bir değişiklik yapılması düşünülmemiştir. Değişiklik olsa olsa, bu politikanın tatbik şeklinde bahis konusudur ki, buna da değişiklik denir mi, cayı bir sualdir. Çünkü dış politikanın tatbikatı günün icaplarına göre olur. Biz dış politikamızın esas prensiplerinde değişiklik yapmadan günün icaplarına göre azimli, süratli ve uyanık davranmak kararındayız’ cevabını vermiştir.

Şahsiyetli politikanın Türkiye’nin dış politikasının daimi bir vasfı olması gerektiğine şüphe yoktur. Başka bir deyimle bugün Türkiye herhangi bir grup içinde işbirliği yaparken, muayyen bir görüşe hemen uymayıp, kendi görüşünü ortaya koymak durumundadır. Diğer taraftan, çeşitli gruplar arasındaki gerçekliğin devamını değil, onun azalmasını düşünmek gerekir. Bugün, Türkiye milletlerarası siyasi şartlar icabı olarak bir grubun [NATO] içinde bulunmaktadır. Fakat O’nun [NATO] bu durumu gruplar arasında gerginliğe sebep olmayacak bir istikamette gelişme göstermelidir. Herhalde biz, sekte [hizipçi] bir gidişe karşıyız.”²⁵⁸

Dış politikanın esaslarında bir değişiklik olmayacağını altını çizen Bakan Işık, uygulamada farklılıkların olacağını söyler. Bu da normaldir ki dış politikanın uygulaması günün gerekliliklerine göre olur.

Dışışleri Bakanı Işık’ın dış politika üzerine yaptığı çok yönlü bu açıklama Ürgüplü Hükümeti’nin hariciye siyaseti anlayışını da genel hatlarıyla ortaya koymaktadır. Ancak yapılan bu net açıklamaya rağmen, basında hükümetin dış politikasına yönelik eleştirel değerlendirmeler devam etmiştir. Bu değerlendirmelerin en ilgi çekicilerinden biri şöyledir: “Ürgüplü hükümeti dış politikasının İnönü hükümetiyle aynı hattı takip ettiğini herkes bilmektedir. Fakat aynı notayı çalan her piyanistin aynı sesi çıkaramaması gibi aynı dış politikada, parmakların ucunda kâfi hüner bulunmadığı süre maalesef aynı neticeyi vermemektedir”²⁵⁹ yönünde bir yorum getirilmiştir. Anlaşılan Ürgüplü’nün, yılların politikacısı İnönü gibi başarılı bir dış politika takip edemeyeceğine vurgu yapılmaktadır. Bununla birlikte bu değerlendirmenin “politik duruşla” ilgili olduğuda söylenebilir.

Hasan Işık, hariciye siyasetini sadece kendi ülke çıkarları açısından tek taraflı olarak görmemiştir. Ona göre: “Dış politika fırsatlardan yararlanma sanatı değildir. Dış politikanın temel amacı, bir ülkenin çıkarlarını, diğer ülkenin çıkarlarıyla

²⁵⁸ “Dışışleri Bakanı Hasan Işık İlk Basın Toplantısını Yaptı”, *T.C. Dışışleri Bakanlığı Dışışleri Belleteni*, s. 6 (Mart 1965): 54, 55, 56, 57.

²⁵⁹ “Millet”, *Akis Dergisi*, c. XXXII, s. 569 (15 Mayıs 1965): 6.

bağdaştırmaktır. Devletler üstünlüğe göre değışitliğe [mütekabiliyet esasına] dayalı bir düzen içinde yaşama yolunu bulmalıdır.”²⁶⁰ O, dümeninde bulunduğu Türk dış politikasını bu ince anlayışa göre yönlendirmeye ve uygulamaya gayret etmiştir. Hırslı ve maceracı bir dış politika takip etmenin, nazik bir dengede bulunan bölge ve dünya barışı için tehlikeli olacağını görmüştür.

4.2.1. Sovyet Rusya ve ABD Politikası

Hasan Esat Işık, Dışışleri Bakanlığı’na getirilmeden önce Türk devletini Moskova’da temsil ediyordu. Hasan Işık’ın bir yıl kadar yürüttüğü büyükelçilik iki ülke ilişkilerinde önemli mesafe katedilmiştir. Bu yönüyle Türk-Rus ilişkilerinin gelişmesi Türk dış politikasına da olumlu yansımıştır.

Hasan Işık Dışışleri Bakanı olunca Sovyet Rusya ile olan iyi ilişkiler aynen devam etti. Bakan Işık’ın Dışışleri Bakanlığı döneminde Sovyet Rusya ile olan ilişkilerde alınan yolun bir göstergesi olarak Türkiye ile Sovyet Rusya arasında bir yıl önce Moskova’da Büyükelçi iken imzalanan Kültür Antlaşması’nın uygulamasının nasıl yapılacağı üzerinde çalışma yapılmıştır. Ayrıca Bakan Işık, Sovyet Rusya ile Yunanistan arasında gelişen iyi münasebetlerin Türkiye için sakıncalı olmadığını söylemiştir.²⁶¹ Ona göre,

*“Devletlerarası münasebetlerde inhisarcılık [tekelsilik] doğru bir şey değildir. Sovyetlerin bizimle iyi münasebetleri olması Sovyet Rusya’nın Yunanistan’la iyi münasebetlerine mani bulunmamak gerekir. Nitekim biz diğer milletlerle münasebetlerimizde de bir başka devletin inhisarcılığını kabul edemeyiz. Zümreci politika olumlu bir politika değildir ve dünya barışına faydalı olamaz. Şu kadar ki, şayet Sovyet-Yunan münasebetleri bizim Sovyetlerle münasebetlerimize tesir ederse, ortaya yeni bir durum gelmiş olur. Fakat böyle bir şeye ihtimal vermiyorum ve endişeye mahal bulunduğunu sanmıyorum.”*²⁶²

Bakan Işık, bir devletin başka bir devletle iyi münasbetinin olmasını başka bir devletle olacak münasebetlere engel görmüyor. Aksine düşünenin inhisarcı bir politik anlayış olacağını, bunda devletlerarası münasebetlerde doğru olmadığını altını çizmektedir.

²⁶⁰ Hekimoğlu, *Anılar*, 364.

²⁶¹ “Dışışleri Bakanı Hasan Işık...”, *Belleten*, 56.

²⁶² *age*, 56.

Dışışleri Bakanı Hasan Işık, bu dönem Türk-Amerikan ilişkilerini Kıbrıs sorunuyla ilişkilendirerek şu tespiti yapmıştır: “Amerikalıların Türkiye’de hem kendi menfaatlerini daha iyi savunacak, hem de akıllardaki Kıbrıs için hal çaresini kabul edecek bir yeni Başbakan aradıkları günlerde bu saf dostlara pekçok Türk şöyle diyor: Türkiye’nin görebileceği en Proamerikan hükümet bu hükümettir.”²⁶³ Söz konusu dönemde Kıbrıs meselesi nedeniyle Amerika ile iyi gitmeyen ilişkiler sebebiyle, Amerika’nın Türkiye’de hükümet değişikliği yapacağı imasında bulunuyor. Ancak ona göre, Türkiye’de olabilecek en Amerika yanlısı hükümetin kendi içinde bulunduğu hükümet olduğunu söylüyor. Bu durum o dönem devleti yöneten erklerin esasında kimlerin elinde olduğunu göstermesi açısından önemlidir.

Yine bu dönem de Kıbrıs sorunun tekrar gündeme gelmesi ve herhangi bir çatışmanın olması durumunda Amerika’dan yardım alınamayacağı üzerine yapılan değerlendirmelere; Bakan Işık, böyle bir sıkıntıyla karşılaşılması durumunda bu ihtiyacın Rusya’dan karşılanabileceğinin işaretini verir. Hatta yeni görüşünü “Türkiye’nin iktisadi kalkınması için gerekli dış finansman kaynakları mutlaka belli birkaç devletten sağlanır diye hiçbir kanun yoktur. Eğer ekonomik şartlar gerektirirse, Türkiye, Sovyetler Birliği’nden de dış yardım almaktan kaçınmayacaktır” diyerek ortaya koyar.²⁶⁴ Işık, Türkiye’nin yabancı ülkelerden alacağı dış yardımlar konusunda alternatifin tek olmadığını altını çizen benzer bir görüşü de şöyledir: “OECD konsorsiyumudışındaki devletlerden de borç bulunabilir. SSCB’de bunlardan biri olabilir.”²⁶⁵ Bu konuyla ilgili bir başka açıklamasında, Işık, “Türkiye’nin muhakkak konsorsiyumdan yardım alacağı şeklinde bir karar yoktur ve bu yardım yeterli olmuyor. Sovyet Rusya’dan daha önce de yardım almışızdır. Bunun devam etmemesi için sebep görmüyoruz”²⁶⁶ demiştir.

Hasan Işık, Ekim 1965 yılında yapılan seçimleri Adalet Partisi’nin kazanması ve iktidara gelmesi sonrasında yaptığı dış politikayla ilgili değerlendirilmesinde şunları söyler:

“ Türkiye iki yabancı takımın karşılaşacağı futbol sahası olamaz. Türkiye için de Sovyet veya Amerikan taraftarlığı etmek hayırlı olmaz demiştir. Hasan Işık demecine şunu eklemiştir: AP iktidara

²⁶³ “Dış Politika İnönü’nün İzinde”, *Akis Dergisi*, c. XXXII, Yıl.11, s. 560 (12 Mart 1965): 9.

²⁶⁴ *age*, 9.

²⁶⁵ Oran, *age*, 776, 777.

²⁶⁶ “Dışışleri Bakanı Hasan Işık...” *Belleten*, 63 ve *Milliyet Gazetesi*, 10 Mart 1965, 1, bkz. ek 26-27.

geldi diye Amerikalı 'kekâh' diye sevinmemeli, Sovyetlerde 'eyvah' diye yerinmemelidir. Dış politikada her şeyden önce Türkiye'nin menfaatleri söz konusudur."²⁶⁷

Dış politikada öncelikle ülkenin kendi menfaatleri gelir. Amerika ve Rusya seçim sonuçlarına bakarak Türk dış politikasında üzerinde istedikleri gibi hareket edeceğini düşünüyorlarsa yanılmaktadırlar. Dış politikada öncelik Türkiye'nin kendi çıkarları olacaktır.

4.2.2. Ermeni Soykırım İddialarına Bakışı

Hasan Esat Işık'ın diplomat olduğu ve bakanlıklar yaptığı dönemlerde, I. Dünya Savaş'ı sırasında savaş ortamından doğan nedenlerden dolayı, hayatını kaybeden ve yerlerinden edilen Ermeniler için dünyanın değişik ülkelerinde yaşayan Ermeniler tarafından "Ermeni Soykırım Anıtları" dikilmeye başlanır. Bu anıtlar ilk olarak Amerika Birleşik Devletleri'nde açılır ve daha sonra dünyanın farklı yerlerinde de görülmeye başlanır. Amerika kıtasında ilk dikilen anıtlarda "Türk" lafzı bulunmazken Fransa'da açılan anıtlar üzerine "Türk" lafzı konulmaya başlanır. Dikilen bu anıtlarla Ermeni Soykırım iddiası gündeme getirilmektedir. Bunun bir sonucu olarak da Ermeni Soykırım iddiası sık sık Türkiye'nin önüne konmakta ve Türkiye'ye karşı uluslararası alanda bir baskı unsuru olarak kullanılmaktadır. Türkiye bu iddianın açıklığa kavuşturulması içinpekçok girişimlerde bulunsa da bugüne kadar ciddi bir sonuç alınabilmiş değildir. Hasan Esat Işık, döneminde yaşanmaya başlayan bu ve benzeri sorunlar için görüşlerini şöyle ortaya koyar:

"Dünyada pek çok soykırımı söz konusu iken bunlardan yalnız Ermeni soykırım iddiasını gündeme getirmek insani duygularla, adalet kaygısıyla izah edilemez. Amaç gerçekten insancıl ise böyle konuların siyasal nitelikte örgütlerde değil, bilimsel örgütlerde yansız şekilde incelenmesi ve yalnız bir iddia değil tüm soykırımı vakalarını ele alması gerekir. Ancak tüm soykırımı iddiaları ciddi ve bilimsel şekilde incelendikten sonra bunlar hakkında siyasal değerlendirmeler yapılabilir. Amaç insancıl ise yapılacak budur. Bugün yapılan daha çok Türkiye'ye karşı tavır koymaktır. Böylece tutarsız girişimlere kendini kaptıran kuruluşlar da, üzüntü ile görülüyor ki, Avrupa Parlamentosu, Amerikan Kongresi gibi ciddi kuruluşlardır.

Ermeni soykırımı iddiaları ulusumuzu suçlayıcı nitelikte Ermeni anıtları dikilmesiyle yeniden filizlenmeye başlamıştır. Resmi görevim sırasında ben iki defa Ermeni anıtı konusu ile doğrudan karşılaştım. İlk defa Moskova'da sonra da Paris'te. İkisinde de iyi ilişki, dostluk ile bağdaşır

²⁶⁷ "Işık 'Amerika Sevinmesin, Rusya Yerinmesin' dedi", Milliyet Gazetesi, 25 Ekim 1965, 1.

olmadığını belirterek bu anıtlara karşı yaptığımız girişimler önce anlayışla karşılandı. Hatta Fransa'da bu girişimimiz üzerine Ermeni anıtının törenle açılması yasaklandı. Fakat sonradan tutumlar değişti. Moskova'da bana: 'Biz de Türk-Sovyet ilişkilerinin gelişmesine önem veriyoruz. Bu anıt buna engel olmamalıdır. Bakın Amerika'da bunlardan birkaç tane var ve Türk-Amerikan ilişkileri de gıpta edilecek kadar iyi' dediler. Anıtın törenle açılması yasaklanmış olan Fransa'da da bana, bir yıl sonra : 'Biz Hariciye olarak böyle anıtlara karşıyız. Fakat bize (Amerika'da bunlardan birkaç tane varmış. Türk Hükümeti Amerika'dır diye onlara ses çıkarmıyor da, bizdeki bir tanesini mi sorun yapıyor, biz ikinci sınıf bir devlet miyiz) diyorlar' dedi.

Amerika'da yapılanlar sineye çekildikçe yalnız Moskova'da, Fransa'da veya Avrupa Parlamentosu'nda Ermeni iddialarına dayanılarak Türkiye'ye karşı bir akım yaratılmasıyla kalınmayacak, bu akım hem gittikçe yoğunlaşacak hem başka yerlere ve konulara sıçrayacaktır. Daha başlangıçta bunlara göz yummamalı idi. Hiç olmaz ise şimdiden sonra Türkiye'yi soykırımı ile suçlamanın Türkiye ile dostluk ve ittifak ile bağdaşır şeyler olmadığını inançla ortaya koyalım ve bu inanç doğrultusunda hareket edelim. Bir taraftan bir ülkenin kongresinde topraklarımızın bir bölümünde '2500 yıllık Ermeni Vatanı' diye söz edilecek, bir taraftan da biz o ülkenin hükümetiyle aynı bölgeyi birlikte savunma yoluna gideceğiz. Olacak şey değildir bu. Bunu söylemekten çekinmemelidir. İyi niyet böyle vahim çelişkileri gözlerden kaçırmamalıdır. Biz çok çabuk 'istediğimizi elde ettik' diyoruz. Amerikan Kongresi'nde, Avrupa Parlamentosu'nda Ermeni iddiaları ile ilgili raporlar üzerinde karar alınamadığında çok çabuk 'görüşümüzü kabul ettirdik, konu kapandı' gibi bir duygu içine girdik, kendimizle övündük. Hâlbukişte kararlar yine karşımızda. Hükümetlerin görevi kendilerini kamuoyları önünde başarılı göstermek değil, ulusal haklarımızı ve itibarımızı dışa karşı azimle korumaktır.”²⁶⁸

Ermeni Soykırım iddiası insancıl amaçlarla olmayıp daha çok siyasal amaçlarla dünya gündemine getirilen bir meseledir. Sorun dünya kamuoyuna yavaş yavaş sokulmuştur. Başta ülke olarak meseleye küçük bir kartopunun yuvarlanmaya başladığı andakigibi küçük bir anttan bir şey olmaz anlayışla yaklaşılmış ancak bu gün kartopu bir çılgın oluşturma tehlikesi durumuna gelmiştir ki sorun büyümüştür. Sorun küçük bir anttan bir şey olmaz anlayışından bir milleti ve devleti suçlar durumuna getirilmiştir. Geçmişte sorunu günü kurtarma tedbirleriyle çözdük anlayışıyla geçirtililerek bu günlere gelinmiştir. Şüphesiz bunda geçmişte devleti yönetenlerin sorumluluğu olduğu gibi günümüzde de meselenin çözümü için ciddi girişimlerin olmadığını söylememizde mahsur olmasa gerektir.

Bugün itibariyle hâlâ çözülmemiş olan bu sorun Türkiye'ye karşı art niyet taşıyan devletler tarafından dış politikada zor durumda bırakmak için kullanılmaya

²⁶⁸ Hasan Esat Işık, "Türk-Sovyet İlişkilerinin Geleceği", *Mülkiyeliler Birliği Dergisi*, c. XI, s. 88 (Ağustos 1987): 27, 28.

devam edilmektedir. Sürecin bu şekilde devam etmesi halinde uzun süre gündemden düşmeyecek gibi görünen bu sorunun en kısa sürede çözülmesini temenni ediyoruz.

4.2. 3. Çin Halk Cumhuriyeti ile İlişkiler

Hasan Esat Işık'ın Dışişleri Bakanlığı döneminde Türkiye'nin dış politika gündemine giren konulardan birisi de Çin Halk Cumhuriyeti'nin tanınması ve Çin'le kurulacak ilişkiler oldu.²⁶⁹ Işık, bu konuyla ilgili kendisine sorulan sorulara şöyle açıklamalarda bulunur: “Kızıl Çin ile münasebetlerimizin geliştirilmesini isteriz. Bilhassa Kızıl Çin'in milletlerarası çevrelerde temsil edildiğini görmek arzumuzdur.”²⁷⁰ Gazetecilerin sorduğu, Komünist Çin'in Türkiye tarafından tanınıp tanınmayacağı konusundaki bir soruya Bakan “Bugün [henüz] alınmış bir karar yoktur” demiştir.²⁷¹ Bununla birlikte Çin'in Birleşmiş Milletlere katılmasının gerekliliğini de savunan Işık, ancak bunun bazı şartlar dâhilinde olması gerektiğini şöyle belirtir:

“Türkiye'nin Komünist Blok ile ilgili meselesi, Kızıl Çin'in tanınıp tanınmayacağıdır. Işık'ın bu konuda bir demecinin yanlış anlaşılmış olması bunu bir mesele haline getirmiştir. Dışişleri Bakanı, Fransa'nın dışında bütün bir Batılı Bloğun şimşeklerini Türkiye'nin üzerine çekecek nitelikteki demecinin iyi değerlendirilmediğinden yakındı ve: 'Kıta Çin'in Uluslararası deverana dâhil olmasında dünya barışının kazancı olacağına kaniiz. Fakat bunun, bazı şartların gerçekleşmesine bağlı olduğunu da müdrikiz' dedi ve söz konusu şartları şöyle sıraladı: Kızıl Çin'in, saldırı emellerinden vazgeçerek, barış içinde bir arada yaşama prensibini benimsemesi ve bizim, bağlı bulunduğumuz blokla istişaremiiz...”²⁷²

Dönemin güçlenen ve yükselen Çin'in uluslararası sistemler dışında bırakılması dünya barışı açısından daha tehlikeli bir vaziyettir. Büyük bir güç olma yolunda ilerleyen Çin'in uluslararası sistemler içine alınarak kontrol edilmesi daha kolay olacaktır. Ancak Çin sisteme dâhil edilirken belli kurallar ve şartlar çerçevesinde olmalıdır ki herhangi olumsuz bir girişimde engellenebilsin Dönem itibariyle saldırgan tavır içinde olan Çin'in uluslararası kontrol mekanizmaları (BM

²⁶⁹ Milliyet Gazetesi, 22 Mart 1965, 1, bkz. ek 28.

²⁷⁰ “Kızıl Çin'le Münasebet”, T.C. Dışişleri Bakanlığı Dışişleri Belleteni, Belge 13, s. 6 (Mart 1965): 63.

²⁷¹ “Türkiye Komünist Çin'i Tanıyacak mı?”, T.C. Dışişleri Bakanlığı Dışişleri Belleteni, Belge 8, s. 6 (Mart 1965): 58.

²⁷² “Dış Politika...”, Akis, 13.

gibi) içine alınması dünya barışını daha bir güvenli kılacaktır. Ayrıca Çin gibi büyük bir ülke ile kurulacak diplomatik ilişkiler Türkiye'nin dış politikadaki çeşitliliğini arttıracaktır. İşin ekonomik boyutu gözden kaçırılmaması gereken bir başka ayrıntıdır.

Hasan Esat Işık Çin'in, Birleşmiş Milletler'e katılımıyla ilgili fikir ve görüşlerini ilk kez Dışişleri Bakanı iken Tahran'da katıldığı bir toplantıda dile getirir. Bununla birlikte Işık, buradaki sözlerinden dolayı mahkemeye verilir. Mahkemeden herhangi bir sonuç çıkmaz ve dosya kapanır.²⁷³ Dış politikada ileryi görebilen Hasan Işık'ın bu fikri dış politikaya dar bakış açısına sahip açısına sahip siyasetçiler tarafından tam olarak algılanamamıştır. Hatta Bakan Işık'ın fikirleri Maocu bir yorumla değerlendirilerek mahkemede sorgulama konusu yapılmıştır. Dış politikada değişen şartlara göre davranabilmeyi iyi bilen bakan Işık'ın bu girişimi ileride daha iyi anlaşılacak ve onu haklı çıkaracaktır. Sığ dış politik anlayışa sahip yöneticilerin bunu anlaması zor olsa gerektir. Hasan Işık'ın bu süreçte yaşadıklarını Hekimoğlu anılarında şöyle anlatır:

“Onu sık sık görüyorum artık. İsmail Rüştü Aksakal'ın evinde, VefikPirinççioğlu'nun da katıldığı uzun söyleşilerde açık seçik söyler düşüncelerini. Kimi akşamlar da ben çağırırım. Genelkurmay İkinci Başkanı Orgeneral Turgut Sunalp, Ziya Müezzinoğlu, Dışişleri Bakanı Haluk Bayülken'in de bulunduğu bir akşam yemeğinde Hasan Işık'ın Sıkıyönetim Mahkemesi'nde bir davasının olduğunu öğrenince çok şaşırdım. Gülmeli mi, ağlamalı mı karar veremedim. Dosya, Hasan Işık'ın Dışişleri Bakanı'yken söylediklerinden kaynaklanıyor. Tahran'da bir toplantıya katılıyor Türk Dışişleri Bakanı. Bir gazeteci de Komünist Çin'in Birleşmiş Milletler'e üye olması için ne düşündüğünü soruyor. Hasan Işık açık seçik açıklıyor düşüncesini. Çin'in toplulukta gecikmeden yer alması gerekir. Bu üyelik topluluğa iyi bir denge sağlar. Akılcı bir yaklaşım Maocu bir yoruma uğruyor belli çevrelerde. Dosya kapandı, Hasan Işık o çevreleri daha iyi tanıdı kuşkusuz. O çevreleri biz de tanıdık giderek. Milliyetçi Çin ile dostluk derneği kuranlar, aralarında Adalet Partisi milletvekili Fethi Tevetoğlu da vardı. Oysa Türkiye ile Çin Halk Cumhuriyeti arasında diplomatik ilişkiler de başladı bir süre sonra. Üstelik 12 Mart'ta ilk Erim Hükümeti'nin Dışişleri Bakanı Osman Olcay döneminde, ilk görüşmeler Paris'te başladı. Hasan Işık öykü anlatmaktan hoşlanmaz ama başka dostlardan dinledim Paris'teki buluşmalarını. Büyük gizlilik içinde başlayan görüşmeler çok geçmeden diplomatik ilişkiye dönüşüyor.”²⁷⁴

Kıdemli ve başarılı diplomat Hasan Işık'ın, Paris Büyükelçiliği yıllarında Türkiye ile Çin Halk Cumhuriyeti arasında diplomatik ilişkiler kurulmaya başlandı. Bu ilişkiler “Türkiye'nin Paris Büyükelçisi Hasan Esat Işık ile ÇHC'nin Paris

²⁷³ Hekimoğlu, *Anılar*, 347.

²⁷⁴ *age*, 347.

Büyükelçisi Huang Zheng arasında yapılan görüşmeler sonucunda 5 Ağustos 1971 tarihinde imzalanan bildiriyle Türkiye ÇHC'nin Çin halkının tek hukuki hükümeti olarak tanımıştır.” Bu antlaşmanın ardından Türkiye'nin Taipei'deki ve Tayvan'ın Ankara'daki büyükelçilikleri kapatılmıştır.²⁷⁵ Antlaşmanın ardından dönemin Dışişleri Bakanı Osman Esim Olcay²⁷⁶ “BM'de Çin'in örgüte alınması yönünde oy kullanacağız” açıklamasında bulunmuştur.²⁷⁷

Söz konusu bu girişimleri yapan Nihat Erim Hükümeti'ne karşı dönemin siyasi konjonktürü gereği içeriden de tepki gösterilmiştir. Türkiye'nin Komünist Çin'i tanımaya Cumhuriyet Senatosu'nun toplantısında AP Samsun Senatörü Fethi Tevetoğlu, Türkiye'nin Komünist Çin'i tanınmasıyla ilgili gündem dışı bir konuşma yapmış, bu ülkenin tanınması halinde Türkiye'de rejimin tehlikeye gireceğini ileri sürmüştür.²⁷⁸ Bununla birlikte, güçlü bir devlet olan Çin'le iyi diplomatik ilişkiler kurulması, Türkiye'nin dış politikasını çeşitlendirmek açısından yerinde olmuştur. Bu önemli imzanın atılması sürecinde Brüksel'de Ortak Pazar, Moskova'da Sovyetler Birliği Kültür Antlaşması gibi önemli diplomatik çalışmalara liderlik eden Hasan Esat Işık'ı, Paris'te bu sefer Çin'le yapılan önemli bir antlaşmanın dümeninde görüyoruz.

²⁷⁵ Altay Atlı, “12 Mart Muhtırası ve Türkiye'nin Çin Halk Cumhuriyeti'ni Tanınması”, *Türkiye'de Çin'i Düşünmek (Ekonomik, Siyasi ve Kültürel İlişkilerde Yeni Yaklaşımlar)*, ed. Selçuk Esenbel, İsenbike Togan, Altay Atlı (İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, 2013): 159.

²⁷⁶ Osman Esim Olcay 1924'te İstanbul'da doğdu. Saint Joseph Lisesi ve Siyasal Bilgiler Okulu mezunudur. 1945'de Siyaset Dairesi'nde Aday Meslek Memuru, III. Kâtip olarak görev yaptı ve aynı yıl askerlik hizmeti nedeniyle ayrıldı. 1947'de Personel Dairesi'nde III. Kâtip, Siyaset Dairesi'nde III. Kâtip ve aynı yıl Londra Başkonsolosluğu'nda Kançılar, Muavin Konsolos, 1951'de Londra Büyükelçiliği'nde II. Kâtip, 1952'de Ekonomik İşler Dairesi'nde II. Kâtip, Başkâtip, 1954'te Kuzey Atlantik Paketi nezdinde Türkiye Daimi Temsilciliği'nde Orta Elçilik Başkâtibi, Büyükelçilik Başkâtibi, Orta Elçilik Müsteşarı, 1959'da NATO Dairesinde Genel Müdür Vekili, Genel Müdür, Daire Reisi, 1963'te Genel Sekreter NATO İşler Yardımcısı, 1964'te Helsinki Büyükelçisi, 1966'da Yeni Delhi Büyükelçisi, 1968'de NATO'da Milletlerarası Memur, 1969'da NATO Genel Sekreter I. Yardımcısı olarak görev yaptı. 29 Mart 1971-11 Aralık 1971 tarihleri arasında Nihat Erim Kabinesi'nde Dışişleri Bakanlığı görevinde bulundu. 1971'de Dışişleri Bakanlığı Yüksek Müşaviri, 1972'de Birleşmiş Milletler New York Türkiye Daimi Temsilciliği'nde Büyükelçi Daimi Temsilcisi, 1975'te Yüksek Müşavir, 1978'de Kuzey Atlantik Antlaşması nezdinde Türkiye Daimi Temsilciliği'nde Büyükelçi Daimi Temsilcisi, 1988'de Personel Dairesi'nde Bakanlık Müşaviri oldu. Esim 1989'da emekliye ayrıldı. Necla Hanım'la evlidir. Fransızca ve İngilizce bilmektedir.

(http://www.mfa.gov.tr/sayin-osman-olcay_in-özgeçmiş.tr.mfa) [12.04.2014].

²⁷⁷ *Milliyet Gazetesi*, 5 Ağustos 1971, 1, bkz. ek 29.

²⁷⁸ *Milliyet Gazetesi*, 5 Ağustos 1971, 1-9.

4.3. Milletvekili Seçilmesi ve Milli Savunma Bakanlığı Görevleri

Hasan Esat Işık'ın politikaya ikinci defa girişi 1973 seçimleri ile oldu ve CHP'nin Bursa'dan kontenjan adayı olarak 1.sıradan milletvekili seçilerek parlamentoya girdi.²⁷⁹ Siyasete devam eden Işık, 1977 seçimlerinde de CHP'den yine Bursa Milletvekili seçildi. 26 Ocak 1974'de I. Ecevit Hükümeti'nde, 21 Haziran 1977'de II. Ecevit Hükümeti'nde, 05 Ocak 1978'da III. Ecevit Hükümeti'nde Milli Savunma Bakanı oldu. 16 Ocak 1979'da Bakanlık görevinden ayrıldı.²⁸⁰ 1980 Askeri Darbesine kadar CHP'de politika yapan Hasan Işık darbe ile birlikte siyaset yapması yasaklananlar arasında yer aldı.

Hasan Işık'ın Bursa'dan 1.sıradan kontenjan adayı olarak belirlenme²⁸¹ sürecinde gelişmelerin içinde yer alan Hekimoğlu yaşananları anılarında şöyle anlatır:

“Tanıdığım kadar dış politikayı böylesine iyi bilen, çok boyutlu düşünen biri yoktu CHP’de. CHP yöneticileri de aynı şeyi düşünmüş olmalı. Örsan Öymen telefon etti bir akşam: Abla biraz önce genel merkezdeydim. Işık’a adaylık önerecekler. Acaba nasıl karşılar?

-Bence olumlu karşılar.

“Hasan Işık ile söyleşimizden kaynaklanıyor bu yanıtım. Bir akşam yemeğinde Türk-Fransız ilişkilerini konuşuyoruz. Ümit Işık Paris’te hâlâ, Paris Büyükelçimiz görevine dönmüyor, olaylar, ilişkiler nasıl gelişecek diye soru yağmuruna tutuyorum onu. Belki de bilinç altında bir dürtüyle.

-Ben artık Paris’e gidemem, ama biri gönderilmeli, Türk-Fransız ilişkileri çok önemli.

-Peki, siz ne yapacaksınız? Politikayı düşünür müstünüz?

-Benim siyasal tabanım, deneyimim, birikimim yok politikada.

-Değerli bir diplomatın siyasal yaşamda da yeri var bence.

-Sen öyle düşünüyorsun ama politikacılar...

-Tabanınız yoksa kontenjan adayı olabilirsiniz. Hangi Partiden aday olmak istersiniz acaba?

Hasan Işık sigarasını bastırıyor küllüğe.

-Bana nasıl sorarsın bunu? Dışişleri Bakanlığım döneminde AP’liler yakından tanıdı beni, adaylık önerseleirdi kabul eder miydim bilmem, ama önermediler, Moskova’ya döndüm.

²⁷⁹ Cumhuriyet Gazetesi, 7 Eylül 1973, 1.

²⁸⁰ <http://www.msb.gov.tr/anasayfa/html/Bakanlar/Anasayfa.htm> [28.01.2014].

²⁸¹ Cumhuriyet Gazetesi, 7 Eylül 1973, 1, bkz. ek 30.

-Peki şimdi?

-Şimdi de mümkün değil?

-Ya CHP adaylığı?

Sorularımdan hoşlanmadığı belli, ama aldırıyor yineliyorum.

-CHP'den aday olur musunuz?

Konuyu değiştiriyor Hasan Bey, ama 'hayır' demeden. ANKA'da Örsan Öymen ile konuşuyoruz ertesi sabah. Hasan Işık'a saygısını, hayranlığını belirtiyor, bu yapıda devlet adamlarının gereksinimi var, ama CHP adayları arasında bir Işık yok, diyor.

Ben de yanıtlıyorum: İsteseler var olabilir.

Örsan Öymen'den sonra CHP Genel Merkezi'nden aradılar, Hasan Işık'ın İstanbul telefonunu sordular. Ben de Moda'da annesinin evini aradım hemen. Hasan Bey evde yok, Şişli'ye kardeşi Tomris Atikkan'agitmiş, beni aramasını istedim. Gece yarısına doğru aradım. CHP'lilerin adaylık önereceğini bildirdim. Sen ne diyorsun, diye sorunca, sevineceğimi söyledim, güldü. Çok güzel günler onlar. Ertesi gün Ankara'ya geldi Hasan Işık. Doğru CHP Genel Merkezine. Öğle yemeğinde Ecevit ile buluştu. Bursa'dan kontenjan adayı oldu. AP'li Dışişleri Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil'e karşı Paris Büyükelçisini Bursa'dan aday gösterdi CHP. Partide şaşkınlık yarattı bu olay. Altan Öymen 'KingMaker' diye takılıyor bana. Kontenjan adaylarına içerleyen partililerin tepkisini anlatıyor. Telefonda adaylık önerilince sorduğu bir soru da olumsuz yorumlar yaratmış galiba. Bana da ilginç geldi o soru. CHP'nin Ortak Pazar'a bakışını öğrenmek istiyor Hasan Işık. Brüksel'e atandığı zaman AET ilişkilerine de o bakıyordu önceleri. Oysa AET'ye olumsuz bakış vardı kamuoyunda. Hasan Bey siyasal yaşamabaşlarken bir konuyu açıklığa kavuşturmak istiyor anlaşılan. Dayanamadım sordum. Ülkemizin Batı'yla bütünleşmesi siyasal açıdan da çok önemli, dedi, demokratik haklar ve özgürlüklerin de Batı ülkeleriyle eş düzeye gelmesi, demokrasimize işlerlik ve gün kazandırır. ''²⁸²

Yakın dostu Müşerref Hekimoğlu tarafından gayri resmi olarak CHP'de politika yapması teklif edilen Hasan Işık, bu teklifi hemen kabul etmez. İlkeli bir duruşla CHP'nin Ortak Pazar'a bakışını öğrendikten sonra kabul eder. Işık, Türkiye'nin Batı'yla bütünleşerek, demokratik haklar ve özgürlüklerde Batı ülkeleriyle aynı seviyeye gelerek demokrasiyi işlerlik kazandırmak arzusundaydı.

Hasan Işık, Bursa'dan kontenjan adayı olarak seçime katılacağını kesinleşmesiyle, seçimler için kampanya sürecine başlar. Çalışmalarını samimi bir hava içinde sürdüren Işık, kampanya sürecini yerli bir Bursalı gibi sürdürür.

²⁸² Hekimoğlu, *Anılar*, 347-349.

Bursa'dan ev almayı dahi düşünen Işık, turuncu renkteki Renault marka arabasına Bursa plakası taktırır. Seçim bölgesini köy köy, kahve kahve dolaşarak kendi propagandasını kendi yapar. Başarılı bir kampanya süreci geçiren Işık, halkın da teveccühüyle seçimlerden başarıyla çıkarak Bursa milletvekili olarak meclise girer.²⁸³

1973 genel seçimleri sonrası TBMM'de hükümet kurma görüşmeleri başladı. Müzakereler daha çok CHP-MSP arasında yoğunlaştı ve CHP-MSP koalisyonu kuruldu. Kurulan koalisyonda CHP'nin payına düşen bakanlıkların makamına oturacak bakanların belirlenmesi sürecini Dikerdem şöyle anlatır:

*"...Uzun pazarlıklar sonrası bir CHP-MSP ortaklığı ile noktalandı. Koalisyon hükümetinde Dışişleri Bakanlığı'nı Ecevit'in o zaman ki akıl hocası Turan Güneş²⁸⁴ kapmıştı. Kapmıştı diyorum, çünkü bu koltuğun Hasan Işık ve [Ahmet] Haluk Ülman²⁸⁵ gibi başka talipleri de vardı. Hükümet kurulurken herkes Dışişleri Bakanlığı'na Hasan Işık'ı yakıştıyordu ama Turan Hoca'nın öteden beri düşlediği bir makamı başkasına bırakmaya hiç niyeti yoktu. Zaten Hasan Işık'ın CHP'den aday gösterilmesine de direnmek istemiş fakat Ecevit'in ısrarıyla karşılaşmıştı. O günden sonra Güneş'le Işık'ın yıldızları barışmadı. Hatta Güneş dış gezilere giderken Dışişleri Bakan vekilliğine Milli Savunma Bakanı olan Işık'a bırakmak istemezdi."*²⁸⁶

Anlaşılan Turan Güneş ile Hasan Işık arasında bir çekişme görünüyor. Güneş Dışişleri Bakanlığı'nda kendisine rakip olarak Hasan Işık'ı görmektedir. Güneş, Işık'ın CHP'den aday gösterilmesine bundan dolayı karşı çıkmış olması bu ihtimal dâhilindedir. 1974'te kurulan I. Ecevit Hükümeti'nde Hasan Işık'ın Dışişleri Bakanlığı'na getirilmesi beklenirken Milli Savunma Bakanlığı'na getirilmesinin garip karşılanmasının nedeni bu olsa gerektir.

²⁸³ age, 371, 372.

²⁸⁴ Turan Güneş 1921 yılında Kandıra'da doğdu. Galatasaray Lisesi ve İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi okudu. Paris Hukuk Fakültesinde Doktora yaptı. 1945'de İstanbul Hukuk Fakültesi'nde Asistan, 1954'de Doçent olarak görev yaptı. 1954 -1957'de Demokratik Partiden Kocaeli Milletvekili, 1956'da Hürriyet Partisi kurucu üyesi, Hürriyet Partisi'nin Cumhuriyet Halk Partisi'ne katılması ile CHP Yönetim Kurulu üyesi, 1961'de Kurucu Mecliste CHP temsilcisi olarak bulundu, daha sonra Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde İdari Hukuku Profesörü oldu. 1973'de Kocaeli Milletvekili seçilmiş ve I. Bülent Ecevit Hükümeti'nde Dışişleri Bakanı olduğu 1974 döneminde Kıbrıs Barış Harekâtı gerçekleştirildi. 1977'de II. Bülent Ecevit Hükümeti'nde Başbakan Yardımcısı oldu. 12 Eylül 1980 sonrasında Parlamantonun dağıtılması ve Milletvekilliği sona ermesine rağmen Avrupa Konseyi'nde Türkiye'yi temsil etti. 1982 yılında vefat etti.

http://www.mfa.gov.tr/sayin-turan-gunes_in-ozgecmisi.tr.mfa [08.05.2014].

²⁸⁵ Ahmet Halûk Ülman 1931 yılında Üsküdar'da doğdu. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'ni bitirdi. Tarih profesörü olan Ülman Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde Siyasal Tarih Öğretimi Üyeliği yaptı. IV. (XV) dönemde Cumhuriyet Halk Partisi'nden İstanbul Milletvekili seçildi. Evli ve iki çocuk babasıdır.

http://www.tbmm.gov.tr/TBMM_Album/Cilt2/index.html [08.05.2014].

²⁸⁶ Dikerdem, age, 197.

Dikerdem'in, Hasan Işık'ın CHP'den aday gösterilmesini Turan Güneş'in istemediğini belirtmesine rağmen, Yedi Gün Dergisi'nde çıkan bir haber bunun tersi istikamettedir. Dergiye göre; "Aslında Bay Hasan Işık gene Turan Güneş'in bir icadıdır. Karşı tarafın Bayülken'i çıkarma ihtimali CHP'de gereği yokken böylesine bir itilmeye sebep olmuştur. Bu gürültünün içinde Ecevit konuya 'hayır' diyememiş ve iş kotarılmıştır."²⁸⁷ Bununla birlikte daha sonra yaşanan gelişmeler Güneş'in Hasan Işık'la arasının iyi olmadığını gösterecek ve Dikerdem haklı çıkacaktır.

Turan Güneş "Dışişleri Bakanlığı'nı kendisi için istemiş ve Ecevit'de bunu kabul etmiştir. Ecevit, Güneş'in Savunma Bakanlığı'na Hasan Esat Işık'ın getirilmemesi yönündeki isteğini ise kabul etmemiştir."²⁸⁸

Hasan Esat Işık'ın ilk Milli Savunma Bakanlığı görevini yaptığı hükümet Bülent Ecevit tarafından kurulan Birinci Ecevit Hükümeti'dir. Bu hükümet CHP ile MSP'nin bir araya gelerek kurduğu birkoalisyon hükümetidir ve 26 Ocak 1974 ve 17 Kasım 1974 tarihleri arasında iktidarda kaldılar.²⁸⁹ Hasan Işık, kısa bir süre içinde, parti üst yönetiminin isteği üzerine milletvekili seçildi. Daha sonra Hasan Işık, Milli Savunma Bakanlığı'na getirildi. Ancak "askerler, kuvvetli şahsiyeti olan, savunma konularına vakıf ve dünyadaki gelişmelerden haberdar bir bakanla çalışmak istemiyorlardı." Bakan Işık onlara kendini kabul ettirdi. İlkelerinden ödün vermeyen Hasan Işık genelkurmayın her dediğini yapmadı. Ecevit'in ordu üzerindeki politikasını ustalıkla uygulama gayreti içinde oldu. 1974 Kıbrıs Harekâtı sırasında da Dışişleri Bakan vekili olarak, Ecevit'in yanında bulunarak kıymetli fikirleriyle ona destek oldu. Ama bu süreçte Dışişleri Bakanı Güneş'i kızdırdı. Işık devlet yönetimindeki tecrübesi, güvenilirliği, karakteri ile builk Savunma Bakanlığı'nı başarıyla ifa etti.²⁹⁰

Hasan Işık'ın Milli Savunma Bakanı olmasını o dönemin siyasi aktörleri şaşkınlıkla karşıladı ve bu işe en çok şaşırانlar Adalet Partililer oldu;

"CHP-MSP hükümetinin bakanları açıklandığı zaman Adalet Partisi başkanlık odasından bir görevli geldi yanıma.

²⁸⁷ "Seçimler, Yorgan Gitti Ama", 7 Gün Dergisi, c. 4, Yıl: 1, s. 53 (12 Eylül 1973): 4-6.

²⁸⁸ Cemal Fedai, *Kandralı Profesör Turan Güneş* (Ankara: Kadim Yayınları, 2012), 148, 149.

²⁸⁹ Girgin, *T.C. Hükümetleri...*, 11.

²⁹⁰ "Ecevit Hükümeti, Karne İyi Değil", *Yankı Dergisi*, s.193 (25 Kasım-1Aralık 1974): 10.

-Sayın Demirel ile İhsan Sabri Çağlayangil sizi rica ediyor. O odaya ilk girişim. Bakalım niçin? Meğer onlar da merak etmiş, CHP Bursa Milletvekili Hasan Işık'ı niçin Dışışleri Bakanı değil de Milli Savunma Bakanı yaptı. Çağlayangil ekliyor.

-Siz olayları yakından izleyen bir gazetecisiniz, nedenini bilirsiniz, bu konuda görüşünüzü öğrenmek istiyoruz.

-Hasan Işık'ın bakanlığı CHP'nin Savunma Bakanlığı'na bakışını yansıtıyor bence. Sizin Savunma Bakanınız Sayın Topaloğlu[Ahmet Topaloğlu, 1965-1971], devlet görevinde hayli deneyimli ama polis kökenli bir politikacı. Hasan Işık da devlet görevinde deneyimli ama diplomat kökenli bir politikacı.

Onlara Orgeneral Turgut Sunalp'in sözlerini aktardım sonra. Bir akşam yemeğinde başka komutanlar da var, Sunalp Paşa karşıma dikiliyor.

-Senin Ecevit'e söyle, Savunma Bakanlığı'na yaşı, birikimi ile o göreve yaraşır birisini getirmesini bekliyoruz. Komutanların gerisinde yürümeyen, uluslararası toplantılarda Dışışleri plağını çalmayan biri.

Ertesi Sabah Meclis'e gittim, her zamanki gibi ikinci kata, CHP Genel Bakarı'nın odasına.

-Merhaba Bülent Bey. Dün gece komutanlarla birlikteydim, size selamları var...

Orgeneral Turgut Sunalp'in sözlerini aktardım sonra. Ecevit dinledi, gülümsedi.

-Milli Savunma Bakanlığı'na ben de komutanlar gibi bakıyorum Sayın Hekimoğlu. Uluslararası toplantılara katılan, iyi yabancı dil bilen, dış politika olaylarını yakından izleyen, gerektiği zaman da Dışışleri Bakarı'na vekâlet edebilen bir politikacı. Sonra yüzüme baktı gülererek: Böyle bir adayımız var siz de tanıyorsunuz.

Ecevit, Hasan Işık'ın portresini çiziyor. Alt kata indim, telefon ettim Ümit Hanım'a. Hasan Bey Milli Savunma Bakarı olacak galiba, Dışışleri Bakarı olmadığı için üzölür mü acaba, diye sordum. Ümit Hanım, hayır sevinir, Milli Eğitim Bakarı olsaydı daha çok sevinirdi, diye Hasan Işık'ın bilmediğim bir özleminden söz etti bana. Öğleye doğru CHP genel sekreteri Orhan Eyüboğlu geldi yanıma.

-Size sevineceğiniz bir haberim var. Ortak bir dostumuz Savunma Bakanlığı'na geliyor, Alev Coşkun telefonla bildiriyor.²⁹¹

Hasan Esat Işık Milli Savunma Bakanlığı'na sıradan bir bakan olduğu için değil bazı önemli niteliklere sahip olduğu için getirildi. Işık devlette uzun süre görev yapmış büyük devlet tecrübesine sahip biriydi. Prensiplerinden ödün vermeden dik durabilen, inandığı fikirlerini sonuna kadar savunan ve kararlı hareket edebilen bir

²⁹¹ age, 349, 350.

kişiliğe sahipti. Dil bilen, diplomat kökenli, uluslararası tecrübeye sahip bir devlet adamıydı. Bu nitelikleriyle uluslararası toplantılarda Türkiye’yi layıkıyla temsil edebilirdi. Gerekğinde inandığı fikirlerini tek başına savunabilen yapısıyla komutanların arakasında yürümeden Başbakan Bülent Ecevit’in ordu politikasını uygulayabilecek ehliyeteye sahipti.

I. Ecevit Hükümeti’nde²⁹² Milli Savunma Bakanlığı’na getirilen Hasan Işık daha sonra kurulacak II. Ecevit Hükümeti²⁹³ ve III. Ecevit Hükümeti’nde²⁹⁴ de bu göreve tekrar getirilecektir.

Hasan Işık’ın 1974’teki I. Ecevit Hükümeti’nde Dışişleri Bakanlığı’na değil de neden Milli Savunma Bakanlığı’na getirildiğini Bülent Ecevit, bunu “ulusal güvenlik stratejisini ve kararlarını oluşturmada silahlı kuvvetlerin çok fazla ağırlık taşınması bence doğru değildi. Bu süreçlere sivil kesimin, özellikle uluslararası ilişkilerde uzmanlaşmış kişilerin etkin bir biçimde katkıda bulunması gerekirdi” sözleriyle açıklıyor. Bu görevi yapabilecek devlet adamların başında da

²⁹² Hükümet üyeleri, Bülent Ecevit Başbakan, Necmettin Erbakan Başbakan Yardımcısı, Orhan Eyüboğlu, İsmail Hakkı Birler, Süleyman Atıf Emre Devlet Bakanları, Şevket Kazan Adalet Bakanı, Hasan Esat Işık Milli Savunma Bakanı, Oğuzhan Asiltürk İçişleri Bakanı, Turan Güneş Dışişleri Bakanı, Deniz Baykal Maliye Bakanı, Mustafa Üstündağ Milli Eğitim Bakanı, Erol Çevikçe Bayındırlık Bakanı, Fehim Adak Ticaret Bakanı, Selahattin Cizrelioğlu Sağlık ve Sosyal Yardımcı Bakanı, Mahmut Türkenoğlu Gümrük ve Tekel Bakanı, Korkut Özal Gıda-Tarım ve Hayvancılık Bakanı, Ferda Güley Ulaştırma Bakanı, Abdülkerim Doğru Sanayi ve Teknoloji Bakanı, Cahit Kayra Enerji ve Tabi Kaynaklar Bakanı, Orhan Birgit Turizm ve Tanıtma Bakanı, Ali Topuz İmar ve İskân Bakanı, Mustafa Ok Köy İşleri ve Kooperatifler Bakanı, Ahmet Şerner Orman Bakanı, Muslihittin Yılmaz Mete Gençlik ve Spor Bakanı. *Hürriyet Gazetesi*, 26 Ocak 1974, 1, bkz. ek 31.

²⁹³ Hükümet üyeleri: Bülent Ecevit Başbakan, Orhan Eyüboğlu, Turan Güneş Başbakan Yardımcıları, Lütfü Doğan, Kenan Bulutoğlu Devlet Bakanları, Selçuk Erverdi Adalet Bakanı, Hasan Esat Işık Milli Savunma Bakanı, Necdet Uğur İçişleri Bakanı, Gündüz Ökçün Dışişleri Bakanı, Besim Üstünel Maliye Bakanı, Mustafa Üstündağ Milli Eğitim ve Kültür Bakanı, Abdülkerim Zılan Bayındırlık Bakanı, Ziya Müezzinoğlu Ticaret Bakanı, Celal Ertuğ Sağlık ve Sosyal İşler Bakanı, Mehmet Can Gümrük ve Tekel Bakanı, Fikret Gündoğan Tarım Bakanı, Erol Çevikçe Ulaştırma Bakanı, Bahri Ersoy Çalışma Bakanı, Tarhan Erdem Sanayi Bakanı, Neşet Akmandor Enerji Bakanı, Altan Öymen Turizm ve Tanıtma Bakanı, Erol Tuncer İmar ve İskân Bakanı, Ali Topuz Köy İşleri Bakanı, Vecdi İlhan Orman Bakanı, Yüksel Çakmur Gençlik ve Spor Bakanı, Hayrettin Uysal Sosyal İşler Bakanı. *Milliyet Gazetesi*, 22 Haziran 1977, 1, bkz. ek 33.

²⁹⁴ Hükümet üyeleri: Bülent Ecevit Başbakan, Orhan Eyüboğlu, Turhan Feyzioğlu, Faruk Sükan Başbakan Yardımcıları, Hikmet Çetin, Ahmet Şener, Lütfü Doğan, Mustafa Kılıç, Salih Yıldız, Ali Rıza Septioğlu, Enver Akova, Mehmet Can Devlet Bakanları, Hasan Esat Işık Milli Savunma Bakanı, İrfan Özyaydın İçişleri Bakanı, Gündüz Ökçün Dışişleri Bakanı, Ziya Müezzinoğlu Maliye Bakanı, Necdet Uğur Milli Eğitim Bakanı, Şerafettin Elçi Bayındırlık Bakanı, Teoman Köprülüler Ticaret Bakanı, Mete Tan Sağlık ve Sosyal İşler Bakanı, Tuncay Mataracı Gümrük ve Tekel Bakanı, Mehmet Yüceler Gıda ve Tarım Bakanı, Güneş Öngüt Ulaştırma Bakanı, Bahri Ersoy Çalışma Bakanı, Orhan Alp Sanayi Bakanı, Deniz Baykal Enerji Bakanı, Alev Coşkun Turizm ve Tanıtma Bakanı, Ahmet Karaaslan İmar ve İskân Bakanı, Ali Topuz Köy İşleri Bakanı, Vecdi İlhan Orman Bakanı, Yüksel Çakmur Gençlik ve Spor Bakanı, Hilmi İşgüzar Sosyal Güvenlik Bakanı, Kenan Bulutoğlu İşletmeler Bakanı, Mahmut Özdemir Yerel Yönetimler Bakanı, Ahmet Taner Kışlalı Kültür Bakanı. *Hürriyet Gazetesi*, 6 Ocak 1978, 1, bkz. ek 35.

Hasan Işık'ın geldiğini düşündüğü için onu Milli Savunma Bakanlığı'na getiriyor.²⁹⁵ Hasan Işık, Ecevit'in düşündüğü gibi bir bakan oldu. Uluslararası toplantılarda Türkiye'yi layıkıyla temsil etti.²⁹⁶

CHP ve MSP'nin anlaşması sonrası Bülent Ecevit'in Başbakanlığı'nda kurulan koalisyonunun göreve başlaması için Bülent Ecevit akşam geç saatlerde Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk'ün makamına çıkarak listeyi sunar. Cumhurbaşkanı kendisine sunulan listeden herhangi bir değişiklik yapmadan aynen onaylayacağını Bülent Ecevit'e söyler. Cumhurbaşkanı ile kısa bir görüşme yapan Bülent Ecevit, köşkten ayrılırken gazetecilere şu açıklamayı yapar: "Bakanlar Kurulu'nun listesini takdim ettim. Kendileri benim için büyük değer taşıyan mutabakatlarını şifahi olarak bildirdiler. Şu sırada görevi devralmamız için zaman geçtiğinden resmi muamele yarın tamamlanacak. Geç olması nedeniyle arkadaşlar görevine yarınbaşlayacaklar."²⁹⁷ Bülent Ecevit'in Başbakanlığı'nda kurulan koalisyon hükümeti üyelerinin nitelikleri şöyledir:

*"...yaş ortalaması 48'dir. Kabinenin en yaşlı üyesi Milli Savunma Bakanı Hasan Esat Işık, en genci de Maliye Bakanı Deniz Baykal'dır. Koalisyon hükümetinde 11 Hukuk, 1 Tıp, 3 Teknik Üniversite Makine, 3 Teknik Üniversite İnşaat, 1 Mimarlık, 1 Edebiyat, 1 İlahiyat, 1 Gazi Eğitim, 2 Harp Okulu, 1 Ziraat, 1 İktisat ve 1 de Siyasal Bilgiler mezunu bulunmaktadır."*²⁹⁸

Milli Savunma Bakanı Hasan Işık, savunma politikaları çerçevesinde Amerika ile yapılabilecek antlaşmalardan oldukça rahatsız oluyordu. Bu durumu Topuz şöyle anlatıyor:

*"Hasan Işık ikili antlaşmalar ve askeri üsler konusunda Türkiye'nin Amerika'ya verdiği ödünleri ulusal egemenlik ve bağımsızlık anlayışı ile bağdaştıramıyordu. O Lozan Antlaşması'nın en güçlü savunucusuydu. Amerika'ya karşı boyun eğmez tutumu da elbette Amerikan örgütlerinin ve özellikle CIA'nın gözünden kaçmıyordu. Hasan Işık kendisine karşı bütün kötülüklerin Amerika tarafından tezgâhlandığı kanısındaydı. Amerika'nın Türkiye ile ilişkileri konusunda da Hasan Işık'ı o dönemde sol çevrelerin dışında kimse anlamak istemiyordu."*²⁹⁹

Kıbrıs Barış Harekâtı, Hasan Esat Işık'ın Milli Savunma Bakanlığı döneminde oldu. Ayrıca Işık, harekât sırasında Dışişleri Bakanı Turan Güneş'in

²⁹⁵ Topuz, *Parisli...*, 259.

²⁹⁶ Hekimoğlu, *Anılar*, 351.

²⁹⁷ *Hürriyet Gazetesi*, 26 Ocak 1974, 1.

²⁹⁸ *Milliyet Gazetesi*, 26 Ocak 1974, 1.

²⁹⁹ Topuz, *Parisli...*, 260.

Çin’de olması nedeniyle Dışışleri Bakanlığı’na da vekâlet ediyordu. Adaya yapılan çıkarmada Başbakan Bülent Ecevit ile Hasan Işık süreci birlikte yönetmişlerdi.³⁰⁰ Hasan Işık, gerek İngiltere ile yapılan görüşmelerde gerek ABD ile yapılan görüşmelerde daima Bülent Ecevit’in yanında olmuş ve değerli fikirleriyle onu desteklemiştir.³⁰¹ Hekimoğlu, Ecevit’le Işık arasında yaşanan gelişmeleri ve Kıbrıs Barış Harekâtı’nın başlama sürecini anılarında şöyle anlatıyor:

“Ecevit, Kıbrıs’a çıkarma meselesini Sisco ile konuşurken on yıl öncesine dönüyor: On yıl önceki yaptığınız yanlışlığı tekrarlamayalım, tarih yanlışları affetmez, diyor. On yıl önce sizin oturduğunuz koltukta başka bir arkadaşınız oturuyordu, benim koltuğumda da İnönü. Türkiye’nin adaya çıkarma yapmasını önlediniz. Ama sonuç ne oldu? Adadakiler mutsuz, NATO çökmüş durumda, dünya barışı büsbütün çıkmaza girdi. Biz on yıl önceki yanlışlığı tekrarlamayacağız. O günkü koşullarda Amerika, daha doğrusu CIA aracılığıyla kurulan ilişkilerle, 1974 yılında da Türkiye’nin çıkarma yapamayacağına inanıyor. Donanma Kıbrıs yolunda ama bu bir blöften öteye gitmez, büyük dostun uyarılarına eninde sonunda uyulur havasına giriyorlar. Burada Ecevit ile Hasan Işık’ın yürüttüğü politika çok tutarlı. Sisco Başbakanlıktan ayrılırken adaya çıkarma başlıyor. O ana kadar hep blöf izlenimi sürdü gidiyor. Yönetim de ciddi kişiler olursa olaylar bu çizgide buluşuyor. Ecevit ve Işık Londra’dayken CIA’nın temas kuracağı çevreler bir yana, NATO Büyükelçimiz Orhan Eralp ile Londra Büyükelçisi Turgut Menemencioğlu’na da çıkarmanın sözü edilmiyor. Diplomatik çabalarla yetinileceği izlenimi veriliyor. Türkiye’nin şu dönemde Dışışleri Bakanı’nın Çin’de olması büyük şans diye yorumlanıyor. CHP grubunda, AP’liler, DP’liler, MSP’liler çok kişi bu kanıda. Güneş, Çin dönüşü hayli sinirli, bu sinirli havayla yapacağı girişimlerden kuşulanıyorum biraz. Dış politikayla iç politikayı karıştıracak gibi geliyor bana. Hasan Işık’ın telefonundan sonra Birler ile konuştum, çıkarma başladı, dedi. Bu bir savaş elbet, Ecevit konuşuyor radyoda: Bu bir barış saldırısıdır, adaya barışı götüreceğiz, bozulan anayasal düzeni yeniden kuracağız diyor.”³⁰²

Başbakan Bülent Ecevit 1974 Kıbrıs krizinde çözümü için çok uğraş veriyor. Ecevit adadaki gelişmelerden çok endişeleniyor. Adada yaşayan Türklerin haklarını korumak için antlaşmalardan doğan bütün haklarını kullanarak uluslararası diplomasi yürütüyor. Ecevit, önce İngiltere’ye gidip Londra’da İngiliz yetkililerle görüşüyor. Ardından Ankara’da Amerikan temsilcisi Sisco ile görüşüyor. İngiltere ve ABD, Ecevit’in krizin çözülmemesi durumunda adaya çıkarma yapılacağını söylemesini blöf olarak değerlendiriyorlar. Görüşmelerden herhangi bir sonuç alınamaması üzerine çıkarma başlıyor. Ecevit’in bizzat yürüttü bu diplomasi görüşmeleri sırasında Hasan Işık daima onun yanında bulunuyor ve ona fikirleriyle destek

³⁰⁰ Hekimoğlu, *Anılar*, 351.

³⁰¹ *age*, 362.

³⁰² *age*, 361, 362.

oluyordu. Bu süreç içinde Ecevit ile Işık arasında yaşananlar gizlilik içinde yürütülüyor ki bu durumdan Türkiye'nin Londra Büyükelçisi ve NATO temsilcinin çıkarmadan haberi olmuyor.

Beklenmedik bir anda yapılan Kıbrıs Barış Harekâtı başarılı oldu ve masum Türklere yapılan saldırılar durduruldu. I. Ecevit Hükümeti 17 Kasım 1974'te son buldu ve aynı tarihte Sadi Irmak Hükümeti kuruldu. Beş ay kadar iktidarda kalan Irmak Hükümeti Meclis'ten güvenoyu alamayınca, Süleyman Demirel 31 Mart 1975 tarihinde AP, MSP, MHP, CGP (I. MC Hükümeti) ile koalisyon hükümeti kurdu.³⁰³

I.Ecevit Hükümeti'nin sona ermesi sonrası CHP parti içi yönetiminde sıkıntılar çıkmaya başladı. Bu sıkıntılar sonunda CHP yönetimi kendi içine ikiye bölündü. CHP içindeki gruplardan birinin liderliğini Deniz Baykal, diğer grubun liderliğini Orhan Eyüboğlu yapıyordu. Yaşanan bu çekişmeden bir sonuç çıkmayacağı anlaşıncı, Deniz Baykal ve arkadaşları yönetimden çekildi. Onların yerine Eyüboğlu ve arkadaşları geldi. Hızlı bir şekilde yapılan seçimleri Eyüboğlu'nun listesi kazandı. Hasan Işık, Eyüboğlu'nun listesinde bulunuyordu. Turan Güneş'in, Ecevit'e Hasan Işık'la aynı yerde görev yapmayacağını söylemesi nedeniyle Güneş parti yönetiminde yer almadı. Yeni Merkez Yönetim Kurulu ertesi gün toplandı ve Genel Sekreter Yardımcılarını seçti. Hasan Esat Işık ve Ali Topuz, Eyüboğlu'nun yardımcıları oldu. Yeni Merkez Yönetim Kurulu'nun belirlenmesiyle CHP içindeki yönetim krizi bir nebze çözüldü. Hasan Esat Işık, CHP yönetiminde önemli ve etkili bir pozisyonda görev aldı.³⁰⁴ Hasan Işık III. Ecevit Hükümeti kuruluncaya kadar "CHP Genel Sekreter Yardımcısı"³⁰⁵ görevini sürdürdü. III. Ecevit Hükümeti kurulup güvenoyu aldıktan sonra kabinede Başbakan Yardımcısı yapılan Orhan Eyüboğlu, parti Genel Sekreterliği'nden, kabinede aldıkları görevler nedeniyle Hasan Esat Işık ve Ali Topuz Genel Sekreter Yardımcılığı görevlerinden istifa ettiler.³⁰⁶

Süleyman Demirel'in Başbakanlığı'nda kurulan koalisyon hükümeti 21 Haziran 1977'de sona erdi.³⁰⁷ Demirel Hükümeti sonrası 21 Haziran 1977'de kurulan

³⁰³ Girgin, *T.C. Hükümetleri...*, 11.

³⁰⁴ "CHP, Beklenen Son, Kapaktaki Genel Sekreter", *7 Gün Dergisi*, c. 13, Yıl:4, s. 184 (16 Mart 1976): 10.

³⁰⁵ *Milliyet Gazetesi*, 10 Ocak 1976, 1, bkz. ek 32.

³⁰⁶ *Cumhuriyet Gazetesi*, 18 Ocak 1978, 1.

³⁰⁷ Girgin, *T.C. Hükümetleri...*, 11.

II. Ecevit Hükümeti'nde, Hasan Işık tekrar Milli Savunma Bakanlığı'na getirildi.³⁰⁸ II. Ecevit Hükümeti göreve başladı.³⁰⁹ Ancak II. Ecevit Kabinesi Meclis'te 4 Temmuz'da yapılan oylamada güvenoyu alamayınca Ecevit istifasını sundu ve hükümet 21 Temmuz 1977 tarihinde sona erdi.³¹⁰

II. Ecevit Hükümeti'nin istifası sonrası tekrar Süleyman Demirel'in Başbakanlığı'nda AP, MSP, MHP koalisyon hükümeti (2. MC Hükümeti) 21 Temmuz 1977 ile 05 Ocak 1978 yılları arasında ülkeyi yönetti.³¹¹ Süleyman Demirel Hükümeti'nin ardından III. Ecevit Hükümeti kuruldu.³¹² Hasan Işık, 05 Ocak 1978'de III. Ecevit Hükümeti'nde tekrar Milli Savunma Bakanlığı görevine getirildi.³¹³

III. Ecevit Hükümeti, 12 Ekim 1979 tarihine kadar iktidarda kaldı.³¹⁴ Ancak Hasan Işık, III. Ecevit Hükümeti'nin görevi bitinceye kadar bakanlıkta yer almadı. Zira Işık, 15 Ocak 1979'da Milli Savunma Bakanlığı görevinden istifa etti.³¹⁵ Böylece Hasan Işık'ın siyasi kariyerindeki bakanlık görevleri sona erdi. Işık, 12 Eylül 1980 Askeri Darbesi'ne kadar parti içindeki çalışmalarını sürdürdü. Ancak Askeri Darbe sonrası Işık'ın aktif siyasi hayatı sona erdi. "Darbeyi yapanların aldığı bir kararla Işık'ın adı beş yıl siyaset yapması yasaklananlar listesine yazıldı."³¹⁶ Hasan Işık'ın aktif siyasi hayatı sona ermesine rağmen, devlet meselelerine hiç kayıtsız kalmadı. Başta söz konusu dönemin Cumhurbaşkanı Kenan Evren ve Başbakan Turgut Özal olmak üzere devlet yönetimindeki birçok kişiye mektuplar yazarak devlet meseleleri ile ilgili görüş ve önerilerini nezaketle onlara bildirmeye devam etti.³¹⁷

³⁰⁸ <http://www.msb.gov.tr/anasayfa/html/Bakanlar/Anasayfa.htm> [28.01.2014].

³⁰⁹ *Milliyet Gazetesi*, 22 Haziran 1977, 1.

³¹⁰ *Cumhuriyet Gazetesi*, 4 Temmuz 1977, 1, bkz. ek 34 ve Girgin, *T.C. Hükümetleri...*, 11.

³¹¹ *age*, 11.

³¹² *Hürriyet Gazetesi*, 6 Ocak 1978, 1, bkz. ek 35.

³¹³ <http://www.msb.gov.tr/anasayfa/html/Bakanlar/Anasayfa.htm> [28.01.2014].

³¹⁴ Girgin, *T.C. Hükümetleri...*, 11.

³¹⁵ *Hürriyet Gazetesi*, 15 Ocak 1979, 1.

³¹⁶ "Işık, Hasan Esat", *AnaBritannica*, 409.

³¹⁷ Topuz, *Parisli...*, 262.

4.3.1. Kıbrıs Barış Harekâtı

Hasan Esat Işık'ın gerek Dışişleri gerekse Milli Savunma Bakanlığı yaptığı yıllarda, Türkiye'nin uğraştığı en önemli sorunlardan biri Kıbrıs Meselesi oldu. 1968 Haziran'ında başlayan ve Kıbrıs'a yeni bir düzen getirme amacını taşıyan toplumlar arası görüşmeler, altı yıl kadar devam etmesine rağmen, 1974 yılına gelindiğinde en küçük bir mesafe dahi almış değildi. Zira Rumların gayesi, Türklere 1960 Anayasa'sındaki haklarını dahi vermemek ve Türk toplumunu bir azınlık statüsü içinde tutmaktı. Böyle bir gayenin ilerisi ise şüphesiz Enosis'di. Buna karşılık Türk toplumu ve Türkiye ise, geçirmiş olduğu ağır tecrübelerin ışığında, Kıbrıs'taki Türk varlığının korunabilmesinin ancak 1960 Anayasası'ndakinden daha fazla hak ve yetkilerde görmekte idi. Bu politika başlangıçtan itibaren federal bir sistem olarak görüldü. Kıbrıs Devleti'nin Türk ve Rum iki ayrı federe devlete dayanması, Türk toplumu için en sağlam teminat telakki edildi. 1974 yılı geldiğinde, yeni kurulan CHP-MSP koalisyonundan da ümit bulamayan Rum lideri Makarios, sabırsızlanmaya başladı. 1974 yılında Türkiye ile Yunanistan arasında yeni bir anlaşmazlık ortaya çıktı. Türkiye'nin Çandarlı adlı araştırma gemisinin, 1974 Mayıs'ında, Ege Denizi'nin milletlerarası sularında ve Türkiye'ye göre de Türkiye'nin kıta sahanlığı içinde, petrol araştırmalarına başlaması üzerine, Yunanistan bu suların, kendisinin kıta sahanlığı içinde bulunduğu iddiası ile ortaya çıktı.³¹⁸ Türkiye ile Yunanistan arasındaki kıta sahanlığı sorunu devam ederken Kıbrıs'taki Türk ve Rum toplumu içinde sürtüşmeler de başladı. Yunan Hükümeti, adayı Yunanistan'a ilhak zamanının geldiğini inanıyor, fakat Makarios'u da bu ilhak için engel olarak görüyordu. Makarios Yunan Cumhurbaşkanı'n'a bir mektup yazdı. Atina'nın bu mektuba cevabı sert oldu. 15 Temmuz 1974 günü, eski EOKA tedhişçilerinden ve cinayetleri ile meşhur Nikos Sampson, Rum Milli Muhafız Teşkilatını da yanına alarak yaptığı bir darbe ile Makarios'u düşürdü ve Kıbrıs Elen Cumhuriyeti'ni ilan etti. Sampson'un darbesi, Enosis yani adanın fiilen Yunanistan'a ilhakından başka bir şey değildi. Hadise aynı zamanda Yunanistan'ın Kıbrıs'a açık bir müdahalesi idi. İşte 1974 Kıbrıs Buhranı böyle başladı.³¹⁹

³¹⁸ Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1995, cilt 1-2*, Gnş. 11. bs. (İstanbul: Alkım Yayınevi, yty), 801.

³¹⁹ *age*, 802.

İlişkilerin iyice gerginleşmesinden dolayı, Türkiye Garanti Antlaşması'nın 4. Maddesinin (4. Madde: Ortak veya anlaşarak hareket olasılığı olmadığı takdirde garanti veren her üç devletten biri, bu anlaşma ile kurulan düzeni tekrar kurmak amacı ile harekete geçmek hakkını saklı tutar)³²⁰ verdiği yetkiye dayanarak, İngiltere ile beraber Kıbrıs'a müdahale etmeye karar verdi. Başbakan Bülent Ecevit, İngiltere Hükümeti ile temaslarda bulunmak için 17 Temmuz'da Londra'ya gitti. Londra'da Başbakan Wilson ve Dışişleri Bakanı Callaghan ile yaptığı görüşmelerden umduğunu bulamadı. İngiltere müdahaleye yanaşmadı. Başbakan Ecevit'in, Türkiye'nin tek başına müdahalesinden söz etmesine rağmen, İngilizler buna pek ihtimal vermediler. Başbakan Ecevit, 19 Temmuz akşamı Londra'dan döndü ve 20 Temmuz 1974 sabahı, Türk jetlerinin havadan himayesinde, Türk Silahlı Kuvvetleri, Girne bölgesinden Kıbrıs'a çıkarma başladı. Kıbrıs ve Yunan kuvvetlerinin sert mukavemeti dolayısıyla şiddetli çarpışmalar oldu. 22 Temmuz'daki ateşkes ile Kıbrıs Harekâtı'na ara verildi. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin devreye girmesiyle ateşkes sağlandı. Türkiye, İngiltere ve Yunanistan arasındaki görüşmelerden yine bir sonuç çıkmadı. Türkiye'nin anayasal düzeni tekrar sağlama girişimlerini, Kıbrıslı Rumlar ve Yunanistan oyalıyordu. Rumların Kıbrıslı Türklere karşı saldırılara devam etmeleri üzerine 14 Ağustos sabahı, Türk Silahlı Kuvvetleri Kıbrıs Harekâtı'na kaldığı yerden devam etti. Kıbrıs Harekâtı 16 Ağustos 1974 akşamı saat 19.00'dan itibaren Türkiye'nin, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin aynı gün ve 360 sayılı kararına uyarak ateşkesi kabul etmesi ile sona erdi. İki gün içinde Türk Silahlı Kuvvetleri, Magosa-Lefkoşe-Lefke-Kokkina çizgisine kadar ilerledi. Kıbrıs Harekâtı başlangıçta hukuki dayanağı olması nedeniyle dünya kamuoyu tarafından makul karşılandı. Ancak harekâtın devam etmesinin toprak iktisabı ve işgali olarak algılandı. Bu da dünya kamuoyunda Türkiye'nin aleyhine bir havanın doğmasına neden oldu.³²¹ Yapılan çıkarma sonrası Rumların halka yaptığı saldırılar durduruldu ve halkın güvenliği yeniden sağlandı. Ancak iş bununla bitmiyordu. Kıbrıs'ta yeni bir düzen kurulması ve sorunlarının çözülmesi gerekiyordu. Bunun için "Kıbrıs Koordinasyon Komitesi" kuruldu. Bu komite Maliye, Ulaştırma, Turizm ve Tanıtma, Enerji ve Tabii Kaynaklar, Sağlık, İçişleri, Dışişleri, İmar-İskân Bakanlarından oluşturuldu. Kıbrıs'ın sorunlarını bu komite çözecekti. Bu komitenin başkanlığına

³²⁰ Sabahattin İsmail, *150 Soruda Kıbrıs Sorunu* (İstanbul: Kastaş Yayınevi, Ağustos 1998), 54.

³²¹ Armaoğlu, *age*, 802-806.

Hasan Esat Işık getirildi.³²² Komite başkanı Hasan Işık Türkiye'nin Adaya yaptığı çıkarmayla ilgili şöyle konuştu:

“Bir gerçek vardır. Türkiye ordusunun, onun caydırıcı gücüne güvenmiştir. Amaç ordunun caydırıcı gücünü kullanmaktır. Bu nedenle Londra'ya gidilmiştir. Türk hükümeti orduyu harekete geçirmeden meseleyi halletmek istemiştir. Biz adaya çıkacaktık. Behemehâl çıkacaktık. Ama adaya savaşıarak değil, anlaşarak çıkacaktık. Yunanlılarla anlaşma olanağımız yoktu. Tek çıkar yolumuz vardı. İngilizlerle anlaşmak ve adaya barış için çıkmak. İngilizler bizim bu teklifimizi bizimle paylaşmadılar. Belki de bizim bu işi tek başımıza yapamayacağımızı sandılar. İşte buna üzülürüm... Biz kendi imkânlarımızla adaya çıktık. Başlangıçta ilerlemedik. Askeri harekâtla adaya hâkim olmayalım, ordu hiç değilse bu kez ada da caydırıcı gücünü kabul ettirsin dedik. O da olmadı... Bildiğiniz gibi İkinci Harekâtı yaptık...”³²³

Türkiye Kıbrıs sorununu ordunun caydırıcı gücünü kullanarak diplomatik yollarla çözmek istemiştir. Ancak istenilen olmayınca adadaki düzen ordunun gücü hareket geçirilerek sağlanması yoluna gidilmiştir. Burada Türkiye haklı olduğu davada uluslararası antlaşmalardan doğan haklarını kullanarak tek başına hareket ederek haklarını korucağını tüm dünyaya göstermiştir.

Dış politika alanında tecrübeli bir diplomat olan Bakan Hasan Işık, diplomatik ilişkilerde daima temkinli hareket etmiştir. Ona göre, Türkiye'nin dış politikasındaki en önemli unsurlarından bir tanesi karşılıklı iyi ilişkilerdir. Bakan Işık, Kıbrıs Sorunu özelinde yaptığı değerlendirmede, uluslararası sorunların çözümünün devletlerin karşılıklı ilişkilerinin belirleyeceğini, bununda temelde iyi ilişkilerden geçtiğinin altını çizmektedir.³²⁴

4.3.2. Özel Harp Dairesi Sorunu

Hasan Esat Işık, Milli Savunma Bakanlığı yaptığı ilk dönemde ilginç bir durumla karşılaştı. Bu o güne kadar hakkında hep bir şeyler söylenegelen ama hep gizemli kalan Özel Harp Dairesi meselesiydi. Hiç kimse bu daire ile ilgili net bilgiye sahip gözüküyordu. Ancak Hasan Işık bakanlığı döneminde bu kurumla ilgili bilgi elde etmek için önemli bir fırsat yakaladı. Bunu değerlendirmek isteyen Bakan Işık

³²² “Devlet Adamları, Ayinesi İştir Kişinin... Kapaktaki Bakan”, 7 Gün Dergisi, c. 8, Yıl: 2, s. 103 (26 Ağustos 1974): 13.

³²³ age, 13.

³²⁴ age, 13, 14.

gelişmeleri o dönem devlet bakanı olan İsmail Birler’le³²⁵ paylaştı. İsmail Birler’de Hasan Işık’la aralarında geçenleri Hıfzı Topuz’u anlatır:

“Hasan Işık gerek büyükelçiliğinde, gerek Dışişleri Bakanlığı’nda hep onurlu ve kişilikli bir politika izledi, hiç kimseye ve hiçbir devlete ödün vermemeye yöneldi. Ağzı sıkıydı, yaptıklarıyla övünmez ve bunları hiç anlatmazdı. Bunlardan birini yıllar sonra İsmail Hakkı Birler’den dinledim. Birler, Hasan Işık’ın en yakın dostlarından biriydi. 1974’te kurulan Bülent Ecevit Hükümeti’nde, Hasan Işık, Milli Savunma Bakanı’ydı, Birler de Devlet Bakanı. Birler’i ben 1974 Mayıs’ında TRT Genel Müdür Yardımcılığı’na atandığım zaman tanıdım. Göreve başladığım günlerde Birler bir kriz geçirmiş, hastanede yatıyordu. İsmail Cem’le³²⁶ birlikte kendisine ziyarete gittik. Dostluğumuz böyle başladı. Ben bir yıl görev süresinin sonunda Paris’e döndüm, o da birkaç kez Paris’e geldi. Bir kez Birler’i Erdal İnönü, eşi Sevinç Hanım ve Abidin’le birlikte eve çağırılmışım. Erdal İnönü o zaman Unesco Yürütme Kurulu üyesiydi, henüz parti liderliğine getirilmemişti. Birler’le ilişkileri çok yüzeyseldi. O akşam Birler’e ‘Ben hem babamdan, hem de annemden sizin hakkınızda epey iyi şeyler dinlemiştir’ diyerek Birler’i çok heyecanlandırdı. Birler’le dostluğumuzu daha sonraki yıllarda Ankara ve İstanbul’da sürdürdük. Birler en candan dostlarımdan biri oldu.

Şimdi geleyim Birler’in anlattığı Hasan Işık olayına ve sözü ona bırakalım: ‘1974’te 2 Temmuz’la 14 Ağustos arasında bir gündü. Hasan Bey ok gibi odama girdi. Onun kızgınlığı, sevinci

³²⁵ İsmail Hakkı Birler (1927-2009) Sivas’ın Suşehri ilçesinde doğdu. İlkokulu Suşehri’nde, ortaokulu Şebinkarahisar’da, liseyi İstanbul Haydarpaşa Lisesi’nde tamamladı. Ankara Hukuk Fakültesi’nde okuduğu yıllarda öğrenci derneklerinde aktif görevler üstlendi, son sınıfta dernek başkanı oldu. Aynı dönemde CHP’nin gençlik koluna katıldı ve yayıncılık yaptı. Sekiz yıllık mecburi hizmeti boyunca Erzincan, Tercan, Kiğı ve Tokat’ta savcılık yaptı. Tokat’ta hem evlendi hem aktif politikaya atıldı. 1961’de CHP il yönetimine katıldı. 1965’te Tokat ilk başkanı oldu. CHP’nin “ortanın solu” politikasını benimsemesi ve Ecevit’in genel sekreterliğe seçilme sürecinde etkin rol aldı. 1969’da ve 1973’te milletvekili seçildi. 12 Mart Muhtırası, CHP-MSP koalisyonu, Kıbrıs Harekâtı gibi buhranlı dönemlerde krizleri çözen ekiplerdeydi. 1977 seçimlerinde aday olmadı. 1978’de Türkiye İş Bankası’nın yönetim kuruluna katıldı ve yönetim kurulu başkanlığına seçildi. 1979’da CHP yönetiminden ayrıldı. 12 Eylül’den sonra SODEP’in kuruluşunda ön saflardaydı. CHP’nin 1992’den sonra yeniden açılmasının hemen ardından aktif siyaseti bıraktı. Anılarının derlemesini tamamladıktan kısa bir süre sonra İstanbul’da vefat etti. Şengün Kılıç Hristidis-Ersel Ergüz, *İsmail Hakkı Birler’in Anılarında CHP’li Yıllar* (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2010), Arka Kapak.

³²⁶ İsmail Cem 1940 yılında İstanbul’da doğdu. 1959’da İstanbul Robert Koleji’nden ve 1963’te Lozan Üniversitesi Hukuk Fakültesi’nden mezun oldu. 1981’de Paris Siyasal Bilgiler Fakültesi’nden siyaset sosyolojisi dalında Lisansüstü eğitimi yaptı. 1963’den başlayarak çeşitli gazetelerde Yazı İşleri Müdürü, Genel Yayın Müdürlüğü yapmış ve 1971-1974 tarihleri arasında Türkiye Gazeteciler Sendikası İstanbul Şube Başkanlığı, 1974-1975 tarihlerinde Türkiye Radyo Televizyonu Genel Müdürlüğü, 1987-1991 yıllarında İstanbul Milletvekilliği, 1995-1999 tarihlerinde Kayseri Milletvekilliği, 1996’da Demokratik Sol Parti TBMM Grup Yönetim Kurulu Üyesi, 1987-1996 tarihleri arasında Avrupa Konseyi Parlamenter Meclisi (AKPM) ve Batı Avrupa Birliği (BAB) Asamblesi Üyesi, 1989-1991, 1993-1995 tarihleri arasında AKPM Sosyalist Grubu Başkan Vekili, 1996’da AKPM ve BAB Asamblesi Türk Parlamenter Grubu Başkanlığı görevlerinde bulundu ve Avrupa Medya Enstitüsü Danışma Kurulu Üyeliğini yürütmüştür. 7 Temmuz 1995 ile 6 Ekim 1995 tarihlerinde 50. Hükümette Kültür Bakanlığı, 30 Haziran 1997 ile 11 Temmuz 2002 tarihlerinde 55, 56 ve 57. Hükümetlerde Dışişleri Bakanlığı görevlerinde bulundu. İstanbul Bilgi Üniversitesi’nde Uygulamada Türk Dış Politikası konulu dersler verdi. İngilizce ve Fransızca bilmektedir. Evli ve iki çocuk babasıdır. 24 Ocak 2007 tarihinde vefat etti. http://www.mfa.gov.tr/sayin-ismail-cem_in-ozgecmisi_.tr.mfa [08.05.2014] Ayrıntılı bilgi için bkz. Abdullah Muradoğlu, *Selanik’ten İstanbul’a İpekçiler ve İsmail Cem* (İstanbul: Bakış Yayınları, 2002).

ve coşkusu hepçok abartmalı olurdu. Heyecanını yüzünden okurdunuz. 'Gözümüz Aydın,' dedi; 'kucağımıza düştüler!' 'Ne oldu, Hasan Bey' dedim; 'kimler kucağımıza düştü?' 'Dinle anlatayım,' dedi. 'Özel Harp Dairesi, kucağımıza düştü. Biliyorsun, bu daireyi Amerika kurmuştur. Kontra Gerilla örgütü bu daireye bağlıdır. Milli Savunma Bakanlığı'nın bu gizli örgüt üzerinde hiçbir denetimi yoktur. Örgüt'ün talimatı da Amerika'dan gelir. Hükümet bu konuda hiçbir bilgi sahibi değildir. Özel Harp Dairesi o dönemde parasal sıkıntıdaymış. Kıbrıs çıkarması dolayısıyla Amerika Türkiye'ye kızdığı için de dairenin tahsisatını ödememiş. Özel Harp Dairesi bu durumda Milli Savunma'dan bütçe istemek zorunda kalmış. Hasan Bey bu konuyu Bülent Ecevit'e açmış, o da 'Ne istiyorlarsa verelim, gerekirse Meclis'ten ek bütçe alalım,' demiş.

Sayın Işık bu konuda çok heyecanlıydı. Bana 'Sen benim yanımda olacak mısın, olmayacak mısın?' diye sordu. Sonra, 'Bunların ne olduğunu artık öğreneceğiz,' dedi. 'Özel Harp Dairesi'ni kontrolümüze almak için bundan iyi fırsat olamaz. Bütçelerini karşılayacağım ama bir şartla, bunların girdisini çıktısını anlamamız gerek. Kimler yönetiyor bu örgütü? Asıl amaçları nedir? Örgüt nasıl çalışıyor? MİT'le ilişkisi nedir? Personel durumu nedir? Amerika'dan nasıl ödenek alıyorlar? Bütün bunları bilmeden Özel Harp Dairesi'ne beş para vermeyiz.'

Ben, 'elbette Hasan Bey, sizin yanınızdayım' dedim.

Hasan Bey, O halde bu akşam Başbakanlık Konutu'na birlikte gideceğiz. Ben, Bülent Bey'den randevu aldım. Senin de geleceğini haber verdim. Konuyu açacağım, sen de düşündüklerini söyleyeceksin.'

Akşam birlikte Konut'a gittik. Hasan Bey konuyu açtı. Bülent Bey?

'Evet dedi, Jusmat sorunu (Özel Harp Dairesi'ne Jusmat deniyordu). Ne düşünüyorsunuz? Biz görüşlerimizi açıkladık. Bülent Bey; 'İstedikleri parayı vereceğiz, ama önce onlardan bizim istediğimiz bilgiyi versinler' dedi. Hasan bu kararı Özel Harp Dairesi'ne iletti ama bir türlü onlardan istediğimiz bilgiler gelmedi. İşi uzattıkça uzattılar. Aradan Ağustos geçti, Eylül geçti, Özel Harp Dairesi'nden hiçbir ses yok. Sonunda 12 Ekim'de Ecevit istifa etti. Bu sorun nasıl sonuçlandı, ne ben öğrenebildim, ne de Hasan Bey!'³²⁷

Hasan Işık'ın karşılaştığı bu ilginç durum devlet yönetimi açısından oldukça önemlidir. Çünkü devletin içinde olup da hakkında yeterince bilgi sahibi olunmayan bir birimi yakından tanıma ve öğrenme fırsatı yakalanıyor. Bununla beraber onca gayrete rağmen, hem de Başbakan ve Milli Savunma Bakanı'nın gayretlerine rağmen söz konusu birim çözülüyor. O dönemde yaşanan bu hadise devlet yönetiminin esasında kimlerin elinde olduğunu göstermesi açısından dikkate şayandır.

³²⁷ Topuz, Parisli...,260, 261, 262.

4.3.3. Milli Savunma Bakanlığı'ndan Ayrılması ve İstifa Tartışmaları

Hasan Esat Işık, Milli Savunma Bakanlığı görevinden 16 Ocak 1979'da istifa ederek ayrıldı.³²⁸ Işık'ın yerine Mehmet Neşet Akmandor³²⁹ getirildi. Hasan Işık'ın istifa nedeni için Başbakan bir şey söylemedi eski çalışmaları için teşekkür etti.³³⁰ Hasan Işık, istifa gerekçesiyle ilgili olarak şöyle konuşmuştur: “Kanımca insan üstlendiği bir görevden yararlı olduğu, hatta olabileceği kanısını koruduğu sürece ayrılmamalıdır. Bu duyguyu yitirdiğinde ise ayrılmakta tereddüt etmemelidir. Ben bu duyguyu yitirdiğim için ayrıldım” demiştir.³³¹ Işık verdiği bir başka demeçte “bir süredir istifa etmeyi düşündüğünü ancak Milli Savunma Bakanlığı Bütçesi'nin Bütçe Komisyonu'ndan geçmesini beklediğini söylüyor. Bu durumu Başbakan Bülent Ecevit'in bildiğini, istifasının somut bir nedeninin olmadığını ifade ederek hükümet içinde yararlı olamadığı için istifa ettiğinin” altını çiziyor.³³² Topuz anılarında, Hasan Işık'ın Savunma Bakanlığı görevinden ayrılması nedeninin farklı olduğunu söyleyerek, bu konu hakkında şunları söylüyor:

“1979 yılında zamanın Genelkurmay Başkanı (Orgeneral Kenan Evren) beni (Bülent Ecevit'i) ziyarete geldi ve Hasan Işık'ın 'katı' davranışlarının silahlı kuvvetler üst düzeyinde huzursuzluklara yol açtığını, kendisi hakkında saygılı bir üslup kullanmaya özen göstererek bu konuyu bana aktardı. Ancak bu yakınmayı ima yoluyla ben Hasan Işık'a yansıtmadım. Kendisine bundan hiç söz etmedim. Hasan Işık'a o bakanlığa emanet edişimin başlıca nedenlerinden biri de onun gerektiğinde böyle davranmayı göze alabilecek yüreklikte olduğunu güvenmemdi. Ancak belki bu

³²⁸ <http://www.msb.gov.tr/anasayfa/html/Bakanlar/Anasayfa.htm> [28.01.2014].

³²⁹ Mehmet Neşet Akmandor 1921'de Bolu'da doğdu. 1939'da İzmir Erkek Lisesi'ni, 1945'de İstanbul Teknik Üniversitesi İnşaat Fakültesi'ni bitirdi. 28 Eylül 1945'te Devlet Su İşleri Bursa 1'inci Şubeye Kısm Şefi olarak atandı. 1947'de askerlik hizmetine başladı. 30 Ekim 1948'de terhis edildi. 2 Eylül 1949'da Devlet Su İşleri Fen Heyeti'nde görevlendirildi. 21 Aralık 1949'da ABD'ye gönderildi. 13 Şubat 1951'de yurda dönerek görevine devam etti. 27 Şubat 1954'te DSİ Ankara Bölge İşletme Müdürü, 7 Şubat 1955'de Barajlar Dairesi Fen Heyeti Müdürü, 27 Haziran 1958'de Proje ve İnşaat Dairesi Başkanı olarak görevlendirildi. 1 Şubat 1959'da DSİ Genel Müdürlüğü'ne atandı. 25 Ağustos 1966'da Enerji ve Tabi Kaynaklar Yüksek Fen Kurulu Başkanlığı'na getirildi. 16 Ekim 1967'de istifa suretiyle ayrıldı. 1966-1968 yılları Ortadoğu Teknik Üniversitesi'nde öğretim üyesi olarak çalıştı. İstanbul Teknik Üniversitesi İnşaat Fakültesi'nde Doktora kurullarına katılarak 1973'te Dr. Mühendis unvan ve derecesini aldı. 5 Haziran 1977'de Cumhuriyet Halk Partisi adayı olarak Bolu Senatörü üyeliğine seçildi. 14 Ocak 1979'da III. Ecevit Hükümeti'nde Milli Savunma Bakanlığı'na getirildi. 12 Kasım 1979'da hükümetin istifası ile görevi son buldu. 12 Eylül 1980'de Türk Silahlı Kuvvetlerin ülke yönetimine el koymasıyla Senato'daki üyeliği sona erdi.

<http://www.msb.gov.tr/anasayfa/html/Bakanlar/Anasayfa.htm> [02.04.2014].

³³⁰ *Hürriyet Gazetesi*, 15 Ocak 1979, 1, bkz. ek 36.

³³¹ *Milliyet Gazetesi*, 15 Ocak 1979, 14.

³³² *Cumhuriyet Gazetesi*, 15 Ocak 1979, 11.

türyakınmalar başka yollardan kendisine yansıtılmıştı, o da belki bunları aktarmadan görevinden ayrılmayı uygun bulmuştu.”³³³

Hasan Esat Işık’ın dik duruşundan rahatsız olan ordunun üst düzey yöneticileri bu durumu Başbakan Bülent Ecevit’e şikâyet ederler. Ancak Başbakan Bülent Ecevit, Hasan Işık’ı böyle davranabilecek bir olduğu için Savunma Bakanlığı’na atadığının altını çizmiştir.

Hasan Işık’ın istifasıyla ilgili Milliyet yazarı Orhan Duru “Işık’ın İstifasının Gerisinde Yatanlar” başlıklı yazısıyla şöyle değerlendirmiştir:

“Hasan Esat Işık niye istifa etti? Şimdi Ankara’da herkes bunu soruyor. Herkes kendine göre yorumlar yapıyor. Yalnız Hasan Esat Işık’ın ‘hassas ve ince’ doğasını bilenler, hiç beklenmedik bir nedenle istifa etmiş olabileceğini öne sürüyorlar. Gruptan gelen baskılar nedeniyle istifa ettiğini söylemek zor. Çünkü yılbaşı öncesi CHP grubunda fırtına koptuğu zaman şimşekleri çakan Işık değildi. Eleştiriler daha çok o zamanki İçişleri Bakanı Özyaydın’ya, Adalet Bakanı Mehmet Can’a, bir ölçüde başka bakanlara yöneltildi. Sadece Muammer Aksoy, anarşi olayları nedeniyle dolaylı yoldan Işık’ı da sorumlu bulan bir konuşma yapmıştı. O kadar... Öyleyse istifa nedeni gruptaki konuşmalar değildi.

Bir de Işık’ın istifasından hemen sonra atama yapılmış olması da Başbakan Ecevit tarafından konunun çok önceden bilindiği izlenimini uyandırdı herkeste. Öyle ya, Başbakan bu kez niye beklememişti bir süre. Işık istifasını Pazar sabahı vermişti. Başbakan’la görüşmüş ve niyetini açıklamıştı. Ecevit, istifayı kabul ettikten sonra telefonla durumu CHP Genel Sekreteri Mustafa Üstündağ’a bildirmiş, ayrıca yeni bakan olan Neşet Akmandor’u düşündüğünü söylemişti. Yeni atamada niye acele etmişti Başbakan? Belirtildiğine göre Özyaydın’ın istifasından sonra yeni atama yapılmasında aranın uzamış olması, Başbakan’ın epey başını ağrıtmıştı. Çeşitli öneriler yapılmış, iş uzadıkça uzamıştı. Bu kez Ecevit böyle bir şeye fırsat vermeden, her şeyin çabucak olup bitmesini daha uygun görmüştü.

Dolayısıyla, Işık’ın istifasının daha önceden bilindiği yönündeki söylentilerde pek gerçeklik payı yoktur. Işık, belki kendi kendine istifayı düşünmüş ve sonradan açıkladığı gibi Milli Savunma Bakanlığı bütçesi komisyondan geçinceye kadar beklemeyi uygun görmüştü.

İstifa nedenlerini başka yerlerde aramak gerekti. Bir defa Hasan Esat Işık, Milli Savunma Bakanlığı gibi özel bir yeri olan bakanlığın başında bulunuyordu. Ama anayasa gereğince bu bakanlığın yetkileri ve sorumlulukları oldukça kısıtlanmıştı. Yasalar, Genelkurmay Başkanlığı’nı daha öne çıkarmıştı. Bu yasal durumun yarattığı rahatsızlıklar birikim yaratmış olabilirdi. Öte yandan genellikle Türk Silahlı Kuvvetleri, Milli Savunma Bakanlığı’nın kendi somut sorunlarıyla ilgilenmesini isterdi. Yasalar da biraz bunu gerektirmekteydi. Bu somut sorunlar kimi zaman ayrıntılara kadar

³³³ Topuz, Parisli..., 259, 260.

inebilirdi. Oysa Hasan Esat Işık, gerek dışışleri kariyerinden gelmiş olması, gerekse yapısı gereği, daha çok üst düzeydeki savunma sorunları, dış politikanın önemli gelişmeleri üzerinde duruyordu. Gerçekten de geçmişte, önemli dış politika kararları alınırken, Ecevit'in, Işık'ı sürekli yanında bulundurduğunu, onun görüşlerini de aldığını hatırlıyoruz.

Bir de tam gün yarası vardı. Bu yasa Türk Silahlı Kuvvetlerini al üst etmiş, zaten bozuk olan ücretler hiyerarşisini büsbütün bozmuştu. Bu yasa daha geçen Temmuz ayında Senato'da görüşülürken, CHP'li Senatör Muhsin Batur kürsüye çıkmış, ordu açısından sakıncalarını anlatmış ve Milli Savunma bakanı Işık'ı kürsüye çağırarak temsil ettiği kuruluşun görüşlerini anlatmasını istemiştir. Ancak o zaman Işık'ın yanıt vermekten kaçındığı görülmüş bu davranışı da bazı çevrelerde pek unutulmamıştır."³³⁴

Bakan Işık, başında olduğu kurumun işleyişini başkalarının karışmasını istemezdi. Ayrıca Hasan Işık arkasından herhangi bir iş çevrilmesinden hiç hoşlanmazdı. Hassas bir yapıya sahip olan Bakan Işık, arkadan böyle bir şeyin yapıldığını hissettiği anda bulunduğu makamın büyüklüğüne bakmadan görevinden ayrılır.

Milli Savunma Bakanı Hasan Işık'ın istifasına neden olduğu iddia edilen eski Cumhurbaşkanı Kenan Evren (dönemin Genelkurmay Başkanı) bu durumu anılarında şöyle anlatıyor:

"Ocak ayına gelinceye kadar Milli Savunma Bakanı Hasan Esat Işık ile bazı sürtüşmelerimiz oldu. Hasan Esat Işık, Genelkurmay Başkanlığı ile Milli Savunma Bakanlığı'nın ayrı ayrı Başbakanlığa bağlı olmasını bir türlü hazmedemiyor ve Genelkurmay Başkanlığı'nın Milli Savunma Bakanlığı'na bağlı olmasını istiyordu. Bunu açıkça ifade edemese de, imalı olarak dile getiriyordu. Büyükelçilik yaptığında ve hayatı dışışlerinde geçtiğinden dolayı ki daha çok Dışışleri Bakanlığı'nın işleri ile uğraşmaktan kendisini alıkoyamazdı. Zaman zaman yapılan toplantılarda, brifinglerde ordunun ihtiyaçları, subay ve astsubaylara sağlanmasını istediğimiz sosyal haklar üzerinde birbirimize tersdüşmeye başladık. Kuvvet komutanlarının da bulunduğu bir toplantıda subay, astsubaylara yaptırılacak lojmanlar üzerinde konuşurken kendisi, lojmanlar aynı mahalleler halinde olmaması, halkın içine karışmamız, mesela şehirdeki apartmanların bir veya birkaç dairenin lojman olarak kullanılması, böylece halkla kaynaşmamız gerektiğini öne sürdü. Bunun mümkün olmayacağını sebepleriyle izah edince aramızda hoş olmayan bir münakaşa oldu. Ayrıca Milli Savunma Bakanı ile İkinci Başkan arasında Meclis Bütçe Komisyonu'na verilecek brifing konusunda da yine hoş olmayan bir telefon konuşması cereyan ettiğini İkinci Başkan'dan öğrenince durumu Cumhurbaşkanı'na izah ettim ve daha çirkin olaylar cereyan edebilir, Milli Savunma Bakanı değişirse çok iyi olur dedim.

³³⁴ Orhan Duru, "Işık'ın İstifasının Gerisinde Yatanlar", Milliyet Gazetesi, 16 Ocak 1979, 8.

Cumhurbaşkanı Başbakan Ecevit'e söylemiş olmalı ki Milli Savunma Bakanı Hasan Esat Işık 14 Ocak günü istifa etti ve yerine Neşet Akmandor tayin edildi.”³³⁵

Cumhurbaşkanı Kenan Evren aynı konu ile ilgili Milliyet Gazetesi'ne verdiği demeçte “Işık'ı istifa ettirdim. Milli Savunma Bakanı Hasan Esat Işık ile bazı sürtüşmelerimiz oldu. Işık, Genelkurmay Başkanlığı'nın Başbakanlığa bağlı olmasını hazmedemiyor, Milli Savunma Bakanlığı'na bağlı olmasını istiyordu. Açıkça ifade etmese de, imalı olarak dile getiriyordu”³³⁶ açıklamasında bulunmuştur.

Bakan Işık, orduda görevli personelin halkla içi içe yaşamasını istemesi o gün kadar dile getirilimişbirşey değildi. Hasan Işık halktan kopuk bir ordu istemiyordu. Halkın bağrından çıkan ordunun halkla içinde yaşamasını arzuluyordu. Ancak bu istek ordu üzerindeki karar makamları zor bir durumdu.

Kenan Evren'in, “Işık'ı istifa ettirdim” sözüne karşılık, Bülent Ecevit “Işık'ı istifa ettirmedim” diyerek şu demeci vermiştir;

“Sayın Evren ‘Cumhurbaşkanı’na Milli Savunma Bakanı değişirse iyi olur’ dediğini anlatıyor ve ‘Cumhurbaşkanı, Başbakan Ecevit’e söylemiş olmalı ki, Hasan Esat Işık 14 Ocak 1979 günü istifa etti’ diyor. Sayın Evren, merhum Işık’tan yakınmalarını bir gün doğrudan bana aktarmıştır ve kendisinin Milli Savunma Bakanlığı’ndan ayrılmasını önermiştir. Ben de bu öneriyi soğuk karşıladım ve Işık’a ima yoluyla bile aktarmadım. Merhum Korutürk’ün beni atlayarak konuyu doğrudan Işık’a açmış olabileceğini de ihtimal vermiyorum. Sayın Evren’in aynı yakınmaları ve öneriyi merhum Cumhurbaşkanı Korutürk’e sunmuş olduğunu, ilk kez, Sayın Evren’in Milliyet’teki anılarından öğreniyorum. Çünkü Korutürk, Genelkurmay Başkanı Evren’in yakınmalarından bana hiç söz etmemiştir.”³³⁷

Bülent Ecevit, yine bu konu ile ilgili olarak verdiği bir başka demeçte şunları söyler:

“Işık'ı Silahlı Kuvvetleri demokratik kurallar içinde kontrol altında tutmak amacıyla Milli Savunma Bakanlığı'na getirdiği zaman Genelkurmay Başkanı (Evren) bana gelerek Hasan Işık'ın katı tutumundan şikâyet etti. Genelkurmay Başkanı'nın Hasan Esat Işık'la ilgili şikâyet ve yakınmalarını kendisine duyurmadığı ve bu büyük sırrı, yıllarca içinde sakladığını bildirdi. Daha sonra Işık'ın beklenmedik bir şekilde görevden istifa ettiğini anlatan Ecevit ‘bana neden istifa ettiğini söylemedi. Ve ben, bunu yıllarca öğrenemedim.”³³⁸

³³⁵ Kenan Evren, *Kenan Evren'in Anıları 1* (Milliyet Yayınları, 1990), 243.

³³⁶ *Milliyet Gazetesi*, 24 Ekim 1990, 1, bkz. ek 37.

³³⁷ *Milliyet Gazetesi*, 25 Ekim 1990, 1, bkz. ek 38.

³³⁸ *Hürriyet Gazetesi*, 3 Temmuz 1989, 1, bkz. ek 39.

Başbakan Ecevit'in orduyu demokratik kurallar altına alma düşüncesi Savunma Bakanlığı'na atadığı Hasan Işık'ın bakanlıktan istifası etmesiyle gerçekleşmemiştir.

Hasan Işık, Milliyet'ten Orhan Tokatlı'ya istifa nedeni olarak şunu söylüyor:

“Ecevit yüzünden istifa ettim. Dört gün önce vefat eden Dışişleri ve Milli Savunma Bakanı, hariciyecisi, politikacı Hasan Esat Işık, Bülent Ecevit Hükümeti'nden istifa nedenini, Ankara temsilcimiz Orhan Tokatlı'ya ölümünden bir süre önce açıkladı. Işık, Başbakan Ecevit'in tam gün yasası nedeniyle Milli Savunma Bakanı sıfatıyla kendisini devre dışı bırakarak, zamanın Genelkurmay Başkanı Kenan Evren'le ikili diyaloga girmesinin istifasına neden olduğunu söyledi.”³³⁹

Hasan Işık istifa sebebi olarak Başbakan Bülent Ecevit'i göstermiştir. Buna gerekçe olarakta başında bulunduğu bakanlıkla ilgili bir yasa hakkında, kendisini devre dışı bırakarak Genelkurmay Başkanlığı'yla diyaloga girmesini kabullenememiştir.

Bülent Ecevit, Milliyet Gazetesi'nin Hasan Işık'a dayandırarak yaptığı bu habere karşılık şöyle bir açıklamada bulunmuştur: “Işık'ın ihtilafları Genelkurmay'laydı. Milliyet'te yayınlanan Hasan Işık'ın son demeciyle ilgili Bülent Ecevit, ‘rahmetli Işık'ın ihtilafları benden çok, Genelkurmay'la (o dönem Evren) ve bir konuda da Cumhurbaşkanlığı'yla (o dönem Korutürk) çıkmış ihtilaflardı’ dedi.”³⁴⁰

Başbakan Bülent Ecevit, Hasan Işık'ın istafasında, kendisiyle sorunu olmadığını altını ısrarla çizmektedir.

Milliyet Gazetesi, “Işık'ın Mektupları” başlığıyla verdiği haberde, Hasan Işık'ın Başbakan Ecevit'e iki defa istifasını sunduğu mektupları yayımladı. Bu mektuplar Bakan Işık'ın Milli Savunma Bakanlığı'ndan istifa etmesine neden olduğu iddia edilen nedenlere ışık tutacak nitelikte olup istifa nedeni olarak biri Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk'le ilgili diğeri de Genelkurmay Başkanı Kenan Evren'le ilgilidir. Milli Savunma Bakanı Hasan Işık'ın Başbakan Ecevit'e gönderdiği birinci istifa mektubu 29 Ekim 1978 tarihlidir. Cumhurbaşkanı Korutürk'ün rahatsız olması nedeniyle Cumhuriyet Bayramı için Anıtkabir'de düzenlenecek törene katılamayacak olması sonrası protokolde Cumhurbaşkanı'nı kimin temsil edeceği

³³⁹ Milliyet Gazetesi, 6 Temmuz 1989, 1, bkz. ek 40.

³⁴⁰ Milliyet Gazetesi, 7 Temmuz 1989, 1, bkz. ek 41.

üzerine çıkan tartışma sonrası Başbakan Bülent Ecevit'e istifa mektubunu gönderir. Ancak Bülent Ecevit istifayı kabul etmiyor. Bakan Işık'ın ikinci istifa nedeni ise “doktorların tam gün çalışmaya ilişkin yasaya askeri doktorların da dâhil edilmesiyle” ilgili olup bu yasa çalışması sırasında Bülent Ecevit'in Hasan Işık'ı baypas edip meseleyi Genelkurmay başkanı ile direk görüşmesi nedeniyle istifasını sunuyor. Bülent Ecevit bu defa Hasan Işık'ın istifa etmesini engelleyemiyor.³⁴¹ Hasan Esat Işık'ın Bülent Ecevit'e sunduğu iki istifa mektubu şöyledir.

Birinci Mektup:

“29 Ekim 1978 Ankara

Sayın Bülent Ecevit Başbakan,

Dışişleri Bakanımıza vekâlet etmem nedeniyle protokol şefi birkaç gün evvel Cumhuriyet Bayramı hazırlıkları hakkında bilgi verirken Cumhurbaşkanımızın Yirmi Dokuz Ekim günü her iki törene de bizzat katılacaklarını söyledi.

Yirmi Sekiz Ekim Cumartesi günü öğle saatlerinde Cumhurbaşkanı Genel Sekreteri, Cumhurbaşkanımızın 29 Ekim Anıtkabir törenine katılmayacaklarını, kendilerini genel sekreterin temsil etmesini ve kendilerine düşen işlevlerin genel sekreter tarafından yapılmasını tensip buyurduklarını bildirdi.

Kanımcı Cumhurbaşkanlarımız herhangi bir kuruluşumuzla ilgili törenlerde kendilerini münasip görecekleri kimseye temsil ettirebilirler, fakat bir milli bayramımız söz konusu olduğunda, kendilerinin genel sekreterleri tarafından temsil edilmesini tensip buyursalar bile törendeki Cumhurbaşkanı yerine törene katılanlardan protokolde kendilerinden sonra en önde gelen kimse bulunur ve Cumhurbaşkanı işlevleri o kimse tarafından yerine getirilir. Cumhuriyet rejimlerinde bu önemli bir ilkedir. Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreteri'nden bu görüşle Cumhurbaşkanımızdan Anıtkabir töreninde kendilerine senato başkanımız tarafından temsil ettirmelerini istirham ettiğimi, arz olunmasını rica ettim.

Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreterliği akşam 18.00'de telefon etti. İstirhamımın Cumhurbaşkanımıza arz olduğunu söyledi ve Cumhurbaşkanımızın bu istirhamıma yanıtlarını bildirdi. Ricam üzerine de yanıtın bir metnini sonradan bana ulaştırdı. Bir örneğini ilişikte sunuyorum.

Takdir buyursunuz, Cumhurbaşkanımızın talimatlarına, arzularına uyabilmek, şahıs olarak, hükümet üyesi olarak benim için büyük önem taşır. Ancak bu defa bu konudaki görüşlerine katılmak olanağını bulamadım.

³⁴¹ Milliyet Gazetesi, 6 Temmuz 1989, 8.

Krallık rejimlerinde protokolde böyle bir yönetim uygulanabilir, fakat gerçekten Cumhuriyetçi rejimlerde, temel ilkeleri zedelemekten buna olanak bulunabileceğine inanmak benim için kabil değildir. Bu benim indimde şekil sorunun çok ötesinde bir önem taşır.

Özellikle törenlere bu kadar az bir süre kalmış, bir sırada yeni girişimlerde bulunmayı uygun görmedim. Ancak protokol işlerinin yürütülmesiyle ilgili bir bakanlığın vekâleten sorumluluğunu taşımama rağmen Anıtkabir törenine de katılmaya kendimi ikna edemedim.

Cumhurbaşkanlığı makamına, Cumhurbaşkanımızın doğrudan kişiliğine ve ilave etmeliyim kendime olan saygı ile sorumluluk duyduğum çerçevesinde durumu değerlendirdim ve koşullarda tarafımdan yapılacak en uygun hareketin hükümetten ayrılmak olduğuna kanaat getirdim.

Çok nazik iç ve dış sorunlarla karşı karşıya bulunduğumuz bir dönemde bana, ülkeme, hükümet düzeyinde hizmet etme olanağı verdiniz. Bu benim için paha biçilmez bir değer taşır ve onur konusudur. Bunun bilinci içindeyim ve size daima müteşekkîr kalacağım. Tabii bundan sonrada var gücümle sıfatım ne olursa olsun hükümetimizin ülke sorunlarına çözümleme yolundaki gayretlerine var gücümle katkıda bulunmaya çalışacağım.

Sizin ve tüm bakan arkadaşlarıma bakanlık görevim sırasında benden esirgemediğiniz güven ve ilgiye, desteğe içten teşekkür ederim. Hükümetimizin bütün zorluklarını yenerek ulusumuzu hakkı olan birlik, erinç ve refaha ulaştıracağına inanıyorum.

İstifamın kabulüne rica ederim.

Hasan Esat IŞIK”

Işık, Başbakan Bülent Ecevit’e ikinci istifa mektubunu 14 Ocak 1979’da yazdı.

“Ankara 14 Ocak 1979

Sayın Bülent Ecevit Başbakan,

Cumhuriyet Bayramı günü ve ondan sonra da görevimden ayrılmam gerektiği kanısına vardığımı arz etmiştim.

Önemli iç ve dış sorunlarla karşı karşıya bulunduğumuz bir dönemde bana ülkeme bakan yetkileriyle hizmet olanağı verdiniz. Bunun değerini biliyorum ve bundan dolayı size daima müteşekkîr olacağım.

Ben de bu görevi temel Cumhuriyet ilkelerine bağlı kalarak, hükümet programımız doğrultusunda, tabii aynı zamanda, kendi fikir, anlayış ve mizacım içinde, ülkem için en yararlı olacağına inandığım bir şekilde yerine getirmeye çalıştım.

Kanımcı insan üstlendiği bir görevden, yararlı olduğu hatta olabileceği kanısını koruduğu sürece, başka nedenler başka bir davranışa itse bile ayrılmamalıdır, fakat bu duygu yitirildiğinde de ayrılmakta tereddüt edilmemelidir.

Bu duygumu yitirdim. İstifa ediyorum.

Görevim süresince başta siz bütün hükümet üyelerinden gördüğüm anlayış ve yardımlar için içten teşekkür ederim. Hükümetimizin ülke sorunlarına olumlu çözümler bulma yolundaki gayretlerini var gücümle desteklemeye devam, benim için buda bir görev olacaktır.

Saygılarımı arz ederim, Sayın Başbakanım.

Hasan Esat IŞIK ³⁴²

Milli Savunma Bakanlığı'ndan istifa eden Hasan Esat Işık siyasi faaliyetlerini 12 Eylül 1980 askeri darbesine kadar partisi CHP'de sürdürmüştür. Hasan Işık'ın siyasi hayatı ve TBMM üyeliği, 12 Eylül 1980 askeri müdahalesi sonrası sona erdi. Ayrıca 1982 Anayasası'nın beş yıl süreyle siyasetle uğraşmayı yasakladığı kişiler arasında yer aldı. Bu yasak 1987'de yapılan halk oylamasıyla kaldırıldı.³⁴³

Milli Savunma Bakanlığı sırasında Hasan Esat Işık, demokratik değerlere ve demokrasiye bağlılığını net bir şekilde göstermiştir. O protokol töreninde Cumhurbaşkanı'nın olmadığı bir zamanda kendisini ancak en üst pozisyonundaki milletin temsilcisinin temsil etmesi gerektiğini söylemiş, Cumhurbaşkanı'nı bir memur olan Genel Sekreter'in temsil etmesini "demokrasi" ile bağdaştıramadığını belirtmiştir. Böyle bir durumda ancak krallık gibi monarşik yönetimlerde olacağını da çekinmeden söylemiştir. Ayrıca, Genelkurmay Başkanlığı'nın Bakanlığa bağlı olması gerektiğini ve bununla "demokrasi"nin hâkim olduğu bir yerde elzem olduğunu söyler. Yoksa Cumhuriyet rejiminin bir şekil ifadesi olacağını söyler. Yine O, Özel Harp Dairesi'ni düzenleyerek, şeffaflığa ulaşmaya da gayret etmiştir. Bütün bunlar Hasan Işık'ın gerçek demokrasiye bağlılığını gösterir.

4.4.12 Eylül Sonrası Hasan Esat Işık

Hasan Işık 14 Ocak 1979'da Milli Savunma Bakanlığı'ndan istifa ettikten sonra siyasi hayatını milletvekili olarak devam etti. Ancak 12 Eylül 1980 askeri

³⁴² *Milliyet Gazetesi*, 6 Temmuz 1989, 8, bkz. ek 42.

³⁴³ "Işık, Hasan Esat", *AnaBritannica*, 409.

darbesi sonrası siyaset yapması yasaklanan kişilerden biri oldu. Siyaset yapması yasaklanmasına rağmen Hasan Işık devlet meselelerine ilgisiz kalmadı ve görüşlerini değişik vesilelerle hep ortaya koydu. Işık'ın siyasi hayatı sona erdikten sonraki dönemi Topuz anılarında şöyle anlatıyor:

“12 Eylül'den sonra Hasan Işık büsbütün yalnızlığa itildi. SHP'de görev almaya sıcak bakıyordu ama Erdal İnönü ile umduğu diyalogu kuramadı ve kendini kişisel çalışmalara verdi. Çağrıldığı her toplantıya gidip konuşuyordu: Taksim toplantılarında,³⁴⁴ Birleşmiş Milletler Derneği'nde, Balıkesir Barosu gibi kurumların düzenledikleri konferanslarda coşkulu konuşmalar yaptı. Birçok kez Kenan Evren'e ve Turgut Özal'a mektup yazarak önerilerde bulundu, ama bunlara yanıt bile alamadı. Cumhuriyet'in 2'nci sayfasında zaman zaman yazı yazdı, bunlarda pek etki yaratmadı.

Hasan Işık bütün yaşamı boyunca hep kendi düşünceleri doğrultusunda bir politika izledi, üzerinde titizlikle durduğu konu laiklik, bağımsız bir dış politika, ulusal egemenlik³⁴⁵ ve Türkiye'nin onuruydu.

Hasan Işık çevresinde 'yalnız adam' durumundaydı. İnandığı ilkeleri savunurken bütün CHP'liler kendi doğrultusunda olmasını beklemedi. Örneğin sosyal adalet konusunda şöyle düşünüyordu: 'Bir ülkede kaynakların öncelikle geniş kitlelerin gereksinimlerine yanıt verebilecek alanlarda kullanılması gerekir. Dar bir azınlığın ihtiyacı ve refahı kitle çıkarlarının önüne geçirilemez. Azınlığın çıkarları savunulursa sosyal adaletten söz edilemez. Sosyal adalete doğru gidilmezse insan hakları ve özgürlükleri hırpalanmış olur. Böyle olursa hukuk devleti yerine egemen güçlerin çıkarttıkları yasalar geçerli olur.

Sosyal adalet emeğin üstünlüğü ilkesini benimsemek demektir. Bu ilkenin yalnız sosyal demokrasiyi savunanlar tarafından benimsendiği söylenemez. Liberaller de bu ilkenin üzerinde dururlar. Sadece ekonomik yaşamda sermayeye ağırlık verenler bundan hoşlanmazlar ama yine de bu ilkelere karşı çıkmak istemezler. Bir düzenin Cumhuriyetçi olabilmesi için emeğe gereken değerin verilmesi, çalışanların, başta işçiler, köylüler; yani, dar gelirli geniş kitlenin haklarının çiğnenmemesi gerekir. Devlet işçinin ve köylünün haklarının çiğnenmemesine özen göstermelidir. İşçi, sendikalar, vakıf ve dernek kurabilme haklarından yoksun edilir, siyasal partilerle ilişki kurmaları yasak edilirse, bu düzen işçiyi, emeği hiçe sayan bir düzen olur, Cumhuriyetçi bir düzenden söz edilemez. Başka çare kalmadığını görünce işçi elbet kendi başının çaresine bakmak zorunda kalır ve bundan sonra barış ciddi yaralar alır. Cumhuriyet düzeninde toplumsal sorunlar patlama noktasına gelmeden uzlaştırıcı ve adil çözümler bulunmalıdır.'

³⁴⁴ Hıfzı Topuz Bey'e "Taksim toplantıları ile ilgili bilginiz var mı?" şeklindeki soruma. Hıfzı Topuz Bey: "Taksim toplantılarına bende giderdim. Onları Mehmet Kabasakal organize ederdi. Toplantının belgeleri olduğunu zannetmiyorum" şeklinde cevap verdi. "Hıfzı Topuz Bey ile görüşme", İstanbul: 03.12.2013.

³⁴⁵ Hasan Işık'ın bu konular hakkında yazdığı yazılar ekler bölümünde verildi bkz. ek 82.

Hasan Işık'ın bu sözleri tam bir sosyalist görüşü savunanların yaklaşımıdır. Ama ne yazık ki Hasan Işık siyasal yaşamda bu görüşlerini uygulayacak bir göreve getirilmedi."³⁴⁶

Siyaset yapması askeri darbe sonrası yasaklanan Hasan Işık, ilkeli duruşundan ödün vermeyerek inandığı fikirlerini darbe sonrası da savunmaya devam etti. Darbecilerin yasak ve tehditlerine aldırmandan gerek konferanslarda gerekse gazete ve dergilerde fikirlerini neşretti. Sosyal adalete gönülden bağlı olan Bakan Işık emeğin hakkını daima savundu. Ona göre Cumhuriyetçi olmak emeğin hakkını vermekten geçiyordu. Emeğin yasalarla koruma altına alınması üzerinde ısrarla durdu.

Türkiye'nin en müteşebbis ailelerinden biri olan Koç grubu ile yakınlığı olan Hasan Işık, Topuz'un tespitlerinin bir benzerini Vehbi Koç'a da yapmıştır. Nitekim Can Kırac bu durumu anılarında şöyle aktarıyor:

"Hasan Esat Işık politikaya atıldıktan sonra sosyal demokrat ilkelere çok daha önem vermeye başlamıştı. O dönem Vehbi Koç'la bir araya geldiklerinde, genellikle memleket sorunlarını tartışıyor ve birbirlerine çözüm yolları öneriyorlardı. 'Ben, 1961 Anayasa'sı düzeninden sonra, Vehbi Koç'a, ülkenin sosyal ve ekonomik yapısının gereklerine uygun düşecek faaliyetlere yönelme eğilimi hissetmiş ve mutlu olmuştum... Sonradan yetmişli yılların başlarında sermayeyi ürküten işçi hareketleri başladı. Ülkeyi demokrasi ile bağdaşamayacak ölçüde otoriter bir düzen egemen oldu. 1980'de de bu düzen totaliter bir düzene dönüştü' dedikten sonra Vehbi Koç'un bu yanlış gidişe karşı tepki göstermemiş olmasını tenkit konusu yapmıştı. 'Türkiye'nin gelir dağılımı tablosu bu acı durumu gözler önüne sermektedir... Vehbi Koç'tan bu durum hakkında bir yakınma işitmedim... Adil gelir dağılımında yalnız işçiler değil, sermaye sahipleri de ısrarlı olmalıdır. Sosyal barışın asıl güvencesi budur' demişti."³⁴⁷

Hasan Işık soysal demokrat bir çizgiye sahipti. Vehbi Koç'la olan yakınlığına rağmen işçilerin haklarını üzerinden ona karşı eleştirilerde bulunmuştur. Ona göre işçilerin haklarını alabilmesinde yalnız işçilerin değil sermaye sahibi iş adamlarının da desteğinin olması gerektiğini savunur. Sosyal barışın işçi patron işbirliğinin sağlayacağını söyler. Görüldüğü gibi Hasan Işık inandığı fikirleri her zaman, her yerde ortaya koymaktan çekinmeyen bir devlet adamı olmuştur.

³⁴⁶ Topuz, *Parisli...*, 262, 263, 264.

³⁴⁷ Can Kırac, *Anılarımla Patronum Vehbi Koç* (İstanbul: Milliyet Yayınları, 1995), 280.

4.5. Hastalığı ve Vefatı

Hasan Işık, hayatının son zamanlarında bozulan sağlığı nedeniyle sıkıntılı günler yaşadı. Kansere hastalığına yakalanan Işık uzun süre bu hastalıkla mücadele etti. Kuzeni Topuz hayatının son dönemiyle ilgili şunları yazar:

“günden güne zayıflıyor ve süzülüyordu. Pankreas kanseri olduğunu son zamanlara kadar hepimizden gizledi. ‘Çok iyiyim, hiçbir şeyim yok, yine Paris’te buluşalım’ gibi hiç inandırıcı olmayan sözler söylüyordu. Zaman zaman öğle vakti Balıkpazarı’nda bir meyhanede rakılarımızı içiyorduk. Üstün Üstündağ, Ferruh Doğan, Avni Arbaş, İsmail Hakkı Birler ve Niyazi Öktem katılıyordu bize. Son aylarda artık İstanbul’a gelmedi. Ankara’da İbni Sina Hastanesi’nde yattı.”³⁴⁸

Yakın dostu Hekimoğlu da bu sıkıntılı günlerianılarında şöyle anlatır:

“Hastalığı döneminde de demeçler verdi durmadan. Ege’de 714 Sayılı Notam’la³⁴⁹ Rogers Planı’yla³⁵⁰ ilgili demeçler ve yorumlar birbirini izledi. 12 Eylül yönetimi çok hoşlanmadı. Saygın bir devlet adamı, koltuğunu onurlandıran bir Savunma Bakanı Hasan Işık. 12 Eylül döneminin Devlet Başkanı Orgeneral Kenan Evren ile konuşuyorduk bir gün. İyi siyasal danışmanlarından yoksun olduğunu söyledim ona. Az pot kırmıyordu! ‘Hakkınız var ama kim’ dedi, biraz durduktan sonra ‘Hasan Bey olabilir, ama koşullar uygun değil’, dedi. Hasan Işık’a bakışımı yakından biliyor, o da Hasan Bey’i yakından tanıyor, büyük saygısı var ama 13 Eylül sabahını birlikte yaşadım Işık ve Birler ile. Bana geldiler, 13 Eylül doğum günüm, nasıl bir yıl yaşayacağıma karar vermedim ilk kez. Aradan kaç yıl geçti. Hâlâ 12 Eylül yönetiminin bunalımını yaşıyor ülkemiz. Dost çevremde kaç kişi ayrıldı dünyamızdan, Güzel bir Işık da söndü.

Hastalığını saklamadı benden. İlk bakanlığı döneminde bir kriz geçirdi 1974’te Gülhane Askeri Tıp Akademisi’ne yattı Hasan Bey. Komutanı Doktor Korgeneral Necati Kölan. Hasan Bey’e sevgiyle, özenle bakıldı, araştırmalar yapıldı, yurtdışına bir gidişinde pankreasına bir baktırması, bir sorun olabileceği söylendi ama dinlemedi, aldırmadı Hasan Bey. Sigarayı da, içkiyi de sürdürdü. Türk

³⁴⁸ Topuz, *Parisli...*, 264.

³⁴⁹ 714 Sayılı NOTAM: Ege Denizi’nde Yunanistan’la yaşanan sorunlar nedeniyle 1974 krizinde Yunanistan’la savaş durumu ortaya çıkınca Türkiye ciddi bir mesele ile karşılaştı. 1952 FIR Anlaşması’na göre, Ege üzerinden gelen uçaklar, ancak karasularımıza girerken, yani ancak bir-iki dakika önce İstanbul’a bilgi vereceklerdi. Bu ise, Türkiye’yi havadan gelebilecek sürpriz baskınlara karşı savunmasız bırakıyordu. Bunun için, Türk hükümeti 6 Ağustos 1974 günü yayınladığı 714 sayılı NATOM (Notice To All Airmen - Bütün Havacılar Tebliği) ile Ege hava sahasını kuzey-güney istikametindeki bir çizgi ile ortadan ikiye ayırdı ve bu çizgiye gelen uçakların uçuş bilgilerini İstanbul’a vermeleri gerektiğini bildirdi. Bu ise Türkiye’ye bir sürpriz baskın için 10-15 dakikalık zaman kazandırmaktaydı. Daha geniş bilgi için bkz, Armaoğlu, *age*, 839.

³⁵⁰ Rogers Planı: Türkiye’nin 714 sayılı NATOM’u ilan etmesi sonrası Yunanistan ile Ege Denizi üzerindeki tartışma sona ermedi. İki devlet arasında yapılan görüşmelerde bir anlaşmaya varılamadı. Ege sorunuyla birlikte bu dönemde Yunanistan’ın NATO’ya geri dönme isteğine Türkiye karşı çıkıyordu. 1979’da NATO Başkomutanı General Rogers, Rogers Planı adını alan bir anlaşma taslağı hazırladı ve iki tarafa verdi. Muhtevası açıklanmayan bu plan, tabiatıyla taraflar arasında müzakerelere konu oldu. Bununla beraber, Rogers Planı ile Türkiye Ege hava sahasının kuzey-güney istikametinde ortadan ikiye ayrılma isteğinden ve Yunanistan da 1974 öncesi statünün tekrar ve aynen ihdasından vazgeçiyordu. Daha geniş bilgi için bkz. *age*, 839.

doktorlarına güveniyor, dışarı gitmeyi aklından geçirmiyor hiç. Haksız değil, büyük sevgi ve özen gösterilen bir hasta oldu sonuna kadar. Sevildiğini, toplumdaki yerini, saygınlığını hissetti. Ben hastaneye gitmedim çok, hasta yatağında görünmekten hoşlanmayacağını düşündüm. Cumhuriyet'teki köşemde seslendim ona, neredeyse mektup yazdım. Ama Ümit Işık gidersem sevineceğini söyledi. Koştum sevincini de gördüm ama yüzünü görmeseydim keşke. Yatakta doğruldu, beni ayakta selamlamak ister gibi, derken acıyla bağırdı. Belli etmedim, konuştum, güldürdüm onu. Yusuf, yeni eşi ve torunları ile geldi o aralık. Yusuf'a hayli kırgınım, ama sarıldım öptüm. Hasan Bey'de bir güzel gülümsedi. Onu böyle anımsıyorum. Son görüşmemiz olduğunu bilerek ayrıldım İbni Sina Tıp Fakültesi'nden. Ümit Hanım telefon etti sabaha doğru. Beklediğimiz bir haber, şimdi daha rahat uyuyor, dedim ama 'ışksız' bir sabaha uyanmak bana çok güç geldi.”³⁵¹

Hasan Esat Işık 2 Temmuz 1989 tarihinde vefat etti.³⁵² Dışişleri ve Milli Savunma eski Bakanı Hasan Esat Işık için Ankara'da, TBMM ve Dışişleri Bakanlığı'nda tören yapıldı.³⁵³ Cumhuriyet'te yayınlanan cenaze törenin fotoğrafıyla ilgili Hekimoğlu anılarında şunları yazıyor:

“Cumhuriyet'in Genel Yayın Yönetmeni Hasan Cemal o zaman. Bana başsağlığı diledi. Yakından tanıyor, kimi yitirdiğimizi iyi biliyor. Bir yazı istedi. Yazdım ama kolay olmadı. İlk sayfada yayımlandı o yazı. Yanda bir fotoğraf cenaze töreninden, Bülent Ecevit ve Erdal İnönü, Hikmet Çetin bir arada, ben de seyrediyorum el sıkışmalarını! Gözlem köşesinde Uğur Mumcu da onu yazıyor. Başlığı 'Bir Işıklı Adam'. Onurlu ve tutarlı siyasetçi, denilince aklıma hep Hasan Işık gelirdi, diye başlıyor. Onların dostluğu da benden kaynaklanıyor. Bir akşam yemeğinde evimizde karşılaştılar ilk kez. Benim yazımın başlığı Işık Sönmeyecek.”³⁵⁴

Cumhuriyet Gazetesi, Hasan Işık'ın İstanbul'daki cenaze törenini “Işık Toprağa Verildi” başlığıyla haberleştirdi. Haberde üç yıl önce yakalandığı prostat kanseri nedeniyle tedavi gördüğü Ankara İbni-Sina Hastanesi'nde geçen Pazar günü sabaha karşı yaşamını yitiren eski Milli Savunma ve Dışişleri Bakanları'ndan emekli Büyükelçi Hasan Esat Işık, dün İstanbul'da düzenlenen askeri tören³⁵⁵ ve Moda Camii'nde kılınan öğle namazından sonra, vasiyeti üzerine Küçükçamlıca'daki aile kabristanında toprağa verildiği yazar.³⁵⁶ Hasan Esat Işık'ın kabri Küçükçamlıca'da Çakıldağ (Kısıklı) Mezarlığı'ndaki aile kabristanındadır.³⁵⁷ Hasan Esat Işık'ın cenaze

³⁵¹ Hekimoğlu, *Anılar*, 365, 366.

³⁵² Hasan Esat Işık'ın ölüm haberleri için bkz. ek 43, 44.

³⁵³ *Milliyet Gazetesi*, 4 Temmuz 1989, 14, bkz. ek 46.

³⁵⁴ Hekimoğlu, *Anılar*, 366. Ayrıca *Cumhuriyet Gazetesi*, 4 Temmuz 1989, 1, bkz. ek 45.

³⁵⁵ *Cumhuriyet Gazetesi*, 5 Temmuz 1989, 15.

³⁵⁶ *Milliyet Gazetesi*, 5 Temmuz 1989, 14, bkz. ek 47.

³⁵⁷ Hasan Esat Işık'ın kabri için bkz. ek 48.

törenine yakınları ve onu sevenlerle birlikte dönemin ileri gelen kişileri katılmıştır. Törene katılanlar Cumhuriyet'te şöyle haberleştirildi:

"...çok sayıda general, emekli büyükelçi, eski bakan ve milletvekili, belediye başkanı, profesör, gazeteci ile yakınlarının katıldığı cenaze törenine İstanbul'da bulunan Cumhurbaşkanı Kenan Evren ile Başbakan Turgut Özal, programları olduğu gerekçesiyle katılmadılar.

Cumhurbaşkanı Kenan Evren ve Dışişleri Bakanı Mesut Yılmaz'ın çelenkleri ile Türkiye Birleşik Komünist Partisi (TBKP) liderleri Haydar Kutlu ve Nihat Sargın'ın çelenkleri dikkati çekerken, işadamları arasında Vehbi Koç'un bir hayli üzüntülü olduğu görüldü.

73 yaşında yaşamını yitiren Hasan Esat Işık'ın eşi Ümit Işık ve Yusuf Işık (oğlu) başsağlığı dileklerini kabul ettikleri Moda Camisi'ndeki cenaze törenine aralarında Vahit Halefoğlu, Necdet Uğur, Necdet Ürüğ, Necdet Öztörün, Nurettin Sözen, Mahmut Dikerdem, Turgut Kazan, Doğan Kasaroğlu, Ahmet İsvan, Metin Tüzün, Kamer Genç, Alev Coşkun, Cengiz Özyalçın, Muhsin Batur, Mehmet Emin Sungur, Secaettin Güney, Mustafa Özyürek, Vehbi Koç, Vecdi İlhan ile eski Milli Birlik Komitesi'nin bazı üyelerinin de bulunduğu çok sayıda politikacı, asker, gazeteci ve yakını katıldı."³⁵⁸

Bakan Hasan Işık'ın vefatı sonrası devlet büyükleri üzüntülerini şöyle paylaştılar:

"Cumhurbaşkanlığı Basın ve Hakla İlişkiler Müşavirliği'nden verilen bilgiye göre Cumhurbaşkanı Kenan Evren, Işık'ın eşine gönderdiği mesajda, Hasan Esat Işık'ın vefatından duyduğu üzüntüyü bildirdi.

Başbakan Turgut Özal'da, Hasan Esat Işık'ın ölümü nedeniyle yayınladığı başsağlığı mesajında şöyle dedi: Değerli devlet adamı ve politikacı Hasan Esat Işık'ın ölüm haberini derin bir üzüntüyle öğrendim. Onun diplomat ve bakan olarak devletimize yaptığı hizmetler daima şükranla anılacaktır. Allah'tan merhuma rahmet, ailesine ve dostlarına başsağlığı diliyorum.

Dışişleri Bakanı Mesut Yılmaz ise, Hasan Esat Işık'ın ölümüyle ilgili olarak Hürriyet'e yaptığı açıklamada şöyle dedi: Türkiye, her konuya ciddiyet ve sorumlulukla eğilmeyi şiar edinmiş bir devlet adamını: Türk Dışişleri ailesi, hep iftiharla örnek aldığı bir büyüğünü kaybetmiştir. Hepimizin başı sağ olsun.

SHP Genel Başkanı Erdal İnönü ve Genel Sekreter Deniz Baykal da, Hasan Esat Işık'ın ailesine birer başsağlığı mesajı gönderdiler. İnönü mesajında şöyle dedi: Sevgili arkadaşımız, diplomat ve devlet adamı, eski bakanlardan Hasan Esat Işık'ı yitirdiğimizi derin üzüntüyle öğrendim. Acımız büyüktür. Sayın Işık Türk politika yaşamında kendisine özgü kişiliği olan bir kimsedir. Yeri

³⁵⁸ Cumhuriyet Gazetesi, 5 Temmuz 1989, 15.

*doldurulamayacaktır. Sayın Esat Işık'a Tanrı'dan rahmet, yaslı ailesine sonsuz sabırlar dilerim. Başımız sağ olsun.*³⁵⁹

Hasan Işık çok saygı duyulan bir devlet adamı oldu. Bunun bir örneğini Hasan Işık'ın hastanede tedavi gördüğü dönemde Bülent Ecevit'in ziyareti sırasında yaşandı. Bülent Ecevit, Hasan Işık'la yaşadığı söz konusu anısını şöyle paylaşıyor: "...Yüreğimden gelen saygıyla ve yılların içimde biriktirdiği şükran duygusuyla elini öptüm."³⁶⁰

Hasan Işık'ın tedavisini yapan Ankara Üniversitesi, İbni Sina Hastanesi doktorlarından Prof. Dr. Y. Ziya Müftüoğlu "Hekim Gözüyle Hasan Esat Işık" başlıklı yazısında şunları belirtir:

"Kısa bir süre önce yitirdiğimiz Hasan Esat Işık, ülkemizin yetiştirdiği önemli devlet adamlarından biri idi. Hastalığının ortaya çıkışının ilk günlerinden aranızdan ayrıldığı güne kadar dört yıl süreyle kendisini takip ve tedavi eden hekimlerden biri olarak onunla hasta-hekim ilişkisinin ötesinde dostluğa varan bir ilişkimiz oldu. Onun engin kişiliğini ve devlet adamlığı niteliğini kısmen de olsa tanıma fırsatını buldum. Bu nedenle bu büyük devlet adamının Türk hekimliği ve hekimleri hakkında düşünce ve davranışlarını dile getirmeyi, onun yüce kişiliği anısına bir görev sayıyorum.

Her şeyden önce o, Türk hekimliğine ve hekimlerine güven duyan ender kişilerden biri idi. Kendisini 1985 yılında muayene edip gerekli incelemelerden sonra prostat kanseri tanısı koyduğum zaman, hastalığını kendisine söyleyip söylememekte tereddüt ettim. Kendisi bunu sezdiği için, gerçeği öğrenmek istediğini ve bu nedenle hastalığının ne olduğunu söylememi, o kendisine özgü üstün bir nezaket çerçevesinde rica etti. Hastalığını başkalarından duymak istemiyordu. Bunun üzerine istemeyerekte olsa hastalığını söylemek zorunluluğunu duydum. Gayet uygarca ve metanetle karşıladı. Ne yapılması gerektiğini sordu. Bende uygulanacak tedaviyi anlattım. Sonra da eğer isterlerse yurt dışına gitmek için rapor verebileceğimizi ve bu yönde her türlü girişimlerde bulunabileceğimizi söyledim. Tepkisi gerçekten ilginçti. Biz Türk hekimleri olarak her zaman gurur duyacağımız şu sözleri söyledi: 'Benim kendi insanıma, özellikle Türk hekimliğine ve hekimlerine güvenim sonsuzdur. Beni lütfen burada tedavi ediniz. Eğer siz tedavi edecek hiçbir olanağımız yok diyorsanız ve ille de gitmemi istiyorsanız, istemeyerekte olsa bunu kabul edebilirim, ama ben tedavisi burada mümkün olan bir konuda yurt dışına gitmeye karşıyım. Devletin parasını bu yolda harcamayı istemem. O zaman Ankara'da oturduğum dairenin dışında İstanbul'da babamdan kalma bir evim var. Onu satar giderim.'

Yıllarca büyükelçilik bakanlık gibi devletin üst düzeylerinde görev yapmış, yurtiçinde ve dışında geniş bir çevresi olan bir insanın bu sözleri karşısında gururla irkildim. Çünkü bu şimdiye kadar pek alışmadığımız bir davranıştı. Nitekim o, bu davranışını, daha sonraları hekimleri dışında

³⁵⁹ *Hürriyet Gazetesi*, 3 Temmuz 1989, 15.

³⁶⁰ *Hürriyet Gazetesi*, 3 Temmuz 1989, 1, bkz. ek 49.

hastalığını duyan devlet erkânı ve dostlarının yurt dışına gitmesi konusundaki telkinlerine rağmen aynen sürdürmüştür.

Bir yıl önce prostat kanserinin dışında maalesef bir de pankreas kanseri ortaya çıkmıştı. Yeniden bir konsültasyon yapıldı. Bir taraftan vücuduna yayılan prostat kanseri, diğer taraftan pankreas kanseri karşısında 'Ne yapabiliriz diye çırpınıyorduk?' O bizim bu ilimiz karşısında her zamanki nazik davranışlarıyla 'yurt dışına gitmemekle ne kadar isabet etmişim, eğer gitsem şuan sizlerin gösterdiğiniz ilginin onda birini görebilir miydim?' diye bizleri onurlandırıyor.

O çok uyumlu bir hastamızdı. Hastalığı boyunca uyguladığımız hiçbir tedavi ve yöntemle itiraz etmedi. Son nefesine kadar ne söylenmişse onu yaptı. Her zaman herkese mültefitti. Bu nedenle İbni Sina Hastanesi'nde onu tanıyan hekimlerden hemşiresine ve sağlık personeline kadar ona hayran olmayan kimse yoktu.

Hasan Esat Işık son günlerine kadar ülke sorunlarını, kendi hastalığını unutturcasına takip eden, düşüncelerini açıkça söyleyen bir insandı. Ölümünden birkaç gün önce yatağından dönemeyecek kadar ağırlaştığı bir zaman da bile, 'Bulgaristan'la sorunlarımız hakkında ne düşündüklerini' sorduğumda, yatağından doğrulup oturduğunu, gözlerinin ışıklı parlamışlığı içinde bana cevap verdiğini unutamıyorum.

Hasan Esat Işık'ın ölümüyle Türk milleti, kendi insanına güven duyan, ülke çıkarlarını yaşamı pahasına da olsa her türlü kişisel kaygılarının üzerinde tutabilen, ülkesini ve milletini her şeyden fazla seven, ömrünü üstün hizmetlerle donatan, onurlu, kişilikli, gerçek bir vatansever evladını kaybetmiştir. Onu ismi gibi ışıklı yolunun hepimize örnek olması dileğiyle ve güven duyduğu biz hekimler adına saygıyla anıyorum."³⁶¹

Bakan Işık, hastalığının ne olduğu tespit edildiğinde doktorların söylemesine çekinmesine rağmen bunu medenice öğrenmek ister. Tedavisi zor bir hastalığa yakalandığını öğrendiğinde bunu metanetle karşılar. Hastalığının tedavisi için yurtdışına gitmesi için yapılan tekliflere, ülkesinin yetiştirdiği değerlere inandığı ve güvendiği için kabul etmez. Gitmesinin mecburi hal alması durumunda ise devletin imkânlarını kullanmadan babasından kalma evi satarak tedavi olmak istediğini söyler. Evet, bunları söyleyen neresi hayatının tamamına yakını devlet hizmetinde geçiren Hasan Işık. İstese devletin en üst olanaklarına kullanma imkânına sahip. Ancak bunu aklının ucundan dahi geçirmiyor. Hayatının son döneminde yatağında sıkıntılı zamanlar geçiriyor olsa da ülke meseleleri konuşulduğunda gözleri parlayan bir devlet adamıdır Hasan Esat Işık.

³⁶¹ Cumhuriyet Gazetesi, 9 Temmuz 1989, 8.

Hasan Işık'ın yakın dostu Hekimoğlu, onun vefat ettiği gece ona karşı olan duygularını, gözlerinin önünden bir film şeridi gibi geçen hayatını şöyle yazıya döküyor:

“Telefonu kapadım, geceyi dinledim pencerede, gökte yıldızlar, biraz ötede kulenin ışıkları ama bir ışık söndü dünyamızda. Ülkemizin ufkundan bir yıldız daha kaydı. Adıyla güzel bütünleşen bir kişi Hasan Esat Işık. Işığını hissettiren, yaşamına aydınlığını yansıtan bir kişi. Dünyamızı güzelleştiren kişilerden. Karanlığı delmek için güzel savaşları var. Biraz önce soluğu kesildi ama ışığı sönebilir mi? Geceyi dinlerken belleğimde anılar parlıyor. 1940'ları, 50'leri, 60'ları, 70'leri, 80'leri düşünüyorum. Işıklı yılları, giderek güzelleşen, boyutlanan bir dostluğu. 1970'lerde yoğunlaşan olayları. Günümüzü, gecemizi, soframızı, kalemimizi parlatan konuşmaları.

Bir gün bir kitap yazarım belki. Işık'lı bir kitap. Genç kuşaklarda okur o kitabı. Toplumumuzu onurlandıran bir kişiyi daha iyi tanurlar. Bir dönemin politikasını yansıyan ışığıyla aydınlanırlar. Özü-sözü birliğiyle, düşüncelerinden, ilkelerinden ödün vermeyen bir devlet adamının portresini seyreder. Çok ağır eleştirileri de en zarif sözlerle yansıtan konuşmasıyla güzel bir sözlük öğrenirler. Diplomatlık sanatının saygın bir ustasını selamlarlar. Hasan Esat Işık'ın inandırıcılığı, içtenliğiyle güçlenir. Konuşurken sesi yükselmez. Çok acı şeyleri de acıtmamaya özen göstererek söyler. Sözcükleri iyi seçer, bıçağını zarif batırır. Bir çiçek diken gibi. Renkli, ışıklı bir diken yüreğimize saplanır. Bir de çok içten seslenişleri var. Güzel bir söz, zarif bir espri, bir anı, bir öyküyle umudumu yeşertirir. Bir savaşta soluğumuz kesilirse sizi yüreklendirir. Dostça bir ışık karanlığı aydınlatır birden. Ben çok yaşadım bu aydınlığı, dostluğuna güzel yaslandım, genç kuşaklara bakışında da umut ve aydınlık gördüm her zaman. Son bir yazımda hastalığından, kansere direnişinden, ortak anılardan söz ettim. Tepkisini merak ederken sesi gülüverdi telefonda. Çok duyarlı olduğu konuları vurguladığım için teşekkür etti. Ben de çok teşekkür ettim. O yazımdan sonra eski dostlar hastaneye koştu, mektuplar, telefonlar yağdı günlerce. Bir ışık yağmuru gibi.

Kimi dostlarım da sordu bana: Sonra ne yazacaksın?

Sonra dedikleri bu an işte, ışığın söndüğü an. Oysa ben onun için düşündüklerimi bilmesini istedim. Yaşarken okusun istedim. Gözleri parlayarak gülümsemesini istedim. Ölümünden sonra yazmak ya da konuşmak ters geliyor bana. İnsan sevdiği, saydığı kişinin değerini yaşarken verebilmeli, yan yana gelerek, birlikte düşünerek, tartışarak, birlikte çalışarak, o kişinin görüşlerinden, birikiminden yararlanarak.

Çankaya'da Sayın Cumhurbaşkanı ile bir konuşmamızı anımsıyorum. Danışmanlıktan söz ediyorduk, siyasal danışmanlığın öneminden. Sayın Evren beni çok şaşırttı: 'Hasan Bey iyi bir danışman olabilirdi', dedi. Roger Planları, Hasan Esat Işık'ın 714 Sayılı Notam'la ilgili uyarıları, basına ancak bir bölümü yansıyan demeçlerinden sonra bu sözleri duymak çok ilginç geldi bana. Şaşırdım da, sevindim de. Bu sözler güzel saptama ya da aşama belki, ama değişen ne var? Ölüm haberinden sonra da herkes neler söyleyecek kim bilir. Hasan Işık'ı nasıl övecek, nasıl yüceltecekler? Ama biraz geç değil mi? İnsana sorarlar. Böylesine saygın, değerli bir devlet adamından niçin

yararlanmadınız. Görevinden ayrılmasına neden yol açtınız, sözlerine, uyarılarına niçin kulak vermediniz, ışığa neden kapalı kaldınız, diye. Bu sorularda yanıtlanacak bir gün. Karanlıklar aydınlanacak ve Hasan Esat Işık soluğunu yitirse de parıltısını sürdürecektir. Yaşamı sona erdi ama ışığı sönmedi Hasan Bey'in. Onu anmaktan geri kalmadım hiç, Cumhuriyet'teki köşemde sık sık belirttim düşünce ve duygularımı. Bülent Ecevit'te teşekkür etti bir yazıma!

Işık'lı yılları severim. Kolay bir insan değil, ama güzel bir insan. Dostluğumuz da güzel doğrusu. Elbet inişleri, çıkışları da var ama çok sert tartışmalara karşın sevgimi de, saygımı da yitirmedim hiç. Özümde saygı içinde eleştiriden de geri kalmadım. Yanlışlarına, bana ters gelen davranışlarına tepkimi belirttim her zaman. Ümit Hanım çok şaşırır, kocasının eleştirilmesini aklı almazdı. Önceleri Hasan Bey'de çok hoşlanmadı ama giderek alıştı, dahası bekledi. Sanırım dostluğuma, içtenliğime inandığı için. Çok şey öğrendim ondan, o da benden bir şeyler öğrendi galiba. Hiç tanımadığı insanlarla karşılaştı evimde. 27 Mayısçılardan başta Seloş, (eniştem Selahattin Özgür), Suphi Karaman, Sami Küçük, sanatçılar, gazetecilerle konuştu uzun uzun. Ören'e geldi, köylere gitti, kahvelerde oturduk, Kıbrıs'a dönük söyleşiler yaptık, Hasan Ağabey diye sarıldı köylüler. Cunda Adası'nda bir akşam Hasanakumi diye seslendiler. Başına bir kasket aldı pazardan, kravatını da çıkardı, ne güzel, ne ilginç konuşmalar yaptı körfez kıyılarında. Moda'nın, Saint Joseph'in, Galatasaray'ın, Paris'in, Moskova'nın, birikimi ne güzel yeşerdi Bursa köylerinde.

Siyasal yaşama da başka bir boyut kattı Hasan Bey. Sözleri, demeçleri gazetelerde manşet oldu bir dönem. Kimi sözleri dış politika sloganı gibi. Dış politikayı iç politikadan ayırmaz, tüm konuşmalarında Atatürk'ün barışçı politikasını vurgulardı. Onu dinlerken Cumhuriyetimizin ilkelerini içten hisseder, onurlanırdım. Her soruyu anında yanıtlar, görüşünü açıkça belirtir. NATO birliklerinin Anadolu'da eğitim görmek için yer istediği söylentisi çıktı bir aralık. Telefondaki sesi hala çınlar kulağımda: 'Türkiye'nin kiralanacak toprağı yoktur.'Gazetelere manşet oldu bu söz. Doğrudan ya da demeçlerine, konuşmalarına dayanarak oluşturduğum haberler de ilk sayfada geniş yer alırdı o zaman.

Çok değişik koşullarda gördüm Hasan Işık'ı. ANKA'dan genç arkadaşlarla konuşurken, Mecliste kürsüde, ya da kuliste, CHP'liler ya da başka partililerle. Milli birlikçilerle ya da evde, dostlar arasında, sanatçılar, her kuşaktan diplomatlar, kimi politikacılarla uzayan gecelerde, soruları doğrudan yanıtlar, birkaç çekimden sonra sigarasını hızla söndürür, viskisini de hızla içer. Viski biterse bira ile sürdürür içmeyi. İlginç tartışmalarda olurdu soframızda. Ben bir soru sorar, geçmişe, belli olaylara bir pencere açarım, pencere ışıklanır birden. Bir NATO toplantısı nedeniyle Brüksel'de de birlikte olduk. Güvenlik sorunu var. Savunma Bakanı da, komutanlarda elçi evlerinde kalıyor. NATO delegemiz Osman Olcay, Hasan Işık onun konuğu. Orgeneral Celasun, AET delegemiz Cenap Keskin'in oturduğu konutta. Genelkurmay Başkanı Orgeneral Evren ve eşi de Brüksel'deki elçi evinde, Büyükelçi Haluk Kura'da, Lale Kura da çok yakın arkadaşım, Prag'a gittiğim zaman da otelde yatırmadılar beni. NATO'da ikinci adam Galip Balkar, Yugoslav elçiliği döneminde öldürülen büyükelçimiz, parlak bir diplomat güzel bir insan. Bir brifing öncesi karşılaşınca sordum. Hasan Bey nasıl bir Savunma Bakanı NATO toplantılarında? İki sözcükle özetledi: Konuşan bakan. Başkaları da anlattı, söylenmesi gereken her şeyi, kimi zaman hayli sert ama deneyimli bir diplomatın zarıflığı ile

söylüyor. Hoşlananlar da, var hoşlanmayanlar da. Yalnız Brüksel’de değil, başkent Ankara’da, Mecliste, Dışişleri Bakanlığı’nda, dahası CHP’de, örgütte değil tepelerde. Bakanlıktan istifası da anlamlı bir olay, ama konuşmaktan, eleştirisini, tepkisini, belirtmekten geri kalmadı hiç. Bir CHP’li olmanın ve sorumluluğunu sonuna dek taşıdı. Çekmecemde bir belge var. CHP’nin 8. Olağanüstü kurultayında yapacağı konuşma. 1979 yılında yazıyor. 2000’e iki kala hala geçerli düşünceleri içeriyor. Ayrıca bir öz eleştiri. 4 Kasım da yapılan kurultayda divan oluşur oluşmaz söz istiyor ama başvuru sırasına göre söz verme olanağını bulamayınca konuşamıyor. İlgili örgütlere birer örnek yollayarak gideriyor bu eksikliği. Bence düşündürücü bir belge. Bir devlet adamının partisine bakışını, öngördüğü politikayı, ama demokratik kişiliğini kanıtıyor. Yüreğini, içtenliğini, artı demokratik yaşamda hala aşamadığımız tıkanıklığın nedenlerini. Sanırım CHP arşivinde de var bu konuşma. Her kuşaktan partililer okuyabilse keşke. Yakın geçmişe de, geleceğe de ışık olur:

‘Kurultay Parolamız’ başlıklı son bölümü de her zaman geçerli bir uyarı: Kurultay Parolamız: Ulusal boyutta, parti ölçüsünde nazik bir durumla, önemli sorularla karşı karşıyayız. Zorlukları aşmasını bilmiş, benliğimizi, etkinliğimizi daima korumuş bir partiyiz. Bundan sonra da böyle olacağı kuşkusuzdur. Sorun bunu en iyi şekilde gerçekleştirmektir. Seçeceğiniz yeni genel yönetim kurulunun yapısı bunda önemli etken olacaktır.

Bundaki isabetiniz bize parti içi sorunlarımızı çabuk çözme yolunu açacak, iktidar olalım, muhalefet olalım, ülke sorunlarına etkin ve dinamik bir şekilde sarılmaya devamımızı pekiştirecektir. Bu kurultayda parolamız: ‘Birlik, parti boyutunda daima birlik, samimi, etkin ve bunun içinde çok ses içinde birlik,’ olmalıdır. Yıl 1979, geldik 1998’in ortasına, o birlik kurulamıyor CHP’de. Orhan Eyüboğlu ile Işık’tan söz ediyoruz bir gün. Yönetim toplantılarında tartışmalar açıyor, kimi günler uzuyor görüşmeler. Hasan Bey sonuna dek karşı çıkıyor kimi zaman. Oylamadan sonra durum değişiyor birden. Alınan karara uyuyor, içten savunuyor. Çünkü o parti kararı artık. Eski partililerden daha bilinçli bir CHP’li, diyor Orhan Bey.³⁶²

Doğal, içten, olduğu gibi görünen biri Hasan Işık. Sözü özü bir, fikirlerinden ve prensiplerinden ödün vermeyen bir devlet adamı. İç ve dış politikanın iç içe olduğunu inanır. Cumhuriyetin ilkelerini gönülden bağlı sıkı bir Atatürkçü. Ülkesine gönülden bağlı olması nedeniyle NATO’ya dâhil olmamıza rağmen onlara dahi “Türkiye’nin kiralananacak toprağı yoktur” diyebilen bir devlet adamı. Ülkesinin ve partisnin değerlerine gönülden bağlı biri Hasan Esat Işık.

Hasan Işık’ın 2 Temmuz 1989 tarihindeki vefat³⁶³ haberi, kamuoyuna ailesi tarafından Cumhuriyet, Hürriyet ve Milliyet gazetelerinde yayınladıkları ilanlarla

³⁶² Hekimoğlu, *Anılar*, 366, 367, 368, 369, 370, 371.

³⁶³ <http://www.msb.gov.tr/anasayfa/html/Bakanlar/Anasayfa.htm> [28.01.2014].

duyurdu.³⁶⁴ Işık'ın vefatı sonrası, dostları ve onu sevenleri onun ölümünden duydukları üzüntülerini yayınladıkları baş sağlığı ilanlarıyla dile getirdiler.³⁶⁵

Hasan Esat Işık, gerek Dışişleri Bakanlığı gerekse Milli Savunma Bakanlığı yaptığı dönemlerde Türkiye'nin dış politikada etkin olması için çalışmıştır. Bu açıdan büyük devletlerle olan ilişkileri hassas bir çizgide yürütmüştür. Işık, dış politikada ABD ile Sovyet Rusya arasında bir tercih yapmamış, güçlü bu iki devleti bir denge unsuru olarak kullanma gayreti içinde olmuştur. Dış politika konusunda çok hassas olan Işık, hasta olduğu hayatının son dönemlerinde dahi ülkenin dış politikası adına bir şeyler konuşulduğunda verdiği tepkiyi Hekimoğlu şöyle tasvir ediyor: "Hasan Esat Işık çok sancılı anlarında da gülümsemekten geri kalmadı hiç. Bir dostu gelince, yatağından doğrulup dikleşiverdi. Dış politikadan söz edildiği zaman şahinleşiverirdi."³⁶⁶ Böyle bir durum Işık'ın verdiği tepki onun dış politikaya verdiği ehemmiyeti göstermektedir.

³⁶⁴ Hasan Esat Işık'ın vefat ilanı için bkz. ek 50.

³⁶⁵ Hasan Esat'ın vefatı sonrası yayınlanan baş sağlığı mesajları için bkz. ek 51, 52, 53.

³⁶⁶ Müşerref Hekimoğlu, *Başkent Günleri* (İstanbul: Çağdaş Yayınları, Nisan 1990), 190.

5. KARAKTERİSTİK NİTELİKLERİ

5.1. Devlet Adamlığı

Uzun süre çalıştığı devlet görevlerinde Hasan Işık'ın dikkat ettiği en önemli kriterin tarafsızlık olduğu söylenebilir. Gerek diplomat olduğu gerekse siyasete girdiği ve bakanlık yaptığı dönemlerde bu ölçüye çok dikkat etmiştir. Hasan Işık, CHP'den Bursa milletvekili seçildikten sonra Milli Savunma Bakanlığı görevine getirilir. Bakanlığı sırasında Bursa'ya bir ziyaret yapar. Bu ziyarette ona eşlik eden dönemin Bursa Valisi Zeki Çoker, onun bu özelliğini anılarında şöyle anlatır:

“İdarecilikte en önemli ve duyarlı ilişkilerden bir tanesi parti merkezleriyle kurulan ilişkidir. İl veya ilçeye bir idare amiri atandığı zaman genellikle parti başkanları yalnız ya da yönetim kurulu üyeleriyle birlikte ziyarete gelirler. Bu ziyareti iade etmek elbette gerekli olmakta ve bu genellikle yapılmaktadır.

Parti merkezlerini ziyaret etmenin sorun olması bakanların o ile gelişinde kendini göstermektedir. Her bakan, ile gelişinde mutlaka kendi partisini ziyaretetmekte ve partililerle uzun ya da kısa konuşmalar yapmaktadır. Hemen hemen hiçbir bakanın aklına diğer partileri de ziyaret etmek gelmemektedir. Bu bütün idare hayatımda değişmeyen bir kural olmuştur.

Bilindiği gibi valiler, il içindeki dolaşmaları sırasında bakanlara refakat ederler. Bu, hükümetin ve her bakanın ayrı ayrı temsilcisi olmanın tabii bir sonucudur. Ancak parti merkezini, özellikle yalnız kendi partisini ziyaret etmenin bir hükümet görevi olmadığı da kuşkusuzdur. Bu bakımdan ben bütün idare hayatımda bakanların kendi parti merkezlerini ziyaretlerinde yanlarında bulunmamaya dikkat ettim. Eğer il içinde birlikte dolaşıyorsak ve bakan o sırada partiye uğramak istemişse, kendisini parti merkezinin kapısında bırakıyor, müsaade isteyerek hükümete dönüyordum. Hemen ilave ermeliyim ki birlikte çalıştığımız bakanların hepsi de bu davranışımı tabii karşılamışlardır.

Parti merkezlerini ziyaret konusunda tek istisna, Bursa Valiliğim sırasında o zaman Milli Savunma Bakanı olan Hasan Esat Işık'la olmuştur. Hasan Esat Işık Bursa Senatörü olduğu için Bakan olarak sık sık Bursa'ya geliyordu. Onunla birlikte yaptığımız ilçe ve köy gezilerinde Sayın Işık gerçek bir devlet adamı olarak davranmış, her partiden vatandaşın bakanı olduğu bilinci içinde, partizanlık kokan tek bir konuşma yapmamıştır.

Yine Bursa Valiliğim sırasında, bir bayramdan birkaç gün önce Sayın Işık bana telefon ederek, bayramda Bursa'ya geleceğini, beni de evimde ziyaret etmek istediğini söyledi. O gün tam söylediği saatte eve geldi. Bir süre konuştuktan sonra ayrılacağı sırada, herkesçe bilinen nezaketiyle,

-Vali Bey, dedi, bayram vesilesiyle bütün partileri ziyaret ederek orada bulunan vatandaşlarla bayramlaşmak istiyorum. Bunu doğru bulur musunuz ve bu ziyareti benimle birlikte yapar mısınız?

Bu tekliften kuşkusuz memnun olmuştum: Sayın Bakanım, ben prensip itibarıyla hiçbir bakanla kendi partisini ziyaretinde bulunmuyorum. Ancak zati alinizin tüm partilere yapacağınız ziyarette yanınızda bulunmaktan şeref duyarım. Bu ziyaretin particilik açısından da fevkalade olumlu olacağına inanıyorum.

O gün, öğleden sonrası için bütün partilere haber vererek her parti merkezine gittik, çeşitli partilere mensup vatandaşlarla bayramlaştık. Her partideki yönetici ve vatandaşların bu ziyaretten çok memnun olduğunu zevkle hatırlıyorum. Bana üzüntü veren nokta, bu çeşit partiler üstü davranışın 34 yıllık idare hayatımda tek oluşudur.”³⁶⁷

Hasan Işık, devlet hizmetindeki tarafsızlığının yanında, devlette işi olan vatandaşın işinin çabuk görülmesini de önem veren bir bakan olmuştur. Bakanın bu niteliğini Milli Savunma Bakanı olarak atandığı 1974 yılında kendisinden yardım isteyen biri kişiye gösterdiği tutumla şöyle ortaya koyuyor:

“Milli Savunma Bakanı Hasan Işık bakanlığın giriş kapısından iki adımını atacakken göğsünde İstiklal Madalyası bulunan siyah başörtülü yaşlı bir kadın yolunu kesti. Titrek bir sesle.

-Ah evladım beni bir dinlesen, dedi.

Bakan odasına çıkar çıkmaz bir zile bastı ve gelen Personel Albay'a şunları söyledi:

-Aşağıda yaşlı bir kadıncağz var. Kendisi ile lütfen meşgul olun, problemi nedir öğrenin.

Bakan Işık bir on dakika kadar bekledi ve yeniden zile bastı. İçeri aynı Personel Albay girdi. Işık sinirli görünüyordu.

-Albayım size yaşlı kadın ile ilgilenmenizi söylemiştim. Sanırım henüz gitmediniz. Kadıncağzı aşağıda nöbetçiler uzaklaştırırlarsa, onun ne problemi, ne sıkıntısı olduğunu nasıl öğreniriz, değil mi?’ dedi. Albay esas duruşunu bozmadan selam verdi ve hızla kapıya yöneldi.”³⁶⁸

Bir devlet görevlisinde bulunması gereken önemli niteliklerden olan tarafsız ve müşfik davranabilmenin ehemmiyetini gösteren Işık, devlette işi olan vatandaşın

³⁶⁷ Ziya Çoker, *Yönetim ve Siyaset, Bir Valinin İl Yönetimine İlişkin Görüş ve Anıları* (İstanbul: Kazancı Matbaacılık, yty), 77.

³⁶⁸ “Af”, 7 *Gün Dergisi*, c. 6, Yıl: 2, s. 81 (27 Mart 1974): 8.

işinin hızlı bir şekilde görülmesinde ne kadar hassas davranılması gerektiğini bu davranışlarıyla göstermektedir.

5.2. “Türk Silahlı Kuvvetleri” Konusundaki Yaklaşımı

Hasan Esat Işık 1973 seçimlerinden sonra, 1974 yılında kurulan I., 1977’de kurulan II. ve 1978’de kurulan III. Ecevit Hükümetleri’nde Milli Savunma Bakanı sıfatıyla üç dönem görev yapmıştır. Hasan Işık’ın Milli Savunma Bakanlığı’na getirilmesi başta kendisi olmak üzere birçok kişinin beklemediği bir atama olmuştur. Işık’ın Savunma Bakanı yapılmasının önemli bir nedeni onun “uzaktan kumandalı” bir yapıya sahip olmamasının olduğu söylenebilir. Görev adamı olan Işık Savunma Bakanlığı’na neden getirildiğinin üzerinde pek durmamıştır. Kendisine verilen görevi yerine getiren Hasan Işık’ın Savunma Bakanlığı’ndaki rahatsızlığı ordunun “sosyal yardımlaşma amacına yönelik bazı kuruluşların zamanla ekonomi ve ticaret alanlarına taşması endişesi” [OYAK] olmuştur.³⁶⁹ Bakanın o zaman rahatsız olduğu bu konuya hala bir çözüm getirilememiş ve bugün de bu konu hakkında zaman zaman tartışmalar olmaktadır.

Hasan Işık, Milli Savunma Bakanlığı yaptığı dönemlerde ordunun devlet hiyerarşisindeki yeri ile ilgili olarak dönemine göre söylemleri farklı oldu. Bakanlığın ilk yıllarındaki düşünceleri ile daha sonraki dönemlerdeki düşünceleri arasında farklılıklar vardı. Bakan Işık, ilk başlarda ordunun başbakanla direk iletişim içinde olmasının gerekliliğini savunurken³⁷⁰ daha sonra ordunun Bakanlığa bağlı olma arzusunda olacaktır.³⁷¹ Bakanlığının ilk yıllarında Işık’ın söylemleri şu yönde olmuştur:

*“Dünyanın her ülkesinde ordu kaale alınmadan politika izlenmez. Genelkurmay Başkanı Başbakan’dan sonra gelir. Bu, yalnız protokolde kalmamalıdır. Büyük siyasi sorunlarda Genelkurmay Başkanı’nın fikri alınmalıdır. Genelkurmay Başkanı ile Başbakan arasında direkt, protokolsüz bir temas olmalıdır. Nitekim Hasan Esat Işık, bu direkt ilişkinin kurulmasında özellikle Kıbrıs olayları sırasında büyük yardımcı olmuştur.”*³⁷²

³⁶⁹ Gökmen, *age*, 626.

³⁷⁰ “Devlet Adamları, Ayinesi İştir Kişinin... Kapaktaki Bakan”, 7 *Gün Dergisi*, c. 8, Yıl:2, s.103 (26 Ağustos 1974): 12.

³⁷¹ Evren, *age*, 243.

³⁷² “Devlet Adamları, Ayinesi İştir...”, 7 *Gün Dergisi*, 12.

Hasan Işık'ın ilk Savunma Bakanlığı döneminde, 1974 Kıbrıs krizi sırasında Genelkurmay Başkanlığı'nın Başbakan ile direk ilişki kurarak yönetimdeki işleyişi olumlu katkılar sağlamasından dolayı olsa gerektir ki Genelkurmay Başkanlığı'nın direk Başbakana bağlı olması görüşünde olmuştur.

Bakan Işık'ın bu söylemi zamanla değişir ve ordunun Milli Savunma Bakanlığına bağlı olmasını arzular. Bakan Işık'ın “Genelkurmay Başkanlığı'nın kendisine bağlı olmasını istemesi”³⁷³ nedeniyle Kenan Evren'le araları açılır. Bu durum Işık'ın Bakanlıktan istifa etmesine neden olur. Hasan Işık'ın bu arzusunu dönemin Genelkurmay Başkanı Evren anılarında şöyle anlatır:

*“Ocak ayına gelinceye kadar Milli Savunma Bakanı Hasan Esat Işık ile bazı sürtüşmelerimiz oldu. Hasan Esat Işık, Genelkurmay Başkanlığı ile Milli Savunma Bakanlığı'nın ayrı ayrı Başbakanlığa bağlı olmasını bir türlü hazmedemiyor ve Genelkurmay Başkanlığı'nın Milli Savunma Bakanlığı'na bağlı olmasını istiyordu. Bunu açıkça ifade edemese de, imalı olarak dile getiriyordu.”*³⁷⁴

Ayrıca Hasan Işık, ordu ile milletin iç içe yaşamasını arzuluyordu. Bunu sağlamak içinde subay ve astsubaylar için yapılan konutların aynı mahalleler halinde değil, mahallelerin veya şehrin muhtelif yerlerine yapılarak halkın içine yaşamalarını istiyordu. Bu konuda askeri tarafla anlaşmadığı için Genelkurmayla olan ilişkiler çok iyi değildi.³⁷⁵ Hekimoğlu da Hasan Işık'ın bu konu ile ilgili benzer görüşünü şöyle ifade ediyor: “Hasan Işık'ın Milli Savunma Bakanı olduğundan bu yana sık sık tekrarladığı söz, Ordu ve halk bütünleşmeli, sivil-asker ayrılığı kalkmalı” diyor.³⁷⁶

5.3. 12 Eylül Askeri Darbesi ve 1982 Anayasası'na Getirdiği Eleştiriler

12 Eylül 1980 askeri darbesi sonrası siyasi hayatı sona eren Hasan Esat Işık darbeye karşı daima muhalefet etti. Darbe sonrası yapılan uygulamalara karşı fikirlerini ortaya koymaktan hiç çekinmedi. Darbe sonrası yapılan 1982 Anayasası'nın demokratik olmadığı görüşünü yüksek sesle savundu. Hasan Işık 12 Eylül hareketini eleştirirken görüşlerini şöyle ifade etmiştir:

³⁷³ *Milliyet Gazetesi*, 24 Ekim 1990, 9, bkz. ek 54.

³⁷⁴ Evren, *age*, 243.

³⁷⁵ *age*, 243.

³⁷⁶ Hekimoğlu, *Anılar*, 363.

“12 Eylül hareketini Atatürkçülük olarak değerlendirmek tamamıyla yanlıştır. Din dersleri zorunlu hale getirilirken, din kültürü dersi denmiştir. Sonra da koyu bir İslam kurallarının öğretilmesi dersine dönüştü. O kadar ki Süryaniler bile bu dersleri okumaya mecbur tutulmuştur. İşte bu Atatürk’e ters yürümek demektir. Nitekim bugün dikkat ederseniz Süryanilerden büyük göç var. Atatürk’ün indinde millet birbirinin ırkına, dinine karşılıklı saygılı olan ve kendini kader birliği içinde hisseden bir topluluktur. Biz Süryanilerle bugün bu vasfımızı kaybetmiş durumdayız.

Türkiye’nin dine ağırlık vermesinin dışarıdan da teşvik edildiğini söylemek mümkündür. Üç yıl önce, ABD Büyükelçiliği’nin Türkiye’de dağıtılan bir haberler bülteninde, o zamanın Dışişleri Bakan Yardımcısı Richard Perle’in, Amerikan kongresinin bir komisyonunda yaptığı konuşmanın metnini gördüm. ‘Türkiye İslam geleneklerine bağlıdır. Ve böyle kalmak istemektedir. Ve bizde bunu destekliyoruz.’ Hristiyan devleti, bir müttefikinin İslam gelenekleri içinde yaşamasını destekliyor. ABD’nin Sovyetlere karşı İslamiyet’i kullanmak gibi bir amacı yok mu sorusunu sormamak mümkün değil.

Halkın güdülmesini esas alan bir yönetim tarzını benimsemek onları Cumhuriyet öncesine, hatta 1920 öncesine dönmeye itmiştir. Kurtuluş Savaşı’nın en zor dönemlerinde dahi en üstün olan TBMM’nin iradesiydi. Oysa uygulamalar bugün TBMM’nin etkin bir kurum olmadığını daha çok bir dekor olarak kullanıldığını da ortaya koymuş oldu.”³⁷⁷

12 Eylül askeri darbesinin Atatürkçülük’le ilgisinin olmadığını altını çizen Hasan Işık, bu topluma bir kalıba sokma girişimi olduğunun göstergesidir. Darbe sonrası zorunlu hale getirilen din kültürü dersleriyle Müslüman olmayanlara bile islama öğrenme mecburiyeti getirilmiştir. Bu anlayışın da ABD tarafından desteklenmesinin darbeyi yapanların arkasında ABD’nin olduğu imasında bulunmaktadır. Bu durumda halkın güdülmesinin esas alındığı bir sisteme gidilerek bunun da Cumhuriyet öncesi döneme gidildiği değerlendirilmesini yapıyor.

Hasan Işık, 1982 Anayasası’na yönelik eleştirisini basına verdiği bir başka demeciyle şunları söylemiştir:

“Yeni anayasada öngörülen düzenin, şekil dışında, parlamenter düzenle bir ilgisi olduğu söylenemez, demiştir. Işık, TBMM’nin ülke kaderinin gerçek sorumlusu olmaktan çıktığını öne sürerek, şunları söylemiştir: ‘Sanki demokratik bir görüntü altında, istenildiği zaman istenildiği ölçüde baskıya elverişli, otoriter hatta totaliter bir yönetim sağlanmak istenmiştir.’ Tasarının öngördüğü düzen hakkında, ‘Padişahlık döneminin özlemini çekenler, bu tasarıda kendilerini mutlu edecek hükümler bulacaklardır’ şeklinde konuşmuştur.

³⁷⁷ “12 Eylül Felsefesi Kemalist mi, Kenanist mi?”, *İki bine Doğru Dergisi*, Yıl:1, s. 41 (4-10 Ekim 1987): 14, 15.

Yeni anayasanın ülke huzurunu daha çok devlet otoritesi ve kuvvetlerine emanet ettiğini savunan Işık şöyle devam etmiştir: ‘Adeta, ‘devlet otoritesinin sağlanması için her şey yapılır, özgürlükler için de bundan arta kalan ile yetinilir’ gibi gerçek demokrasi ile ilgisi olmayan bir düşünce tasarıya egemen olmuş görünmektedir.’ Işık, tasarıda uluslararası ilişkiler konusunda anlaşılması güç bir çekingenlik olduğunu belirterek, ‘Hükümetler ulusal egemenlik ve bağımsızlık gibi konularda Türkiye Cumhuriyeti Devleti’ni bağlayıcı kararlar almamalıdır.’³⁷⁸

Tasarlanan yeni anayasanın getirdiği düzen şeklen parlamenter olacaktır. Bu düzen halk üzerinde devlet otoritesini sağlamak için her şeyi imkân tanımaktadır. Bu da devletin başındaki kişiyi tek adam olmaya götürecektir. Dolayısıyla ulusal egemenliğin hâkimiyeti son bulacaktır.

Hasan Işık anayasa metninin Danışma Meclisi’nden geçmesi sonrası benzer fikirleriyle eleştirilerini şöyle devam ettirir:

“Danışma Meclisi’nden geçen anayasa metninin, otoriteye dayanan bir düzen getirdiğini belirten Işık, Anayasaların görevi yarının düzenini ortaya koymaktır. Tepkiyle yapılan anayasalarla yarın kurulmazdedi. Cumhuriyetin, kişi yönetiminden kolektif yönetime geçebilmek için ilan edildiğini hatırlatan Dışişleri ve Savunma eski bakanı ‘Cumhurbaşkanına verilen yetkileri fevkalade abartılmış ve lüzumsuz buluyorum demiştir.’³⁷⁹

Kollektif bir yönetim şekli olan Cumhuriyet yönetimi bu tepki anayasasıyla son bulacak ve tek kişi yönetiminin önü açacaktır.

1980 askeri darbesi sonrası askerler tarafından yapılan yeni anayasa Hasan Esat Işık tarafından pekçok defa eleştirilir. Hasan Işık, yeni anayasayla kurulan sistemin görüntüde parlamenter sistem olduğunu söyler. Gerçekte parlamenter sistemin özelliklerini yansıtmadığının altını çizen Hasan Işık otoriter hatta totaliter bir rejime gidildiği şeklindeki uyarısını cesaretle yazar. Bunun demokratik sistemden uzaklaşmak olduğunu söyler.

5.4. Sanata ve Sanatçıya Bakışı

Hasan Esat Işık, sanatı seven, sanatçıya değer veren bir kişidir. Kendi imkânları ölçüsünde sanata katkı yapar, sanatçıya yardımlarını eksik etmezdi. Bu tür örneklerle hayatının pekçok yerinde aşamasında karşılaşırız. Hasan Işık’ın Paris

³⁷⁸ *Milliyet Gazetesi*, 18 Ağustos 1982, 8, bkz. ek 55.

³⁷⁹ *Milliyet Gazetesi*, 11 Ekim 1982, 1.

Büyükelçiliği döneminde büyükelçilikte çalışan Yaman Başkut, Onun Fransa'daki Türk sanatçılara yaptığı desteği ve onlara gösterdiği ilgiyi anılarını şöyle anlatıyor:

“Fransa'daki Türkler arasında sanatçılar ön planda gelenler içinde yer alıyorlar. Gayet iyi hatırlıyorum. Büyükelçimiz, Türk sanatçıları desteklemeyi çok meraklıydı. Türk sergilerinin açılışına mutlaka katılır ve beğendiği bir resmi, Büyükelçilik mensupları adına satın alırdı. Bizler için sorun bundan sonra başlıyordu. Görev verilen biri, diyelim 2bin franga alınan bir tablo için 50 franktan 40 pay yapar ve herkesin boyuna göre bu payları dağıtırdı. Örneğin Büyükelçiye 10 pay, müsteşarlara 5'er pay, başkâtibe 3 pay, bizlere de 1 veya 2 pay düşerdi. Sonunda kura çekilir ve kimin payı çıkarsa tablo onda kalırdı. Sistem iyi hoştu da, gezilen sergi sayısı arttıkça bütçemiz de sorun yaratmaya başlamıştı. Sonunda telefon eden Müsteşar'a 'ben bu işte yokum, kaldı ki Büyükelçinin seçtiği resimleri hiç tutmuyorum,' dedim. Keşke demeseydim, Büyükelçi'ye aksettirilen bu görüş yüzünden sonradan katıldığı her sergiye beni de götürdü. Hem tekrardan payımı öder, hem de satın alınan resmin bulunduğu galeriyi sürekli gezer olduk.”³⁸⁰

Sanattan hoşlanan, sanatçıyı olanakları ölçüsünde destekleyen Hasan Işık, çevresinde bulunduğu kişileri de bu sevgiyi göstermeye gayret ederdi. Katıldığı sergilerde bu duygusunu açığa vurur herkesin görmesini arzulardı.

Fikret Mualla, Paris'te yaşayan önemli resim sanatçılarından biridir. Yaptığı resimlerle geçimini sağlayan Mualla, Hasan Esat Işık Paris'e geldikten sonra onunla tanışmıştır. Fikret Mualla, Hasan Işık'ın sanatçıya gösterdiği ilgiyi bildiğinden ondan zaman zaman yardım ister. Hasan Işık'la Mualla arasındaki samimiyetin artması sonrası aralarındaki dostlukta ilerler.³⁸¹ Bunun bir getirisi olarak Mualla'nın hayatındaki birçok gelişmeden haberdar olan Hasan Işık, Mualla'nın Paris'te yaşadığı iki anıyı Hıfzı Topuz'a anlatmıştır. Bu anıları Topuz şöyle paylaşıyor:

“Hasan Esat Işık, İkinci Dünya Savaşı'ndan hemen sonra Paris'te konsolos yardımcısı bulunduğu sıralarda Fikret'i tanımış ve olanaklar ölçüsünde kendisini yardım etmiştir. Büyükelçi olarak Paris'e geldiği dönemlerde de Fikret Mualla zaman zaman elçiliğe uğrayarak Hasan Esat Işık'tan yardım istemiştir.

O yıllarda Hasan Esat Işık'tan şu iki anıyı dinlemiştim: İkinci Dünya Savaşı'ndan hemen sonraki dönemde Fikret Mualla'nın oturduğu stüdyonun yanındaki daireyi bir kız taşınmış. Fikret Mualla çok hoşlanmış bu kızdan. Ama kızın bir sevgilisi varmış, sık sık kıızı görmeye geliyormuş. Fikret çok kıskanmış adamı. Bir gün komşusunun kapısını çalıp 'bakın' demiş, 'Türkiye'de bir gelenek vardır, biz erkekler, komşularımızın namusundan, ahlakından sorumlu oluruz. Bu yüzden de benim sizinle ilgilenmem gerekmektedir. Sizi kollayacağım. Kız gülmüş bu işe, tabi komşusunun bu sözlerini

³⁸⁰ Başkut, age, 34.

³⁸¹ Hıfzı Topuz, *Fikret Mualla Anılar, Resimler, Fotoğraflar* (İstanbul: Everest Yayınları, 2005), 56.

hiç ciddiye almamış. Ama bir gün yine odadan sesler gelince, Fikret komşusunun kapısına bir omuz vurduğu gibi dalmış içeriye ve başlamış kızın dostunu tartaklamaya. Polis gelmiş. Fikret mahkemelik olmuş. Mahkemede yargıca aynı şeyleri söylemiş: *Bizim geleneklerimize göre komşumuzun namusundan biz sorumlu oluruz.* Yargıç Fikret'i ufak bir para cezasına mahkûm etmiş ve 'siz' demiş, 'artık Fransa'da bu vasilik görevinden vazgeçin.

İkinci öykü şöyle: *'Fikret yine bir gün, polise hakaretten mahkemeye çıkmış. Mesleğini sormuşlar, 'ressam' demiş. Yargıç pek inanmamış. Bunun üzerine Fikret hemen orada yargıcın çok hoş bir portresini yapmış. Yargıç resmi görünce gülmeye başlamış ve polise dönerek 'bakın' demiş, 'bu adam gerçekten bir sanatçı. Sizde sanatçılara karşı biraz anlayışlı olun. Büyütmeyin bu işi!' Polis davadan vazgeçmiş.*'³⁸²

Resim sanatçısı Fikret Mualla gelenğine olan bir davranışı Fransa'da yaptığı için mahkemeye düşer. Ancak Fransa'da sanatçıya duyulan saygıdan dolayı Mualla bu olaydan kolay sıyrılır. Mualla, yine başka bir davadan da sanatçı kimliği nedeniyle herhangi bir olumsuzluk yaşamadan kurtulur.

Fikret Mualla'yı ve tablolarını seven Hasan Esat Işık'ın, onun için yaptıklarını Topuz şöyle anlatıyor:

"Fikret Mualla'ya Paris döneminde dostluk elini uzatan, öldükten sonra da, Paris Büyükelçiliği zamanında Fikret'in Fransa'da ve Türkiye'de uluslararası bir ün sağlamasına büyük katkısı olan Dışişleri ve Milli Savuma eski bakanı Hasan Esat Işık'tır. Hasan Esat Işık, Fikret için 'bence o bu toplumu fotoğraftan daha iyi tespit eden sanatçılardan biridir. Toplumun sosyal yönünü ince ayrıntılarıyla yakalayıp yüksek bir sanat zevkiyle yansıtmayı bilmiş bir kişidir' demiştir.

Hasan Esat Işık, 1970'te Paris'te Büyükelçi olarak bulunduğu sırada Champs-Elysées'deki Türk Turizm Bürosu'nda bir Fikret Mualla sergisi düzenleyerek Türkiye'nin Fikret'e sahip çıkması için resmi yollarla ilk girişimde bulunan devlet temsilcisi olmuştur. O zaman yayımladığı bir çağrıda Hasan Esat Işık, 'zamanla Fikret Mualla'nın tablolarının altın değerine yükseleceğini' belirttikten sonra şöyle demişti: 'Türkiye kendi evladının bu sanat eserlerinden mahrum kalmamalıdır. Onun için sanatseverlerimize uyarıyorum fiyatları her geçen gün biraz daha artan bu eserleri kaçırmayınız.'

Gerçekten de bu çağrıdan ve Paris'teki sergiden sonra bütün varlıklı kimseler, Fikret Mualla'nın yapıtlarını toplamaya başlamışlar ve evlerde Fikret'in tablolarını bulundurmak övünülecek bir şey olmuştur.'³⁸³

Fikret Mualla ile aralarında sıkı bir dostluk olan Hasan Işık, Mualla'nın yaptığı tabloların değerli olduğunun altını çizmiş ve satın alınması tavsiyesinde

³⁸² age, 56-58.

³⁸³ age, 55, 56.

bulunmuştur. Zaman Hasan Işık'ı haklı çıkarmıştır ki Mualla'nın tablolarına sahip olmak övünülecek bir hal almıştır.

Hıfzı Topuz, Hasan Işık ile Fikret Mualla arasında geçen bir başka anısını şöyle anlattı: “Hasan Paris’e viskonsül³⁸⁴ olduğu zaman Fikret Mualla ile 46’da Paris’te tanışıyor. Resimlerini niye almadın dediğimde? Hasan, ‘ya ben dedi sömürmek istemedim’ dedi. Titizliğinden almamış. Fikret Mualla benim ahabımdır. Fikret Mualla’nın tabloları bende var ama kaldırdım. Rutubetten dolayı”³⁸⁵ dedi.

Hasan Esat Işık, Fikret Mualla’nın ölümünün ardından Eyüp’te Pierre LotiKahvehanesi’nde bir Fikret Mualla Müzesi açılmasını ister ve ressamın ünlü yapıtlarının röprodüksiyonlarının orada satılması için girişimde bulunur. Ama Işık’ın bu girişimi olumlu karşılanmaz. Yine Hasan Işık, Fikret Mualla’nın naşının yurt dışından getirilmesi için yaptığı girişimde bulunur. Ancak ailesi bu girişime karşı çıkar. Buna karşın Hasan Işık “Dünya boyutlarında ün kazanmış bir sanatçının yurda getirilmesi bütün milletin isteğine bağlıdır, ailesinin değil” değil diyerek tepki göstermiştir. Hasan Işık, getirtemese de dönemin Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk’ün eşi Ressam Emel Korutürk devreye girmiş ve Mualla’nın naaşı Türkiye’ye getirilip Karaca Ahmet Mezarlığı’na defnedilmiştir.³⁸⁶

İmkânları ölçüsünde sanatçılara yardım eden Hasan Işık, hem büyükelçilikte kullanmak için hem de sanatçıya maddi destek olması için aldığı tabloların parasının ödenmesinde yaşanan sıkıntıyı, o dönem Dışişleri Bakanı olan İhsan Sabri Çağlayangil’e aktarır. İhsan Sabri Çağlayangil devreye girerek tabloların parasını bakanlığın bütçesinden nasıl ödediğini ondan şöyle anlatıyor:

“...Rahmetli dostum Hasan Esat Işık, Paris Büyükelçisiydi. Ben de Dışişleri Bakanı. Bir ziyaretimde bana yakındı. Fransa’da Türk ressamı oturuyor. Mesela Fikret Mualla, Avni Arbaş, Abidin Dino gibi. Bunların çok güzel tabloları var. Avni Bey’in üç tablosunu Büyükelçilik için satın aldım ve değerinin ödenmesi için bakanlığa yazdım. Kültür işlerine bakan komisyonun kararı ile ücretler ödenmiyormuş. Arbaş, askerlik çağrısına uymadığı için Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığından çıkarılmış. Bu yüzden komisyon tablo paralarını ödemiyor. Bir büyükelçi beğendiği tabloları satın alma yetkisinden de mi mahrum?

³⁸⁴ Viskonsül: Fransızca vice-consul kelimesinden gelir. Konsolos yardımcısı. Konsolosun bulunmadığı yerlerde onun görevini yapan kimse. Çağbayır, *Ötüken...*, c. 5, 5127.

³⁸⁵ “Hıfzı Topuz Bey ile görüşme”, İstanbul: 03.12.2013.

³⁸⁶ Topuz, *Fikret Mualla...*, 58-60.

Kendisine, 'üzülmeyin, sanata, siyasetin karıştırıldığı anlaşıyor. İş düzeltirim' dedim. Başbakanın verdiği yetkiyi kullanarak tabloların çekini kestim, anlaşmazlığı çözdüm. Bu olaydan sonra bir gün zata mahsus şifreli bir telgraf aldım. Arbaş'ın annesinin İstanbul'da ölüm döşeginde olduğunu ve vize verilmesini Hasan Esat Işık, Paris Büyükelçisi olarak rica ediyordu. Ressam vatandaşlıktan çıkarılmıştı. Bu gibilerin yurda kabulü ancak Bakanlar Kurulu'nun kararına tabiydi. Vakit yoktu. Şartlar bu kararın alınmasını engelliyordu. Kural dışına çıktım. Büyükelçiye, ressamın Türkiye'ye gelmesi için vize ve pasaport sağlamasını söyledim. Aradan zaman geçti. Mensubu olduğum hükümet çekilmek zorunda kaldı. Eski Paris Büyükelçimiz Hasan Esat Işık, Milli Savunma Bakanı ve Dışişleri Bakan vekiliydi. Senatoda beni buldu. 'Sizinle beraber büyükelçi olarak çalışırken başardığım işi, şimdi en yetkili olduğumuz halde kıvıramadım. Avni Arbaş'ın Türkiye'ye gelme isteğini geri çevirmek zorunda kaldık...' dedi.”³⁸⁷

Sanatçının yaşadığı sıkıntılı zamanlarda hem devlet olarak hem de şahsen yanlarında bulunarak destek olan Büyükelçi Işık, kendisini aşan durumlarda başka yollarla yardımcı olma gayreti içinde olmuştur.

Topuz, ressam Avni Arbaş'ın, Hasan Işık'ın bir tablosunu çizdiğini şöyle anlattı: “Hasan'ın bir yağlı boya tablosu var. Onu Avni Arbaş yaptı Paris'te. Avni Arbaş Galatasaray'dan sınıf arkadaşı. Avni, Paris'e gitti orada kaldı. Hasan'ın Paris'te ilk dönemde galiba 46'da onun bir resmini yapmış. O resmi teyzem (Makbule Hanım, Hasan Bey'in annesi), hiç beğenmemiş, 'aaa bu benim oğlum değil' dedi. Hasan Bey yaşlanınca o resme benzedi.”³⁸⁸ Tabloları çok seven Hasan Işık, Bursa vekilliği döneminde kendisine hediye edilen bir tablo karşısında sergilediği tutum Hekimoğlu'nun anılarında şöyle geçiyor:

“Bedros Reis'in (Bedri Rahmi) Bursa tablosu benim duvarımdan Billur Sokak'a gitti, Işıkların evinde bir duvarda kaldı uzun yıllar. Başka bir duvarda da Avni Arbaş'ın portreleri. Biri Ümit Işık, öteki Hasan Bey. Avni'nin fırçasını belirten bir portre. Hasan Bey'in şeytansı bir bakışını yakalayivermiş. Bedros Reis'in fırçasına döndük. Kardeşim Mukadder de coştı birden. Bu tabloyu Hasan Bey'e armağan et, Bursa milletvekilinin evine daha çok yakışır, diye içtenliğiyle çok etkiledi beni. Neredeyse elimi çırpıttım, Ümit Hanım ve Hasan Bey'e döndüm, yeni evinize bir armağan, dedim. İkisi de karşı çıktı, ama ben Bedros Reis'e döndüm bu kez.

-Kardeşimin önerisiyle bu Bursa'yı Hasan Işık'a veriyorum. O da çok sevindi bu karara.

-Yaş Müşerref Reis, ama önce bana ver, onu bir gereyim, elden geçireyim, öyle gitsin Hasan Reis'in duvarına.

³⁸⁷ Tanju Cılızlıoğlu, *Kader Bize Una Değil Üne İtti* (İstanbul: Büke Yayınları, 2000), 351, 352.

³⁸⁸ “Hıfzı Topuz Bey ile görüşme”, İstanbul: 03.12.2013.

Ertesi sabah Hasan Bey geldi, böylesine değerli bir armağanı içine sindiremediğini söyledi ama onu dinlemedim. Tablo İstanbul'a gitti, bu kez Melda Kaptana'dan bir uyarı. Stokholm'de yaşayan ünlü heykeltan Tanrıhan Koman'ın ilk eşi. Nişantaşı'nda Emlak Caddesi'nde bir galerisi var. Park Apartmanı'na, İpar kardeşlere gittiğim zaman görürüm onu. O eski Bursa ile Bedri Rahmi'den iki yeni resim alacağını söylüyor Melda Kaptana. 1950'lerde yapılan o Bursa'nın çok değer kazandığını... Bu sözlerden etkilenmedim hiç. O Bursa Işık'ların artık. Yıllarca Billur Sokak'taki evin duvarında kaldı. Şimdi yeğeni Zeynep Atikkan'ın Moda'daki evinde. Sevgili dayısından bir anı."³⁸⁹

Hasan Işık, sadece tablo çizen sanatçılara değil diğer sanatçılara da ilgi göstermiştir. "Bunlardan ses sanatçısı olan Esin Afşar 1969 yılında Fransa'da Jacques Brel ödülü kazanır. Bu nedenle bir Fransız televizyonun kendisiyle bir program yapmak istemesi nedeniyle çekimlere giden Esin Afşar orada karşılaştığı manzara karşısında sinirlenir ve orayı terk eder. Bu olayı Afşar şöyle anlatır:

"Programı ünlü Fransız komedyen Henri Tisout sunuyordu. Benim Türk olduğumu öğrenmiş ve ulusal özelliğimi yansıtmak için kafasına bir kavuk giymiş. Üzerine yerlere kadar uzanan bir de kaftan geçirmiş. Müthiş sinirlendim. Onlara 'Türkler sizin görmek istediğiniz gibi değil, benim gibi modern giyiniyorlar' dedim. Ardından da çekimleri kabul etmediğimi belirterek stüdyodan çıktım gittim.' O yıllarda Türkiye'nin Paris Büyükelçisi olan rahmetli Hasan Esat Işık, Esin Afşar'ın bu tavrını öğrenince kendisini kutluyor. Durumu bir telgrafla Dışişleri Bakanlığımıza da bildiriyor. Sonra da Afşar'ın onuruna Büyükelçiliğimizde bir resepsiyon veriyor. Esin Afşar bu anısını bize anlattıktan sonra şu eklemeyi yaptı: 'Sayın Işık, sanatçılara Atatürk sıcaklığı ve saygısıyla yaklaşan büyük bir devlet adamıydı. Paris'teki hiçbir konserimi kaçırmazdı. Ben de 'Drama köprüsü bre Hasan dardır geçilmez' diye başlayan türküyü onun için söyledim."³⁹⁰

Sanatçı Esin Afşar'ın yaşadığı bu olayın önemli olduğunu düşünen Büyükelçi Işık, sanatçıyı desteklediğini ve yanında olduğu mesajını vermiştir.

Sanat ve sanatçıyı seven Hasan Işık sanatçılar arasında ayırım yapmamıştır. Hasan Işık, onları toplumun önemli değerleri olarak gürr ve öyle muamelede bulunur. Sanatçıların yaptıkları işlere saygı duyan Işık, imkânları ölçüsünde desteğini eksik etmemiştir. Hasan Işık sanatçının sömürölmesine daima karşı olmuş ve bu tür durumlarda onları korumuştur.

³⁸⁹ Hekimoğlu, *Anılar*, 97, 98, 99.

³⁹⁰ *Milliyet Gazetesi*, 12 Temmuz 1989, 9.

5.5. Hakkında Yazılanlar ve Yapılan Değerlendirmeler

Hasan Esat Işık'ın vefatı sonrası hakkında birçok şey yazıldı ve söylendi. İfade edilen yazı ve söylemlerde Işık'ın özellikle kişilik nitelikleri ortaya konuldu. Onun mütevazılığı, sessiz, titiz, sakin görünüşlü, gösteriştan uzak onurlu bir yaşam sürmesi en çok sözü edilen nitelikleri oldu. Bunlarla birlikte devlete olan bağlılığı, görev bilinci ve devletin çıkarlarını daima gözetmiş olması da üzerinde durulan başka nitelikleri oldu. Hasan Işık “sakin görünüşlü, sessiz, gösteriştan hoşlanmayan nadir diplomatlardan biridir. Başlıca zevki okumak ve bol bol sigara içmek olan Işık hafif ve yağsız olmak şartıyla yemek seçmeyen biridir. Izgara et ve Türk tatlıları en çok sevdiği yemeklerdir.”³⁹¹

Hasan Işık kendisi ile çalışan görevlilerin giyimini, kuşamını, saç sakalını varıncaya kadar dikkat eden bir devlet adamı olmuştur. Bunlara verdiği ehemmiyetle temsili ve devlet görevinin ciddiyetini ortaya koymaktadır. Hasan Işık'ın bu özelliğini büyükelçi Kemal Girgin şöyle açıklıyor:

*“Kendisi çok titiz ve dikkatli bir kimse olarak, memurlarının her şeyini inceler, bazen ‘siz bugün saçınızı iyi taramamışsınız veya bıyığınız size yakışmıyor veya gömleğinizin rengi elbisenize uymamış’ gibi uyarılar bile yapardı. Bu yüzden maiyetinde çalışanlar kendisinden çok çekinirdi. Ben onunla hiç çalışmamakla beraber bir keresinde protokol işlerinde görevliyken, vefat eden Viyana Büyükelçimiz -eski amirim- Hüveyda Mayatepek'in yönettiğim cenaze töreninden sonra Hasan Işık Bey'in güzel takdir sözlerine muhatap olmuştum. Onun dürüstlüğü ve mütevazılığı konusunda bir iki anı daha eklemem yerinde olacaktır. Çünkü rahmetli çok kaliteli bürokrat ve devlet adamıydı. Bir akrabasından duymuştum : ‘Hasan Bey gözü tok bir insandır ki yıllardır bizde misafir kaldığında hep aynı yıpranmış pijamasını giymekteydi’ demiştir. Bir keresinde de bir dolmuşla bakanlığa doğru yol almaktayken bir an yanıma yolda binen birisi oturdu ve bir baktım ki Sayın Hasan Işık Bey dolmuşu binmiş.”*³⁹²

Hasan Esat Işık, diplomat ve siyasetçi kimliğiyle devlette gördüğü vazifeler nedeniyle önemli ve yüksek mevkilerde bulundu. Hasan Işık, hiçbir zaman bu mevkileri kendi menfaati için kullanmadı. Devletine bağlı mütevazı bir yaşamı tercih eden Hasan Işık sıradan bir vatandaş gibi yaşadı. Gerektiğinde işine dolmuşu binerek gitti. Gösterişli bir yaşamdan uzak duran Hasan Işık, giyim kuşamının düzgün

³⁹¹ “Dış Politika”, *Akis Dergisi*, c. XXXII, Yıl:11, s. 564 (10 Nisan 1965): 9.

³⁹² Kemal Girgin, *Dünyanın Dört Bir Bucağı (Bir Diplomatın Anıları 1957-1997)* (İstanbul: AD Kitapçılık, 1998), 129,130.

olmasını çok dikkat ederdi. Maiyetinde çalışan memurların da giyim kuşamını dikkat eder, düzgün olmayanları uyarırdı.

Gösterişten hoşlanmayan mütevazı bir hayatı tercih eden Hasan Esat Işık, Dışişleri Bakanlığı'na yeni atandığı zamanlarda verdiği bir röportajla bu niteliğini şöyle ortaya koyuyor:

“Dışişleri Bakanı Hasan Işık, haftanın başındaki Pazar günü Hariciye köşkünün belki en mütevazı odasında bir Akis muhabiri ile konuşuyordu.

Akis'çi: Beyefendi, bu küçük odaya bir ad koydunuz mu? diye sordu.

Işık önce karşısındaki koltukta oturan eşi Ümit Işık'ın yüzüne soran gözlerle baktı, ondan menfi sinyal aldıktan sonra gülümseyerek cevap verdi: Hayır... Neden sordunuz?

Akis'çi izah etti: Beyefendi adettir de... Pembe salon, mavi oda, Ruj-e nuar... Hariciye köşkünde, her yeni bakan ve hanımı ile birlikte odaların, salonların da adı değişir...

Dışişleri Bakanı küçük ve çekingen bir kahkaha attıktan sonra, solgun yüzü biraz renklenmiş halde, sözünü tamamladı: Biz geçici olduğumuzu biliyoruz...

Gerçekte Dışişleri Bakanı'nın makam koltuğuna oturduğundan kırmızı plakalı otomobiline binişine, konuşmalarına ve demeçlerine kadar hemen her hareketinde, geçici olduğunu bilen bir kimsenin kanaatkârlığı, tevazuu sezilmektedir. Bu, Işık'ın o gün Akis muhabirinin sorularına verdiği cevaplardaki tereddüt ve çekingenlik havasında da kendini belli etmiştir.”³⁹³

Mütevazı ve kanaatkâr bir hayatı tercih eden Bakan Işık, bulunduğu mekanlar en üstte de olsa yaşamından taviz vermeden hayatını sürdürdü. Haddini aşmadan yaşamasını ve nerde duracağını bildi.

Arkadaşlıkları okul yıllarında başlayan, Dışişleri Bakanlığı'nda uzun süre beraber çalıştığı, 27 Mayıs sıkıntıları aynı odada yaşamış, yakın dostlarından biri olan Oğuz Gökmen, onu şöyle tarif ediyor:

“Uzun, ızdıraplı ve amansız bir hastalığa karşı tüm manevi güçlerini toplayarak iki yıldan fazla bir süre inatla direndi. Sonunda yaşadığı alacalı bir dönemi bir kuyruklu yıldız gibi aydınlatarak, ardından bol ışıklı izler bırakarak beka âlemine geçti. Ölümünden sonra hemen herkesten, Devlet Başkanı'ndan sokaktaki adama kadar onun hakkında övücü sözler dinledik. Umulduk umulmadık kalemlerden sütunlar dolusu methiyeler okuduk. Şimdi niyetimiz satırlarla ona ağıt yakmak, bir mersiye yazmak değildir. Buna ihtiyacı ve tenezzülü de yoktu. Hasan Işık yaşadığı yılları ıslıl ıslıl aydınlatan bir kişiliğe sahipti. Pek az insan yüklendiği Devlet Hizmetini onun kadar ciddi, seviyeli,

³⁹³ “Dış Politika...”, Akis, 10.

vakarlı biçimde yorumlayarak sonuna kadar yürütebilmiştir. Onun işindeki ciddiyet ve vakarını kibirle karıştıranlar olurdu. Bu yüzden aldanmış olduklarını mutlaka bir gün anlarlar mahcup olurlardı. Hasan Esat Işık, her şeyden önce Türk milletinin büyüklüğüne inanır, onu gereği gibi temsil edebilmenin hakkını da ona göre verirdi.”³⁹⁴

Bakan Işık, ifa ettiği görevlerde Türk Milletini layıkıyla temsil etti. Kendine tevdi edilen görevleri ciddiyet içinde ve ağırbaşlılıkla yerine getirdi.

Hasan Işık’ın Milli Savunma Bakanlığı’ndan ayrılmasına neden olduğu iddia edilen Kenan Evren, onun hakkında şunları söylüyor:

“Hasan Esat Işık çok zeki, devlet hizmetinde uzun zaman çalıştığı için tecrübeli bir zat. Ancak bazı saplantıları var, suplesi az. Çabuk sinirlenen bir mizaca sahip. Gerçi Milli Savunma Bakanlığı’ndan ayrıldıktan ve hatta iktidardan ayrıldıktan sonra da dostluğumuz devam etmiştir, fakat Milli Savunma Bakanı olarak kalmış olsaydı belki bu dostluğumuza da halel gelebilirdi. Ayrılması iyi olduğu inancımı hala muhafaza ederim.”³⁹⁵

Devlette görevi sırasında işi gereği hoş olmayan şeyler yaşadığı kişilere karşı kin gütmeye basitliğinde bulunmadı. Devlet işiyle özel hayatını karıştırmadı.

Hasan Esat Işık’ın vefatı sonrası birçok gazeteci ve yazar köşesinde onun hakkında yazdılar. Bunlar Cumhuriyet Gazetesi’nden Müşerref Hekimoğlu, Hasan Celal, Uğur Mumcu, Oktay Ekşi, Hürriyet’te Ertuğrul Özkök, Milliyet’te Semih Günver, Altan Öymen, Derya Sazak, Mehmet Ali Birand, Hasan Pulur ve Melih Âşık onun hakkında yazanların başında gelen yazarlar oldu. Bunlardan Mehmet Altan Öymen köşesinde “Hasan Esat Işık” başlığıyla yazdığı yazısında onu şöyle anlatıyor:

“Geniş bilgi, görgü ve deneyim birikimiyle, başarıyla sürdürdüğü Milli Savunma Bakanlığı görevinden istifasının da bir ilke meselesinin sonucu olduğu şüphesizdir. Dönemin Başbakanı Ecevit’in bugün haber sütunlarımızda belirttiği gibi, Işık, bu konuda ‘bardağı taşıran damla’yı ya da ‘damlaları’ hiçbir zaman açıklamadı. Kararını CHP Meclis Gurubuna sunarken de ‘bu görevde kalmaya devam etmenin gerektiği kadar faydalı olamayacağı kanısına vardım’ gibi genel bir açıklama yapmakla yetindi.

Ve o konuyu bir daha hiç açmadı. Ertesi günden itibaren milletvekili sıralarındaki yerini aldı. Ve dönemin sonuna kadar, Meclis’in ve partinin en faal üyelerinden biri olarak çalıştı, yazdı, konuştu. Öneme inandığı her konuda uyarı görevini yaptı.

³⁹⁴ Gökmen, *age*, 625.

³⁹⁵ Evren, *age*, 243.

Ama onun görev anlayışının asıl unutulmaz örnekleri, 12 Eylül müdahalesinden sonradır. Ankara'daki 'emekli' evinde ve yakınların yönelik 'sıkıyönetim' iddialarının insafsızlığı içinde, bir 'onur anıtı' gibi dimdik kalmasını bilerek, ülkedeki ve dünyadaki olayları, büyük bir dikkatle izledi. Türkiye için ciddi gördüğü ne kadar gelişme varsa, telefonu açıp, gazeteleri ikaz ederdi. Yazardı, demeç verirdi. Ona kişisel olarak hiçbir şey kazandırmayacağı belli iken. Tam tersine: Siyasal yasaklar var: Yazıp söylediklerinin kendisine sadece 'risk' getirmesi ihtimali fazla iken.

Hasan Esat Işık, insanların, sadece bir görev mevkiindeyken değil, bir ülkenin 'sade vatandaş'ı olarak da sorumluluk taşıdıklarına inananlardandı. Ve o sorumluluğun gereğini sonuna kadar yerine getirdi.”³⁹⁶

Bakan Işık, prensiplerinden ödün vermeyerek Milli Savunma Bakanlığı görevinden istifa etti. İnanmadığı ve yararlı olamayacağını hissettiği anda bulunduğu makamın büyüklüğünü aldırış etmeden tereddütsüz görevinden ayrıldı. Siyasi hayatının sona ermesiyle bir vatandaş olarak sorumluluk taşıdığına inandığı için devlet meseleleri hakkında fikirlerini açıklamaktan geri durmadı.

Söz konusu dönemin önde gelen yazarlarından olan Uğur Mumcu, köşsesinden Hasan Esat Işık'ı şöyle anlatıyor:

“Bir Işık'lı Adam...

“Onurlu ve tutarlı siyasetçi” denilince aklıma hep Hasan Esat Işık gelirdi.

Işık'ın babası, Türkiye'de göz hekimliğinin kurucusu göz doktoru Esat Paşa'ydı. Paris'te eğitim gören Esat Paşa, mütareke devrinde, İngiliz işgal kuvvetlerince “İngiliz aleyhtarı ve milliyetçi” olduğu gerekçesi ile Malta'ya sürülmüş iki yıl burada sürgün olarak yaşamıştır.

1918 yılında, işgal kuvvetleri, İstanbul'da Esat Paşa'nın evini basmışlar. Hasan Esat Işık o tarihte dört yaşındadır. Kardeşi de geçirdiği bir hastalık nedeniyle ciğerine kan oturmuş; ateş içinde yanmaktadır.

Baba Esat Paşa, ateşler içindeki hasta çocuğunun başıyken İngiliz askerleri Paşa'yı elinden süngüleyerek zorla evden alıp götürürler.

Esat Paşa'nın suçu “millici” olmaktır. Paşa İttihatçı ve Kuvayı Milliye'dir. Elli kadar derneği bir araya getirerek “Milli Kongre” adlı bir örgüt kurmuştur.

Hasan Esat Işık, böyle bir babanın oğluydu.

Kimi babalar vardır, oğullarına yalnızca hanlar, hamamlar, katlar, yalılar ve şirketler bırakırlar. Esat Paşa'nın oğluna bıraktığı miras, eğilmez ve bükülmez onurlu bir kişilikti.

³⁹⁶ Altan Öymen, “Hasan Esat Işık”, Milliyet Gazetesi, 3 Temmuz 1989, 1.

Hasan Esat Işık, büyükelçilikten, bakanlığa, bakanlığından Mamak Cezaevi'nde TKP davasından yargılanan oğlunu görebilmek için girdiği kuyruklara hep aynı ödünsüz kişiliği ile yaşadı.

Hiç boyun eğmedi.

FIR Hattı. Kıbrıs ve Ege sorunu. Yunanistan'ın NATO'nun askeri kanadına dönüşü. Pentagon siyasetinin Türkiye'de tuttuğu köprübaşları gibi konularda, 12 Eylül günlerinde, devlet başkanına, başbakan, milli savunma ve dışişleri bakanlarına mektuplar yazdı.

Sürekli olarak yazdı, çizdi elinden geldiği kadar ilgilileri uyarmaya çalıştı.

Ölümü ardından bugün demeçler verenlerin çoğu Işık'ı 12 Eylül günlerinde hiç aramadılar. Oğlu Yusuf, TKP davasında yargılanıyordu. Bugün tabutu arkasından göz yaşartıcı sözcükleri sıralayanların çoğu Işık'a o günlerde telefonla "geçmiş olsun" bile diyememişti.

Bir "geçmiş olsun" mesajı bile esirgenmişti Işık'tan.

Kimi bakandı o günlerde, kimi müsteşar, kimide beş yıldızlı general, kimisiyse eski müsteşar, bakan, başbakan ve milletvekili.

Hasan Esat Işık, o şövalye tavırlarıyla bu yulğunluğu, suskunluğu ve korkaklığı bağışlamasını bildi.

Kimseden yakınmadı.

Oğlu Yusuf'un başına gelenlerin baba yüreğinde açtığı derin yaraların acılarını yalnızca birkaç dostu ile paylaştı.

"Yüreklerin kulakların" sağırlaştığı o günlerde, Mamak Askeri Tutukevi'nin önünde o dondurucu soğuklarda ve o kavurucu sıcaklarda oğluyla iki dakika görüşebilmek için saatlerce bekledi.

Hiç boyun eğmedi; hiç kimseye de ödün vermedi.

Onurlu bir siyasetçi olarak ölümüne kadar başı hep dimdik olarak yaşamasını bildi.

Küçük yaşında babası Esat Paşa'nın İngiliz işgal kuvvetlerince süngülenip evden Malta'da sürgüne götürülmesine tanık olan Hasan Esat Işık, ne acı ki, yaşamının son yıllarında, demokrasi ve hukuk devletinin yarattığı kasırgalarla boğuşmak zorunda kaldı.

Yanıtız kalmış mektupları ile de tarih karşısında "12 Eylül Paşaları"ndan ve bu paşaların emir erleri gibi davranan o "ara rejim profesyonelleri"nden hep hesap sordu.

Siyaset sahnemizde alışılmamış ölçüde tutarlı, dirençli, kararlı, uygar bir insandı Hasan Esat Işık.

Korkunun, yılgınlığın, çıkarıcılığın, dönecliğın birer gizli kişilik gibi gezindiğı bir karanlık dönemde Işıklı bir adamdı Hasan Esat Işık. Çürümenin yozlaşmanın hüküm sürdüğü dönemde örnek alınması gereken ödün vermez kişiliğıyle de bir “onur anıt”ıydı.

Anısı önünde saygıyla eğiliyorum.”³⁹⁷

Babasından aldığı eğilmeyen ve bükülmeyen bir kişilikle zor zamanlarında dimdik ayakta durmasını bildi. Bu sıkıntılı zamanlarında onu tanıyıp da devletin en üst makamlarında oturanlar karşısında eğilmeden onurlu bir duruş sergiledi.

Hasan Esat Işık’ı yakın dostları ve onu tanıyanlar böyle naif ve övgü dolu yazılarla duygularını paylaşırken bir de onunla hiç karşılaşmamış olan Can Kozanoğlu’ndan dinleyelim:

“Hiç tanımadığım, okuduklarımdan ve dinlediklerimden tanıdığım, tahminen, dünya görüşünü pek paylaşmadığım Hasan Esat Işık’ın anısına... Her şeyin başı onur çünkü.

Kitabın niçin Hasan Esat Işık’a ithaf ettiğime gelince: Cilalı imaj Devri’nde [kitabın adı], her devirde olduğu gibi, bir sürü ünlü insan dünyadan ayrıldı ve beni, dört kişinin ölümü çok etkiledi. Hasan Esat Işık, Örsan Öymen, Abdullah Baştürk, tüm Fenerbahçe sevgimle Metin Oktay.

Bir insanın nasıl yaşadığı, niçin yaşadığı, ancak tabutun başında derinlemesine anlaşılıyor galiba. Bireyci değerlere yüz vermeden, toplumsal değerlerle yaşamak ‘gerçek birey’ olabilen, eğilmeyen, bükülmeyen, taviz vermeyen insanlar, bıraktıkları anılarla başkalarından ayrılıyor. Farklı dünyalardan farklı hayatlara yayılmış, somut ve onurlu anıların zenginliği, geride kalanlara ‘işte böyle yaşamalı’ dedirtebiliyor. Herkese değil elbette, niyeti olanlara. Hasan Esat Işık, Örsan Öymen, Abdullah Baştürk ve Metin Oktay, benim için, nüfuzu giderek azalan bu yorgun sınıftan insanlardı işte.

Niçin Hasan Esat Işık’ı seçtim? ‘Yükselen değerleri benimseyenler, benim sözlerimi hamaset, Işık’ın tercihini enayilik olarak değerlendirebilirler, umurumda değil; nüfuzlu koltuklardan, mütevazı emeklilik koşullarını içine sindirebilen bir dürüstlikle ayrıldığı için mi? Ölüme çok yaklaştığı günlerde bile, Türkiye’nin sorunlarıyla ilgilenmeyi görev bildiği, gelişmeleri izleyip notlar tuttuğu, raporlar hazırladığı için mi?

Bir olay ve Işık’ın o olay karşısında öyle bir tavrı var ki, hepsinden önemli. 12 Eylül’ün en acımasız günleri. Binlerce insan, Emniyet’te ve cezaevlerinde işkencelerden geçiriliyor, ‘münferit’ işkence vakaları sonucunda ölenler oluyor. Bu tezgâhlardan geçirilenler arasında, Hasan Esat Işık’ın oğlu da var.

³⁹⁷ Uğur Mumcu, “Bir Işıklı Adam...”, Cumhuriyet Gazetesi, 4 Temmuz 1989, 1.

Işık, eski Milli Savunma Bakanlarından. Bir dönem Genelkurmay'ın Milli Savunma Bakanlığı'na bağlanmasını istediği için ki bu hala başarısız oldu, askerlerle arasına soğukluk girmiş. Ama Milli Güvenlik Konseyi'nin tüm askerleriyle ortak mesai yapmışlığı, tanışıklığı var. Oğlu için bir ayrıcalık talep etse, paşalar Işık'ı kırmayacaklar. Çevreden bu yönde telkinler geliyor ama Hasan Esat Işık, böyle bir talepte bulunmuyor. Cezaevi kapılarında, oğlunu iki-üç dakika görebilme umudunu, diğer tutukluların, hükümlülerin aileleriyle paylaşıyor.

Çocuğunuzun işkencede, dayanılmaz cezaevi koşullarında olduğunu biliyorsunuz... Bu, gerçekte korkunç bir durum ve insanın, işkencedeki çocuğu için özel talepte bulunması kesinlikle anlaşılır bir şey. Ama Hasan Esat Işık'ın tercihi de, tam anlamıyla saygı duyulacak bir şey. Evren Paşa'nın bakışlarını, Tahsin Paşa'nın malum gülümsemesini, Nurettin Paşa'nın duruşunu getirin gözlerinizin önüne. Sanki insanlara zulüm doğal bir hakmış gibi, Işık'a lütfedecekleri 'az zulüm' imkânını, dipçikten menkul mağrur havalarını düşünün. Hasan Esat Işık muhatap olmuyor. Bu tavırda, sahte meşruiyetin reddi, ayrıcalığın reddi var, artık imajına bile pek gerek duyulmayan insan onuru var. Cilalı imaj devrinde 'out' sayılan şeyler...

*Kitabın konu edindiği dönemde, Türkiye'yi Hasan Esat Işık gibi insanlar yönetseydi ne olurdu? Biz yine muhalif kalırdık. Ama daha az utanırdık ve bu kitap, iyimser bir kitap olurdu.*³⁹⁸

Hasan Esat Işık'ı anlamak için onunla aynı dönemde yaşamaya gerek olmadığını bu değerlendirme ortaya koymaktadır. Onun devlet yönetimindeki ilkeli duruşu, demokratik değerlere sıkı sıkı bağlı olması onu anlamak için yeterlidir. O Cumhuriyetin değerlerine bağlı olduğunu, bulunduğu makamın büyüklüğünü kaale almadan istifa ederek göstermiş bir devlet adamıdır. Ona göre devletin adının tabelada "Cumhuriyet" yazması Cumhuriyet yönetiminin uygulandığı anlamına gelmemektedir. Ancak hayatın akışındaki uygulamalar bunu gösterecektir. Bakan Işık 12 Eylül askeri darbesi sonrası yaşadığı sıkıntılı süreçte kimseden lütuf eklemeden her zamanki dik duruşuyla bir halk adamı ve bir yurttaş olabilmiştir.

³⁹⁸ Can Kozanoğlu, *Cilalı İmaj Devri*, 8.bs. (İstanbul: İletişim Yayınları, 1995), 9, 10, 11.

SONUÇ

Söz konusu çalışmada Osmanlı Devleti'nin son döneminde yaşayıp, imparatorluğun çöküşünü bizatihi müşahade eden, Milli Mücadele'nin başlangıcı sırasında İstanbul'daki çalışmalarıyla Kurtuluş Savaşı'nda etkin rol oynayıp, modern Türkiye'nin kurulma sürecinde görevler ifa eden Dr. Mehmet Esat Paşa'nın oğlu, kariyerden diplomat ve politikacı Hasan Esat (Fikret) Işık'ın biyografisi ele alınmıştır. Hasan Esat Işık'ın aile büyükleri İmparatorluğun köklü ve devletli ailelerinden olup, imparatorluğun en uzun yüzyılı olarak adlandırılan dönemde devlet yönetiminde önemli görevlerde bulunmuşlardır. Dedeleri ve babası gibi Hasan Işık da uzun süre bürokraside bulunmuş, Türkiye Cumhuriyeti'nin en çetrefilli ve en kritik dönemlerinde önemli görevler üstlenmiştir. Bu süreçte kendisi Türk dış politikasının oluşturulmasında kayda değer rol oynayan kritik kişilerden biri olmuştur.

1916 yılında başkent İstanbul'da doğan Hasan Esat Işık, ilköğrenimini Kadıköy'deki Saint Joseph'te tamamladıktan sonra lise eğitimi için Galatasaray'a geçer. 1937'de Galatasaray Lisesi'ni bitirir bitirmez söz konusu dönemin önemli yüksek eğitim yerlerinden birisi olan Ankara Hukuk Fakültesi'ne kaydolar ve buradan 1940 yılında mezun olur.

İyi bir eğitim alan Hasan Esat Işık, 1940 yılında Türk Hariciyesi'ne intisap eder ve burada uzun yıllar önemli görevler ifa eder. Hasan Esat Işık, Soğuk Savaş'ın en yoğun olduğu dönemlerde NATO'nun merkezinin de bulunduğu Brüksel'de, ABD ile birlikte Soğuk Savaş'ın en önemli merkez ülkesi olan Sovyetler Birliği'nin başkenti Moskova'da ve Ermeni meselesinin yavaş yavaş Avrupa'da özellikle Fransa'da ortaya çıkmaya başladığı yıllarda da Paris'te devletini Büyükelçi olarak temsil etmiştir.

Ulu önder Mustafa Kemal Atatürk'ün Türk milletine gösterdiği en büyük hedeflerden birisi behemehâl muasır medeniyetler zincirine dâhil olunmasıydı. İşte bu bağlamda Hasan Esat Işık, Brüksel'deki büyükelçilik görevi sırasında Türkiye'nin modern dünyaya bağlanması anlamına gelecek olan ve günümüzün Avrupa Birliği'ne

giriş amacıyla imzalanan Ankara Protokolü'nün hazırlanması sürecindeki müzakere heyetine başkanlık yapmıştır. Bu süreçte o, bütün diplomatik tecrübe ve becerilerini kullanarak Protokol'ün imzalanmasında büyük emekler harcamıştır.

Hasan Esat Işık'ın Moskova Büyükelçiliği'ne atanması Türk-Sovyet ilişkilerinde yeni bir dönemin başlangıcı olur. II. Dünya Savaşı sırasında ve sonrasında Türkiye'nin NATO'ya girmesiyle gerginleşen Türkiye ile Sovyetler Birliği arasındaki münasebetlerde bahar dönemi başlar ve müspet manada ikili ilişkilerde önemli mesafeler kat edilir. Gelişen bu olumlu ilişkiler sonucunda iki ülke arasında bir kültür antlaşması imzalanır. Onun etkili çalışmaları meyvelerini verir ve hem Sovyetler Birliği devlet başkanı Podgorny Türkiye'yi, hem de Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı Süleyman Demirel Moskova'yı ziyaret eder. Dolayısıyla Türkiye ve Sovyet Rusya arasında dostluk rüzgârları daha bir yoğun esmeye başlar.

Hasan Esat Işık Moskova'da büyükelçi olarak vazifesini ifa ettiği bir sırada iken kendisine Dışişleri Bakanlığı teklif edilir. Işık, bu teklifi memnuniyetle kabul eder. Vazifesi sırasında Türk dış politikasında ilkeli ve tavizsiz bir siyaset güden Bakan Işık, devletlerin kuvvet ve üstünlüğüne göre değil, eşitliğine (mütekabiliyet esasına) dayalı bir siyaset takip etmiştir. Ona göre dış siyaset, sadece ülkelerin kendi çıkarları açısından tek taraflı olarak değil, tarafların ortak menfaatleri doğrultusunda uygulanmalıdır. O, döneminin Türk dış politikasını bu anlayış çerçevesinde yönetme gayreti içinde olmuştur. Devletlerin inhisarcı yani tekeli politikalar takip etmesine muhalif olan Hasan Esat Işık, Türk hariciyesinin dümeninde olduğu bu kısa dönemde dış politikada maceradan uzak siyaset izlemiştir. İlkeli bir duruşu olan Hasan Esat Işık bakanlık vazifesini ifa ettiği sırada, 27 Mayıs Hadise'si sonrası kendisine ve yakın arkadaşlarına yönelik ciddi sıkıntılar yaşatan meslektaşlarına karşı misilleme ve öc alma hisleriyle hareket etmemiştir. Bu durum onun kindar ve intikamcı bir kişiliğe sahip olmadığını göstermektedir. Ayrıca Hasan Esat Işık'ın Hariciye Vekilliği'ne dışarıdan biri olarak getirilmesi onun “teknokrat” kimliğini göstermesi açısından önemlidir.

Dışişleri Bakanı Hasan Esat Işık, bir sonraki kabinede kendisine yer bulamadı ve tekrar hariciyedeki diplomat kariyerine döndü. İkinci defa Moskova Büyükelçiliği görevini ifa ettikten sonra bir başka önemli merkez olan Paris'e Büyükelçi oldu. Paris, Hasan Esat Işık'ın en uzun büyükelçilik görevini ifa ettiği yer olacaktır. Söz

konusu dönemde uluslararası arenada Ermeni meselesi yavaş yavaş gündeme gelmeye başlar ve Amerika kıtasından Avrupa kıtasına geçen soykırım iddialarına yönelik olarak Ermeni Anıtı açma girişimlerinin ilki Fransa’da gerçekleşir. Nitekim 1973 yılında Marsilya’daki Ermeni Anıtı’nın açılışına bir bakan yardımcısının da katılmasına tepki göstererek Ankara’ya döner. Hasan Esat Işık, bu tür anıtların toplumlar arasındaki kin ve nefreti daha da arttırdığına inanmaktadır. Ayrıca o, söz konusu anıtların ilk dikilmeye başlandığı sıralarda Türk devletinin bu anıtların açılmasını engellemeye yönelik yeterince tepki vermediğini düşünür.

Hasan Işık’ın, Paris Büyükelçiliği sırasında Türk dış siyaseti açısından önemli bir diğer husus Türk-Çin ilişkilerinde olur. Nitekim onun buradaki büyükelçilik vazifesi sırasında Türkiye ile Çin arasında diplomatik ilişkiler yeniden tesis edilir. Paris’teki Türk ve Çin Büyükelçiliği aracılığıyla kurulan söz konusu diplomatik ilişkiler, Türkiye’nin Çin Halk Cumhuriyeti’ni tanımasını öngören bir anlaşmanın imzalanmasıya sonuçlanır. Türkiye bu anlaşmayla Çin Halk Cumhuriyeti’nin uluslararası arenada tanınmasına öncülük eder. Güçlü ve nüfuzlu bir devlet olan Çin Halk Cumhuriyeti iyi diplomatik münasebetler kurulması, Türkiye’nin dış politikasını çeşitlendirmesi açısından da önemli bir hamle olmuştur. Brüksel’de Ortak Pazar, Moskova’da Sovyetler Birliği Kültür Antlaşması gibi kritik diplomatik çalışmalara ön ayak olan Hasan Esat Işık’ı bu sefer Paris’te, zamanın büyük devletlerinden biri olan Çin Halk Cumhuriyeti’yle yapılan önemli bir antlaşmanın dümeninde görüyoruz.

Marsilya’da açılan Ermeni Anıtı’na tepki göstererek Türkiye’ye dönen Hasan Esat Işık, bir daha Paris’e dönmez ve siyasete atılır. Cumhuriyet Halk Partisi’nden politikaya girerek Bursa’dan milletvekili seçilir. Ardından kurulan I. Ecevit Hükümeti’nde Milli Savunma Bakanı olur. Hem bakan hem de diplomat olarak Türk hariciyesindeki başarılı kariyerinin, onun bu göreve getirilmesinde etkili olduğu aşîkârdır. Bununla birlikte dönemin askeri üst yönetimi onun Milli Savunma Bakanlığı’na getirilmesinden pek hoşnut olmamışlardır. Zira Bakan Işık’ın görüşlerini biliyorlardı. Işık, şahsiyeti güçlü, savunma konularına vakıf, dünyadaki gelişmelerden haberdar bir sivildi ve askeri hususlarda, dolayısıyla bakanlıkta kesinlikle sivillerin söz sahibi olmasına inanıyordu. Dönemin askeri yönetimi onu pek kabullenmek istemese de, Işık kendisini onlara kabul ettirmesini bildi. Genelkurmay Başkanlığı’nın her talebini derhal kabul eden birisi olmadı. Başbakan

Bülent Ecevit'in ordu politikasını layıkıyla yerine getirmeye gayret etti. Hasan Esat Işık, bu dönemde devletin savunma politikalarına yön vererek kritik zamanlarda Ecevit'in yanında oldu. Kıbrıs Meselesi'nin en çetrefilli olduğu dönemde, 1974 Kıbrıs Barış Harekâtı esnasında değerli fikirleriyle Ecevit'e destek oldu. Nitekim harekât sonrası Kıbrıs'ın yeniden yapılandırılması için oluşturulan Kıbrıs Koordinasyon Komitesi'nin başkanlığını Hasan Esat Işık getirildi.

Onun Milli Savunma Bakanlığı döneminde devlet yönetimi açısından oldukça ilginç bir gelişme yaşanır. Türkiye'nin Kıbrıs'a müdahalesi sonrasında ABD ile ilişkilerde sorunlar görülür. Nitekim bu süreçte Özel Harp Dairesi, bakanlıktan bütçe ister. Zira o zamana değin bu birimin ihtiyaçları ABD tarafından sağlanmaktadır. O dönemlerde hakkında pek çok spekülasyonların yapıldığı, devletin içinde olup da hakkında yeterince bilgi sahibi olunmayan bu yapının daha iyi öğrenilmesi için bir fırsat doğar. Milli Savunma Bakanı Hasan Esat Işık'ın Özel Harp Dairesi'nin şeffaflaşmasına yönelik yoğun çabalarına rağmen söz konusu birim gizemini korumaya devam eder. Bu hadise, söz konusu dönemde devlet mekanizması içindeki erk sahiplerini göstermesi açısından oldukça dikkate değer bir örnektir.

Hasan Esat Işık, Milli Savunma Bakanlığı sırasında demokratik değerlere ve sivil anlayışa bağlılığını fırsat buldukça göstermeye gayret etmiştir. Nitekim o, Cumhurbaşkanı'nın katılması gerekirken katılamadığı bir törende, Cumhurbaşkanı'nı protokolde Genel Sekreteri'nin temsil edeceği söylendiğinde buna şiddetle karşı çıkar. Protokolde Cumhurbaşkanı'nı bir memurun değil, milletin üst düzeyde temsil eden birinin temsil etmesi gerektiğini ifade eder. Ona göre Cumhurbaşkanı'nı bir memur olan genel sekreterin temsil etmesi "demokrasi" ile bağdaşmamaktadır. Böyle bir durumun ancak monarşik idarelerde olabileceğinin altını çizer. Ayrıca, Genelkurmay Başkanlığı'nın Başbakanlığa değil Milli Savunma Bakanlığı'na bağlı olmasını ve askerlerin halkla iç içe, bir arada yaşaması gerektiğini vurgular. Söz konusu dönemde konuşulan ve Işık'ın demokrasinin olduğu yerde askerin doğrudan başbakana bağlı olamayacağını söylediği bu önemli husus, günümüzde de devam etmektedir. Böyle bir idari sistemin gerçek bir Cumhuriyet rejimi olamayacağını, bunun ancak bir şekilden ibaret olacağını beyan eder. Bütün bunlar Hasan Esat Işık'ın şekilci olmadığını ve demokrasiye samimiyetle bağlılığını göstermesi açısından önemlidir.

Hasan Esat Işık'ın Silahlı Kuvvetler'le yaşadığı söz konusu sıkıntılar, onun 15 Ocak 1979 tarihinde Milli Savunma Bakanlığı'ndan istifa etmesiyle sonuçlanır. İlkelerinden asla ödün vermeyen bir kişiliğe sahip olan Işık, “faydalı olamadığım yerde durmam” demiştir. Hasan Esat Işık, siyasi faaliyetlerine 12 Eylül 1980 askeri darbesine kadar sürdürür. 1982 Anayasası ile siyaset yapması yasaklananlar listesinde o da vardır. Bununla birlikte o yasaklı olmasına rağmen, bir kenara çekilip devlet meselelerine bigâne kalmaz. Işık, önemli gördüğü hususlarla ilgili fikir ve görüşlerini gerek sorumlu kişilere mektuplar yazarak, gerekse gazete ve dergilerde yazdığı yazılarla açıklamayı sürdürür. 1987’de yapılan referandumla siyaset yapma yasağı kaldırılır.

Diplomat ve siyasetçi kimliği ile öne çıkan Hasan Esat Işık, Türk devlet kademelerinde pek çok önemli vazife ifa etti. Sahip olduğu makam ve mevkileri hiçbir zaman şahsi ve ailevi çıkarları için istismar etmedi. Devletine bağlı, milletine sadık mütevazı bir hayatı tercih etti ve sade bir vatandaş gibi yaşadı. Yeri geldi dolmuşa bindi. Yeri geldi bakanlığı sırasında sorunu çözilemeyen bir vatandaşın probleminin halli noktasında işi yakından takip etti. Hassas bir kişiliğe sahip olan Hasan Esat Işık, sanat ve sanatçıya elinden geldikçe yardımcı olmaya çalıştı.

Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin geçtiği kritik süreçlerde önemli görevler ifa eden Hasan Esat Işık, ilkelerinden ödün vermeyen bir devlet adamı oldu. İnandığı fikir ve görüşlerini her ortamda cesurca söylemekten çekinmedi. Atatürkçü, aydın bir insandı, çağdaş düşünceli ve çalışkan bir kişiliğe sahipti.

Hasan Esat Işık'ın hayatının ele alındığı bu tezin yazımı sırasında, Dışişleri Bakanlığı'nın onun dönemine ait arşiv belgelerini henüz tasnif edememesinden dolayı bakanlık belgelerine ulaşılamadı. Bakanlık arşivinin kullanıma açılmasından sonra, ortaya çıkacak yeni belgeler ışığında Hasan Esat Işık'ın hayatının tekrar gözden geçirilmesi ve yeniden incelenmesi yerinde olacaktır.

Bu tez çalışması Hasan Esat Işık'la ilgili bütün meseleleri ve hadiseleri ele almış olma iddiasında değildir. Bilakis Cumhuriyet tarihi içinde önemli vazifeler yapan bir Türk diplomat ve siyasetçisini Türk akademi dünyasına ve kamuoyuna tanıtan öncü bir çalışmadır. Bu tür biyografik ön çalışmalar ilgili dönemin önemli simalarını yakından tanımanın yanında yaşanan siyasi hadiseleri daha şümullü ve isabetli değerlendirme imkânı da sunacaktır.

KAYNAKÇA

BAŞBAKANLIK CUMHURİYET ARŞİVİ

Cenevre Başkonsolosluğu'nda Maiyet Başkonsolosu Hasan Işık ile Nato Daimi Delegeliği'nde Müşavir Taha Carım'ın merkeze alınmaları ve Turgut Menemencioğlu'nun da Birleşmiş Milletler nezdinde daimi delegeliğe tayini, 26/8/1954. T.C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, T.C. Hariciye Vekâleti, Karar Sayısı:27103.

Dışişleri Bakanlığı Ticaret ve Ticari Anlaşmalar Dairesi Gn. Müdürü Hasan Işık'ın terfii,16/3/1957. T.C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, T.C. Hariciye Vekâleti, Karar Sayısı: 29645.

Dışişleri Bakanlığı memurlarından Hasan Fikret Işık, Oğuz Gökmen ve Semih Günver'in terfileri19/8/1958. T.C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, T.C. Hariciye Vekâleti, Karar Sayısı: 30693.

Dışişleri Bakanlığı memurlarından Hasan Fikret Işık'ın müsteşarlığa tayini 19/8/1958. T.C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, T.C. Hariciye Vekâleti, Karar Sayısı: 30760.

Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreter Yardımcılığı'na Hasan Fikret Işık'ın tayini 19/8/1958. T.C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, T.C. Hariciye Vekâleti, Karar Sayısı: 30777.

Hasan Fikret Işık'ın Brüksel Büyükelçiliği'ne tayini 1/2/1962. T.C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, T.C. Başbakanlık Kanunlar ve Kararlar Tetkik Dairesi Karar Sayısı: 6/178,N0: 1138.

Brüksel Büyükelçiliği'ni tedvire memur edilen Hasan Esat Işık'ın Büyükelçi unvanı ile Lüksemburg Dükalığı nezdinde de Türkiye'yi temsil etmesi20/3/1962. T.C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, T.C. Başbakanlık Kanunlar ve Kararlar Tetkik Dairesi, Karar Sayısı: 6/333,N0:1138.

Avrupa Ekonomik Topluluğu Komisyonu ile Brüksel'de başlayacak ortaklık görüşmelerine, Brüksel Büyükelçi Hasan Esat Işık başkanlığında katılacak heyetin tayini5/1/1963. T.C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, T.C. Başbakanlık Kanunlar ve Kararlar Tetkik Dairesi, Karar Sayısı: 6/1242, N0: 105244.

Hasan Fikret Işık'ın Moskova Büyükelçiliği'ne naklen tayini17/9/1964. T.C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, T.C. Başbakanlık Kanunlar ve Kararlar Tetkik Dairesi, Karar Sayısı: 6/3669, N0: 1138.

Hasan Fikret Işık'ın, Moskova Büyükelçiliği'ne tayini8/4/1966. T.C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, T.C. Başbakanlık Kanunlar ve Kararlar Tetkik Dairesi, Karar Sayısı: 6/6258, N0: 137.

SSCB Hükümeti ile Türk Hükümeti arasında yapılacak sınai tesislerle ilgili kredi anlaşması için Moskova'da yapılacak görüşmelere Moskova Büyükelçisi Hasan Esat Işık'ın başkanlığında katılacak heyet23/2/1967. T.C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, T.C. Başbakanlık Kanunlar ve Kararlar Tetkik Dairesi, Karar Sayısı: 6/7787, N0: 7024.

Paris Büyükelçiliği'ne Hasan Esat Işık'ın atanması8/4/1968. T.C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, T.C. Başbakanlık Kanunlar ve Kararlar Tetkik Dairesi, Karar Sayısı: 6/9843, N0: 1-37544.

Paris Büyükelçisi Hasan Esat Işık'ın Türkiye'yi İrlanda Devleti nezdinde de Büyükelçi sıfatı ile temsil etmesi11/11/1968. T.C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, T.C. Başbakanlık Kanunlar ve Kararlar Tetkik Dairesi, Karar Sayısı: 6/10923, N0: 1-991660.

Avrupa Ekonomi Komisyonu'nun Cenevre'de yapacağı toplantıya Hasan Işık'ın katılması 26/3/1953. T.C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, T.C. Başvekâlet Muamelât Umum Müdürlüğü, Kararlar Müdürlüğü, Karar Sayısı: 4/410, N0: 47-538.

Cenevre'de toplanacak olan Ticaret Eksperleri Konferansı'nda Türkiye'yi Hasan Fikret Işık'ın temsil etmesi 20/4/1953. T.C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, T.C. Başvekâlet Muamelât Umum Müdürlüğü, Kararlar Müdürlüğü, Karar Sayısı: 4/629, N0: 47-702.

Avrupa Ekonomi Komisyonu'nun Cenevre'de yapacağı 9. toplantısına Türkiye'yi temsilen Hasan Işık'ın delege ve Nevzat Gürpınar ile Nevitİlden'in Müşavir olarak katılması 8/3/1954. T.C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, T.C. Başvekâlet Muamelât Umum Müdürlüğü, Kararlar Müdürlüğü, Karar Sayısı: 4/2526, N0: 47-538.

Cenevre'de yapılacak Ticaret Eksperleri toplantısında Türkiye'yi, Birleşmiş Milletler Teşkilatı Avrupa Ofisi'nde Ekonomik İşler Delegesi Hasan Işık'ın temsil etmesi 10/4/1954. T.C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, T.C. Başvekâlet Kanunlar ve Kararlar Tetkik Dairesi, Karar Sayısı: 4/2789, N0: 47-702.

1956 yılında Belgrat'da toplanacak olan Türk-Yugoslav Karma Komisyonu'na Hasan Esat Işık'ın başkanlığında gidecek heyet 12/6/1956. T.C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, T.C. Başvekâlet Kanunlar ve Kararlar Tetkik Dairesi, Karar Sayısı: 4/7428, N0: 70-11.

Avrupa İktisadi İşbirliği Teşkilatı'nın toplantılarına Hasan Esat Işıkbaşkanlığında bir heyetin katılması15/9/1958. T.C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, T.C. Başvekâlet Kanunlar ve Kararlar Tetkik Dairesi, Karar Sayısı: 4/10773, N0: 105-98.

Avrupa İktisadi İşbirliği Teşkilatı ile temaslarda bulunmak üzere Hasan Esat Işık'ın Paris'e gönderilmesi 28/11/1959. T.C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, T.C. Başvekâlet Kanunlar ve Kararlar Tetkik Dairesi, Karar Sayısı: 4/12446, N0: 105-98.

OECD'nin yeniden teşkilatlandırılmasına dair dörtler raporunu incelemek üzere toplanan konferansa Elçi Hasan Esat Işık'ın katılması 27/6/1960. T.C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, T.C. Başbakanlık Kanunlar ve Kararlar Tetkik Dairesi, Karar Sayısı: 5/85, N0: 10598.

Sergi, fuar ve kongrelerde teşhir edilecek veya kullanılacak malların ithali ile mesleki malzemenin geçici ithaline ait iki gümrük sözleşmesinin imzası için Brüksel Büyükelçisi Hasan Esat Işık'a yetki verilmesi 19/4/1962. T.C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, T.C. Başbakanlık Kanunlar ve Kararlar Tetkik Dairesi, Karar Sayısı: 6/381, N0: 10511.

RCD Ekonomik Komitesi'nin 18-19 Mart 1965 tarihlerinde Pakistan'da yapacağı toplantıya Dışişleri Bakanı Hasan Esat Işık'ın başkanlığında katılacak heyetin tayini ile bu heyetin masraflarının kabulü 12/3/1965. T.C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, T.C. Başbakanlık Kanunlar ve Kararlar Tetkik Dairesi, Karar Sayısı: 6/4436, N0: 1051.

Tahran'da yapılacak CENTO Bakanlar Konseyi'nin XII. toplantısına, Dışişleri Bakanı Hasan Esat Işık'ın başkanlığında kurulacak heyetin tayini 5/4/1965. T.C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, T.C. Başbakanlık Kanunlar ve Kararlar Tetkik Dairesi, Karar Sayısı: 6/4562, N0: 10515.

Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi ve Avrupa Konseyi İstişari Meclis Toplantılarına, Dışişleri Bakanı Hasan Esat Işık'ın başkanlığında katılacak heyet 30/4/1965. T.C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, T.C. Başbakanlık Kanunlar ve Kararlar Tetkik Dairesi, Karar Sayısı: 6/4647, N0: 10522.

Avrupa Topluluğu'nun Dışişleri Bakanları seviyesinde Brüksel'de yapacağı toplantıya, Dışişleri Bakanı Hasan Esat Işık'ın başkanlığında katılacak heyet 3/8/1965. T.C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, T.C. Başbakanlık Kanunlar ve Kararlar Tetkik Dairesi, Karar Sayısı: 6/5051, N0: 10551.

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun XX. Dönem Toplantılarına, Dışişleri Bakanı Hasan Esat Işık başkanlığında katılacak heyetin tayini 21/9/1965. T.C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, T.C. Başbakanlık Kanunlar ve Kararlar Tetkik Dairesi, Karar Sayısı: 6/5230, N0: 10562.

Hindistan-Pakistan silahlı çatışması konusunda Pakistan Hükümeti ile yapılan görüşmelere, Dışişleri Bakanı Hasan Esat Işık'ın başkanlığındaki bir heyetin katılması 8/10/1965. T.C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, T.C. Başbakanlık Kanunlar ve Kararlar Tetkik Dairesi, Karar Sayısı: 6/5373, N0: 1056.

Türkiye'ye Yardım Konsorsiyumu çerçevesinde Türkiye'ye verilecek kredi ile ilgili anlaşmayı Türkiye adına imzalaması hususunda Paris Büyükelçisi Hasan Esat Işık'ın yetkili kılınması 16/7/1970. T.C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, T.C. Başbakanlık Kanunlar ve Kararlar Tetkik Dairesi, Karar Sayısı: 7/983, N0: 94-1161135.

UNESCO tarafından yürütülecek olan Balkan bölgesinin Sismisite Etüdleri Özel Fon Projesi Uygulama Planı Anlaşmasının imzalanması hususunda Büyükelçi Hasan Esat Işık'ın yetkili kılınması 16/1/1971. T.C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, T.C. Başbakanlık Kanunlar ve Kararlar Tetkik Dairesi, Karar Sayısı: 7/1802, N0: 107-16819.

T.C. ile Fransa Cumhuriyeti arasında Sosyal Güvenlik konusunda Genel Sözleşmeyi imzalaması için Paris Büyükelçisi Hasan Esat Işık'ın yetkili kılınması 22/2/1971. T.C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, T.C. Başbakanlık Kanunlar ve Kararlar Tetkik Dairesi, Karar Sayısı: 7/2002, N0: 107-159255.

Türkiye-Fransa Ödeme Anlaşması'nın Change garantisini öngören maddesinin kaldırılmasına ilişkin Anlaşmanın imzalanması hususunda Paris Büyükelçisi Hasan Esat Işık'ın yetkili kılınması 19/8/1971. T.C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, T.C. Başbakanlık Kanunlar ve Kararlar Tetkik Dairesi, Karar Sayısı: 7/3011, N0: 94-1461410.

SÖZLÜK VE ANSİKLOPEDİLER

Çağbayır, Yaşar. “Cancelliere”. *Ötüken Türkçe Sözlük*. c. 2. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2007: 2381.

_____. “Console”. *Ötüken Türkçe Sözlük*. c. 3. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2007: 2735.

_____. “Viskonsül”. *Ötüken Türkçe Sözlük*. c. 5. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2007: 5127.

“Hasan Paşa (Yedi-sekiz)”. *Türk Ansiklopedisi*. c. XIX. Ankara: Milli Eğitim Basımevi, 1971: 23,24.

“Işık, (Mehmet) Esat”. *AnaBritannica Genel Kültür Ansiklopedisi*. c. 11. İstanbul: Ana Yayıncılık, 1988: 409.

“Işık, Hasan Esat”. *AnaBritannica Genel Kültür Ansiklopedisi*. c. 11. İstanbul: Ana Yayıncılık, 1988: 409.

“Biyografya veya Biyografi”. *Meydan Larousse*. c. 2. İstanbul: Meydan Yayınevi, 1969: 417.

“Ophtalmoscope”. *Meydan Larousse Ansiklopedisi*. c. 9. İstanbul: Meydan Yayınevi, 1981: 481.

“Ortak Pazar”. *Büyük Larousse Sözlük Ansiklopedisi*. c. 14. İstanbul: Gelişim Yayınları, 1986: 8906.

“Yaşam Öyküsü”. *Büyük Larousse*. c. 20. İstanbul: Gelişim Yayınları: 12447.

KİTAPLAR

- AĞAOĞLU, Samet. *Babamın Arkadaşları*. İstanbul: Nebioğlu Yayınevi, (yty). *Ankara Hukuk Fakültesi ve Mezunları*. Ankara: A.Ü. Hukuk Fakültesi, Hukuk Eğitim-Öğretim, Araştırma, Uygulama ve Geliştirme Enstitüsü Vakfı Yayını, 1998.
- AKYILDIZ, Ali. *Sürgün Sefir Sadullah Paşa*. 1. bs. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2011.
- ARMAOĞLU, Fahir. *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1995*. c. 1-2, Genişletilmiş 11.bs. İstanbul: Alkım Yayınevi, (yty).
- BAŞKUT, Yaman. *Aferin İyiydin... Bir Diplomatin Anıları*. İstanbul: İnkılâp Kitabevi, 2004.
- BERKÜREN, Tahsin. *Galatasaray Liseli Pilava Kaşık Atanlar 1868–2006*. c. 1, (yyy ve yy)2007.
- BESEN, Haluk. *İsmet Paşa ve Devlet*. İstanbul: İnkılâp Kitabevi, 1996.
- BİRAND, Mehmet Ali. *Türkiye'nin Gümrük Birliği Macerası (1959-1995)*. 9. bs. İstanbul: AD Yayıncılık, 1996.
- _____. *Türkiye'nin Ortak Pazar Macerası 1959-1985*. 3. bs. (yyy): Milliyet Yayınları, 1987.
- CILIZLIOĞLU, Tanju. *Kader Bize Una Değil Üne İtti*. 1. bs. İstanbul: Buke Yayıncılık, 2000.
- ÇAVUŞOĞLU, Şeref. “Esat Paşa Neler Yaptı” *Yakın Tarihimiz, (Birinci Meşrutiyetten Zamanımıza Kadar)*. c. 1, 1962: 227, 228
- ÇOKER, Ziya. *Yönetim ve Siyaset Bir Vali'nin İl Yönetimine İlişkin Görüş ve Anıları*. İstanbul: Kazancı Matbaacılık, (yty).
- Dışişleri Bakanlığı Yıllığı 1964-1965*, s. 581-582'den aktaran Bilal N. Şimşir, “Şehit Diplomatlarımız (1973-1994)”, 1. Kitap, 1. bs. (Ankara: Bilgi Yayınevi, 2000), 164.
- DİKERDEM, Mahmut. *Hariciye Çarkı*. İstanbul: Cem Yayınevi, 1989.
- ERKİN, Feridun Cemal. *Dışişlerinde 34 Yıl*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1980.
- EVREN, Kenan. *Kenan Evren'in Anıları 1*. 1. bs. İstanbul: Milliyet Yayınları, 1990.
- FEDAİ, Cemal. *Kandırallı Profesör Turan Güneş*. 1. bs. Ankara: Kadim Yayınları, 2012.
- GİRGİN, Kemal. *Diplomatik Anılarla Dış ilişkilerimiz (Son 50 yıl: 1957-2006)*. Genişletilmiş 2. bs. İstanbul: İlgı Kültür Sanat Yayıncılık, 2007.
- _____. *Dünyanın Dört Bucağında Bir diplomatın Anıları 1957-1997*. 1. bs. İstanbul: AD Kitapçılık, 1998.

- _____. *T.C. Hükümetleri Programlarında Dış Politikamız (70 Yılın Panoraması) 1923-1993*. Ankara: (yy), 1993.
- GÖKMEN, Oğuz. *Diplomasi Savaşta ve Barışta Diplomasi*. 1. bs. İstanbul: Yamaç Ofset, 2006.
- GÜNVER, Semih. *Tanınmayan Meslek (Anılar ve Portreler)*. Ankara: A.Ü. SBF ve Basım-Yayım Yüksekokulu Basımevi, 1984.
- _____. *Garip Ada'nın Garip Eşeği "Yaşanmış Öyküler"*. 1. bs. Tarabya: Milliyet Yayınları, 1990.
- _____. *Bir Kiraz Ağacı Olsaydım (Bir Hariciyecinin Anıları)*. 1. bs. Ankara: Bilgi Yayınevi, 1986.
- _____. *Fatin Rüştü Zorlu'nun Öyküsü*. 1. bs. Ankara: Bilgi Yayınevi, 1985.
- GÜRSAKAL, Necmi. *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri*. Bursa: Uludağ Üniversitesi Yayınları 2001.
- GÜRÜN, Kamuran. *Akıntıya Kürek (Bir Büyükelçinin Anıları)*. 1. bs. İstanbul: Milliyet Yayınları, 1994.
- _____. *Bükreş-Paris-Atina Büyükelçilik Anıları*. 1. bs. İstanbul: Milliyet Yayınları, 1994.
- _____. *Ermeni Dosyası*. 6. bs. İstanbul: Remzi Kitabevi, 2005.
- HEKİMOĞLU, Müşerref. *Anılar "Bir Cumhuriyet Kızı"*. 1. bs. İstanbul: Cumhuriyet Kitapları, 2005.
- _____. *Başkent Günleri*. 1.bs. İstanbul: Çağdaş Yayınları, 1990.
- _____. *27 Mayıs'ın Romanı*. İstanbul: Çağdaş Yayınları, 1975.
- HRİSTİDİS, Şengün Kılıç – Ersel Ersöz. *İsmail Hakkı Birler'in Anılarında CHP'li Yıllar, (1946-1992)*. 1. bs. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2010.
- İSMAİL, Sabahattin. *150 Soruda Kıbrıs Sorunu*. 1. bs. İstanbul: Kastaş Yayınevi, 1998.
- KARAKOÇ, Ercan. *Geçmişten Günümüze Ermen, Komiteleri ve Terörü (HINÇAK ve TAŞNAK'tan, ASALA ve JCAG-ARA'ya)*. 1. bs. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2009.
- KESKİNBORA, H. Kadircan. *Bilimde Siyasette, Milli Mücadelede Bir Işık Esat Işık*. 1. bs. İstanbul: Som Kitap, 2010.
- KIRAÇ, Can. *Anılarımla Patronum Vehbi Koç*. 1. bs. İstanbul: Milliyet Yayınları, 1995.
- KOÇ, Rasim. "Fatin Rüştü Zorlu'nun Hayatı ve Siyasi Faaliyetleri". Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, 2009.

- KOZANOĞLU, Can. *Cilalı İmaj Devri*. 8. bs. İstanbul: İletişim Yayınları, 1995.
- MURADOĞLU, Abdullah. *Selanik'ten İstanbul'a İpekçiler ve İsmail Cem*. İstanbul: Bakış Yayınları, 2002.
- NEYZİ, Leyla. *İstanbul'da Hatırlamak ve Unutmak*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1999.
- ORAN, Baskın. *Türk Dış Politikası, (c. I. 1919-1980)*. 6. bs. İstanbul: İletişim Yayınları, 2002.
- ÖZDEMİR, Bülent. *Osmanlı Wikileaks Raporları (I. Dünya Savaşı Yıllarında İngiliz İstihbarat Raporlarında Fişlenen Türkiye)*. 2. bs. İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2012.
- ŞİMŞİR, Bilal N. *Şehit Diplomatlarımız (1973-1994)*. 1. Kitap, 1. bs. Ankara: Bilgi Yayınevi, 2000.
- _____. *Şair Diplomatlar*. Ankara: Yargı Yayınevi, 2006.
- _____. *Malta Sürgünleri*. 2. bs. Ankara: Bilgi Yayınevi, 1985.
- TOPUZ, Hıfzı. *Meyyale*. 26. bs. İstanbul: Remzi Kitabevi, 2001.
- _____. *Milli Mücadele'de Çamlıca'nın Üç Gülü*. 3. bs. İstanbul: Remzi Kitabevi, 2002.
- _____. *Parisli Yıllar*. 1. bs. İstanbul: Bilgi Yayınevi, 1994.
- _____. *Elbet Sabah Olacaktır*. 4. bs. İstanbul: Remzi Kitabevi, 2012.
- _____. *Fikret Mualla Anılar, Resimler, Fotoğraflar*. 1. bs. İstanbul: Everest Yayınları, 2005.
- ÜLKÜMEN, Selahattin. *Bilinmeyen Yönleriyle Bir Dönemin Dışışleri*. İstanbul: Gözlem Gazetecilik Basın ve Yayını, 1993.
- VATANDAŞ, Aydoğan. *Monşer (Saklı Seçilmişler)*. 2. bs. İstanbul: Timaş Yayınları, 2009.
- YALÇIN, Soner. *Efendi (Beyaz Türklerin Büyük Sırrı)*. 14. bs. İstanbul: Doğan Kitap, 2004.
- YALÇIN, Hüseyin Cahit. *Edebiyat Anıları*. 1. bs. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1975.
- YILDIRIM, Ali, Hasan Şimşek. *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayınevi, 1999.
- YILMAZ, Hakan. *Tarih Boyunca İhtilaller ve Darbeler*. 1. bs. İstanbul: Timaş Yayınları, 2000.
- Tercüme-i Hal Hacı Hasan Hilmi Paşa, 29 Kasım 1900. Babıâli Memurin Mülkiye Komisyonu, Adet 2 sicil / 230 Varak, 1-4.

MAKALELER

“Af”. *7 Gün Dergisi*. c. 6. Yıl: 2. s. 81 (27 Mart 1974): 6-9.

Atlı, Altay. “12 Mart Muhtırası ve Türkiye’nin Çin Halk Cumhuriyeti’ni Tanıması”. *Türkiye’de Çin’i Düşünmek (Ekonomik, Siyasi ve Kültürel İlişkilerde Yeni Yaklaşımlar)*. ed. Selçuk Esenbel, İsenbike Togan, Altay Atlı. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, 2013: 147-169.

“CHP, Beklenen Son, Kapaktaki Genel Sekreter”. *7 Gün Dergisi*. c. 13. Yıl: 4. s. 184 (16 Mart 1976): 4-10.

Çavuşoğlu, Şeref. “Esat Paşa Nelet Yaptı”. *Yakın Tarihimiz (Birinci Meşrutiyetten Zamanımıza Kadar)*. c. 1. (1962): 227, 228.

“Devlet Adamları, Ayinesi İştir Kişinin... Kapaktaki Bakan”. *7 Gün Dergisi*. c. 8. Yıl: 2. s. 103 (26 Ağustos 1974): 12-15.

“Dışişleri Bakanı Hasan Işık’ın İlk Basın Toplantısını Yaptı”. *T.C. Dışişleri Bakanlığı, Dışişleri Belleteni*. Belge 8, s. 6 (Mart 1965): 54-60.

“Dış Politika İnönü’nün İzinde”. *Akis Dergisi*. c. XXXII. Yıl. 11. s. 560 (12 Mart 1965): 9-12.

“Dış Politika, Türkiye ve Dünya, Kapaktaki Bakan”. *Akis Dergisi*. c. XXXII. YIL:11. s. 564 (10 Nisan 1965): 8-13.

“Dış Politika”. *Akis Dergisi*. c. XXXII. Yıl: 11. s. 564 (10 Nisan 1965): 8-13.

Duru, Orhan. “Işık’ın İstifasının Gerisinde Yatanlar”. *Milliyet Gazetesi*. 16 Ocak 1979.

“Ecevit Hükümeti, Karne İyi Değil”. *Yankı Dergisi*. s. 193 (25 Kasım-1 Aralık 1974): 9-12.

“Genaral De Gaulle’ün Ölümü”. *T.C. Dışişleri Bakanlığı Belleteni*. s. 74 (Kasım 1970): 19.

“Hasan Işık AP’nin İstanbul Bağımsız Adayı Oluyor”. *Tercüman Gazetesi*. 7 Ağustos 1965.

“Hasan Işık’ın Günahları”. *Akis Dergisi*. c. XXXIV. s. 595 (13 Kasım 1965): 14.

Işık, Hasan Esat. “Türk-Sovyet İlişkilerinin Geleceği”. *Mülkiyeliler Birliği Dergisi*. c. XI. s. 88 (Ağustos 1987): 20-31

_____. “Tevfik Rüştü Aras”. *Milliyet Gazetesi*. 21 Ocak 1972.

_____. “Uluslararası Düzen Milletlere Dayanır: Atatürk–Uluslararası Düzen”. *Kemalizm Dergisi*. s. 319 (1989): 7-11.

_____. “Demokrasi ve Bağımsızlık”. *Mülkiyeliler Birliği Dergisi*. c. XI, s. 90 (1987): 52-57.

_____. “Laiklik”. *Mülkiyeliler Birliği Dergisi*. c. 11. Sa. 88 (1987): 30, 31.

- _____. “Dış Temsilciliklerimize Karşı İşlenen Cinayetler”. *Cumhuriyet Gazetesi*. 12 Mart 1981, 1-7.
- _____. “Ermeniler ve Biz 1”. *Cumhuriyet Gazetesi*. 9 Nisan 1981.
- _____. “Ermeniler ve Biz 2”. *Cumhuriyet Gazetesi*. 10 Nisan 1981.
- _____. “Limni Çıkmazı”. *Cumhuriyet Gazetesi*. 21 Mayıs 1986.
- _____. “TBMM Camisi”. *Cumhuriyet Gazetesi*. 2 Ağustos 1986.
- _____. “Hakkımız Olmadan Olur mu?”. *Cumhuriyet Gazetesi*. 30 Mart 1987.
- _____. “Sevres Zihniyeti İçinde Türkiye İle Dostluk”. *Cumhuriyet Gazetesi*. 20 Nisan 1987.
- _____. “Şimdi de Patrikhane mi?”. *Cumhuriyet Gazetesi*. 10 Haziran 1987.
- _____. “Türk Politikası Münih’te Tartışıldı”. *Cumhuriyet Gazetesi*. 15 Şubat 1988.
- _____. “Barışın Korunması”. *Bilim ve Sanat Dergisi*. Sa. 48 (10 Aralık 1984).
- _____. “İran ve Irak Savaşı”. *Bilim ve Sanat Dergisi*. Sa. 53 (Ankara, 1985).
- _____. “Parlamento ve Ulusun Kaderine Sahip Çıkma”. *Bilim ve Sanat Dergisi*. Sa. 54 (Ankara, 1985).
- _____. “Cumhuriyet ve Demokrasi”. *Bilim ve Sanat Dergisi*. Sa.62 (Ankara,1986).
- _____. “Cumhuriyetimizden Demokrasiye”. *Balıkesir Barosu Dergisi*. s. 23 (1985): 13-16.
- _____. “Barışçı Gençlik ve Atatürk”. Atatürk ve 1986 Dünya Barış Yılı. *Birleşmiş Milletler Türk Derneği*. (1987).
- _____. “Birleşmiş Milletler ve Dünya Düzeni”. *Birleşmiş Milletler Türk Derneği 1987 Yıllığı (Konut Özel Sayısı)*. Birleşmiş Milletler Türk Derneği. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1988: 115-133.
- _____. “Birleşmiş Milletler’in Önemi”. *Birleşmiş Milletler Türk Derneği Yıllığı 1984*. Ankara: A.Ü.S.B.F. ve Basın Yayın Yüksekokulu Basımevi, 1985: 29-32.
- “Işık ‘Amerika Sevinmesin, Rusya Yerinmesin’ dedi”. *Milliyet Gazetesi*. 25 Ekim 1965.
- Kalyoncu, Cemal A. “Sessiz Ama Derin”. *Aksiyon Dergisi*. s. 233. (22 Mayıs 1999): 44-46.
- _____. “Şeyh Edebalı’nın Torunu”. *Aksiyon Dergisi*. s. 274. (4 Mart 2000): 44 49.
- Kandemir, Feridun. “Büyük İdealist Esat Paşa’nın Parolası Yenilmeyeceksin”. *Yakın Tarihimiz (Birinci Meşrutiyetten Zamanımıza Kadar)*. c. 2. (1962): 221, 222.

- Karakoç, Ercan. "Ermeniler Tarafından Öldürülen İlk Türk Büyükelçileri: Danış Tunalıgil (1915-1975) ve İsmail Erez (1919-1975)". *Tarihimizden Portreler Osmanlı Kimliği (Prof. Dr. Cevdet Küçük Armağanı)*.ed. Zekeriya Kurşun – Haydar Çoruh. 1. bs. İstanbul: Ortadoğu ve Afrika Araştırmacıları Derneği, 2013: 289-309.
- "Kızıl Çin'le Münasebet". *T.C. Dışişleri Bakanlığı Dışişleri Belleteni*. Belge 13. s. 6 (Mart 1965): 63.
- "M. Kemal'dan Esat Paşa'ya". *Yakın Tarihimiz (Birinci Meşrutiyetten Zamanımıza Kadar)*. c. 3. s. 39 (22 Kasım 1962): 399.
- "Millet". *Akis Dergisi*. c. XXXII. s. 569 (15 Mayıs 1965): 5, 6.
- Mumcu, Uğur. "Bir Işıklı Adam..." *Cumhuriyet Gazetesi*. 4 Temmuz 1989.
- Öymen, Altan. "Hasan Esat Işık". *Milliyet Gazetesi*. 3 Temmuz 1989.
- "Politikacılar 27 Mayıszedeler". *Akis Dergisi*. c. XXXII. s. 558 (26 Şubat 1965): 1-3.
- "Seçimler, Yorgan Gitti Ama". *7 Gün Dergisi*. c. 4. Yıl:1. s. 53 (12 Eylül 1973): 4-7.
- "Türkiye Komünist Çin'i Tanıyacak mı?". *T.C. Dışişleri Bakanlığı, Dışişleri Belleteni*. Belge 8. s. 6 (Mart 1965): 54-60.
- "12 Eylül Felsefesi Kemalist mi, Kenanist mi?". *İki Bine Doğru Dergisi*. Yıl: 1. s. 41 (4-10 Ekim 1987): 8-17.
- "Yeni Kabine ve Dışişleri". *Milliyet Gazetesi*. 22 Şubat 1965.

İNTERNET KAYNAKLARI

- Ahmet Haluk Ülman: http://www.tbmm.gov.tr/TBMM_Album/Cilt2/index.html [08.05.2014].
- Brüksel Büyükelçiliği: www.bruksel.be.mfa.gov.tr [05.02.2014].
- Dışişleri Bakanlığı: http://www.mfa.gov.tr/sayin-hasan-esat-isik_in-ozgecmisi.tr.mfa [28.01.2014]
- Erenli, Muhterem. "Atatürk ve Havacılık". *T.C. Başbakanlık Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi*. <http://www.atam.gov.tr/dergi/sayı-04/atatürk-ve-havacılı> [26.04.2014].
- Feridun Cemal Erkin: http://www.mfa.gov.tr/sayin-feridun-cemal-erkin_in-ozgecmisi.tr.mfa [13.02.2014].
- Galatasaray Lisesi: http://www.gsl.gsu.edu.tr/html_tr/000/000.html [31.01.2014]
- İhsan Sabri Çağlayangil: http://www.mfa.gov.tr/sayin-ihsan-sabri-caglayangil_in-ozgecmisi.tr.mfa [12.03.2014].

İlter Türkmen:

http://www.mfa.gov.tr/sayin-ilter-turkmen_in-ozgecmisi.tr.mfa
[10.04.2014].

İsmail Cem:

http://www.mfa.gov.tr/sayin-ismail-cem_in-ozgecmisi_.tr.mfa [08.05.2014].

Milli Savunma Bakanlığı:

<http://www.msb.gov.tr/anasayfa/html/Bakanlar/Anasayfa.htm> [28.01.2014].

Bardakçı, Murat. “Neresini Düzeltelim”.<http://www.haberturk.com/yazarlar/murat-bardakci/223842-neresini-duzelteyim> [05.05.2014].

Ekşi, Oktay. “Hasan Esat Işık Öneriyor”.*Hürriyet*, 13 Mart 2005.

<http://webarsiv.hurriyet.com.tr/2005/03/13/612986.asp> [12.02.2014].

Osman Esim Olcay: http://www.mfa.gov.tr/sayin-osamn-olcay_in-özgeçmiş_i.tr.mfa
[12.04.2014].

Saint Joseph Fransız Lisesi: <http://www.sj.k12.tr/index.php/tr/saint-joseph-hakkında-menu/sjtarihce> [01.02.2014].

TBMM Albümü, Ahmet Haluk Ülman:

www.tbmm.gov.tr/TBMM_Album/Cilt2/index.html [20.04.2014].

TBMM Albümü, Atıf Bayındır:

http://www.tbmm.gov.tr/TBMM_Album/Cilt1/index.html [22.02.2014].

Turan Güneş: http://www.mfa.gov.tr/sayin-turan-gunes_in-ozgecmisi.tr.mfa
[08.05.2014].

Yümlü, Murat. “Agâh Aksel’in Diplomatik Kariyeri ve Belgrad Dönemine Dair Değerlendirmeler”.

http://www.historystudies.net/Makaleler/1914571509_Murat_Yümlü_-14.pdf
[12.03.2014].

Müşerref Hekimoğlu:

http://tr.writersofturkey.net/index.php?title=Müşerref_Hekimoğlu
[13.04.2014].

Haluk Bayülken: <http://www.msb.gov.tr/anasayfa/html/Bakanlar/Anasayfa.htm>
[08.05.2014].

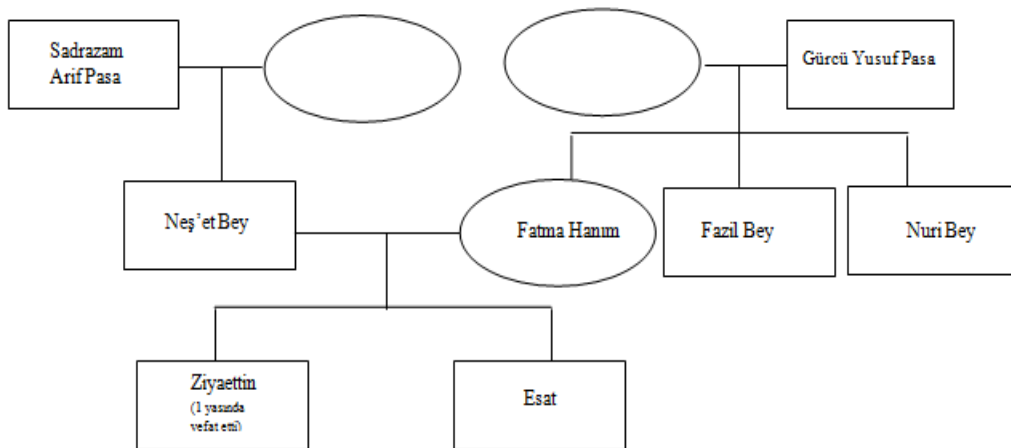
Haluk Bayülken: http://www.mfa.gov.tr/sayin-u_-haluk-bayulken_in_-ozgecmisi.tr.mfa [08.05.2014].

EKLER

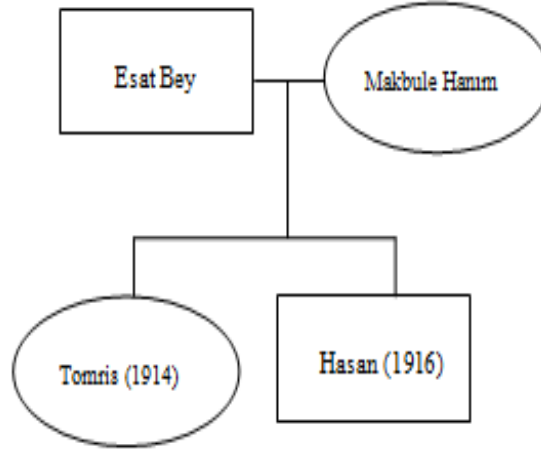
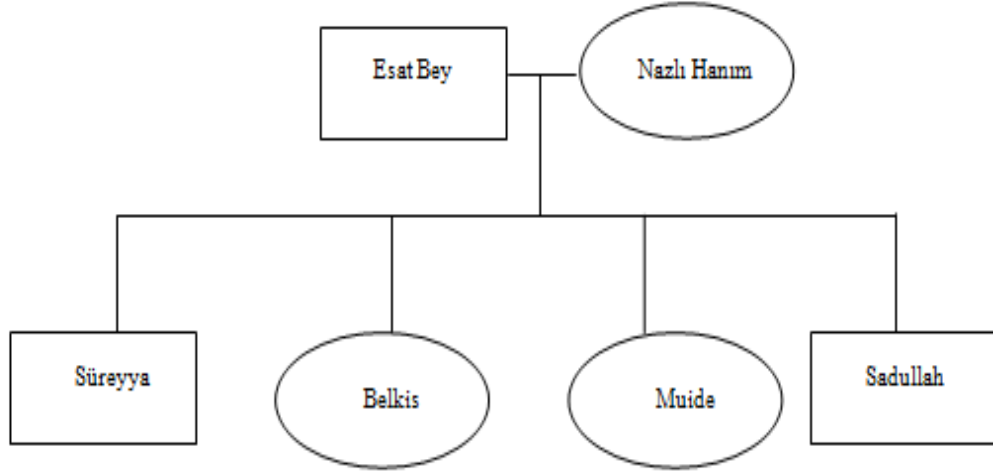
Ek 1:Hasan Esat'ın Annesi Makbule Hanım'ın vefat ilanı (Milliyet Gazetesi, 20.06.1974, 10).

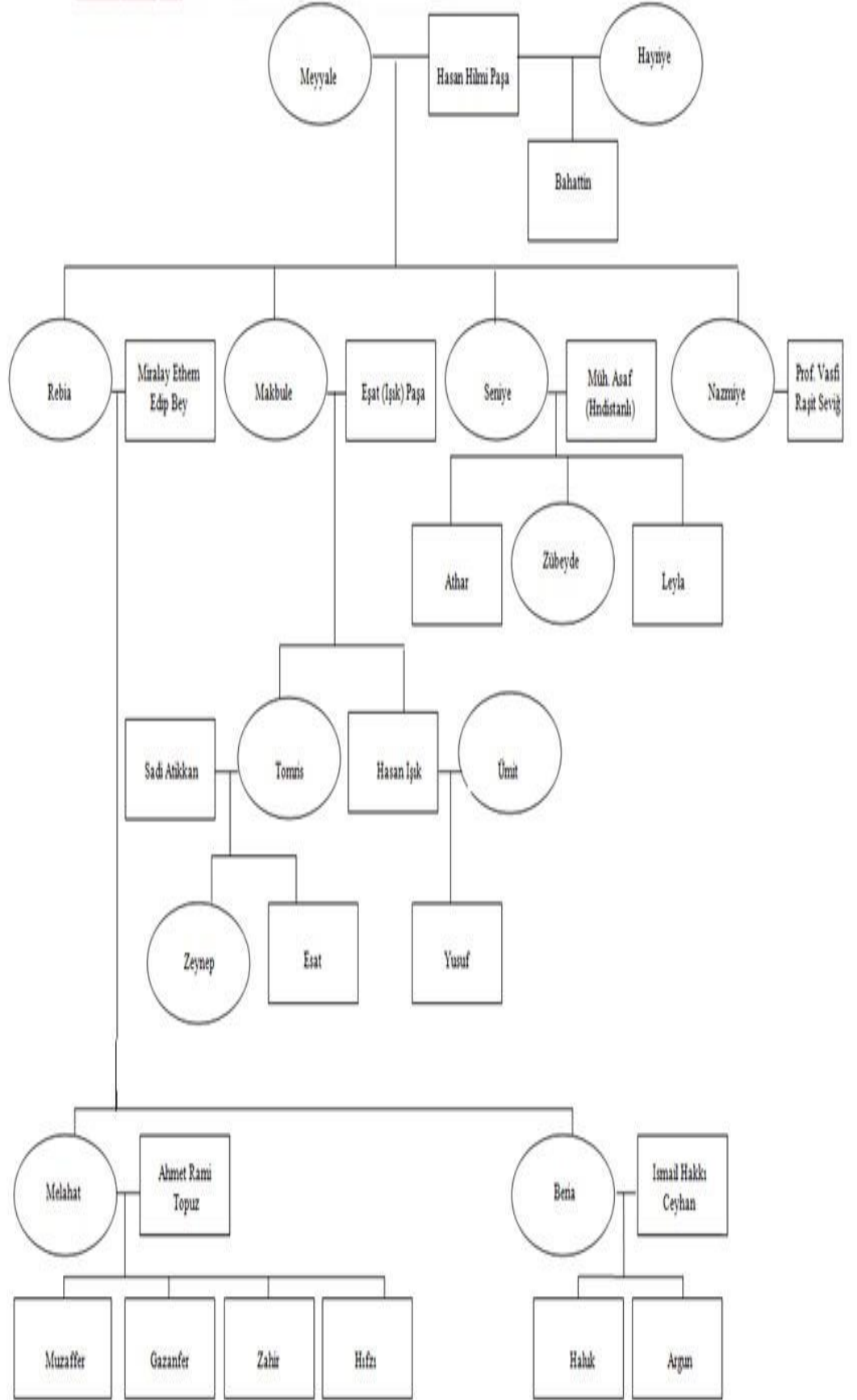
Ek 2: Esat Paşa'nın iki kuşak soyağacı şeması (Keskinbora, 160).

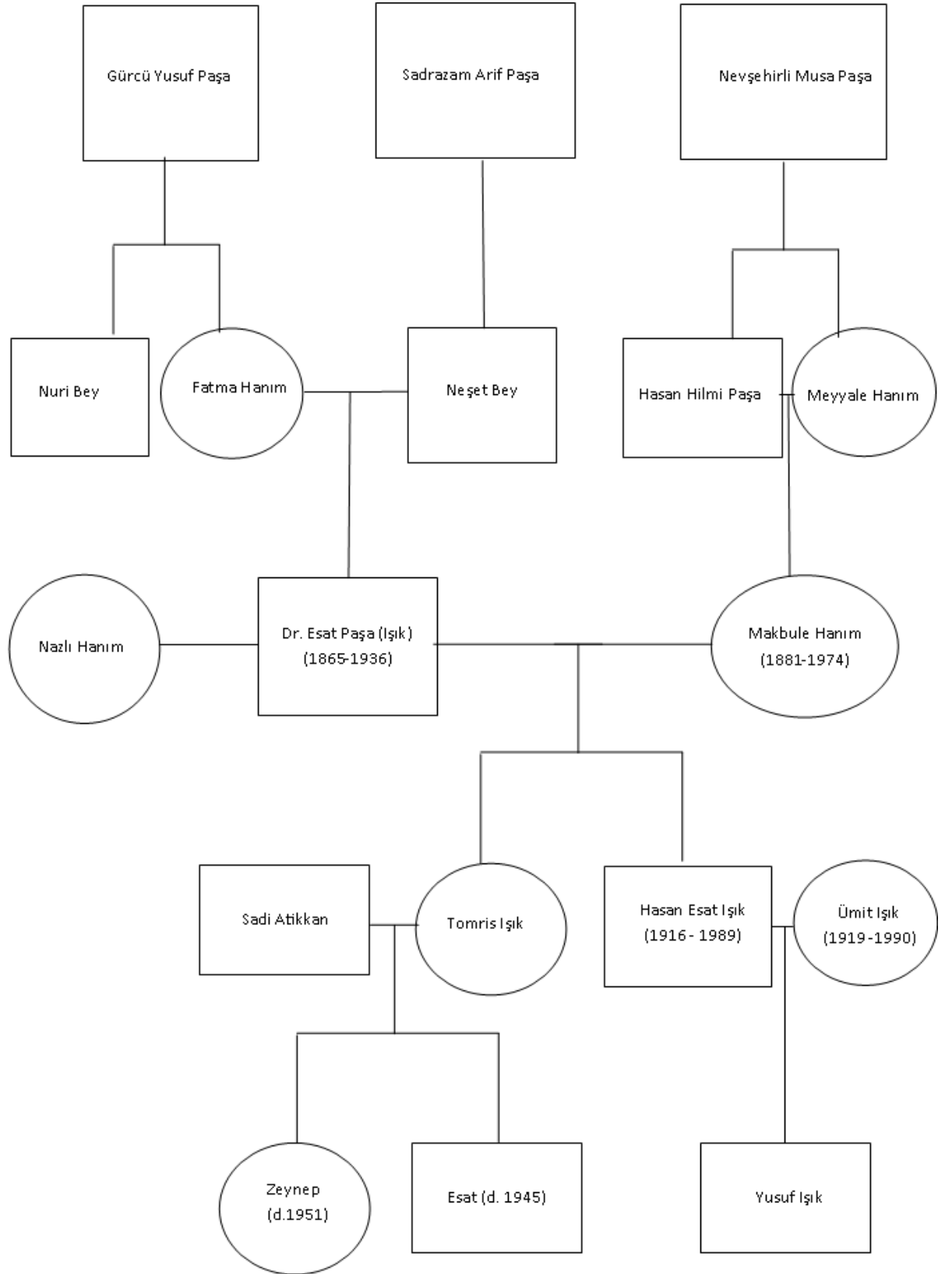
Ek 3: Esat Paşa'nın birinci ve ikincievliliğine ait soyağacı şemaları.
(Keskinbora,160)

Ek 4: Annesi Makbule Hanım'ın soyağacı şeması. (Keskinbora,159)

Ek 5: Hasan Esat Işık'ın soyağacı şeması.

Ek 6: Esat Paşa'nın evi basılıp tutuklanarak Malta'ya gönderildiği sabahı (Keskinbora, 246).

Ek 7: Hasan Esat Işık, Saint Joseph'in onur tablosunda (Hıfzı Topuz Bey'den).

Ek 8: Hasan Esat Işık'ın Dışışleri Bakanlığı'ndaki kariyer basamaklarını gösteren kararlar.

T. C.
Hariciye Vekâleti

Şube

U. No.

H. No.

Lef :

Ankara, 1952

Özü

K A R A R

27/03

1.-Cenevre Başkonsolosluğunda Maiyet Başkonsolosu Hasah Işık, Kuzey Atlantik Antlaşması Türkiye Daimi Delegeliğinde Müşavir Taha Carım merkeze ; Ticaret ve Ticari Anlaşmalar Dairesi Umum Müdürü Turgut Kenemencioğlu derecesile Birleşmiş Milletler Nezdinde Türkiye Daimi Delegeliğinde Delegeliğe nakil ve tayin olunmuşlardır;

2.- Bukararın yürütülmesine Hariciye Vekili memurdur.

26 Ağustos 1952

REİSİCUMHUR

C. Başbakan

Başvekil

Hariciye Vekili

T. Köprülü

T. C.
Hariciye Vekâleti

Ankara.....195

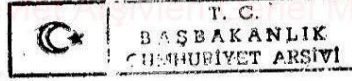
Özü.....

Şube :

U. No.

H. No.

Lef :

K A R A R

29645

- 1- Ticaret ve Ticarî Anlaşmalar Dairesi Umum Müdürü
Hasan Işık 3 üncü dereceye yükseltilmiştir.
- 2- Bu kararın icrasına Hariciye Vekili memurdur.

13 Mart 1957

REİSİCUMHUR

L. F. F. F.

Başvekil

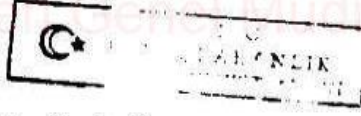
Hariciye Vekâleti Vekili

A. M. M. M.

E. C. C. C.

030 11 1 264 12 5

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
HARİCİYE VEKÂLETİ

K A R A R
30693

1- Üçüncü derece memurlardan Hasan Fikret Işık
İkinci dereceye ve Dördüncü derece memurlardan Oğuz Gömnen
ile Semih Günver Üçüncü dereceye yükseltilmişlerdir.

2- Bu kararın icrasına Hariciye Vekili memurdur.

19 Ağustos 1958

REİSİCUMHUR

Başvekil

Hariciye Vekili

030 1. 34026 13

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
HARİCİYE VEKÂLETİ

Ankara.

Mevzu:

Ref:

K A R A R

30760

1- Hariciye Vekâleti Kâtibiumumî İktisadî İşler Muavini İkinci derece memurlarından Hasan Fikret Işık Müsteşarlığa tayin edilmiştir.

2- Bu kararın icrasına Hariciye Vekili memurdur.

REİSİCUMHUR

Başvekil

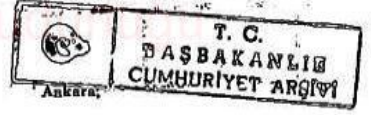
Hariciye Vekili

030	11	1	272	28	10
-----	----	---	-----	----	----

İr V. 2-58

Fon No: 30 11 1 0 - Kutu No: 272 - Dosya No: 28 - Sıra No: 10

ARICIYE CUMHURİYETİ
ARICIYE VEKÂLETİ

Mevzu :

K A R A R

Ref :

30777

1- İkinci derece memurlardan Kâtibiumumi Muavini
Hasan Fikret Işık Kâtibiumumi Birinci Muavinliğine tâyin
olunmuştur.

2- Bu kararın icrasına Hariciye Vekili memurdur.

19 Ağustos 1958

REİSİCUMHUR

C. Bayaz

Başvekil

Hariciye Vekili

F. İ. ...

030	11	1		272	28	10
-----	----	---	--	-----	----	----

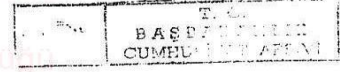
H. V. 1 - 58

Fon No: 30 11 1 0 - Kutu No: 272 - Dosya No: 28 - Sıra No: 10

Ek 9: Hasan Esat Işık'ın Dışişleri Bakanlığı'nda memuriyeti sırasında Türkiye adına ifa ettiği uluslararası görevler.

T. C.
BAŞVEKÂLET
MUAMELÂT UMUM MÜDÜRLÜĞÜ
Kararlar Müdürlüğü
Karar sayısı
4

KARARNAME

410

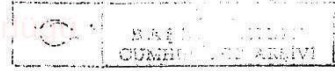
Avrupa Ekonomi Komisyonunun 3 ilâ 18 Mart 1953 tarihleri arasında Cenevre'de yapacağı VIII inci toplantıya, Cenevre'de Birleşmiş Milletler Teşkilâtı Avrupa Ofisi nezdinde Ekonomik İşleri tedvire memur Hasan Işık'ın, Hükûmetimizi temsilen katılması; Dışişleri Vekâletinin 11/3/1953 tarihli ve 39625/80 sayılı yazısı üzerine, İcra Vekilleri Heyetince 26/ 3/1953 tarihinde kararlaştırılmıştır.

REİSİCUMHUR

C. Başbakan

030	18	5	131	21	9
-----	----	---	-----	----	---

Başvekil
İçişleri Vekili
ve Maliye V.
Bayındırlık Vekili
Ticaret Vekili
Dışişleri Vekili
Eko. ve Ticaret Vekili
ve Tarım V.V.
Ulaştırma Vekili
Adalet Vekili
Maliye Vekili
Sa. ve So. Y. Vekili
Çalışma Vekili
Millî Savunma Vekili
Millî Eğitim Vekili
G. ve Tekel Vekili
İşletmeler Vekili
ve Güm.ve T.V.V.

13/Nisan/1953 de Cenevre'de toplanacak olan Ticaret
Ekspertleri Konferansında Hükümetimizi Birleşmiş Milletler Teşkilâtı
Avrupa Ofisi nezdinde Ekonomik İşleri tedvire memur delegemiz Hasan
Fikret Işık'ın temsil etmesi; Dışişleri Vekâletinin 18/4/1953 tarihli
ve 43767/143 sayılı yazısı üzerine, İcra Vekilleri Heyetince 20/4/1953
tarihinde kararlaştırılmıştır.

REİSİCUMHUR

C. Zeynep

132 32 8
030 18 01

Başvekil	Dışişleri Vekili	Devlet Vekili	Adalet Vekili	Millî Savunma Vekili
İçişleri Vekili ve Dışişleri V. V.	Dışişleri Vekili	Matrye Vekili	Millî Eğitim Vekili	
Bayındırlık Vekili	Ekö. ve Ticaret Vekili	Sa. ve So. Y. Vekili	G. ve Teker Vekili	
Tarım Vekili	Ulaştırma Vekili	Çalışma Vekili	İşletmeler Vekili	

2526

Avrupa Ekonomi Komisyonunun 9-22/Mart/1954 tarihleri arasında Cenevre'de yapacağı IX uncu toplantısına Hükümetimizi temsilen Birleşmiş Milletler Avrupa Ofisi nezdindeki Daimî temsilcimiz Hasan Işık'ın delege olarak ve Milletlerarası İktisadî İşbirliği Teşkilâtı Ziraat Müşaviri Nevzat Gürpınar ile İktisat ve Ticaret Vekâleti Dış Ticaret Dairesi Raportörlerinden Nevit İlden'in müşavir olarak iştirâk etmeleri; Hariciye Vekâletinin 3/3/1954 tarihli ve 74245/68 sayılı yazısı üzerine, İcra Vekilleri Heyetince 8/3/1954 tarihinde kararlaştırılmıştır.

REİSİCUMHUR VEKİLİ

F. Karatoprak

Başvekil Devlet Vekili Devlet Vekili Adliye Vekili Milli Müdafaa Vekili
Dahiliye Vekili Hariciye Vekili Maliye Vekili Maarif Vekili
Nafia Vekili İkt. ve Ticaret Vekili Şeh. ve İç. Maa. Vekili Güm. ve İnş. Vekili
Ziraat Vekili Mülk. ve Mülk. Vekili Çalışma Vekili İşletmeler Vekili

030 18 01 2 135 23 19

T. C.
BASVEKÂLET
KANUNLAR VE KARARLAR
Tetkik Dairesi

Karar Sayısı

4
2789

KARARNAME

20/Nisan/1954 tarihinde Cenevre'de yapılacak olan Ticaret Ekspertleri toplantısında, Hükümetimizi, Birleşmiş Milletler Teşkilâtı Avrupa Ofisi nezdinde Ekonomik İşleri tedvire memur delegemiz Hasan Işık'ın temsil etmesi ve kendisine müşavir olarak İktisat ve Ticaret Vekâleti Dış Ticaret Dairesi Müşavirlerinden Sami Özelsel'in terfiki; Hariciye Vekâletinin 31/3/1954 tarihli ve 77239/94 sayılı yazısı üzerine, İcra Vekilleri Heyetince 10/4 /1954 tarihinde kararlaştırılmıştır.

REİSİCUMHUR

C. Bayaz

Başvekil
Devlet Vekili
Devlet Vekili
Adliye Vekili
Mâli Müdafaa Vekili
Dahiliye Vekili
Hariciye Vekili
Maliye Vekili
Maarif Vekili
Nafza Vekili
İkt. ve Ticaret Vekili
Sih. ve İç. Mua. Vekili
Güm. ve İnş. Vekili
Ziraat Vekili
Münakalat Vekili
Cahema Vekili
İşletmeler Vekili

030 18 01 02 135 37 12

T. C.
BAŞVEKÂLET
KANUNLAR VE KARARLAR
Tetkik Dairesi

Karar Sayısı
4
7428

KARARNAME

Mal mübadelelerini ve bununla ilgili meseleleri müzakere etmek üzere 18 Haziran 1956 tarihinde Belgrat'da toplanacak olan Türk-Yugoslav karma komisyonuna, Hariciye Vekâleti Ticaret ve Ticarî Anlaşmalar Dairesi Umum Müdürü Hasan Esat Işık'ın riyasetinde mezkûr Dairede Başkâtip İlhan Yasar, Maliye Vekâleti Hazine Umum Müdür Muavini Kemal Cantürk, İktisat ve Ticaret Vekâleti müşavirlerinden Emin Boysan ve Raportörlerinden Ferit Baraz ve T.C. Merkez Bankası Kambiyo Müdür Muavini Ali Şükrü Gürdal'dan mürekkep heyetin iştirâk etmesi ve müzakereler neticesinde tanzim olunacak vesikaların Türkiye Cumhuriyeti Hükûmeti adına imzası için Hariciye Vekâletine salâhiyet verilmesi ve heyetin muhabere ve büro masraflarının kabulü; Hariciye Vekâletinin 8/6/1956 tarihli ve 58676/346 sayılı yazısı üzerine, İcra Vekilleri Heyetince 12/6/1956 tarihinde kararlaştırılmıştır.

REİSİCUMHUR

Başvekil

Devlet Vekili

Devlet Vekili VE
Millî M.V.V.

Devlet Vekili

Devlet Vekili

Adliye Vekili

Millî Müdafaa Vekili

Dahiliye Vekili

Hariciye Vekili

Maliye Vekili

Maarif Vekili

Nafza Vekili

İkt. ve Ticaret Vekili

Sih. ve İç. Mus. Vekili

Güm. ve İnş. Vekili

Ziraat Vekili

Münakalat Vekili

Çalışma Vekili

İletmeler Vekili

Dosya No:

70-11
1119

030 18 01 2 143 45 18

T. C.
BAŞVEKALET
KANUNLAR VE KARARLAR
Tetkik Dairesi

Karar Sayısı

4

10773

KARARNAME

Avrupa İktisadî İşbirliği Teşkilâtının 22 Temmuz 1958 tarihinden itibaren yaptığı toplantılara Hükümetimizi temsilen Hariciye Vekâleti İktisadî İşbirliği Teşkilâtı Genel Sekreteri ve Kâtibi Umumi İktisadî İşler Muavini Hasan Esat Işık'ın riyasetinde Maliye Vekâleti Hazine Umum Müdürü Memduh Aytür ve Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Malî Müşaviri Emin Ali Serim'den mürekkep bir heyetin katılmasının kabulü; Hariciye Vekâletinin 10/9/1958 tarihli ve 769.601-ME.2/310 sayılı yazısı üzerine, İcra Vekilleri Heyetince 15/9/1958 tarihinde kararlaştırılmıştır.

REİSİCUMHUR VEKİLİ

[Signature]

030 18 01 150 48 12

Dosya No:

105-98

1085

İmar ve İskân Vekili

Koordinasyon Vekili

Devlet V. V.

Başvekil

Devlet Vekili

Devlet Vekili ve
Sanayi V. V.

Devlet Vekili

Devlet Vekili ve
Çalışma V. V.

Adliye Vekili

Millî Müdafî Vekili

Dahiliye Vekili ve
Hariciye V. V.

Hariciye Vekili

Maliye Vekili

Maarif Vekili

Nafia Vekili

Ticaret Vekili

Sıh. ve İc. Mu. Vekili

Güm. ve İnş. Vekili

Ziraat Vekili

Münakalât Vekili

Çalışma Vekili

Sanayi Vekili

Bas. Yay. ve Turz. Vekili

T. C.
BAŞVEKÂLET
KANUNLAR VE KARARLAR
Tetkik Dairesi

Karar Sayısı

4

12446

Ekl

Avrupa İktisadî İşbirliği Teşkilâtı ile Hükûmetimiz adına muhtelif mevzularda temaslarda bulunmak üzere Hariciye Vekâleti Kâtibi Umumi İktisadî İşler Muavini Hasan Esat Işık'ın Paris'e izanı; mezkûr Vekâletin 21/11/1959 tarihli ve 760.033.NE.III/285-1538 sayılı yazısı üzerine, icra Vekilleri Heyetince 28 / 11/1959 tarihinde kararlaştırılmıştır.

REİSİCUMHUR

Y. Bayar

030 18 01 154 658

Dosya No:
105-98

Bagvekil Devlet Vekili Devlet Vekili Devlet Vekili Devlet Vekili
Adliye Vekili Millî Müdafaa Vekili Dahiliye Vekili Hariciye Vekili Maliye Vekili
Maarif Vekili Nafia Vekili ve Ticaret Vekili Sıh. ve İç. Mua. Vekili Güm. ve İlah. Vekili
Ziraat Vekili Mûnakalat Vekili Çalışma Vekili ve Sanayi Vekili Bas.-Yay. ve Turz. Vekili
İmar ve İskân Vekili Koordinasyon Vekili ve
Maarif V.V. Bas. Yay. ve Turz. V.V.

T. C.
BAŞBAKANLIK
KANUNLAR VE KARARLAR

Tetkik Dairesi

Karar Sayısı

5

85

KARARNAME

Ekl

A.

24 Mayıs 1960 tarihinden itibaren Paris'te yirmi Hükûmetin iştirakiyle, OECD'nin yeniden teşkilâtlandırılmasına mütedair dörtler raporunu incelemek üzere toplanan konferansa Hükûmetimizi temsilen Dışişleri Bakanlığı Milletlerarası İktisadî İşbirliği Teşkilâtı Genel Sekreteri Elçi Hasan Esat Işık'ın iştirakinin ve temsil icabı yapacağı büro, otomobil ve sair masrafların kabulü; Dışişleri Bakanlığının 13/6/1960 tarihli ve 769.217-ME-2-141 sayılı yazısı üzerine, Bakanlar Kurulunca 27/6/1960 tarihinde kararlaştırılmıştır.

Devlet Başkanı ve Başbakan

Devlet Bakanı

Devlet Bakanı

Adalet Bakanı

Millî Savunma Bakanı

İçişleri Bakanı

Dışişleri Bakanı

Maliye Bakanı

Millî Eğitim Bakanı

Bayındırlık Bakanı

Ticaret Bakanı

Sa. ve Su. Y. Bakanı

Güm. ve Tekel Bakanı

Tarım Bakanı

Ulaştırma Bakanı

Çalışma Bakanı

Sanayi Bakanı

Ba.-Ya. ve Turizm Bakanı

İmar ve İşân Bakanı

Dosya No:

105-98

55

180 18 0 02 155 5 21

T. C.
BAŞBAKANLIK
KANUNLAR VE KARARLAR
Tetkik Dairesi

Karar Sayısı

6

381

KARARNAME

" Sergi, Fuar ve Kongrelerde teşhir edilecek veya kullanılacak malların ithali için tanınan kolaylıklarla ilgili Gümrük Sözleşmesi " ile "Mesleki malzemenin muvakkat ithali hakkındaki Gümrük Sözleşmesi"ni, tasdik şartına muallak olarak, Hükümetimiz adına imzalanması hususunda Brüksel Büyükelçimiz Hasan Esat Işık'a yetki verilmesi; Gümrük ve Tekel Bakanlığının uygun mutalâasına dayanan Dışişleri Bakanlığının 27/3/1962 tarihli ve 760/913.1KT/3-96 sayılı yazısı üzerine, Bakanlar Kurulunca 19/4/1962 tarihinde kararlaştırılmıştır.

Emri

CUMHURBAŞKANI

4
164
15
4
01
18
030

Dosya No:

105/11
540

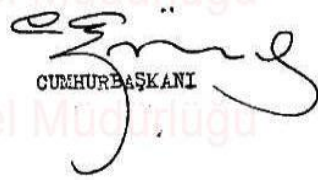
Fon No: 30 18 1 2 - Kutu No: 164 - Dosya No: 15 - Sıra No: 4

Ek 10: Hasan Fikret Işık'ın Brüksel Büyükelçiliği'ne tayini.

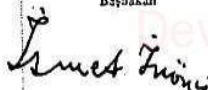
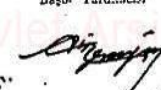
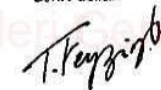
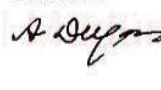
T. C.
BAŞBAKANLIK
KANUNLAR VE KARARLAR
Teftiş Dairesi
Karar Sayısı
6
178

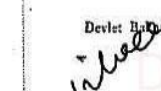
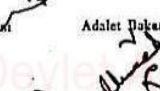
KARARNAME

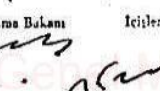
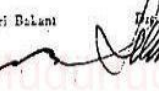
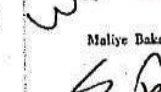
Dışişleri Bakanlığı memurlarından Hasan Fikret Işık'ın, 6081 sayılı Kanun gereğince, Büyükelçi unvanı ile, Brüksel Büyükelçiliğini tedvir etmesi; adı geçen Bakanlığın 16/1/1962 tarihli ve 100004/ Sicil 19 sayılı yazısı üzerine, Bakanlar Kurulunca 1 / 2 / 1962 tarihinde kararlaştırılmıştır.

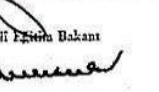
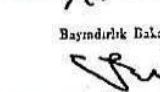
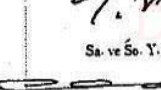

CUMHURBAŞKANI

163	701
01	
18	
030	

Başbakan

Devlet Bakanı ve Başb. Yardımcısı

Devlet Bakanı

Devlet Bakanı

Devlet Bakanı

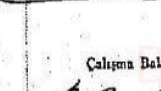
Devlet Bakanı

Adalet Bakanı

Millî Savunma Bakanı

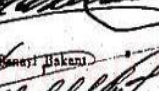
İçişleri Bakanı

Dışişleri Bakanı

Maliye Bakanı

Millî Eğitim Bakanı

Bayındırlık Bakanı

Ticaret Bakanı

Sa. ve Şo. Y. Bakanı

Güm. ve Tekel Bakanı

Tarım Bakanı

Sanayi Bakanı

Çalışma Bakanı

Bayan. ve Turizm Bakanı

İmar ve İşân Bakanı

Dosya No:
1-138
306

Ek 11: Brüksel Büyükelçiliği'ni Tedvire memur edilen Hasan Esat Işık'ın Büyükelçi unvanı ile Lüksemburg Dükaliği nezdinde de Türkiye'yi temsil etmesi.

T. C.
BAŞBAKANLIK
KANUNLAR VE KARARLAR
Tetkik Dairesi
Karar Sayısı

6
333

KARARNAME

Ekl

Brüksel Büyükelçiliğini tedvire memur edilen Hasan Fikret Işık'ın Büyükelçi unvanı ile Lüksemburg Dükaliği nezdinde de Devletimizi temsil etmesi; Dışişleri Bakanlığının 19/3/1962 tarihli ve 100004-85 sayılı yazısı üzerine, Bakanlar Kurulunca 20 / 3 /1962 tarihinde kararlaştırılmıştır.

N.

CUMHURBAŞKANI

030 18 01 164 12 16

Dosya No :

1-138

590

K A R A R N A M E

6

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü

Avrupa Ekonomik Topluluğu Komisyonu ile 14/Ocak/1963 tarihinde Brüksel'da başlayacak olan ortaklık müzakerelerine, Brüksel Büyük Elçimiz Hasan Esat Işık'ın Başkanlığında; Türkiye Ticaret Odaları, Sanayi Odaları ve Ticaret Borsaları Birliği Başmüfaviiri Mahmut Şeyda, Sanayi Bakanlığı Sanayi Dairesi Reisi Sebahattin Teoman, Bakanlıklararası Dış İktisadi Münasebetler Komitesi Daimi Sekreteri Kâmuran Gürin, Brüksel Büyükelçiliği Müsteşarı Tevfik Saraçoğlu, Maliye Bakanlığı Hazine Genel Müdürlüğü ve Milletlerarası İktisadi İşbirliği Teşkilatı Genel Sekreterliği Genel Müdür Muavini Turan Işıkveren, Brüksel Ticaret Ataşesi C. Çınar, Gümrük ve Tekel Bakanlığı Gümrükler Genel Müdürlüğü Müşaviri İ. Kızılkı, Tarım Bakanlığı Tetkik ve İstigare Heyeti Azası Dr. Nevzat Karahanlısarılı, Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı Uzmanlarından Mustafa Renksizbulut ve Maliye Bakanlığı Gelirler Genel Müdürlüğü Şube Müdürlerinden Turgut Omay'dan kurulu bir heyetin Hükümetimizi temsilen katılması ve Bakanlıklararası Dış İktisadi Münasebetler Komitesi Daimi Sekreterlik memurlarından Suat Çakır'ın sekreter olarak heyete ithali; Dışişleri Bakanlığının 3, 4/1/1963 tarihli ve 760.400-İKT-4/2,4 sayılı yazıları üzerine, Bakanlar Kurulunca 5/1/1963 tarihinde kararlaştırılmıştır.

CUMHURBAŞKANI

030	18	01	168, 15
-----	----	----	---------

105/244

14

Fon No: 30 18 1 2 - Kutu No: 168 - Dosya No: 1 - Sıra No: 1

Ek 13: Hasan Fikret Işık'ın Moskova Büyükelçiliği'ne naklen tayini.

T. C.
BAŞBAKANLIK
KANUNLAR VE KARARLAR TETKİK DAİRESİ

Sayı : 6/ 3669

KARARNAME

Eki :

Brüksel Büyükelçisi Hasan Fikret Işık'ın, Moskova Büyükelçiliğine naklen atanması; Dışişleri Bakanlığının 12/9/1964 tarihli ve 100004-2509/378 sayılı yazısı üzerine, Bakanlar Kurulunca 17/9/1964 tarihinde kararlaştırılmıştır.

CUMHURBAŞKANI

030 13 01 180 57/15

Dosya No. :

1-138
1304

Başbakan
Devlet Bakanı ve Başb. Yardımcısı
Devlet Bakanı
Devlet Bakanı
Devlet Bakanı
Adalet Bakanı
Millî Şa. Bakanı
İçişleri Bakanı
Dışişleri Bakanı
Maliye Bakanı
Millî Eğit. Bakanı
Bayındırlık Bakanı
Ticaret Bakanı
Sağ. ve Sos. Y. Bakanı
Güm. ve Tekel Bakanı
Tarım Bakanı
Ulaştırma Bakanı
Çalışma Bakanı
Sanayi Bakanı
Enerji ve Tabii Kay. Bakanı
Turizm ve Ta. Bakanı
İmar ve İskân Bakanı
Köy İşleri Bakanı

Ek 14: Hasan Fikret Işık'ın Moskova Büyükelçiliği'ne tayini.

Sayı : 6/ 6258

T. C.
BAŞBAKANLIK
KANUNLAR VE KARARLAR TETKİK DAİRESİ

KARARNAME

Ekl

Dışişleri Bakanlığı Yüksek Müşaviri Büyükelçi Hasan Fikret Işık'ın Moskova Büyükelçiliğine atanması; Dışişleri Bakanlığının 16/3/1966 tarihli ve 100004-578 sayılı yazısı üzerine, Bakanlar Kurulunca 8/4 /1966 tarihinde kararlaştırılmıştır.

CUMHURBAŞKANI

Başbakan

Devlet Bakanı

Devlet Bakanı

Devlet Bakanı

Devlet Bakanı

Adalet Bakanı

Millî Savunma Bakanı

İçişleri Bakanı

Dışişleri Bakanı

Maliye Bakanı

Millî Eğitim Bakanı

Bayındırlık Bakanı

Ticaret Bakanı

Sağ. ve Sos. Y. Bakanı

Güm. ve Tekel Bakanı

Tarım Bakanı

Ulaştırma Bakanı

Çalışma Bakanı

Sanayi Bakanı

Enerji ve Tabii Kay. Bakanı

Turizm ve Tanıtma Bakanı

İmar ve İskân Bakanı

Köy İşleri Bakanı

Dosya No :

1-37

489

080 18 01 02 194 28 14

Ek 15: SSCB Hükümeti ile Türk Hükümeti arasında yapılacak sınaî tesislerle ilgili kredi anlaşması için Moskova'da yapılacak görüşmelere katılacak heyete Hasan Esat Işık'ın başkanlık etmesi.

T. C.
BAŞBAKANLIK
KANUNLAR VE KARARLAR TETKİK DAİRESİ
KARARNAME

Sayı: 6/ 7787

Eki

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliğine kurdurulacak sınaî tesislerle ilgili Kredi Anlaşması için Moskova'da yapılacak müzakerelere Moskova Büyükelçimiz Hasan Esat Işık'ın Başkanlığında, Dışişleri Bakanlığı Uluslararası İktisadî ve Sosyal Kuruluşlar Dairesi Genel Müdürü Rahmi Gümrükçüoğlu, Maliye Bakanlığı Hazine Genel Müdürü Erhan Işıl, Ticaret Bakanlığı Dışticaret Dairesi Müşavirlerinden Özger Akad, Tarım Bakanlığı Başmüşaviri Dr. Mehmet Hemşinlioğlu ve Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası Anlaşmalar Müdürlüğü Müşavir Muavini Şükran Candoğan'ından kurulu bir heyetin Hükümetimizi temsilen katılması; Maliye Bakanlığının 21/2/1967 tarihli ve 593494-2/8047 sayılı yazısı üzerine, Bakanlar Kurulunca 23/ 2 /1967 tarihinde kararlaştırılmıştır.

CUMHURBAŞKANI

930 13 01 708 15 10

Dosya No:
70-24
278

Başbakan
Devlet Bakanı
Devlet Bakanı
Devlet Bakanı
Adalet Bakanı
Millî Savunma Bakanı
İçişleri Bakanı
Dışişleri Bakanı
Maliye Bakanı
Millî Eğitim Bakanı
Bayındırlık Bakanı
Ticaret Bakanı
Sağ. ve Sos. Y. Bakanı
Güm. ve Tekel Bakanı
Tarım Bakanı
Ulaştırma Bakanı
Çalışma Bakanı
Sanayi Bakanı
Enerji ve Tabii Kay. Bakanı
Turizm ve Tanıtma Bakanı
İmar ve İskân Bakanı
Köy İşleri Bakanı

T. C.

B A Ş B A K A N L I K
KANUNLAR VE KARARLAR TETKİK DAİRESİ

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü

Devlet Bakanı ✓ Devlet Bakanı Devlet

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü

7 Temmuz 2019

Kanlı Bayındırlik Bakanı Hicret Bakanı Saq. ve Saa

Ulaştırma Bakanı Çalışma Bakanı Sanayi

İmar ve İskan Bakanı

Alan J. S. Linn

Dr. [illegible] [illegible]

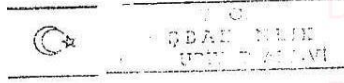
~~1899~~ 1899

1. The first step is to identify the problem or question that needs to be answered. This involves understanding the context and the specific requirements of the task.

26 - Sıra No: 18

181

Ek 17: Paris Büyükelçisi Hasan Esat Işık'ın Türkiye'yi İrlanda Devleti nezdinde de Büyükelçi sıfatı ile temsil etmesi.

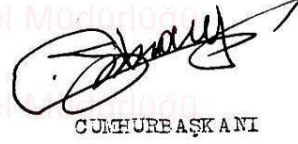
T. C.
BAŞBAKANLIK
KANUNLAR VE KARARLAR TETKİK DAİRESİ

KARARNAME

Sayı : 6/ 10923

Ek:

Paris Büyükelçimiz Hasan Esat Işık'ın, memleketimizi aynı zamanda İrlanda Devleti nezdinde de Büyükelçi sıfatı ile temsil etmesi; Dışişleri Bakanlığının 16/10/1968 tarih ve 100004-2823/564 sayılı yazısı üzerine, Bakanlar Kurulunca 10/10/1968 tarihinde kararlaştırılmıştır.

CUMHURBAŞKANI

030 13 04 02 226 50 15

Dosya No :
1-99
1660

Ek 18: Hasan Esat Işık'ın Paris Büyükelçiliği sırasında Türkiye Cumhuriyeti Devleti adına ifa ettiği uluslararası görevler.

T. C.
BAŞBAKANLIK
KANUNLAR VE KARARLAR TETKİK DAİRESİ BAŞKANLIĞI

KARARNAME

Sayı : 7/983

Ekli

Hollanda Hükûmetinin Türkiye'ye Yardım Konsorsiyomu çerçevesinde 1970 yılı için Hükûmetimize vereceği kredi ile ilgili olarak taraflar arasında teati edilecek Niyet Mektupları ve akdolunacak Kredi Anlaşmasının Hükûmetimiz adına imzalanması hususunda Paris Büyükelçimiz ve OCDE Nezdinde Daimî Temsilci Vekili Hasan E. Işık'ın yetkili kılınması; Dışişleri Bakanlığının 8/7/1970 tarih ve İBEİ : 107.107-5/70-657 sayılı yazısı üzerine, 31 Mayıs 1963 tarih ve 244 sayılı Kanunun birinci maddesine göre, Bakanlar Kurulunca 16/7/1970 tarihinde kararlaştırılmıştır.

CUMHURBAŞKANI

4
5
6
7
8
9
10
11
12
13
14
15
16
17
18
19
20
21
22
23
24
25
26
27
28
29
30
31
32
33
34
35
36
37
38
39
40
41
42
43
44
45
46
47
48
49
50
51
52
53
54
55
56
57
58
59
60
61
62
63
64
65
66
67
68
69
70
71
72
73
74
75
76
77
78
79
80
81
82
83
84
85
86
87
88
89
90
91
92
93
94
95
96
97
98
99
100

Dosya No :
94-116
1135

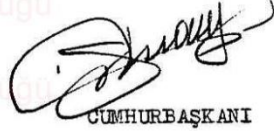
Başbakan S. Demirel	Devlet Bakanı T. C. O. O. O.	Devlet Bakanı T. C. O. O. O.	Devlet Bakanı T. C. O. O. O.	Devlet Bakanı T. C. O. O. O.
Adalet Bakanı E. İsmail	Millî Savunma Bakanı T. C. O. O. O.	İçişleri Bakanı T. C. O. O. O.	Dışişleri Bakanı T. C. O. O. O.	Maliye Bakanı T. C. O. O. O.
Millî Eğitim Bakanı T. C. O. O. O.	Bayındırlık Bakanı T. C. O. O. O.	Ticaret Bakanı T. C. O. O. O.	Sag. ve Sos. Y. Bakanı T. C. O. O. O.	Güm. ve Tekel Bakanı T. C. O. O. O.
Tarım Bakanı T. C. O. O. O.	Ulaştırma Bakanı T. C. O. O. O.	Çalışma Bakanı T. C. O. O. O.	Sanayi Bakanı T. C. O. O. O.	En. ve Tab. Kay. Bakanı T. C. O. O. O.
Turizm ve Tan. Bakanı T. C. O. O. O.	İmar ve İskân Bakanı T. C. O. O. O.	Köy İşleri Bakanı T. C. O. O. O.	Orman Bakanı T. C. O. O. O.	Genç. ve Spor Bakanı T. C. O. O. O.

KARARNAME

Sayı: 7/ 1802

Ekl

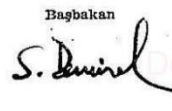
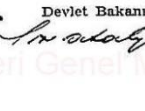
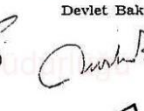
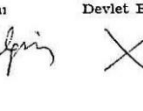
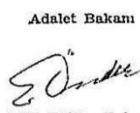
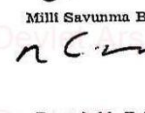
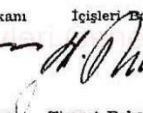
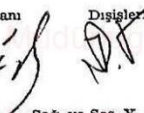
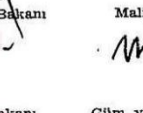
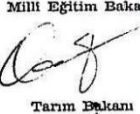
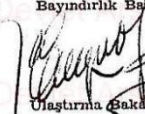
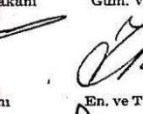
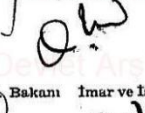
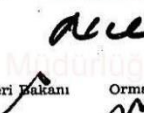
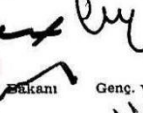
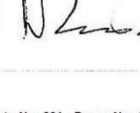
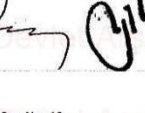
Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı İdare Meclisince kabul edilen ve Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Teşkilâtı UNESCO tarafından yürütülecek olan "Balkan Bölgesinin Sismisite Etüdüleri Özel Fon Projesi Uygulama Planı Anlaşması"nın Hükümetimiz adına imzalanması hususunda Büyükelçi Hasan Esat Işık'ın yetkili kılınması; Dışişleri Bakanlığının 4/1/1971 tarih ve UEK:733.235-BAL/70/5-1215 sayılı yazısı üzerine, 31/5/1963 tarih ve 244 sayılı Kanunun birinci maddesine göre, Bakanlar Kurulunca 16/1/1971 tarihinde kararlaştırılmıştır.

CUMHURBAŞKANI

201 1 12
22
23
24
25
26
27
28
29
30
31
32
33
34
35
36
37
38
39
40
41
42
43
44
45
46
47
48
49
50
51
52
53
54
55
56
57
58
59
60
61
62
63
64
65
66
67
68
69
70
71
72
73
74
75
76
77
78
79
80
81
82
83
84
85
86
87
88
89
90
91
92
93
94
95
96
97
98
99
100

Dosya No:
107-168

19

Başbakan	Devlet Bakanı	Devlet Bakanı	Devlet Bakanı	Devlet Bakanı
				
Adalet Bakanı	Millî Savunma Bakanı	İçişleri Bakanı	Dışişleri Bakanı	Maliye Bakanı
				
Millî Eğitim Bakanı	Bayındırlık Bakanı	Ticaret Bakanı	Sağ. ve Sos. Y. Bakanı	Güm. ve Tekel Bakanı
				
Tarım Bakanı	Ulaştırma Bakanı	Çalışma Bakanı	Sanayi Bakanı	En. ve Tab. Kay. Bakanı
				
Turizm ve Tarn. Bakanı	İmar ve İskan Bakanı	Köy İşleri Bakanı	Orman Bakanı	Genç. ve Spor Bakanı
				

T. C.
BAŞBAKANLIK
KANUNLAR VE KARARLAR TETKİK DAİRESİ BAŞKANLIĞI

KARARNAME

Sayı: 7/ 2002

Eld

Ankara'da 24 Eylül 1970 tarihinde parafe edilmiş bulunan "Türkiye Cumhuriyeti ile Fransa Cumhuriyeti arasında Sosyal Güvenlik konusunda Genel Sözleşme" yi Hükümetimiz adına imzalaması için, Paris Büyükelçimiz Hasan Esat Işık'ın yetkili kılınması ; Dışişleri Bakanlığının 3/2/1971 tarih ve SOİŞ/341-281-116 sayılı yazısı üzerine, 31/5/1963 tarih ve 244 sayılı Kanunun birinci maddesine göre, Bakanlar Kurulunca 22/ 2 /1971 tarihinde kararlaştırılmıştır.

CULHURBAŞKANI

012 10 11 02 262 11 12

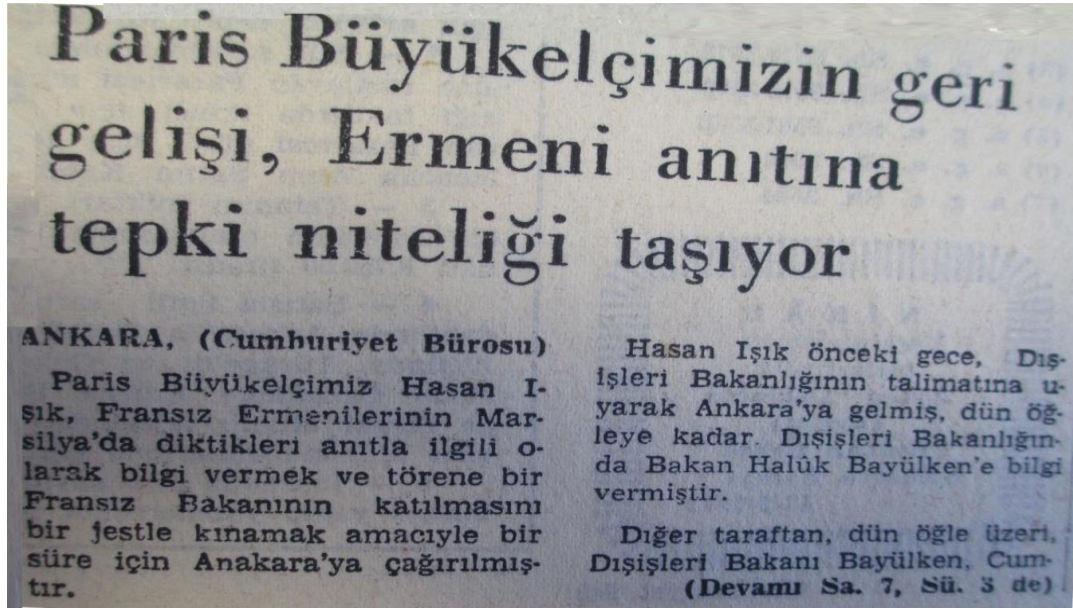
Dosya No:

107-159

255

Baybakan	Devlet Bakanı	Devlet Bakanı	Devlet Bakanı	Devlet Bakanı
Adalet Bakanı	Milli Savunma Bakanı	İçişleri Bakanı	Dışişleri Bakanı	Maliye Bakanı
Milli Eğitim Bakanı	Bayındırlık Bakanı	Ticaret Bakanı	Sağ. ve Sos. Y. Bakanı	Ülüm. ve Tekel Bakanı
Tarım Bakanı	Ulaştırma Bakanı	Çalışma Bakanı	Sanayi Bakanı	En. ve Tab. Kay. Bakanı
Turizm ve Tan. Bakanı	İmar ve İskân Bakanı	Köy İşleri Bakanı	Orman Bakanı	Genç. ve Spor Bakanı

Ek 19: Cumhuriyet Gazetesi, 14 Şubat 1973, 1.

Ek 20: Milliyet Gazetesi, 30 Nisan 1984, 3.

Marsilya anıtına tepki büyük olmuştu

Işık, anıt açılınca Türkiye'ye dönmüştü

ANKARA, ÖZEL BÜYÜKELÇİ ve Dışişleri eski bakanlarından Hasan Esat Işık, 1973 yılında Fransa'da büyükelçi iken Marsilya'da bir Ermeni anıtının açılması üzerine durumu protesto etmek için Türkiye'ye dönmüştü.

Hasan Esat Işık, bu olayla ilgili anısını şöyle anlattı:

"1972 yılı başlarında Marsilya Başkonsolosluğumuz bir ay içinde Marsilya'da bir kilise bahçesinde üzerinde ulusal duygularımızı zedeleyici sözlerle verilmiş olan bir Ermeni anıtının resmi şahsiyetlerin de katılacakları bir törenle açılacağını haber verdi.

Derhal hükümetim adına Fransız Dışişleri Bakanlığı nezdinde girişimlerde bulundum. Fransa'nın kendi kinini bile kendi toprakları üzerinde anlatılmayı doğru bulmayıp yıkılmış bir anıtı yeniden dikirmemek olduğunu göstermiş bir ülke olduğunu belirttim ve "Nasıl olur da şimdi kendi kutsalı kadar sağlıktan emin olamayacağımız bir anıtı anıtlarına topraklarımızı tahsis etmişsiniz" dedim. Ve bu hareketin Türk, Fransız ilişkileri ile de bağdaşır bir hareket olmayacağını söyledim.

Fransız hükümeti, kinlerin anlatılmasına kendilerinin de karşı olduklarını ve bu törene izin vermediklerini bildirdi. Bizzat Dışişleri Bakanı'nın imzası ile İçişleri Bakanlığı'na yazı gönderildiğini söyledi. Gerçekten de tören yapılmadı.

1973 yılının yine başlarında Marsilya Başkonsolosluğumuzdan yeni bir haber geldi. Söz konusu törenin dört-beş gün içinde yapılacağı bildiriliyordu. Hemen yeniden Fransız Dışişleri Bakanlığı'na başvurdum. Bana önceden söylenmiş olanları anımsattım. Bu kez muhataplarım bir çekingenlik içindeydi. Dışişleri Bakanı'nı göremedim. Seçim kampanyası dolayısıyla Paris dışında olduğu söylendi. Konu üzerinde ısrarla durdum. "Bu olacak şey değil, bizzat siz bunu söylemişsiniz" diyordum. Nihayet bir daire başkanı bana "Büyükelçi bizim görüşümüzde bir değişiklik olmadı, fakat bize diyorlar ki, "Bu anıtlardan Amerika'da üç-dört tane var. Türkiye neden bunlara tepki göstermiyor da Marsilya'dakinden rahatsız oluyor, Fransa'ya dış geçirebileceği bir devlet gözüyle mi bakıyor, biz bunu kabul etmeyiz" dedi.

Ve işte bu şekilde resmi şahsiyetlerin de iştiraki ile Marsilya'da Ermeni anıtı törenine açıldı. Hükümetime böyle bir durum karşısında yapılacak ilk işin büyükelçinin Paris'ten ayrılması gerektiği görüşünde olduğumu, aksine bir talimatlar almadığımda bu şekilde hareket edeceğimi bildirdim. Hükümet görüşüme katıldı ve zaten biletlerim önceden alınmıştı Ankara'ya döndüm."

Hasan Esat Işık

Moskova'dan dönen

Hasan Işık'ı Sovyet konsolosu karşıladı

YENİ Dışişleri Bakanı Hasan Işık, dün akşam Moskova'dan yurda dönmüş ve Yeşilköy Hava Meydanında ilgililerle Rus Başkonsolosu Boris Savinov (solda) tarafından karşılanmıştır. (Foto: HA)

Yeni Dışişleri Bakanı Hasan Işık, dün uçakla Moskova'dan yurdunda gelmiştir. KLM uçağı ile Viyana üzerinden Yeşilköy'e gelen Hasan Işık, yarın saat sonra aynı uçakla Ankara'ya gitmiştir. Kendisini aile efradı, İstanbul Valisi Niyazi Akı, Sovyet Rusya'nın İstanbul Başkonsolosu Boris Savinov karşılamışlardır. Gazetecilere kısa bir basın toplantısı veren Hasan Işık "Ruslarla aramızda siyasi (Devamı Sa. 7. S. 1. de)

Ek 24: Hasan Esat Işık'ın Dışişleri Bakanlığı sırasında Türkiye adına ifa ettiği uluslararası görevler.

Sayı: 6/ 4436

Eki

1-Türkiye-İran-Pakistan Kalkınması İçin Bölgesel İşbirliği Bakanlar Konseyi (RCD) nin 18-19/Mart/1965 tarihlerinde Pakistan'da yapacağı toplantıya, Dışişleri Bakanı Hasan Esat Işık'ın başkanlığında, Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarı Memduh Aytür, Dışişleri Bakanlığı Birinci İktisat Dairesi Genel Müdürü Özdemir Benler, İkinci Daire Genel Müdürü Bedii Karaburçak, Devlet Planlama Teşkilatı Sosyal İşler Dairesi Başkanı Enver Ergun, aynı Teşkilat Müşaviri Halûk Ceyhan, adı geçen Bakanlık Özel Kalem Müdürü Nazmi Akıman, Devlet Planlama Teşkilatı Uzmanı Tülay Öney ve Dışişleri Bakanlığından İkinci Kâtip Umut Arık'tan kurulu bir heyetin;

2-Bölgesel İşbirliği Planlama Konseyi'nin 13-16/Mart/1965 tarihleri arasında Pakistan'da yapacağı toplantıya ise, Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarı Memduh Aytür'ün Başkanlığında İçişleri Bakanlığı Birinci İktisat Dairesi Genel Müdürü Özdemir Benler, adı geçen Teşkilat Sosyal İşler Dairesi Başkanı Enver Ergun, Müşavir Halûk Ceyhan, Uzman Tülay Öney ve Dışişleri Bakanlığından İkinci Kâtip Umut Arık'tan kurulu bir heyetin;

Hükümetimizi temsilen katılmaları ve temsil icabı yapılacak büro ve sair masrafların kabulü; Dışişleri Bakanlığının 5/3/1965 tarihli ve 450.270-İKT.I-1/82 sayılı yazısı üzerine, Bakanlar Kurulunca 12/3/1965 tarihinde kararlaştırılmıştır.

CUMHURBAŞKANI

020 18 0 0 2 184 15 5

Dosya No :
105/1
321

Fon No: 30 18 1 2 - Kutu No: 184 - Dosya No: 15 - Sıra No: 8

T. C.

BAŞBAKANLIK

KANUNLAR VE KARARLAR TETKİK DAİRESİ

Sayı : 6/ 4562

KARARNAME

Eldi

6,7 ve 8 Nisan 1965 tarihlerinde Tahran'da yapılacak Merkezi Andlaşma Teşkilâtı (CENTO) Bakanlar Konseyinin 13 üncü toplantısına, Hükümetimizi temsilen Dışişleri Bakanı Hasan Işık'ın başkanlığında Tahran Büyükelçimiz Necdet Kent, Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreter Siyasî İşler Yardımcısı Özel Görevli Büyükelçi Ali Binkaya, CENTO Daimî Askerî Temsilciler Gurubu Türk Temsilcisi Korgeneral Reşit Pasin, Dışişleri Bakanlığı İkinci Daire Genel Müdürü Bedii Karaburçak, Genelkurmay Başkanlığından Yarbay Orhan Aksoy, Dışişleri Bakanlığı İkinci Daire 4 üncü Şube Müdürü Kâmuran Tüzel, Bakanlık Özel Kalem Müdürü Nazmi Akıman ve Tahran Büyükelçiliğimizde Ateşe Turhan Deniz'den kurulu bir heyetin katılması ve bu heyetin temsil icabı yapılacak büro taşıt, ziyafet vesair giderlerinin kabulü; Dışişleri Bakanlığının 26/3/1965 tarihli ve D.II/4-CENTO-K.125-200 sayılı yazısı üzerine, Bakanlar Kurulunca 5 / 4 /1965 tarihinde kararlaştırılmıştır.

[Signature]
CUMHURBAŞKANI

185 21 14
18 01
030

Dosya No :

105-15

467

Başbakan

[Signature]
Devlet Bakanı

Devlet Bakanı ve Başv. Yardımcısı

[Signature]
S. Damel

Devlet Bakanı

[Signature]
Devlet Bakanı

Devlet Bakanı

[Signature]
Devlet Bakanı

Devlet Bakanı

[Signature]
Devlet Bakanı

Adalet Bakanı

[Signature]
Adalet Bakanı

Millî Savunma Bakanı

[Signature]
Millî Savunma Bakanı

İçişleri Bakanı

[Signature]
İçişleri Bakanı

Dışişleri Bakanı

[Signature]
Dışişleri Bakanı

Maliye Bakanı

[Signature]
Maliye Bakanı

Millî Eğitim Bakanı

[Signature]
Millî Eğitim Bakanı

Büyükdükkân Bakanı

[Signature]
Büyükdükkân Bakanı

Ticaret Bakanı

[Signature]
Ticaret Bakanı

Sağ. ve Sos. Y. Bakanı

[Signature]
Sağ. ve Sos. Y. Bakanı

Güm. ve Tekel Bakanı

[Signature]
Güm. ve Tekel Bakanı

Tarım Bakanı

[Signature]
Tarım Bakanı

Ulaştırma Bakanı

[Signature]
Ulaştırma Bakanı

Cayırıcı Bakanı

[Signature]
Cayırıcı Bakanı

Sanayi Bakanı

[Signature]
Sanayi Bakanı

Enerji ve Tabii Kay. Bakanı

[Signature]
Enerji ve Tabii Kay. Bakanı

Turizm ve Tanıtım Bakanı

[Signature]
Turizm ve Tanıtım Bakanı

İmar ve İskân Bakanı

[Signature]
İmar ve İskân Bakanı

Köy İşleri Bakanı

[Signature]
Köy İşleri Bakanı

T. C.

BAŞBAKANLIK

KANUNLAR VE KARARLAR TETKİK DAİRESİ

KARARNAME

Sayı : 6/ 4647

Eki

3 Mayıs 1965 de Strasburg'da toplanacak olan Avrupa Konseyi Başkanlar Komitesine ve 3-7 Mayıs 1965 tarihlerinde aynı şehirde yapılacak olan Avrupa Konseyi İstişarî Meclis toplantılarına Hükümetimizi temsilen, Dışişleri Bakanı Hasan Işık'ın başkanlığında Avrupa Entegrasyon Hareketleri Bürosu Genel Müdürü Melih Akbil, Siyaset Planlama Gurubu Başkanı İlter Türkmen, Özel Kalem Müdürü Nazmi Akıman ve Avrupa Entegrasyon Dairesi Başkanlığından Üçüncü Kâtip Tahsin Tarlan'dan kurulu bir heyetin katılması ve bu heyetin temsil icabı yapacağı büro, taşıt vesair giderlerinin kabulü; Dışişleri Bakanlığının 26/4/1965 tarihli ve 701512/70-496 173 sayılı yazısı üzerine, Bakanlar Kurulunca 30/4/1965 tarihinde kararlaştırılmıştır.

CUMHURBAŞKANI

030 18 01 186 25 19

Dosya No :

105-22

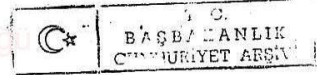
585

Fon No: 30 18 1 2 - Kuru No: 186 - Dosya No: 25 - Sıra No: 19

T. C.

BAŞBAKANLIK

KANUNLAR VE KARARLAR TETKİK DAİRESİ

Sayı : 6/ 5051

KARARNAME

Eki

Türkiye ile Avrupa Ekonomik Topluluğu arasında Ortaklık yaratan 12 Eylül 1963 tarihli Ankara Anlaşmasının icra organı olan Ortaklık Konseyinin Dışişleri Bakanları seviyesinde 28/7/1965 tarihinde Brüksel'de yapacağı toplantıya, Hükümetimizi temsilen, Dışişleri Bakanı Hasan Işık, Başkanlığında, Genel Sekreter İktisadi İşler Yardımcısı Kâmuran Gürün, Ticaret Bakanlığı Dış Ticaret Dairesi Başkan Yardımcısı Samim Turgay, Dışişleri Bakanlığı Özel Kalem Müdürü Nazmi Akıman, Birinci İktisat Dairesi İkinci Şube Müdürü Halûk Özgül'den kurulu bir Heyetin katılması ve temsil icabı yapılacak Büro ve sair giderlerin kabulü; Dışişleri Bakanlığının 16/7/1965 tarihli ve 760.550. İKT. I-2/356 sayılı yazısı üzerine, Bakanlar Kurulunca 3 / 8 /1965 tarihinde kararlaştırılmıştır.

CUMHURBAŞKANI

030 18 01 188 463

Dosya No :

105-51

1049

Başbakan

Devlet Bakanı ve Başb. Yardımcısı

Devlet Bakanı

Devlet Bakanı

Devlet Bakanı

Adalet Bakanı

Millî Savunma Bakanı

İçişleri Bakanı

Dışişleri Bakanı

Maliye Bakanı

Millî Eğitim Bakanı

Bayındırlık Bakanı

Ticaret Bakanı

Sağ. ve Sos. Y. Bakanı

Gün. ve Tekel Bakanı

Tarım Bakanı

Ulaştırma Bakanı

Culhâna Bakanı

Sanayi Bakanı

Enerji ve Tabii Kay. Bakanı

Turizm ve Taniye Bakanı

İmar ve İskân. Bakanı

Köyl. İleri. Bakanı

T. C.
BASBAKANLIK
KANUNLAR VE KARARLAR

Tetkik Dairesi

Karar Sayısı

...6/5230

K A R A R N A M E

Eki :

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun 21/9/1965 tarihinde baş-
lıyacak olan XX. Dönem Toplantılarında Hükümetimizi Dışişleri Bakanı Ha-
san Esat Işık'ın başkanlığında, merkezden temsilci olarak Dışişleri Ba-
kanlığı Genel Sekreteri Büyükelçi Ü. Haluk Bayülken, Başhukuk Müşaviri
Faiz Yörükoğlu, Kıbrıs İşleri Planlama ve İcra Grubu Başkanı Büyükelçi
Nurettin Vergin; yardımcı temsilci olarak Dışişleri Bakanlığı İkinci
İktisat Dairesi Genel Müdürü Nazif Cuhruk, Sayaset Planlama Grubu Ba-
şkanı İlter Türkmen; özel müşavir olarak Dışişleri Bakanlığı Tahri l.nci
Başhukuk Müşaviri Prof. Suat Bilge, Ankara Üniversitesi Sayasal Bilgiler
Fakültesi Devletler Hukuku Profesörü Saha L. Meray; müşavir olarak Dış-
işleri Bakanlığında Büyükelçilik Müsteşarı Faruk Şahinbaş, Kıbrıs ve
Türk-Yunan Münasebetleri Bürosunda Büyükelçilik Başkâtibi Ecmel Barut-
cu, Özel Kalem Müdürü Nazmi Akıman; kâtip olarak Kıbrıs ve Türk-Yunan
Münasebetleri Bürosundan Üçüncü Kâtip Yalın Eralp ve Üçüncü Daire Genel
Müdürlüğü Üçüncü Kâtip Arşun Üzer; New-York'ta vazife gören Birleşmiş
Milletler nezdindeki Türkiye Daimi Temsilciliği Mensuplarından temsilci
olarak Daimi Temsilci Büyükelçi Orhan Eralp; yardımcı temsilci olarak
temsilci Yardımcısı Elçi Vecdi Türel; müşavir olarak Müşavir Fikret To-
kat, Orta Elçilik Müsteşarı Annet A. Akyamaç, Orta Elçilik Müsteşarı
Fikret Bereket, Büyükelçilik Başkâtibi İldeniz Divanlıoğlu, Büyükelçi-
lik Başkâtibi Aydın Yeğen, Orta Elçilik Başkâtibi Ayhan Kamel, Orta
Elçilik Başkâtibi Selçuk Tarlan; kâtip olarak İkinci Kâtip Filiz Dinç-
men, Üçüncü Kâtip Ali Üstün; basın müşaviri olarak New-York Turizm ve
Tanıtma Bürosu Müdürü Erdoğan Ulus; kâtip olarak New-York Başkonsolos-
luğunda Muavin Konsolos Üstün Dinçmen; Vaşington'dan Özel müşavir ola-
rak Vaşington Büyükelçisi Turgut Menemencioğlu; basın müşaviri olarak
Vaşington Basın Müşaviri Altemur Kılıç; kâtip olarak Vaşington Büyükel-

./..

105-62

1340

030	18	01	188	55	2
-----	----	----	-----	----	---

T. C.
BAŞBAKANLIK
KANUNLAR VE KARARLAR TETKİK DAİRESİ

Sayı: 6- 5230

K A R A R N A M E

- 2 -

Eki:

elçiliğinde İkinci Kâtip Suat Çakır ve İnal Batu; Şam'dan yardımcı temsilci olarak Şam Büyükelçisi Sadi Eldem; Helsinki'den yardımcı temsilci olarak Helsinki Büyükelçisi Osman Olcay; Londra'dan basın müşaviri olarak Londra Basın Müşaviri Nejat Sönmez'den kurulu bir heyetin temsil etmesi ve temsil icabı yapılacak büro, ziyafet ve resmî belgelerin nakil ücretleriyle sair masraflarının kabulü ; Dışişleri Bakanlığının 10/9/1965 tarihli ve 720.201.D-III/I-445 sayılı yazısı üzerine, Bakanlar Kurulunca 21 / 9 /1965 tarihinde kararlaştırılmıştır.

CUMHURBAŞKANI

188 552
036 18 04

Dosya No.:

105-62

1340

Başbakan
Devlet Bakanı ve Başb. Yardımcısı
Devlet Bakanı
Devlet Bakanı
Devlet Bakanı
Adalet Bakanı
Millî Sa. Bakanı
İçişleri Bakanı
Dışişleri Bakanı
Maliye Bakanı
Millî Eğit. Bakanı
Bayındırlık Bakanı
Ticaret Bakanı
Sağ. ve Sos. Y. Bakanı
Güm. ve Tekel Bakanı
Tarım Bakanı
Ulaştırma Bakanı
Çalışma Bakanı
Sanayi Bakanı
Enerji ve Tabii Kay. Bakanı
Turizm ve T. Bakanı
İmar ve İskân Bakanı
Köy İşleri Bakanı

T. C.
BAŞBAKANLIK
KANUNLAR VE KARARLAR TETKİK DAİRESİ

Sayı : 6/ 5373

KARARNAME

Ekl

Hindistan-Pakistan silâhlı çatışması konusunda Pakistan Hükümeti ile Rawalpindi'de yapılan görüşmelere Hükümetimizi temsilen, Dışişleri Bakanı Hasan Esat Işık'ın başkanlığında Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreteri Büyükelçi Ümit Halûk Bayülken, İkinci Daire Genel Müdürü Bedîî Karaburçak ve Özel Kalem Müdürü Nazmî Akıman'dan kurulu bir heyetin katılmasının ve temsil icabı yapılan büro masraflarının kabulü; Dışişleri Bakanlığının 13/9/1965 tarihli ve 450.223-D.II/4-474 sayılı yazısı üzerine, Bakanlar Kurulunca 8 /10 /1965 tarihinde kararlaştırılmıştır.

CUMHURBAŞKANI

030 18 01 02 185 62 5

Dosya No :
105-6
1430

Başbakan	Devlet Bakanı ve Başb. Yardımcısı	Devlet Bakanı	Devlet Bakanı	
Devlet Bakanı	Adalet Bakanı	Millî Savunma Bakanı	İçişleri Bakanı	Dışişleri Bakanı
Maliye Bakanı	Millî Eğitim Bakanı	Bayındırlık Bakanı	Ticaret Bakanı	Sağ. ve Sos. Y. Bakanı
Gün. ve Tekel Bakanı	Çarım Bakanı	Ulaştırma Bakanı	Çekeme Bakanı	Sanayi Bakanı
Enerji ve Tabii Kay. Bakanı	Turizm ve Taniına Bakanı	İmar ve İskân Bakanı	Köy İşleri Bakanı	

Ek 25: Cumhuriyet Gazetesi, 24 Şubat 1965, 1.

Ek 26: Milliyet Gazetesi, 10 Mart 1965, 1.

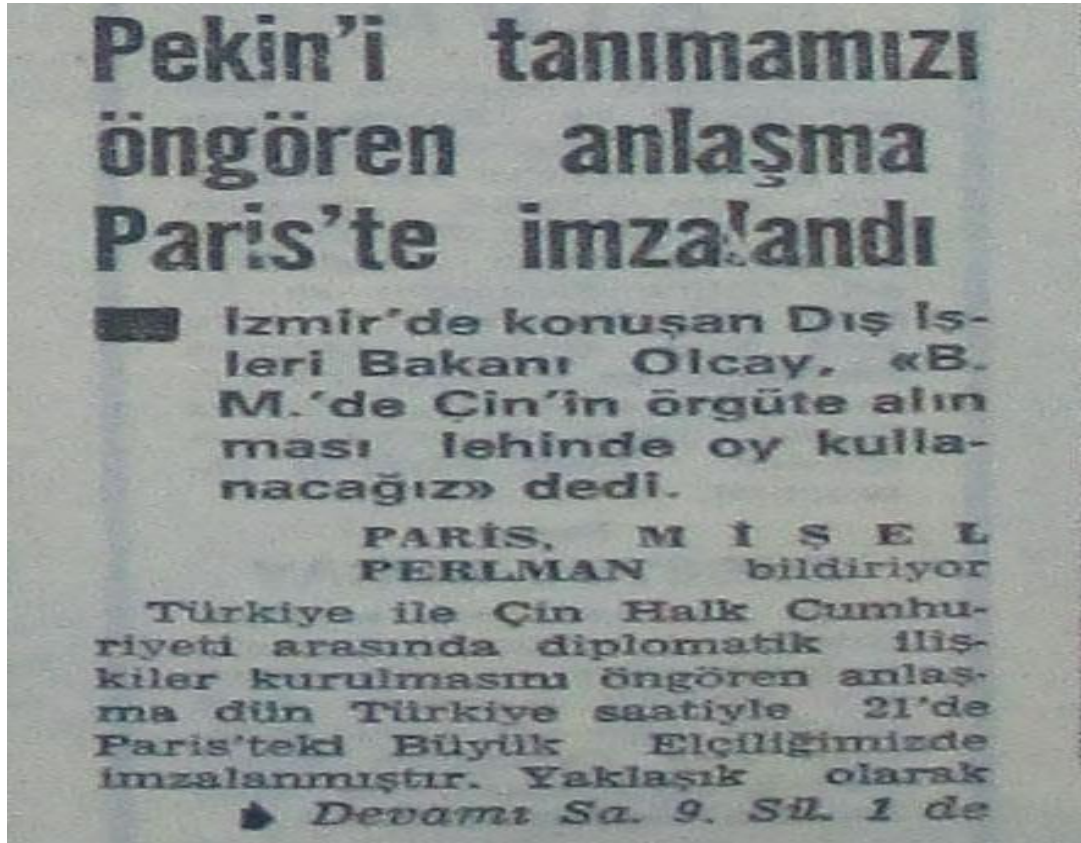
Ek 27: Cumhuriyet Gazetesi, 10 Mart 1965, 1.

Ek 28: Milliyet Gazetesi, 22 Mart 1965, 1.

Ek 29: Milliyet Gazetesi, 5 Ağustos 1971, 1.

Ek 30: Cumhuriyet Gazetesi, 7 Eylül 1973, 1.

Ek 31: Hürriyet Gazetesi, 26 Ocak 1974, 1.

Ek 32: MilliyetGazetesi, 10 Ocak 1976, 1.

YIL: 28. SAYI: 10645

BURGUN
12
SAYFA
156
KURUS

Milliyet

Halk Gazetesi

KURUCUSU: ALI NACI KARACAN

22 HAZİRAN 1977

ASK BAŞKADIR

ECEVİT HÜKÜMETİ KURDU

KORUTÜRK ONAYLADI

Devlet hükümeti derhal göreve başladı... Demirelle ve MSPLi bakanlar, devir teslimi boykot ettiler

Demirel, saat 15'de Ecevit'e vermek üzere, görevi devretmek üzere şu notu bıraktı:

«Meclisten güvenoyu almayacak hükümetin kurulmasını doğru bulmadığımızı defaatle ifade ettik. Buna rağmen Cumhurbaşkanı, yasadışı aykırı olarak hükümet atadı. Prensipte itibarıyla hükümeti benimsemediğimiz bir hükümetin başkanı ile bu safhada görüşme gereğini duymuyorum»

MSPLİ üç bakan ise görevlerini CHP'li arkadaşlarına görürerek devrettiler

Ecevit: «Kurduğumuz hükümet ve çalışmaya başladığımız program bütün çalışmalarında partinin hükümeti gibi değil, bütün milletin ve devletin hükümeti olmanın bilinciyle hareket edecektir»

«Hükümetin onaylanması işgale imkân veriyor. Bu, vahim Anayasa bunalımıdır. Çankaya'da hükümetleri en kısa zamanda yerini Meclis hükümetlerine terkedecektir»

Demirel Çankaya'dan çıkarken Demirel ve Ecevit arasında görüşmeler yapıldı. Fotoğrafta Demirel kurtarıcı bir girişim yapıyor.

BASBAKAN Yrd.
ORHAN EYUBOĞLU

BASBAKAN Yrd.
TURAN GÜNEŞ

DEVLET
LÜTFÜ DOĞAN

DEVLET
KENAN BULUTOĞLU

ADALET
SELÇUK ERVERDİ

SAVUNMA
HASAN ESAT İŞİK

İÇİŞLERİ
NECDET UĞUR

DIŞİŞLERİ
GUNDUZ OKÇUN

MALİYE
BESİM ÜSTÜNEL

EĞİTİM-KÜLTÜR
MUSTAFA USTUNDAĞ

BAYINDIRLIK
ABDULKERİM ZILAN

TİCARET
ZİYA MUEZZİNOĞLU

SAGLIK-SOSYAL
CELAL ERTUĞ

GÜMRÜK-TEKEL
MEHMET CAN

TARIM
FIKRET GÜNDOĞAN

ULAŞTIRMA
EROL CEVİKCE

ÇALIŞMA
BAHİR ERSOY

SANAYİ
TARHAN ERDEM

ENERJİ
NESET AKMANDOR

TURİZM-TANITMA
ALTAN ÖYMEN

İMAR-İSKAN
EROL TUNCER

KÖY İŞLERİ
ALİ TOPUZ

ORMAN
VEDİİLHAN

GENÇLİK ve SPOR
YÜKSEL ÇAKMUR

SOSYAL
HAYRETTİN UYSAL

BEDRİ, HÜKÜMET SORUNUNU İZLİYOR

Cumhuriyet

BAŞBAKAN, İSTİFASINI CUMHURBAŞKANINA SUNDU

EVET: 217 HAYIR: 229 ÇEKİMSER: 2

HÜKÜMET GÜVEN ALAMADI

DEMREL: 'GELDİKLERİ GİBİ GİTTİLER, ERBAKAN MEMLEKETİ SOKCU GÖRÜŞE BIRAKMADIK.'

Aşırı yağışlar dünyadaki genel iklim değişikliğine bağlıyor

TRMM'de de başlayan yağışlandı...

Kasalar ve Geyikler

[illegible]

Ek 36: Hürriyet Gazetesi, 15 Ocak 1979, 1.

Ek 37: Milliyet Gazetesi, 24 Ekim 1990, 1.

Ek 38: Milliyet Gazetesi, 25 Ekim 1990, 1.

Ecevit'ten Evren'in anılarına yanıt

'Işık'ı İstifa ettirmedim'

- DSP Genel Başkanı ve eski Başbakan Bülent Ecevit, Kenan Evren'in Milli Savunma eski Bakanı Hasan Esat Işık'la ilgili açıklamalarını yanıtladı
- "Sayın Evren, 'Cumhurbaşkanı'na Milli Savunma Bakanı değiştirilirse iyi olur' dediğini anlatıyor ve 'Cumhurbaşkanı, Başbakan Ecevit'e söylemiş olmalı ki, Hasan Esat Işık 14 Ocak 1979 günü istifa etti' diyor"
- "Sayın Evren, merhum Işık'tan yakınlıklarını, bir gün doğrudan bana aktarmıştır ve kendisinin Milli Savunma Bakanlığı'ndan ayrılmasını önermiştir. Ben bu öneriyi soğuk karşıladım ve Işık'a ima yoluyla bile aktarmadım. Merhum Korutürk'ün beni atlayarak konuyu doğrudan Işık'a açmış olabileceğine de ihtimal vermiyorum"
- "Sayın Evren'in aynı yakınlıkları ve öneriyi merhum Cumhurbaşkanını Korutürk'e de sunmuş olduğunu, ilk kez, Sayın Evren'in Milli-yet teki anılarından öğreniyorum. Çünkü Korutürk, Genelkurmay Başkanı Evren'in yakınlıklarından bana hiç söz etmemiştir"

HABERİ 16. SAYFADA

Ek 39: Hürriyet Gazetesi, 3 Temmuz 1989, 1.

Ecevit, 11 yıl titizlikle sakladığı sırrı açıkladı

Zamanın Genelkurmay Başkanı (Evren) bana gelerek, Hasan Esat Işık'ın katı tutumundan şikâyet etti...

Orduya hâkim olma planı

- Ecevit, Işık'ı Silahlı Kuvvetler'i demokratik kurallar içinde kontrol altında tutmak amacıyla Milli Savunma Bakanlığı'na getirdiğini söyledi.

GENELKURMAY'IN YAKINMASI
DSP Lideri Bülent Ecevit, Genelkurmay Başkanı'nın Hasan Esat Işık'la ilgili şikâyet ve yakınlıklarını kendisine duyurmadığını ve bu büyük sırrı, yıllarca sakladığını bildirdi.

İŞİK'İN BEKLENMEYEN İSTİFASI
Daha sonra, Işık'ın beklenmedik bir şekilde görevden istifa ettiğini anlatan Ecevit, "Bana, neden istifa ettiğini söylemedi. Ve ben, bunu yıllarca öğrenemedim" dedi.

● 15 sayfa

Başbakan'ın saygı duyduğu bakandı

Ecevit'e elini öptürten adam

- Bülent Ecevit, görevi halde Tuna Rıza Hanımselam'ın gittiği anı Evren'in sediri görevi Hasan Esat Işık'ın yerine atadığını söyledi.
- Ecevit "Baklar elinden geleni yaptım. Ama duruma müstahza. Kaşınama senin yakıştığı değil" diye konuştu...
- Zamanın başbakanı, o sıradaki duyularını da Ecevit'e göyle açıkladı. "Evren'in geleni saygıya ve ullağa kimseler kimseliği gösteren duyularına elini öptüm."

ONURLU YAŞAM (Bu de işte Evren'in anıdır) Evren'in anıdır

Bir, milli ANKARA'dan Erhanur Özkök menfaat gerillasi

Işık, İstanbul'da toprağa verilecek

- Dışişleri ve Milli Savunma Bakanlıklarından geçen Hasan Esat Işık için bugün TBMM ve Dışişleri Bakanlığı'nda tören düzenlenecek. Işık'ın cenazesi daha sonra İstanbul'a gönderilecek ve Çanakkale'de toprağa verilecek.

Dünya Bankası Başkan Yardımcısı'ndan Özal'a çağır:

Enflasyona karşı DAHA KARARLI ÖL

Sedat ERGİN / WASHINGTON
Mozen Kureys'i, yendi seçimlerde yenilgiye uğrayan Başbakan Turgut Özal'ın, maddi kadar güven ve desteğe sahip olduğunu söyledi.

● Ekonomide

Hürriyet

3 TEMMUZ 1989 PAZARTESİ Kurucusu: Sedat Simavi 1896-1963

Ek 40: Milliyet Gazetesi, 6 Temmuz 1989, 1.

Ek 41: Milliyet Gazetesi, 7 Temmuz 1989, 1.

İşık'ı yitirdik

● Dışişleri ve Millî Savunma eski Bakanı, deneyimli hariciyeci, siyaset adamı Hasan Esat İşık, dün sabah Ankara'da vefat etti.

HABERİ 13. SAYFADA

[illegible][illegible]

Ek 47: Milliyet Gazetesi, 5 Temmuz 1989, 14.

Ek 48: Küçükçamlıca'da Çakıldağ (Kısıklı) Mezarlığı'ndaki Kabri (05.12.2013).

Ek 49: Hürriyet Gazetesi, 3 Temmuz 1989, 1.

Başbakan'ın saygı duyduğu bakandı

Ecevit'e elini öptürten adam

- Bülent Ecevit, geçen hafta İbni Sina Hastanesi'ne gidip uzun süredir tedavi gören Hasan Esat Işık'ı ziyaret ettiğini söyledi.
- Ecevit "Doktorlar ellerinden geleni yapıyorlardı. Ama durumu umutsuzdu. Kaçınılmaz sonun yaklaştığı belliydi" diye konuştu...
- Ziyareti sırasında, o andaki duygularını da Ecevit şöyle açıkladı: "Yüreğimden gelen saygıyla ve yılların içimde biriktirdiği şükran duygusuyla elini öptüm..."

ONURLU YAŞAM Işık ile ilgili binlerce anıdan ilki Ecevit tarafından su yüzüne çıkarıldı.

ANKARA'dan
Ertuğrul ÖZKÖK

Bir, milli menfaat gerillası

Işık, İstanbul'da toprağa verilecek

- Dışişleri ve Milli Savunma Bakanlıkları yapan Hasan Esat Işık için bugün TBMM ve Dışişleri Bakanlığı önünde tören düzenlenecek. Işık'ın cenazesi daha sonra İstanbul'a gönderilecek ve Çamlıca'da toprağa verilecek.

Ek 50: Hürriyet Gazetesi, 3 Temmuz 1989, 9.

ACI KAYBIMIZ

Eski Dışişleri Bakanı ve Milli Savunma Bakanı ve Bursa Milletvekili,
Büyükelçi,

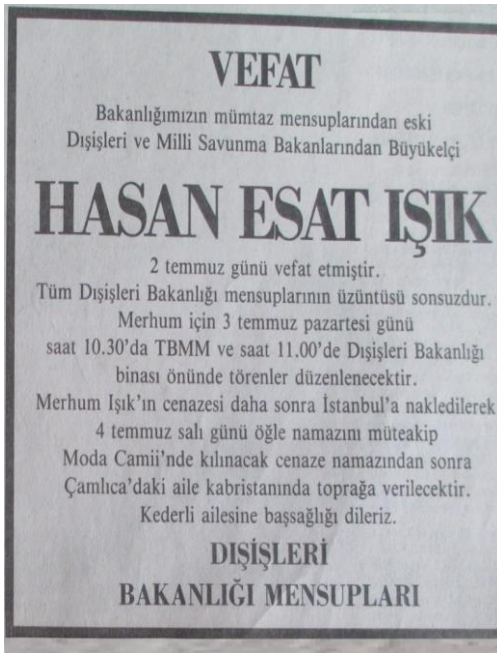
HASAN ESAT IŞIK'I

2 Temmuz 1989 sabahı yitirdik. Ankara'da 3 Temmuz 1989 Pazartesi günü saat 10.30'da Dışişleri Bakanlığı'nda saat 11.00'de Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde yapılacak törenlerden sonra 4 Temmuz 1989 Salı günü İstanbul'da Moda Camii'nde kılınacak öğle namazından sonra Çamlıca'daki aile kabristanında toprağa verilecektir. Acımız derindir.

AİLESİ

Not: Çelenk gönderilmemesi, isteyenlerin TEV bağışta bulunmaları rica olunur.

Ek 51: Cumhuriyet, 3 Temmuz 1989, 9.

Ek 52: Cumhuriyet, 7 Temmuz 1989, 2.

Ek 53: Cumhuriyet Gazetesi, 8 Temmuz 1989, 2.

Ek 54: Milliyet Gazetesi, 24 Ekim 1990, 9.

Ek 55: Milliyet Gazetesi, 18 Ağustos 1982, 8.

Hasan Esat Işık: «Otoriter hatta totaliter bir yönetim sağlanmak istenmiştir»

ANKARA, ÖZEL
Kapatılan CHP'nin eski milletvekillerinden Hasan Esat Işık, anayasa tasarisına ilişkin görüşlerini açıklarken, "Yeni anayasada öngörülen düzenin, şekil dışında, parlamenter düzenle bir ilgisi olduğu söylenemez" demiştir.

Eski Savunma ve Dışişleri bakanlarından Işık, TBMM'nin ülke kaderinin gerçek sorumlusu olmaktan çıktığını öne sürerek, şunları söylemiştir:

"Sanki demokratik bir görüntü altında, istenildiği zaman istenildiği ölçüde baskıya elverişli, otoriter hatta totaliter bir yönetim sağlanmak istenmiştir."

Işık, tasarının öngördüğü düzen hakkında, "Padişahlık döneminin özlemini çekenler, bu tasarıda kendilerini mutlu edecek hükümler bulacaklardır" şeklinde konuşmuştur.

Yeni anayasanın ülke huzurunu daha çok devlet otoritesi ve kuvvetlerine emanet ettiğini savunan Işık şöyle devam etmiştir: "Adeta, 'devlet otoritesinin sağlanması için her şey yapılır, özgürlükler için de bundan arta kalan ile yetinilir' gibi gerçek demokrasi ile ilgisi olmayan bir düşünce tasariya egemen olmuş görünmektedir."

Işık, tasarıda uluslararası ilişkiler konusunda anlaşılması güç bir çekingenlik olduğunu belirterek, "Hükümetler, ulusal egemenlik ve bağımsızlık gibi konularda Türkiye Cumhuriyeti Dev-

let'i'ni bağlayıcı kararlar alamamışlardır" demiştir.

Erdem'in görüşü

Kapatılan CHP'nin İstanbul milletvekillerinden Tarhan Erdem de "Anayasa tasarısının bütünlüğünden ve tutarlılığından bahsetmek zordur" demiştir.

Anayasa tasarısı ile ilgili görüşlerini UBA'ya açıklayan Tarhan Erdem, şunları söylemiştir: "Mevcut hukuk düzenimizden yeni yapıya geçiş kurallarının belirsizliği, tartışmaları verimsizleştiren nedenlerden biridir. Tasarıda geçici maddeler yoktur. Komisyon başkanı bu düzenlemelerin Danışma Meclisi'nde ve Millî Güvenlik Konseyi'nde yapılabileceğini söylemiştir.

Anayasa mahkemesi üyelerinin ne zaman, hangi yöntemle seçileceği, yeni bir kanun konusu mu olacağı, bu kanun ilkeleri,

..... gibi soruların cevapları, yeni dönem ve yapı hakkında gerçekçi göstergelerdir.

Danışma Meclisi'nde görüşmeler bitmeden, bu hassas konunun ilkelerinde belirli hale gelmeliyiz."

Nuri Eroğan'ın açıklaması

Kapatılan MHP'nin İstanbul milletvekili Nuri Eroğan, yeni anayasa tasarısı hakkındaki görüşlerini açıklamış ve "Millî irade anayasada hâkim kılınmalıdır" demiştir.

Eroğan, 1961 Anayasası'nın bir 'tepki anayasası' olduğunu öne sürerek, "Bu taslak da, onun gibi, yakın geçmişin etkisinde kalmakla, yakın geleceği dikkate alan bir düzenleme demeti olmaktan ileri gidememiştir" şeklinde konuşmuştur.

Ek 56: Hasan Esat Işık'ın Babası Göz Hekimi Esat Paşa (Hıfzı Topuz Bey'den).

Ek 57: Hasan Esat Işık'ın Annesi Makbule Hanım, evlenmeden önceki yıllar (Hıfzı Topuz Bey'den).

Ek 58:Esat Paşa'nın Makbule Hanım'la evlendiği gün çektirilen resmi (Topuz, Meyyale, 2001, Fotoğraflar Bölümünden).

Ek 59: Çamlıca'da Makbule Hanım Eşeklerle Bir Kır Gezintisinde (Hıfzı Topuz Bey'den).

Ek 60: Esat Paşa ve Makbule Hanım Çamlıca'da bir aile toplantısında (Hıfzı Topuz Bey'den).

Ek 61: Hasan Esat Işık'ın annesi Makbule Esat Işık Ankara'da Kadastro Mektebi Müdürlüğü yaptığı dönem (Hıfzı Topuz Bey'den).

Ek 62: Hasan Esat Işık iki yaşında köşkün bahçesinde (Hıfzı Topuz Bey'den).

Ek 63: Muzaffer Topuz ve Hasan Esat Işık bisikletiyle (Hıfzı Topuz Bey'den).

Ek 64: 1921 yılı soldan Hasan Işık'ın teyze kızları Zübeyde ve Leyla-Tomris ve Hasan Işık (Hıfzı Topuz Bey'den).

Ek 65: Hasan Esat Işık 1930 yılında okulda spor dersinde (Hıfzı Topuz Bey'den).

Ek 66: Esat Paşa ve ailesi, ayakta: Tomris ve Hasan Esat Işık. Oturanlar: Makbule Hanım ve Esat Paşa (Zeynep Atıkkın Gültekin'den).

Ek 67: Hasan Esat Işık 10 yaşında (Hıfzı Topuz Bey'den).

Ek 68: Topuzların evinde Galatasaraylı okul toplantısı (Hıfzı Topuz Bey'den).

Ek 69: Hasan Esat Işık 1935 Yılı Galatasaray Lisesi'nde okurken (Hıfzı Topuz Bey'den).

Ek 70: Hasan Esat Işık 1937 Yılında (Hıfzı Topuz Bey'den)

Ek 71: Hasan Esat Işık ve Ablası Tomris Işık (Hıfzı Topuz Bey'den).

Ek 72: Ankara, Hasan Esat Işık, Annesi Makbule Hanım, Teyzesi Nazmiye Işık, Vasfî Bey'in manevi oğlu Hikmet Saim, Ablası Tomris Işık ve Vasfî Raşit Seviğ (Hıfzı Topuz Bey'den).

Ek 73: Hasan Esat Işık ve Ümit Hanım'la nikâh töreninde (Hıfzı Topuz Bey'den).

Ek 74: 1949'da Hasan Esat Işık ve Hıfzı Topuz (sağda) (Topuz, Meyyale).

Ek 75: Dışışleri Bakanı Hasan Esat Işık'ın Bakanlar Komitesi Başkanlığı'nı temsil ettiği, Avrupa Konseyi İstişare Meclisi'nde Işık ve Nihat Dinç yan yana (Dinç,129).

Ek 76:Hasan Esat Işık Paris Büyükelçisi iken havaalanında kendisini karşılayanlarla birlikte. Soldan: Gönül Gökdoğan, Üstün Üstündağ, Hıfzı Topuz, Hasan Esat Işık (Hıfzı Topuz Bey'den).

Ek 77: Hasan Esat Işık Paris Büyükelçisi iken UNESCO Daimi Delegeliğine Atanan Munis Faik Ozansoy Unesco Genel Müdür Yardımcısı Fobes tanıtımında 1970 (Hıfzı Topuz Bey'den).

Ek 78: Hasan Esat Işık Paris Büyükelçisi olduğu yıllarda dönemin Dışişleri Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil ile birlikte (Cılızlıoğlu, Kader Bize Una Değil Üne İtti).

Ek 79: Hasan Esat Işık'ın kuzeni Hıfzı Topuz Bey Mecidiyeköy'deki evinde.

Ek 80: Hasan Esat Işık Paris Büyükelçisi iken Hıfzı Topuz Bey'e gönderdiği yeni yıl tebrik kartı (Hıfzı Topuz Bey'den).

399

³⁹⁹ Fotoğraflar ve fotoğraflardaki bilgiler Hıfzı Topuz Bey ile Zeynep Atikkan Gültekin Hanım'dan alındı.

Ek 81: Tevfik Rüştü Aras'ın vefatı sonrası Hasan Işık'ın onu anlatan yazısı.

TEVFİK RÜŞTÜ ARAS İÇİN...⁴⁰⁰

Hasan Esat IŞIK

Tevfik Rüştü Aras'ın vefatı ile Cumhuriyetin kurulmasında ve kabul ettirilmesinde Atatürk'ün önemli görevler vermiş olduğu kıymetli bir sima daha aramızdan ayrılmış olmaktadır.

Gazetelerimiz kendisinden alaka ve hatırlanışlıklarını esirgemediler. Tevfik Rüştü Aras'ı kaybetmemiz ne kadar üzücü ise, gazetelerimizin bu davranışı da o kadar ümit vericidir. Yalnız günün adamlarının peşinde koşan toplumların devamlı gelişmeler kaydettikleri pek görülmemiştir. Geçmişteki hizmetlere saygı, toplumları daima, şahsi çıkarların üstüne çıkararak, her şey gibi vatanperverlik de harekete teşvik etmiştir. Her şey gibi vatanperverlik de teşvike muhtaçtır. Gazetelerimize içten teşekkür etmeliyiz.

Tevfik Rüştü Aras bu hatırlanışlığı hak etmiştir. Şüphesiz, Atatürk'ün güvenine sahip olmak, bizim indimizde, hatırlanışlık için daima kâfidir. Fakat Tevfik Rüştü Aras'ın Cumhuriyet tarihimizdeki mevkiî sadece bu hissi mülâhazaya dayanmaz. O Türk milletinin çok bariz ve önemli bir hasletine uygun olarak, faaliyetine daima yapıcı bir yön vermiştir, hissilikten uzaklaşarak akılcı kıstaslara iltifat etmiştir. Bu suretle de, hala bugün Cumhuriyet tarihinin dörtte birini kaplayan Dışişleri Bakanlığı zamanında Cumhuriyetimizin dış âlemde, hamlecî olduğu kadar da munis ve insancıl olan ruhu ile tanınmasında, Atatürkçü dış politikanın esaslarının anlaşılmasında kıymetli katkıda bulunmuştur. Bütün dünya, eşitlik prensibine titizlikle sadık kalınması şartı ile Türkiye ile yapıcı ve çağdaş uygarlığa uygun bir zihniyet içinde işbirliği yapabileceğini, işbirliğinin ancak bu suretle mümkün olabileceğini öğrenmiştir. Devletlerin buna kanaat getirmeleri kolay olmamıştır. Atatürk'ün irade azminin, Türk milletinin hakiki hasletlerinin bütün haşmetiyle dışarıya yansıtılabilmesi lazım gelmiştir. Tevfik Rüştü Aras herkesin zevkle müşahade ettiği kültür, zekâ ve bilgisiyle ve hepsinden önemlisi milletine ve Atatürk'e olan iman ile bu hizmeti başarı ile yerine getirmiştir ve bu hizmeti o kadar benimsemiştir ki, her türlü resmi görevden ve politikadan ayrıldıktan sonra da yaşlanmanın bütün mukadder zorluklarına rağmen, dünya politikasını çok yakından izlemiştir ve Türk ve Türk dış politikasının temel prensiplerini itidal, vakar ve o derece de azimle hafızalarda daima canlı tutturmaya çalışmıştır.

Tevfik Rüştü Aras'a bakıyorum. Onun pek çok kıymetli şahsi vasıfları yanında Atatürk şuur ve aşkının nelere kadir olduğu da beliriyor gözlerimin önünde.

⁴⁰⁰ *Milliyet Gazetesi*, 21 Ocak 1972, 2.

Ek 82: Hasan Esat Işık'ın yazılarından bir demet.

ULUSLARARASI DÜZEN MİLLETLERE DAYANIR: ATATÜRK VE ULUSLARARASI DÜZEN ⁴⁰¹

Atatürk'ün uluslar arası düzen anlayışı milletleri esas alan ve milletlerin varlık ve özelliklerini korumalarına önem veren bir anlayıştır. Diyebiliriz ki De Gaulle “milletler Avrupası” fikrini ileri sürmeden çok evvel Atatürk “milletler Dünyası” fikrini ortaya koymuştur. Nitekim bir konuşmasında şöyle der:

Muhtelif milletler müşterek ve umumi bir unvan altında cem etmek ve bunu muhtelif unsur kütlelerini aynı hukuk ve şeari altında bulundurarak kavi bir devlet tesis etmek parlak ve cazip bir noktai nazır siyasiyedir. Fakat aldatıcıdır. Hatta hiçbir hudut tanımayarak dünyada mevcut bütün Türkleri dahi bir devlet halinde birleştirmek gayri kabili istihsal bir hedeftir. Bu, asırların ve asırlarca yaşamakta olan insanların çok acı çok kanlı hadisat ile meydana koyduğu bir haktır.

Panislamizm, panturanizm siyasetinin muvaffak olduğuna ve dünyayı sahai tatbik yapabildiğine tarihte tesadüf edilememektedir. Irk farkı gözetmeksizin bütün beşeriyete şamil cihangirane devlet teşkili hırslarının netayici de tarihte mazbuttur. Müstevli olmak hevesleri mevzuumuzun haricindedir. İnsanlara her türlü hissiyat ve revabıtı mahsusalarını unutturup, onları uhuvet ve musavatı tamme dairesinde birleştiren insanı bir devlet kurmak nazariyesi de kendine mahsus şeraite maliktir.

Bizim vuzuh ve kabiliyeti tatbikiye gördüğümüz mesleki siyasi, milli siyasettir.

Gerçi bu konuşma görüldüğü gibi, daha çok Türkiye'yi amaçlayan Türk Milleti'nin ne nietlikte bir devlete ve siyasete sahip olması gerektiğini belirlemek isteyen bir konuşmadır. Fakat Atatürk'ün uluslar arası düzen için neyi makul ve mümkün gördüğünü de ortaya komaktan geri kalmamaktadır. Bu sözler iyice göstermektedir ki, Atatürk ferleri arasında yeterince bir yakınlık, bir ortak değer ölçüsü, bir mukadderat birliği bilinci oluşmamış toplulukları, ister millet ayrımı yapılmaksızın olsun, ister sade bir ırk mensuplarının tümünü maclasın, bir araya getirerek kurulmak istenecek bir devletin kalıcılığına inanmak gibi, dünya düzeninin, gerek zor kullanarak gerek rıza yolu ile, tek bir devlete dayandırılabilmesine de olanak görmemektedir.

Tarihte ne kadar gerilere gidersek gidelim zorbalığın, kurnazlığın ve din, ırk ve ideolojinin toplumları kalıcı şekilde bir araya getirebildiğine, aralarındaki anlaşmazlıkları söndürebildiğine bir örnek bulamamaktayız. Çok sonradan bilincine varılmış bir kavram olmasına karşın gene de devamlı birleştiricilikte en önemli etken ‘millet’ gözükmektedir. Elbette Atatürk'ün Türk milletini tanımladığı anlamda bir millet kavramı kastediyorum. Atatürk şöyle der:

⁴⁰¹ Hasan Esat Işık, “Uluslararası Düzen Milletlere Dayanır: Atatürk–Uluslararası Düzen”, *Kemalizm Dergisi*, s. 319 (1989): 7-11.

“Türk halkı ırken veya dinen ve harsan yekdiğerine karşı hürmeti müteakabile ve fedekarlık hissiyatıyla meşhun ve mukadderat ve menafil müşterek olan bir heyeti içtimaiyedir.”

Atatürk’ün anladığı anlamdaki millet hüviyetini kazanmış toplumlarda, çeşitli unsurlar arasında, hatta kopma arzusuna işaret ettiği iddia edilebilecek ölçülerde çekişmelere, anlaşmazlıklara rastlanabilse de, içten kaynaklanan gerçek kopmalara pek tanık olunmaz. Oysa, yukarıda saydığımız millet dışındaki kavramların etkisi altında gerçekleştirilmiş olan birleşmeler uzun süre devam edememişlerdir, yalnız dış etkiler değil, kendi bünyeleri içinde oluşan farklılaşma eğilimleri ve azmi bu toplumları parçalamıştır. Ayrıca -bu da kaydedilmeyedeğer bir oluşumdur- bu toplulukları oluşturmuş olan çeşitli unsurlar bir arada iken ‘Birbirlerine karşı devamlı tahammülsüzlük halinde iken , birbirlerinden kopup ayrı birimler haline geldikten sonra aralarında yakın işbirliği hatta dostluk kurulabilmiştir.’ Herkes buna misaller anımsayabilir.

Atatürk, milletlerin benliklerini koruyacakları uluslar arası bir düzen öngörmekle birlikte bir gün milletlerin belirli değer kavramları etrafında birleşebileceklerini de olanaksız görmüş değildir, hatta diyebiliriz ki bunu dilemiştir. Atatürk daha çok bunun bir yandan mutlaka çok zamna alacağına inanır, bir yandan da toplumlardan birinin veya bazısının böyle kavramlar oluşturup diğerlerinin, gönül rızası ile veya zorla bunlara sonradan katılmalı yolu gerçekleştirilebileceğine ihtimal vermez, ancak tüm milletlerin ortak çabası ile ve karşılıklı etki ile oluşturulacak değer kavramları etrafında kalıcı bütünleşmelere gidilebileceği inancındadır. Atatürk için bu bakımdan en geçerli ölçü değerleri de insanlıktır, uygarlıktır. Atatürk’ün milletleri uygarlığa, insancılığa ve bu alanlardaki gelişmelere devamlı şekilde katkıda bulunmaya çağırması, dünyada bir tek uygarlık vardır o da tüm milletlerin malıdır demesi böyle düşündüğüne işaretir. Atatürk’e göre, daha uzunca bir süre için, dünya düzeninin milletlere dayandırılmasından başka yol yoktur. Fakat milletler de değer ölçülerini birbirlerinkine yaklaştırmaya ve dünya uygarlığını ortak çabaları ile daima daha üst düzeylere çıkarmaya özen göstermelidir. Bir deyimle dünya yavaş yavaş ‘Milletler Topluluğundan’ toluluğunda ‘Birleşmiş Milletler’ haline gelmelidir.

Diyebiliriz ki, Atatürk “Cemiyeti Akvandan” (Milletler Topluluğundan) “Birleşmiş Milletler” kuruluşuna geçiş sırasında hayatta olsaydı bu geçişe memnun olurdu, fakat bugün için bun bir isim değişikliğinden ibaret bir girişim olduğunu düşünmekten de geri kalmazdı. Bugün için de geçerli bir değerlendirmedir bu.

Dünya Ölçüsünde İşbirliği ve Barış:

Atatürk milletlerin gerçek ve kalıcı mutluluğa başka milletler üzerinden egemenlik kurarak değil birbirleriyle anlaşarak, çıkarlarını bağdaştırma yolları bulupeşit koşullar altında işbirliği yaparak erişebilecekleri düşüncesindedir. Fakat bununda ancak zamanla ve milletlerin ortak çamaları ile gerçekleştirilebileceği kanısındadır. Atatürk’ün uluslararası düzen ve dış politika görüşü bu inançtan kaynaklanır, onun içinde milli bir temele dayandığı halde, bencillikten, hizipçilikten uzaktır, devletlerarasında eşitliğe dayalı dünya ölçüsünde işbirliğinden, dünya ölçüsünde barıştan yanadır. Pek çok konuşma ve nutukları bunu gösterir, hatta her davranışı bunu kanıtlar. Konuşmalarından bir kaçını anımsatalım.

“Gerçi bize milliyetçi derler. Ama biz öyle milliyetçileriz ki, bizimle işbirliği eden bütün milletlere hürmet ve riayet ederiz. Onların milliyetlerinin bütün icaplarını

tanırız. Bizim milliyetçiliğimiz herhalde hodbince ve mağrurca bir milliyetçilik değildir.”

“Barış Türkiye’nin olduğu kadar dünya milletlerinde muhtaç olduğu bir değerdir. İnsan mensup olduğu milletin varlığını ve saadetini düşündüğü kadar bütün cihan milletlerinin huzur ve refahını da düşünmeli ve bu hususta çalışmalıdır. İnsanları mesut etmek için onları savaşa sürüklemek insanlıkla alakası olmayan teessüse şayan bir sistemdir.”

“Harici sitasetimizde sulh ve iyi münasebet gayesi samimiyetle takip olunmaktadır... Dostluğa vefakar olan ve hiçbir milletin aleyhinde bulunmayan açık ve salim meslek ve zihniyetimiz gittikçe daha iyi anlaşılmaktadır.”

“Beynelmilel alanda her devletle iyi münasebette bulunmada müsbet semereleer elde etmekteyiz. Türkiye’nin emniyetini gaye tutan, hiçbir bir devletin aleyhinde olmayan bir sulh istikameti daima düsturumuz olacaktır.”

“Bizim kannatımızca beynelmilel siyasi emniyetin inkişafı için ilk ve en mühim şart, milletlerin hiç olmaz ise sulh muhafaza fikrinde samimi olarak birlşmeleridir.”

Milletler Her Zaman Haklarına Sahip Çıkmalıdır:

Atatürk içtenlikle dünya boyutunda işbirliği ve barıştan yanadır. Fakat bu boyutta bir amaca bugünden yarına varılamayacağını, buna ancak aşamaalarla erişilebileceğini bilir ve bu aşamalar süresince milletlerin sadece dileklerine, inançlarına göre değil, başka ulusların tutum ve niyetlerinin de göz önünde bulundurarak, mevcut koşullara ve olanaklara göre davranışlarını düzenlemelerini zorunlu görür. Atatürk gerçekçidir, fakat ürkek değildir. Gerçekliği olası en fenası düşünüp olasıya göre hareket etmek şeklinde anlamaz ve özellikle bazı değerler için, içinde bulunulan koşullara bakılmaksızın mutlaka sonuna kadar savaşım verilmesini zorunlu görür. Atatürk gerçekçiliği: cesaret ve atılım için bir tavanı olan, fakat ödün ve öz veri için de bir tabanı olan, hem üstten hem alttan sınırlı bir gerçekliktir. İşte sözleri:

“Her taarruza karşı mukabil taarruz düşünmek lazımdır. Mukabil taaruz ihtimalini düşünmeden ve ona karşı emniyete şayan tedbir bulunmadan hareket edenlerin akıbeti mağlup ve münhezim olmaktır, münkarız olmaktır.”

“Siyaseti hariciyemizde ahar bir devletin hukukuna tecavüz yoktur. Ancak hakkımızı, hayatımızı, memleketimizi, namusumuzu müdafaa ediyoruz ve deceğiz... Bizi davayı milimize takipten yıldırarak hiçbir vasıta, hiçbir kudret mutasavver değildir. Milli davamız bizim hayatımızdır. Hayatına suikast eden en zayıf mahlukun bile bu kasta karşı isyan ve nefretle son nefese kadar kendisini müdafaaya çalışmasından daha tabii bir şey yoktur.”

“Bir milletin ruhu zapt olunmadıkça, bir milletin azim ve kudreti kırılmadıkça o millete hakim olamını imkanı yoktur... Mahkum olmak istemeyen bir milleti tahtı esarete tutmaya muktedir olacak kadar kuvvetli müstebitler artık dünya yüzünde kalmamıştır. Türk milleti son mücadelatı bilhassa burada (Dumlupınar) ihraz ettiği zaferle, ihraz ettiği azim ve irade ile malum olan bu hakayıkı bir defa daha sinei tarihe çelik kalemle hak etmiş bulunuyor.”

Atatürk'te milletlerin topraklarının tümü üzerinde özgürce, bağımsız ve egemen yaşayabilmelerini sınırlayacak veya tehdit edebilecek durumlarda herhangi bir ödün vermeyecekleri inancı çok kesindir. 26. Ölüm yıl dönümü vesilesi ile Prof. Fahir Armaoğlu'nun Sümerbank Dergisi'nde (sahife 147) çıkan yazısındaki şu sözler buna çok iyi bir kanıttır: ' Bekir Sami Bey'in 1921 Mart'ında Londra da imza ettiği İngiltere, Fransa ve İtalya'ya çeşitli ekonomik imtiyazlar veren antlaşmaları, Dışişleri Bakanı'nın bunları diplomatik bir maharet olarak kabul etmesine rağmen (Atatürk) red etmekte tereddüt göstermemiştir.' Atatürk Fransa ile anlaşmayı atfettiği büyük öneme karşın Franklin Bouillon'a karşı da aynı göstermiştir.

"İstiklal-i tam, bizim bugün deruhte ettiğimiz vazifenin ruh-u aslisidir. Bu vazife bütün millete ve tarihe karşı deruhte edilmiştir... İstiklal tam denildiği zaman bittabi siyasi, mali, iktisadi, adli, askeri, harsi ve ila... her hususta istiklai tam ve serbest-i tam demektir. Bu saydıklarımın herhangi birinde istiklalden mahrumiyet millet ve memleketin, mana-yı hakikisiyle bütün istiklalinden mahrumiyeti demektir."

Atatürk Milliyetçiliği ve Uygarlık:

Görülüyor ki Atatürk milli haklar üzerinde son derece hassastır, millet kavramına büyük önem verir, fakat bu, tüm milletlerin de huzunu düşünmesine , dünya sorunlarına insancıl bir açıdan bakmasına engel değildir. Atatürk'ün uluslararası düzen görüşü hem insancıl, hem milliyetçidir. Elbet bu milliyetçilik ırk üstünlüğüne, hatta toplum veya millet imtiyazına dayanmaz. Atatürk milliyetçiliği başka milletleri sömürme aracı değildir, her şeyden evvel kendini başka milletlere sömürmeme azmidir. Bu nedenle de insancılığa ters düşmez ve uluslararası dünya ölçüsünde işbirliği yapılabilmesine bir engel değildir. Atatürk'ün indinde insancılık ve milliyetçilik birbiri ile çelişen değil, birbirini tamamlayan, güçlendiren kavramlardır. Atatürk için milletler insancılığa önem verdikleri, uygarlık alanında ilerledikleri ölçüde yarınlarını, mutluluklarını en sağlam şekilde güvence altına almış olurlar.

İşte Atatürk'ün milliyetçilik ve uygarlık hakkındaki sözleri:

"Biz doğrudan doğruya milliyetperveriz ve Türk milliyetçisiyiz. Cumhuriyetimizin dayanağı Türk toplumdur. Bu topluluğun fertleri ne kadar Türk kültürü ile dolu olursa , o topluluğa dayanan cumhuriyet de o kadar kuvvetli olur."

"Türk milliyetçiliği, ilerleme ve gelişme yolunda ve milletlerarası temas ve münasebetlerde, bütün çağdaş milletlere muvazi onlarla bir ahenkte yürümekle beraber, Türk içtimai heyetinin hususi seciyelerini ve başlı başına müstakil hüviyetini mahfuz tutmaktır."

Prof. Bekir Sıtkı Baykal 'gerçekte Atatürk'ün milli seciye olarak muhafaza etmek istediği şeyler sonradan karışmış sun'i ve batıl inançlar ve hurufeler dışında kalan hakiki milli değerlerdir'der.

"Milletimizin hedefi, milletimizin mekuresi bütün cihanda tam manası ile medeni bir heyeti içtimaiye olmaktır. Bilirsiniz ki dünyada herkavmin mevcudiyeti kıymeti, hakkı hürriyet ve istiklali malik olduğu ve yapacağı medeni eserlerle mutenasiptir. Medeni eser vücuda getirmek kabiliyetinden mahrum olan kavimler hürriyet ve istiklallerinden tecrit olmaya mahkumdurlar."

Büyükelçi Apdulahat Akşin Atatürk'ün uygarlığa verdiği önemi şu heyecanlı sözlerle vurgulamaktadır:

“Ata'nın bir büyüklüğü ve o zamana kadar memleket mukadderatına hakim olmuş ve zamanın parlak bir adamı gibi görünmüş devlet adamlarının hiç birine nasip olmamış bir imtiyazı vardır. O memleketin kurtuluşuna yalnız askerlik bakımından ele almamış, düşmanları vatan sınırları dışına atmakla yetinmemiş, üç yüz yıldan beri çöküntü halinde olan imparatorluktan arta kalan ve Türk'ün öz yurdunu teşkil eden yerlerin medeni milletler yanında yer alabilmesi için ne yapılmak gerektiğini de düşünmüş, planlamış yavaş yavaş, imkan ve şartlarını müsaade nisbetinde, bunları uygulamıştır.”

Dr. Abdurrahman Çaycı ‘Atatürk’ün temel özelliği ‘medeniyetçilik’ diyor. Elbet Atatürk çapında, Atatürk kadar çok ve boyutlu bir insanı tek sözcükle tanımlamak olmağı yoktur. Fakat Atatürk'ün kişiliğinin en kalın çizgisi nedir deseler ‘Atatürk için uygarlık milliyetçilik yerine geçen bir kavram değildir, onu tamamlayan dünya boyutuna ulaştıran bir kavramdır’ diye vurgulayarak Çaycı'nın değerlendirmesine bende katılıyorum.

Milletlerin iç bünyeleri ile dış ilişkileri arasında bir bağ vardır. Milletlerarasındaki Doğrudan Yakınlıklar hükümetler arasındaki Yakınlıklardan Daha önemlidir:

Atatürk bir devletin iç teşkilatı ile dış politikası arasında yakın bir bağ bulunduğu, hatta bir devletin dış ilişkilerinin ister istemez iç bünyesine göre yön alacağı inancındadır.

“Harici siyasetten en çok alakadar olduğu ve istinat ettiği husus devletin dâhili teşkilatıdır. Harici siyaset dâhili teşkilata mütenasip olmak gerekir.”

“Dünyada mevcut bilcümle medeni devletlerin kanunun medenileri hemen yekdiğerinin pek yakındır. Bizim milletimiz ve hükümetimiz fikri adalet ve zihniyeti adalet noktasında hiçbir medeni kavimden aşağı değildir. Belki tarih bu noktada yüksek olduğumuza şahadet eder. Buna binaen bizim dahi mevzuatı hukukiyemizin bilcümle medeni devletlerin mevzuatı kanuniyesinden nakış olması caiz değildir.”

“Milletleri muahedelerden ziyade hisler bağlar.”

Açıkça görülmektedir ki Atatürk'ün indinde hukuk düzeni, adalet fikri, iç teşkilat milletler için sadece bir iç sorun değildir, milletler arasında yakınlıklar uzaklaşmalar oluşmasında etkisi olan dış politika ile de ilgili bir yönü vardır. Milletleri fert olarak birbirine yakınlık duymaları ulusal hakların savunulması, ulusal güvenliğin pekiştirilmesi açılarından dış ilişkilerde azımsanamayacak bir etkidir.

Fakat yakınlığın sadece hükümetler düzeyinde gerçekleştirilmesi yetmez. Milletler, hükümetlerin politikalarının dışında da, kendilerini içi güdeleri ile birbirinin yanında hissetmelidirler. Hükümetler düzeyinde dostluklar da kırgınlıklar da çabuk oluşur çabuk unutulur. Milletler için aynı şeyler söylenemez. Milletlerin birbirine ısınmaları belki zaman alır, fakat vefaları da hükümetlerinkiyle kıyaslamayacak ölçüde sağlamdır. Bir toplum içinde gerçekten saygın bir mevkiye sahip olunmak isteniyorsa, hükümetler düzeyindeki iyi ilişkiler yanında, doğrudan milletler arasında karşılıklı dostluk ve saygı duygularının mevcut olmasına da önem

verilmelidir. Buna elverişli bir ortam yaratılabilmesinde kabul etmeli, zihniyet, teşkilat, mevzuat benzerliği de önemli rol oynar.

Cumhuriyetin kuruluş döneminde İtilaf devletleri Osmanlı İmparatorluğu döneminde elde etmiş oldukları kapitülasyon haklarından hiç olmazsa bir kısmını koruyabilmek istiyorlardı. Atatürk yasalarımızda Batıdan esinlenen değişiklikler yaparak bu alandaki ısrarların mesnetsiz hale getirilmiş olacağını düşünmüş olabilir, hatta mutlaka bunu da düşünmüştür. Fakat Atatürk konuyu daha geniş bir açıdan ele alıp bunun Türkiye'nin en üst uygarlık düzeyindeki milletler arasında yer alması yolunda bir aşama olacağına kanat getirmemiş olsaydı, Batı ısrarından kurtulma dürtüsü yetmezdi yasalarımızda bilinen doğrultuda değişiklikler yapılmasına karar vermesine. Nitekim mali akandaki baskılara boyun eğmemiştir.

Milletler İçin Uygarlık Silahtan Daha Üstün ve Kalıcı Bir Güvencedir – Gerçek Güç Millettir

Atatürk milli hedefimizi şöyle tanımlıyor:

“Milletimizin hedefi bütün cihanda tüm manası ile medeni bir heyeti içtimaliye olmaktır.”

“Eski dünyaya hâkim eski medeniyetimizle sadece övünerek değil, bütün zincirleri kırarak, son asır medeniyetinin gittiği yollardan yürüyerek, bu seviyenin de üstüne çıkmaya çalışacağız. İlinde, irfanda, sanatta her iyi şeyde, nurlu insanlar büyük, asil ve uysal milletimizi nurlarıyla bilgileriyle, azimli icra ve iradeleriyle birlikte bu yola götüreceklerdir.”

Atatürk'ün indinde, görüldüğü gibi, Türk ulusu için başka devletlerden güçlü olmak, başka devletlere hükmetmek yeteri boyutta bir amaç, bir mefkûre olamaz. Türk'ün iddiası uygarlık alanındadır ve bu arada da amaç sadece üst düzeyde bir uygarlığa erişmek değil, devamlı şekilde uygarlığa daha üst düzeylere çıkaracak uluslararası yere almaktır.

Atatürk için bunun da koşulu yarınları, dünün hatta bu günün kalıpları içinde hapsedici bir zihniyetten kesinlikle sakınmaktır. Atatürk, uzun vadeli olarak, bir ulusun yaşamını bağımsızlık ve özgürlük içinde, egemence sürdürülebilmesinin en sağlam, hatta yegâne güvencesini uygarlık alanındaki başarılarında görmüştür.

“Medeni olmayan insanlar, medeni olanların ayakları altında kalmaya mahkûmdurlar.”

Atatürk'ün bu inancı, barışa insancılığa bağlılığı kadar gerçekçiliğinden de kaynaklanmıştır. Hemen şunu da belirtmeli gerçekçilik bir meziyeti gölgelemez, tersine pekiştirir. Çünkü gerçekçilik de bir meziyettir.

Atatürk iyi bilmektedir ki, bir toplum bir başka toplumu bir süre sömürebilse de, ilelebet sömüremez ve bir gün o toplumun da egemenliği son bulur, o da bir başka toplum tarafından sömürülen bir toplum durumuna düşer. Demek ki uluslararası düzende önemli olan sömüren ve sömürülen ulusların zaman zaman yer değiştirmeleri değil, sömürünün son bulmasıdır. Atatürk uluslar arası düzeni böyle değerlendirilmiştir. Uygarlığa verdiği değer buradan kaynaklanır. Atatürk'e göre milletlerin ortak katkıları ile uygarlık devamlı şekilde geliştirilmedikçe dünya boyutunda barış hayal bile edilmemelidir.

Eşit koşullar altında sömürüye dayanmayan ilişkilerden çekinmeyen milletler kendilerine güvenen, çabadan kaçmayan milletlerdir. Atatürk'ün bu konularda mensup olduğu Türk milletine güveni tamdır. Atatürk'ün geçmişle ilgili yakınmaları, ulusumuzun hasletleri konusunda duyduğu kuşkudan değil, yöneticilerimiz niteliklerinden, zihniyetlerinden ileri gelmiştir. Atatürk Türk olmaktan duyduğu gururu, Türk ulusunun çalışkanlığına beslediği güveni her vesile ile yinelemiştir. 'Ne mutlu Türküm Diyene' sözünü anımsatmakla yetinelim.

Atatürk'ün geçmişle ilgili yöneticilerden yakınmaları bazen isyan şeklini almıştır. İşte birkaç sözü:

"Efendiler asırlardan beri Türkiye'yi idare edenler çok şeyler düşünmüşlerdir. Yalnız bir şeyi düşünmemişlerdir Türkiye'yi."

"Saraylar içinde Türk'ten gayri unsurlara istinat ederek, düşmanlarla ittifak ederek, Anadolu'nun, Türklüğün aleyhine yürüyen çürümüş gölge adamların Türk vatanından tardı düşmanların denize dökülmesinden daha rehakar bir harekettir"

Atatürk daima yöneticilerden çok milletlere güvenmiştir. Hayati nitelikteki girişimlerin büyük karar sorumluluğunu atama ile oluşan yönetici kadrolar tarafından değil, milletçe seçilmiş, milleti gerçekten temsil eden, bir kuruluş tarafından üstlenilmesine büyük önem vermiştir. Nitekim istiklal savaşı dönemindeki sıkışık koşullar içinde bile her önemli kararın T.B.M.M. tarafından alınmasına özen göstermiştir. Atatürk millete dayalı iktidarların barışı ve milletlerin haklarını daha iyi koruyacağına inanmıştır.

Atatürk'ün bu inancı, ulus yönetici ayrımı sadece Türkiye düzeyinde değildir. Genelde böyle düşünür. Uluslararası ortaya çıkan anlaşmazlıkların, zorlukların milletlerin hırçınlıklarından değil yöneticilerin davranışlarından, cehaletlerinden hırslarından kaynaklandığı inancındadır. İşte bu nedenle önemli konuların kamuoyu önünde önceden açıkça tartışılmasına ve Millet Meclislerince karara bağlanmasına önem verir. Aşağıdaki sözler Atatürk'ün bu konudaki görüşünü açıkça ortaya koyar:

"Tarih, başlarındaki tacidaların haris politikacıların, bir takım hayali emellerin vasıtası mevkiine düşen müstevli milletlerin uğradığı bu nevi feci akıbetlere malıdır."

"Ben hükümet tarafından irtikâp edilen hatalardan dolayı o hükümetin ait bulunduğu millete husumet besleyecek bir adam değilim." Atatürk bu düşüncesinde haksız da değildir. Bazen iktidarlar içerde itibarlarının sarsıldığını görünce halkı milli gururunu tahrik yoluyla yeniden yanlarına alabilmek için yapay dış ilişki bunalımları yaratma yoluna gidebilirler ve bunlar barışı tehlikeye sokar, bazen de dış ilişkiler alanındaki başarısızlıklarını kamuoyunun gözlerinden saklayabilmek için, aslında çıkarlarımıza vakarımızla bağdaşmayan davranışları lehimize hareketlermiş, bize saygınlık dostluk nişaneleri imiş gibi göstermeye çalışırlar, bu da onları ödün siyasetine götürür. Bu şekilde halkına karşı güç durumunda kalmamak istenirken daha fenası yapılıp milletin hakları zedelenir veya tehlikeye sokulur.

Atatürk'ün milletler yaptığı 'insanların değil ilmin peşinden koşun' yolundaki uyarısına yöneticilerden duyduğu böyle kuşkuroların rolü olduğu kabul edilmelidir. Atatürk'ün millete daima sorunlara akılcı yöntemlerle ve gerçekçi bir zihniyetle eğilmeye davet etmesinin bir nedenini de burada görmek doğru olur.

Atatürk Gerçekliği

Atatürk gerçekliği önce de belirtmeye çalıştığımız gibi milletleri atılımlarında aşırı ihtiyat kaygısıyla frenleyen bir gerçeklik değildir. Kararların, konuların yeterince geniş bir çerçeve içinde ele alınıp, çeşitli alanlardaki olayların birbiri üzerindeki etkileri hesaba katılarak alınmasını ve girişim zamanının iyi saptanmasını isteyen bir gerçekliktir. Ayrıca, her şey günün erişmiş olduğu bilgi düzeyindeki akıl süzgecinden geçirilmelidir, süzgeç dışında kalanlar, geçmişte haklı haksız ne kadar büyük değer ve önem taşımış olurlarsa olsunlar yarınların bina edilmesinde kullanılmamalıdır. Atatürk bu konuda özellikle titizdir.

“Medeniyet yolunda yürümek ve muvaffak olmak şartı hayattır. Bu yol üzerinde ileri değil, geriye bakmak cehlü gafletinde bulunanlar medeniyeti umumiyenin huruşan seli altında boğulmaya mahkûmdurlar.”

“Medeniyet yolunda muvaffakiyet teceddüde vabestedir. İctimai hayatta, iktisadi hayatta, ilim ve fen sahasında muvaffak olmak için yegâne tekemmül ve terakki yolu budur. Hayat ve maişete hâkim olan ahkâmın zaman ile tagayyür, tekemmül ve teceddüdü zaruridir. Medeniyetin inhisarları, fennin harikaları cihanı tahavvülden tahavvüle duçar ettiği bir devirde asırlık köhne zihniyetlere, maziperestlikle muhafazayı mevcudiyet mümkün değildir.”

“Büyük davamı en medeni ve en müreffeh millet olarak varlığımızı yükseltmektir. Bu yalnız kurumlarında değil, düşüncelerinde de temelli bir inkılâp yapmış olan Büyük Türk Milletinin dinamik idealidir.”

“Hiçbir delili mantıkiye istinat etmeyen bir takım an’anelerin, akidelerin muhafazasına ısrar eden milletlerin terakkisi çok güç olur, belki de hiç olmaz. Terakkide kuyud ve şurutu aşamayan milletler hayatı makul ve ameli müşahade edemez. Hayat felsefesini vasi gören milletlerin tahtı hâkimiyet ve esaretine girmeye mahkûmdur.”

Herkes, özellikle ülke boyutunda karar sorumluluğu taşıma durumuna gelmiş kimseler ve kuruluşlar gerçekçiliğe ve akılcılığa değer vermelidirler. Bilimin erişmiş olduğu düzeyin ortaya koyduğu verilere dayanılmaz ise, bir alanda alınacak kararların başka alanlardaki olası etkileri gereken titizlikle dikkate alınmazsa, tasarlanan karar söz konusulan bakımından çok yerinde olsa bile, uygulamaya konulduğunda başka alanlar için, hatta varlığın tümü için zararlı olabilir. Tıp mesleğinde iyi bilinen ve üzerinde dikkatle durulan bir gerçektir bu. Atatürk hem teker teker her alandaki girişimlerinde hem de ülke mukadderatı ile ilgili hayatı kararlarında daima bu zihniyetle hareket etmiştir. Daima başarılı olmasında da bunun rolü büyük olmuştur herhalde. Cumhuriyet Hükümetlerimizin de her zaman bu konuda çok dikkatli olmalarında büyük yarar vardır. Özellikle dış politikada. Çünkü dış politikada bir dikkatsizlik, bir hata bir başka millete bir hak, hiç olmaz ise bir hak iddiası olanağı verebilmektedir.

Atatürk’ün “her şeyi akıl terazisine vurun” sözü üzerinde durmalıyız ve bu sözleri “hayatta en hakiki mürşit ilimdir” sözü ile birlikte değerlendirmeliyiz. Atatürk’ün büyüklüğü, kendini değil milletini insanlığı düşünmüş olduğu daha iyi vurgulanmış olur. Toplumlara önderlik etme durumuna gelişmiş veya kendinde böyle bir güç görmüş olan kimseler, ya da “etraf” denen yardımcıları, ortaya atılan fikirlerin her zaman ve mekânda geçerli olduğunu ileri sürmek eğilimindedirler

genellikle. Atatürk'ün de elbet yordakçıları olmuştur. Fakat O, kendini bu hatadan da koruyabilmiştir. “Benim” dememiş, “bilimin” dediğini yapın demiştir. Bu suretle gelecekle çelişkili halinde düşmekten de kurtulmuştur. Sonsuzlaşabilmenin tek yolu da budur belki. Çünkü bir fikirle belirli bir bilim düzeyi için en isabetli bir fikir olsa da, bilim düzeyi yükseldikçe elbette daha geçerli fikirler ortaya çıkacaktır ve yeni fikirlerin taze parıltısı eski fikirleri gölgeleyecektir. Gelişmenin kuralıdır bu.

DEMOKRASİ VE BAĞIMSIZLIK⁴⁰²

Demokrasi ve bağımsızlık, hem toplum içi, hem toplumlar arası ilişkilerde iki önemli kavramdır. İkisinin de dayanağı hak ve eşitlik'tir. Bu kavramların içeriği iyi değerlendirilmelidir.

Demokrasi yöneticiler tarafından oluşturulacak kararları red veya kabul olanağına sahip olmaktan, veya yöneticileri seçebilmek olanağından ibaret değildir. Demokrasi her şeyden önce insanın kendi kaderini kendi tayin edebilmesi hakkıdır. Bu demokrasinin o kadar vazgeçilmez bir ilkesidir ki, demokrasiyi en kısa ve öz tanımlama şeklinin halk için ve halk tarafından olacağına hemen hemen herhes fikir birliği içindedir. Halk için, halk tarafından denince sanırım hak ve eşitlik ilkeleri de kendiliğinden bu tanımlama içine girmiş olmaktadır. Burada hemen söylemeliyim: Şurası da bir gerçektir ki hak ve eşitliğe saygılı olunmayan bir ortamda demokrasiden söz etmek olanağı yoktur.

Demokrasi hakça bir hukuk düzeni ile insanların toplum yönetimi ile ilgili kararların oluşturulmasına eşit koşullar altında katılabilmelerini gerektir. Zaten ister toplum içi ilişkiler söz konusu olsun, ister toplumlar arası ilişkiler, temel amaç insanların eşit haklarla ve özgürce, kader birliği içinde mutlu yaşayabilmeleridir. İnsan haklarına saygı her toplumda yönetimin başta gelen ödeviolmalıdır.

Temel ilke insan haklarına saygıdır deriz, bunu yasalarla, uluslar arası anlaşmalar ve beyannemelerde güvence altına almak isteriz; fakat aynı zamanda, gerek toplum içi ilişkilerde, gerek devletler arası ilişkilerde, gerek devletler arası ilişkilerde buna ters davranışlarından da kendimizi kolay kolay alıkoyamayız. Ülke içinde uluslararası alanda hakça bir düzen gerçekleştirilmek isteniyorsa her şeyden önce insan haklarını ihlal hareketlerine karşı tam bir duyarlılık içinde olmak, kimden gelirse gelsin bu yöndeki hareketleri bütün gücü ile önlemeye çalışmak şarttır.

Toplum içi yaşamda insan hakları gelişmiş ülkelerde çiğnenmez, buna az gelişmiş ülkelerde tanık olunur düşüncesi yanlış olur. İki toplumda da çiğnenmemelidir, fakat maatessüf ikisinde de çiğnenir. Yalnız az gelişmiş ülkelerde bu daha kaba yöntemlerle, göze batıcı hatta dehşet verici şekilde olur, gelişmiş ülkelerde ise bu kendini daha az belli eden, daha kurnazca diyebileceğimiz yollarla yapılır. Gelişmiş ülkelerde insan hakları ihlali 'yasalara saygı' gibi aslında makulve gerekli gözükken bir kavram arkasına gizlenerek gerçekleştirilir.

Buna meydan vermemek için "yasalara saygı" istenmekte yetinilemeyeceği, yasaların da "çağdaş huku anlayışına" saygılı olması zorunluğu üzerinde durulmalıdır. "Kendin bir düzen yaratacaksın, adil düzen budur, herkes saygılı olmalıdır diyeceksin" olmaz böyle şey. Yasaların adillliğini iktidarı elinde tutanlar değil, çağdaş hukuk anlayışı tayin eder. Devletin bu anlamda adil bir düzen içinde yönetilmesini sağlamaya çalışmak her vatandaş ve her toplumyaşamında sorumluluk taşıyan her kuruluş için bir haktır, hatta bir ödevdir. Yasaların kendileri çağdaş hukuk anlayışına saygılı değilse bunlara saygı insan haklarına destek değil, köstek olur.

⁴⁰² Hasan Esat Işık, "Demokrasi ve Bağımsızlık", *Mülkiyeliler Birliği Dergisi*, c. XI, s. 90 (1987): 52-57.

İnsan hakları denince akla genellikle kişi hakları gelir. Oysa, toplumlara larşı davranışlar yolu ile de insan hakları çinenebilir.Örneğin istediği toplum içinde yaşamak, toplumlarına istediklerisosyal ve ekonomik düzeni verebilmek de insan hakları arasında yer alan önemli bir haktır. Uluslar arası düzene bazı toplumlar kendi arzularına göre değil de, dışarıdan onlar için uygun görülmüş yolda yaşamlarını örgütlemeye zorlanırlarsa, bu olay sadece devletler arası bir olay değildir, kanımca insan hakları açısından da bir olaydır. Bu eğilimle bu açıdan da bir savaşınm gereğidi.

Özellile güçlü devletler dünyayı kendilerine uygun gelecek şekilde gruplara bölmek ve bu grupları kendi nüfuz bölgeleri altına almak isterler. Buna büyük devletlerin kendi nüfuz bölgesi siyaseti denir. Büyük devletler bir yandan açık vey adolambaçlı yollarla bu konuda bir karşılık anlayış içine girerler, bir yandan da aralarında zaman zaman şiddetli boyutlara da varan bir nüfuz sahasırekabeti sürdürülür. Bunun mağdurları da her zaman nüfuz bölgesi halina getirilmek istenen ülkelerin halkları olur.

İkinci Dünya Savaşı'nda sonra da böyle olmuştur. Birçok toplum, kendilerine şu veya bu grup içinde ve şu veya bu rejim altında bulmuşlardır.

Bütün bunlara dikkat edilince şöyle bir durum ortaya çıkmaktadır:

İçerde yöneticiler siyasi çerçeveyi kendileri saptayıp fertleri siyasetten uzaklaştırıp sadece kendi yaşamları ve meslekleri ile ilgilenen varlıklar haline getirmeye çalışmaktadırlar.

Dışarda da, daha doğru bir deyimle, uluslararası ilişkilerde de, büyük devletler dünya kaderini kendi ellerinde tutup diğer devletleri sadece, onlara dışardan yakıştırılmış bir düzen içinde, kendi günlük gaileleri içinde boğuşmaya mahkum etmek istenmektedir.

Bugünkü halde dünya akıbeti nükleer güç dengesine dayalıdır ve dünya adevletlerinin çok büyük bir bölümü, büyük devletler tarafından kendileri dışında alınmış ve kendileri dışında alınmış ve kendilerine sorlmadan uygulamaya konulabilecek kararların akıbetini kendilerini terk etmiş durumdadır.

Diyebiliriz ki, bugün dünya hem toplum içi ilişkilerde, hem devletler arası ilişkilerde, içerde yöneticiler, dışarda büyük devletler tarafından uygulanna bir “halkı siyaset dışında tutma” olayı ile teknik deyimiyile bir “depolitizasyon” olayı ile karşı karşıyadır.

Bugün parolası halklar için; “hemiçierde, hem dışarda kendimizi başkalarının kararına terk etmeme, ülkede dünya kaderi ile ilgili kararların oluşturulmasına eşit koşullar altında katılabilme” olmalıdır. İçerde özgürlüklerden, dışarda bağımsızlıkta söz edebilmenin koşulu budur. Ancak bu sağlanabildiği ölçüde demokrasiden sözedilebilir.

Demokratik ve totaliter rejimler birbirnden çok farklı şeyleerdir. Totaliter rejimlerde kişinin ne ölçüde özgürlüklerden yararlanabileceğini yöneticiler tayin eder; demokratik rejimlerde ise böyle değildir. Burada halk, yöneticinin görevini vee yetkilerinin sınırını tsyin eder.

Birinci durumda düzeni saptayan belgeye ferman deyimi yakıştır. İkincisinde ise bu belgenin adı anayasadır.

Ne yazık ki bu günkü anayasa ziyade ferman çağrışımı yapmaktadır. Halka güvenmemektedir. Ülke huzurunu, halkın karşısına güvenlik kuvvetlerini dikme yolu ile sağlayabilmeyi imkandır. Oysa gerçek huzur, halkı karşısına değil yanına larak sağlanabilir. Ülke huzurunun en sağlam güvencesi insan hakları ile devlet otoritesini, birbirine karşıt yapmak değil, birbirinin tamamlayıcısı haline getirebilmektir.

Bu anayasa egemen olmuş zihniyetin “Cumhuriyeti gençliğe emanet eden” den ne kadar uzak bir zihniyet olduğu açıkça görölmektedir.

Anayasa gençliğe de güvenmemiş, onu da siyasetin dışında tutmak istemiştir. Oysa bu çok sakıncalıdır. Gençlik daha sorumluluk alma durumuna gelmeden ülke sorunlarını tanımalı, bu sorunların nasıl ele alınıp çözümlenebileceği hakkında bir fikri olmalıdır. Gençlerin daha sorumluluk mevkiine gelmeden siyasetle ilgilenmeleri bir bakıma maça çıkmadan önceki antremana benzetilebilir. Maç sırasında antreman hiç de sağlıklı yöntem değildir. Gençleri politika dışında tutmak isteyenler yarın ülkenin acemilerin elinde kalasına sebebiyet ermiş olurlar. Bunu da sakıncası açıktır. Gençlik konusunda dikkat edilecek şey onları siyaset dışında tutmak değil, onları ön yargılı, tek fikirli yetiştirmemek ve de onları büyüklerin politika oyunlarının aleti yapmamak, aleti yaptırmamaktır.

Bir ulusun fertleri ne kadar özgür ve düşünen varlıklar olurlarsa o ülkenin geleceği o kadar sağlamlaşmış olur.

Fertler için özgürlük ne ise devletler için bağımsızlık odur, diyebiliriz. Bağımsızlığın da temelinde eşitlik ve hak yatar, orada da anlaşmalara saygılı olması yetmez, anlaşmalarında çağdaş hukuk anlayışına uygun olması önemlidir.

Devletlerin bağımsızlığı esasına dayalı sağlıklı bir uluslar arası düzen içinde yaşanmak isteniyorsa bilinmelidir ki,sadece başkalarının hak yetkilerine de mutlaka sahip çıkmalıdır. Hemen şunu söylemek isterim: evet doğrudur, “Yurtta barış, dünyada barış” Tükiye Cumhuriyeti’nin dış politikasında bir temel ilkedir. Fakat Türkiye Cumhuriyeti dış politikası sadece bu ilke ile simgelenmiş olmaz, buna bir ilke daha eklenmelidir. Buda “hakkına sahip çıkma” ilkesidir. Atatürk’ün bir sözü buna çok iyi vurgular. İşte söylediği: “kimsenin toprağında gözüm yok. Barış bozan da değilimi, antlaşmalardan doğan haklarımızı da almazlık edemem.” Böyle bir hakka sahip çıkma bilincinde olunmadan başka devletlerin hak ve çıkarlarına saygılı olunabilir ama bağımsızlık güvence altına alınmış olmaz. Bağımsızlığın korunabilmesinde hakkına sahip çıkmaktan başka sorunlarımızı herşeyden önce kendi gücümüzle, kendi irademizle ve kendi kararımızla çözümlmeye de büyük önem verilmelidir. Toplumların yaşamlarında, güçlü oldukları dönemlerde bile sıkıntılı zamanlar olacaktır, bu sıkıntılardan kurtulmak için kalıcı haklardan ödün verme yoluna gidilirse hem gelecek kuşaklar yarın büyük sıkıntılarla karşı karşıya bırakılmış olur, hem de Türkiye’den ödün istemelerin gelenek alışkanlığına yol açmış olur. Gelecek kuşaklar sırtından gününü gün etmedüşünölmemelidir. He kuşak karşılaşılan sıkıntıları kendi göğüslemeye çalışmalı ki gelecek kuşaklar daha rahat kuşaklar altında ve daha sağlam bir güven içinde yaşamlarını düzenleyebilsinler. Gelecek kuşakları düşünmemek demek ulusun geleceğini tehlikeye sokmak demektir. Uluslar dünleri ile, bugünleri ile ve yarınları ile birer bütündürler. Gelecek kuşaklara önem vermeyen politikalara ‘ulusal’deyimi

yakışmaz. Milli Mücadelemiz bu yönden de bize onur veren bir örnek olmuştur. Milli mücadele kuşağı, “ben yapabileceğimi yaptım. Sevres Antlaşması’nın hükümlerine boyun eğip büyük devletin himayesi altında yaşamımı sürdürdüm, bağımsızlık savaşımın gelecek kuşaklar verirler” felsefesine kendini kaptırmıştır. ‘Bağlı yaşamak yaşamak değildir’ görüşünü benimsemiş ve ‘bağımsızlığını korumaya azimli bir milleti boyunduruk altında tutabilecek dünyada bir güç mevcut değildir’ inancı içinde harekete geçmiştir. Bu inanç ve kararlılıkla bağımsız Türkiye Cumhuriyeti kurulabilmiştir.

Toprak bütünlüğü, bağımsızlık ve egemenlik Türkiye Cumhuriyeti için ödüne konu yapılabilecek kavramlar değildir. Bunlar pahasına herhangi bir şey elde edilmesi düşünülemez. Türkiye Cumhuriyeti her türlü sıkıntıya katlanmayı göze alır, fakat bu alanda ödün vermez, dış ilişkilerde eşitlik ve karşılıklı kurallarına titizlikle bağlıdır ve her devlete karşı bize karşı tutumuna göre muamele eder. Bunda kimsede şüphe bırakmayacak bir tutum içinde olmak önemlidir.

Böyle bir tutum içinde olmak bağımsız ve ciddi bir dış politika uygulayabilmenin gereğidir.

Devletler hak ve çıkarlarını doğru saptamalı ve bunlara sahip çıkmalıdır. Böyle yapılmaz da, çıkar hesapları ile veya hatta değer verdiği dostlukla gerginliklere meydan vermemek amacı ile tek yanlı hoş görü dürtüsü ile bu ilkeleri ihmal etme yoluna gidilirse bu büyük hata olur. Birçok devlette ödün isteme duygusunu kamçılar. Zaten dış ilişkilerde tek yanlı iyi niyet diye bir kavrama yer yoktur. Dış ilişkilerde geçerli olan, yukarıda belirttiğim gibi eşitliktir, karşılıklıdır.

Bir süredir Türkiye’de iktidar bu ilkelere karşı oldukça kayıtsız davranmışlardır ve bunun olumsuz etkileri hemen kendini hissettirmiştir. Bu ilkelere kayıtsız kalıp kalmamanın nasıl birbirinden çok farklı sonuçlar verdiğini bir örnekle belirtmeye çalışalım. Yıl 1947. Amerika Kongresinin bir komitesinde Türk-Amerikan Savunma İşbirliği Antlaşması görüşülmektedir. Bir kongre üyesi: “Madem ki Türkiye’ye yardım yapmamız gerektiği anlaşıyor, bunu öyle koşullara bağlayalım ki Türkiye arzumuz dışında hareketlerde bulunmasın” diyor. Bu sözleri sonradan Dışişleri Bakanı da olan o dönemin Dışişleri Bakanı Yardımcısı Acheson şöyle yanıtlıyor: “böyle bir şart koşmaya kalkarsak, Türkiye, ‘bu benim için çok pahalı der.” Demek o zaman Amerikan hükümeti biliyor ki Türkiye ile yapılacak bir askeri işbirliği anlaşmasına siyasi koşullar koyma olanağı yoktur, Türkiye bunu tereddüt etmeden red eder.

O gün kongrede Ermeni Sorunu üzerinde geçen konuşmalarda ilginçtir. O günkü görüşmelerde aynı kongre üyesi veya bir başkası: “Bir Ermeni meselesi vermiş nedir o?” diyor. Bu soruyu da o zaman Ankara’daki Amerikan Büyükelçisi Wilson yanıtlıyor: “Kanımca tamamen dışardan uydurulmuş yapay bir rivayettir.”

Aynı Kongrede bugünkü hava bambaşka.

Bugün NATO ortak savunması için Amerika tarafından Türkiye’ye tahsis edilecek ödenek resmen Kıbrıs Sorunu’na, yani siyasi nitelikteki bir soruna bağlamak isteniyor ve bu ödenek Amerika tarafından istendiği zaman istendiği ölçüde azaltılabilir. Ermeni konusunda ise durum daha vahim. Ne kongre, ne de hükümet bu gün “kanımıza göre dışardan uydurulmuş yapay bir rivayettir bu” demiyor. Kongre 24 Nisan’ı “insanın insana zulüm günü” ilan etme hazırlıkları içinde,

Kongre'den rahatça topraklarımızın bir bölümünden "2500 yıllık Ermeni Vatanı" diye söz edebiliyor, böyle karar tasarıları oylatabiliyor. Türkiye ile Amerika arasında daha yeni teati edilmiş mektuplarda: "Ortak çabalara zararlı olabilecek yersiz hareketlere şiddetle karşı çıkacağız" dendiği halde Amerikan Hükümeti Kongre'den Ermeni iddialarını destekler nitelikte bir karar çıkmasını önlemey çaba göstermekten çok, Türk Hükümeti'ni böyle bir kararı içine sindirmeye iknaya çalışmaktadır, "böyle bir karar çıksa bile bu tedhişçilere sempati duyuldu anlamına gelmez" gibi sözle söyleyebilmektedir. Sanki Ermeni sorununda tek sorun tedhişçilikmiş, Türk Ulusu'nun soy kırımı ile Kongre tarafından suçlanmasının bir önemi yokmuş. Türk ulusu için bu mümkün mü? Amerika hükümeti bunun mümkün olmadığını bilmez mi? 1947'de olduğu gibi bugünde biliyordur. Sadece bugün Türk Hükümeti'nin eski kararlılık içinde davranmayacağını, biraz söylenmekle yetinip yine Amerika ile Amerikanın istediği koşullar altında samimi bir işbirliğine devam edeceğini düşünmektedir. Muhataplarında böyle bir rahatlık duygusu yaratan hükümetler kendi elleriyle kendilerişimşekleri üzerine çekmiş olurlar. Kaç yıldır Amerika Büyükelçisi Ankara'da bir Büyükelçi değil bir Yüksek Komiser edası içinde dolaşıyor, "yapılan yardımı az bulmanız artık beni sıkmaya başladı", "yardım Amerikan vatandaşların ödediği vergilerle yapılıyor, politikanızda Amerikan kamuoyunu ihmal edemezsiniz" gibi sözler söylüyor, hatta aynı içerikte Milli Savunma Bakanı'na mektup yazıyor ve buna Türk Hükümeti bir tepki göstermiyor. Başkan Reagan Ermeni iddialarının hırçın savunucusu olarak ün yapmış olan Kaliforniya Valisi Dökmeciyan'ı sanki başka kimse kalmamış gibi Amerikan Soykırımı Konseyi'ne atıyor, Amerikan Milli Mezarlığı'na "soy kırımı kurbanları" anısına plaket koyuyor, bütün bunlara yine Türk Hükümeti bir tepki göstermiyor, bir iki söylenme ile yetiniyor, şevkle işbirliğine devam ediyor. Türk-Amerikan Savunma ve Ekonomi İşbirliği'nin 5 yıl için uzatılmasını kabul ediyor. Türk Hükümeti'nin böyle bir geniş yüreklilik içinde olduğu görülünce de Amerika kimse Türkiye'ye karşı haksızlık etmekte, saygısız davranmakta pek bir sakınca görmüyor. Türk Hükümeti onuruna ve haklarına sahip çıkan bir tutum içinde olsa idi eminim Amerika'nın Türkiye'ye bakışı başka türlü olurdu. 1947'de olduğu gibi "böyle yaparsak Türkiye bu bedel benim için çok pahalı der" diye düşünülürdü. 1947'de benimsenmiş olan tutum Milli Mücadele ruhundan kaynaklanan bir tutumdur. Anımsanır: Lozan Konferansı açılışında . Konferans Başkanı İsviçre Cumhurbaşkanı'ndan baika bir tek kişinin dah akonuşma yapması onun da İngiliz Dışişleri Bakanı ve Konferanstaki İngiliz heyeti başkanı Lord Curuzon olması istenir. O günkü koşullar altında bile Türk Heyeti Başkanı İsmet İnönü bunu içine sindiremez, "Curuzon konuşursa ben de konuşurum, bu konferans iki eşit taraf arasında bir konferanstır" der direnir ve dediğini yaptırır.

İşte eşitlik, karşılıklılık kurallarının önemi budur.

Şurası iyice bilinmelidir ki hakkına sahip çıkmak, eşitlik ve karşılıklılık kurallarına titizlikle bağlı kalmak da bağımsızlık ve ulusal güvenliğin gereklerindendir.

Kendini "tek yanlı iyi niyet" gibi ciddi dış ilişkilerde yeri olmayan yanlış bir politikaya kaptırmanın, veya yapılan haksızlıkları görmezlikten gelmenin olumsuz sonuçları Ege'de, Türk-Yunan ilişkilerinde de gözlenmektedir. Türk Hükümeti'nin fazla iyi niyetli, ve hak ve çıkarlarımıza kayıtsız politikaları Yunan Hükümetlerinin Ege'de yanlış ve tehlikeli politikalar yönelmelerini kolaylaştırmıştır.

1952’de Türkiye ve Yunanistan birlikte NATO’ya girdikten sonra Türk Hükümeti Ege’de kollanacak bir Türk-Yunan dengesi kalmadı, her şey NATO ortak savunması gereklerine göre düzenlenmelidir görüşü içinde hareket etmeye başlamıştır. Yunanistan da aynı zihniyet içinde hareket etmiş olsa idi, bir sorun olmayacaktı, hatta Türk-Yunan dostluğu, belki bir zaman düşünülmüş olan Türk-Yuana Konfederasyonu fikrinin gerçekleşmesine olanak bile verilebilecek boyutta gelişmeler kaydedilecekti. Ama böyle olmadı. Yunan Hükümeti bunun tam tersi bir tutum içine girdi. Ortak savunma ile hemen hemen hiç ilgilenmedi, hep Ege’de hak ve yetkilerini Türkiye zararına genişletme çarelerine aradı. Türk Hükümetleri uzun yıllar bunu önemsemediler. 1954 Kıbrıs bunalımından sonra Yunan Hükümet’nin Türkiye’ye karşısındaki yayılmacı politikası artık gözlerden saklanamaz hale geldikten sonra da fazla bişey yapmadılar, “Ege’deki haklarımızdan vazgeçmeyiz” demekle yetinilip Yunan Hükümeti’nin fiili oldu bittilerine gerçek bir tıki göstermediler. Bu tutum Yunan Hükümetlerini yanlış değerdendirmelere itti. Türk Hükümeti’nin Ege politikasına da “tek yanlı iyi niyet” işareti olarak bakmadılar. Türk Hükümeti, Amerika ile iyi ilişkilerini sürdürebilmek için Ege’de gerçeleştirilecek oldu-bittileri içine sindirecektir diye düşündüler. Türk Hükümetlerinin tutumları böyle bir yargıyı davet edici nitelikte olmamıştır deme de güçtür. Fakat böyle olsa bile bir husus çok açıktır: Anadolu üzerinde egemen bir devletin hak ve sorunlulukları en az Ege’nin ortalarına kadar uzanmalıdır. Bu siyasalın da ötesinde bir coğrafy zorunluluğudur. Ulusal güvenlik bunu gerektirir. Nitekim, tarih boyunca Anadolu’ya egemen olan her devlet, Osmanlı Devlet’de dahil, Ege’yi kontrolü altına almak ve Anadolu’ya yakın adaları sahip olmak istemiştir. Bu Anadolu için bir güvenlik sorunu olmuştur. Bu konuda sadece adaların silahlandırılmaması ile yetinen tek devlet Türkiye Cumhuriyeti olmuştur. Onun için bilinmelidir ki bazı Türk Hükümetleri şu veya bu nedenle Ege’deki oldu-bittiler karşısında sessiz kalsalar bile Türk Ulusu’nun Ege’deki hak ve sorumluluklarından vazgeçmeleri mümkün değildir. Türk Ulusu Yunanistan’ın Ege’yi karasularımız çizgisine kadar kontrolü altına almasına “evet” diyemez. Anadolu kıyılarına yakın adaların, silahtan arındırılmış olması koşulu ile, Yunanistan’a ait olmasını kabul etmek Türkiye’ye Yunanistan’la dostluğa verilen büyük önemin işaretidir, bunu Ege’deki haklarından vazgeçme diye yorumlama çok yanlış olur. Türk Ulusu: “Bu adalar neden Yunaistan”ın sorusunu sorma zorunluluğunda bırakılmamalıdır.

Bu adaların silahlandırılması uluslararası antlaşmalarla yasaklanmıştır. Böyle olduğun a göre Yunanistan’ın adalar üzerindeki hakkı denebilir ki “sınırlı” bir haktır, bu adalara dayanarak Ege’deki kıt’a sahanlığını aşırı boyutlara vardırması mümkün değildir. Türkiye’de bugüne kadar bu adalara yeniden sahip olma politikası güdülmemiştir. Bunun böyle devam edebilmesi için Yunan Hükümetleri de kendilerini Ege üzerindeki aşırı heveslerden alıkoyabilmelidirler. Ege’de barışın temel şartları budur.

Yunan Hükümetleri belirttiğim gibi, daima Ege’de fiili oldu-bittiler ile Türkiye zararına genişlemek istemişlerdir, fakat bunu da gözlerden saklamaya çalışmışlardır, meşru nedenlerle izah etmek istemişlerdir ve ciddi bir anlaşmazlık başgösterdiğinden bunu görüşme yolu ile halletmeyi kabul etmişlerdir. Bir süredir bu tutumlarında da bir değışiklik gözlenmektedir. Artık “bu bizim ulusal hakkımızdır, yapacağız” diyorlar ve direniyorlar, hatta silahla mukabeleden söz ediyorlar. Görülüyor ki Türk Hükümeti’nin ciddi bir tepkisi olmayacağı inançları arttıkça cüretleri de artmaktadır.

1974’de Türkiye’de iş başın agelen hükümet, Yunan Hükümeti’nin Ege’de kendine istediği gibi kıt’a sahanlığı tesbit etme iddiasını sürdürdüğünü görünce o da kendi kıt’a sahanlığını dahil ad ettiği bölgelerde petrol araştırmaları yapmaya karar vermişti ve daha Hora’dan önce Çandarlı’yı karasularımız dışında Yunan Hükümeti’nin de kendine ait olduğunu iddia ettiği bölgede araştırma yapmaka görevlendirmişti ve araştırma kararlaştırılmış olan bölgede yapılmıştı. Yunan Hükümeti Çandarlı’yı izletmişti fakat bir müdehale söz konusu olmamıştı. Bunun sonucunda da 1976’da Bern Antlaşması imzalanmıştı. Bu antlaşmaya göre iki hükümet aralarında görüşerek kıt’a sahanlığı konusunda bir ortak çözüm bulmaya çalışacaklardı ve bu arada da ihtilaflı sularda araştırma yapmaktan sakınacaklardı.

Şimdi biliyoruz ki 1985 Yunan Hükümeti, Bern Antlaşması’nı ihlal ederek karasuları dışında petrol aramaları yaptırmış ve petrol bulunmuş. Türk Hükümeti bunu öğrendiği halde mukabil önlemler almamış, durumu kamuoyuna yansıtmadan diplomatik girişimlerle çözümlemeye çalışmış ve Yunan Hükümeti böyle bir tutum içine girdikten sonra bile o meşhur “zeytin dalı” politikasını sürdürmüş. Diplomatik yollarla çözüm arama da sonuç olarak Yunan Hükümeti’nin artık arama ile de yetinmeyip petrol çıkarma aşaması için bölgede faaliyete geçilmesi kararı alması olmuş.

Olay ancak bu boyutlara vardktan sonra Türk Hükümeti de karasuları dışında araştırma yapma kararı almış. Ege krizi böyle başlamış ve özellikle Amerikan Hükümeti’nin iki taraf nezdindeki girişimleri üzerine giderilebilmiş.

Krizin son bulması ile ilgili olaylarda da dikkat çekici noktalar var. Yunan hükümeti 1985’te Bern Antlaşmasını ihlal ederek araştırmalar yaptırmış, sıra işletme faaliyetlerine gelmiş. Türk Hükümeti de Yunan Hükümeti’nin bu uzlaşmaz hırçın tutumu karşısında Yunan Hükümeti’nin 1985’te yaptırdığını kendisi bundan sonra ancak 1987’de yaptırmaya karar vermiş. Türkiye tarafından yapılacak araştırma Yunanistan’da hükümetçe 1985’de girişilmiş bir işlemi dengeleyebilmek için bir başka deyimle, Yunan Hükümeti petrol çıkarma faaliyetinden vazgeçse bile Türk Hükümeti Yunan tarafından yapılmış olana mukabele edebilmiş sayılabilmek için yine de karasuları dışında araştırma yapılması gerekli. Hükümetçe alınan karar ve bu karara dayanılarak Genelkurmay Başkanlığınca yayınlanmış bildiri de zaten bu yönde, Yunan Hükümeti’nin petrol çıkarma faaliyetini başlatmasına değil.

Böyle olduğu halde sağlık nedeni ile istirahatli bulunan Başbakan Özal Londra’dan olaya müdehale ediyor, hükümetçe alınmış karara kendi yorumunu getiriyor, “siz Yunan Hükümeti petrol çıkarma faaliyetine başlarsa biz de karasularımız dışında araştırmalarımızı başlatacağız dediniz” diyor. Hükümeti de alınmış olan kararın bu yönde olduğuna ikna ediyor. Bu şekilde Özal Hükümeti’nin Ankara’da kendi gıyabında almış olduğu Londra’dan Hükümetten daha iyi bilir duruma geçmiş oluyor ve alelacele bu yorum tarzını Atina Büyükelçiliği aracılığı ile Papandreu’nun ağzından daha “petrol çıkarma faaliyetine çıkarmaya karar verdim” yolunda bir söz çıkmamış iken, Papandreu’ya bildiriyor ve “Yunanistan karasuları dışında arama veya çıkarma faaliyetine girişmedikçe Türkiye’de karasuları dışında arama yapmayacaktır” diye bu yönde bir yükümlülük almış oluyor. Oysa 1976 Bern Antlaşması’nda bu yükümlülük iki tarafı da aynı şekilde bağlamakta idi. Şimdi araştırmaya başlayıp başlamamakta Yunan Hükümeti, Türkiye tarafından da araştırmalar yapılmasını göze almak kaydıyla serbest, Türkiye ise hareketini Yunan Hükümetinin kararına bağlı kılmış durumda.

Bu ikisi arasında pek fark yok demek, kendimizi aldatmak olur. Bu bir kiramukavelesinde ev sahibi taşınmaz malını mukavele tarihi sonucuna kadar kiralamış olduğu kimsenin emrinde bulundurmakla yükümlü, kiracı ise istediği zaman evi terk etmekle serbest olacak demektir. Bu koşullar altında yapılmış bir mukaveleyle dengeli mukavele denemeyeceği açıktır. İşte Bern Antlaşması da böyle dengesiz bir duruma sokulmuştur. Papandreu hala “Ege’de Türk karasuları çizgisine kadar kontrol hakkı ve sorumluluk Yunanistan’a aittir, bu Yunanistan için bir ulusal haktır, bu konuda Türkiye ile görüşecek birşeyim yoktur, Türkiye ile kıt’a sahanlığı sorununu bile konuşmam tek konuşabileceğim konu Türkiye ve Yunanistan kıt’a sahanlıkları sınırının saptanması için Adalet Divanı’na yazılması gerken belgenin içeriğidir” diyor.

Olayların bu seyrine bakınca burada da son krizin de yine Türkiye’nin tek bir yanlı iyi niyetle, yani gerilemesi ile, giderilebildiği görülmektedir. Açıkça söylemek lazımdır. Böyle davranışlara beceriksizlik, acemilik denir. Dış politikamız bu acı ve sakıncalı durmdan kurtarılamalıdır. Bunun ilk şartı da Cumhuriyetin ilk döneminde olduğu yine başka devletlerin hukukuna saygıdan başka kendi haklarımıza ve itibarımıza da sahip çıkmaktır, eşitlik ve karşılıklılık ilkelerine titizlikle bağlı kalmaktır.

Tek yanlı iyi niyet dedik, 714 Sayılı Notam’ı Ege’deki hava sorumluluğu konusunu bir düzene bağlamadan kaldırdık. NATO Güney-Doğu kanadı aksamamın dedik Ege’deki sorumluluk alanlarının Türkiye ile Yunanistan arasında nasıl bölüşüleceğinin belirlenmesini bile beklemeden Yunanistan’ın NATO askeri örgütüne dönmesine alalecele “evet” dedik, Yunan Hükümeti NATO askeri örgütüne dönmesine olanak veren Rogers planını tanımıyorum diyecek ölçüde cür’etini arttırdı, buna da ses çıkarmadık, adaları istediği gibi silahlandırdı, her gün bu adalarda tesis ettiği hava alanlarından nümayışkar şekilde askeri uçaklar kaldırıyor bunlara da ciddi tepki gösterilmiyor. 1985’de Bern Antlaşması’nı çiğneyip Ege’de ihtilafli alanlarda araştırmalar yapmış, bilindiği halde buna da ses çıkarılmamış. Görülüyor ki biz duyarsızlıkta direndikçe o da hırçınlığını arttırmış. Ne yazık ki bu defa ki kıt’a sahanlığı konusunda ortaya çıkan kriz de yine bizim gösterdiğimiz uysallıkla giderilebildi. Bunalımın bir çatışmaya dönüşmeden giderilmiş olması elbette sevinilecek bir şeydir. Fakat Bern Antlaşması’nı çiğneyen Yunan Hükümeti olduğuna göre Türk Hükümeti’nden önce Yunan Hükümeti açıklama yapıp petrol çıkarma faaliyetine geçmeyeceğini, hatta Bern Antlaşması’na saygılı kalacağını bildirmeli idi. Yunan Hükümeti bunamlım başgösterice bir Amerikan üssünün faaliyetine son veridi ve bu yoldan Amerika’nın Türkiye üzerinde baskı yapmasını sağlamak istedi. Sonuca bakınca bunda da başarılı olduğu anlaşılıyor.

Yunan Hükümetleri kendilerinin doğrudan Türk Hükümeti’ne yaptıramadıklarını Amerika aracılığı ile yaptırma yollarını çok sık denemeye başladılar. Geçenlerde de kırk küsur yıldır tamirine izin verilmeyen Fener Patrikhanesi binasının tamirine Amerikan girişimleri üzerine izin verildi. Yanmış bir binanın tamir edilmesine engel olunmamalı idi. Herhalde Yunanistan’da camilerin tamirine müsaade edilmemesine bir karşılık olarak izin verilmemiştir. Böyle de olsa bence Patrikhane önce tamir ettirilmeli ondan sonra da Yunanistan’daki camilerin tamiri de sağlanmaya çalışılmalı idi. Bugüne kadar tamir izni verilmemesi hata olmuştur. Fakat bu iznin Amerikan girişimleri üzerine verilmesi de ikinci bir hata olmuştur. Böyle davranışlar Yunan Hükümeti’nin cür’etini arttırır ve sonuçta Türk-Amerikan ilişkilerini de dar boğazlara iter. Dikkat edilirse Türkiye ile Amerika

arasındaki anlaşmazlıkların birçoğunun altında Amerika'nın Türkiye zararına Yunanistanı kayırma eğiliminden kaynaklanan davranışlar yatmaktadır. Türk-Amerika ilişkileri bugün adeta Yunan ipoteği altına girmiş durumdadır demek yanlış olmayacaktır. Bu sakıncalı alışkanlığa son verebilmenin yolu bu nitelikteki isteklere kararlılıkla mukavemet etmektir.

Amerika'daki Ermeni iddialarını destekleme girişimlerine de kesin şekilde tepki göstermelidir.

Bütün bunları görmezlikten gelmekle Türk-Yunan, Türk-Amerikan ilişkileri korunmuş olmaz, giderek daha da bozulmay mahkum edilmiş olur. Bunlar bizi yavaş yavaş Lozan zihniyetinden Sevres zihniyetine dönüşe ikna etmek mümkün değildir. Sevres zihniyeti içinde Türkiye ile dostluk olmaz, ittifak olamaz. Sevres zihniyeti Türkiye'nin bağımsızlığına kastetmiş bir zihniyettir. Lozan onu silip götürmüştür, bir daha ona dönülemez. Tüm davranışlarımız bu konudaki kararlılığımızı ortaya koymalıdır. Bu konu da kimsede en ufak bir kuşku bulunmamalıdır.

Bağımsızlık elbette ki sadece dış ilişkilerde eşitlik, karşılıklık kurallarına karşı titiz davranmakla, hakkına sahip çıkma kararlılığı ile korunamaz. Böyle davranmak zorunludur fakat yeterli değildir. Bağımsızlığını koruma azminde olan toplumlar asıl ülkelerinde sağlam bir sosyal ve ekonomik yapıya dayalı insanca ve hakça bir düzen hüküm sürmesine, dünya üzerinde de tüm devletler arasında adil ve samimi bir işbirliği gerçekleştirilmesine önem verilmelidirler. Kendi bağımsızlıklarına düşkün olan toplumlar başka toplumların bağımsızlığına da saygılı olmayı ilke edinmelidirler. Gerçek huzura, kalıcı ve adil barışa varabilmenin tek yolu tüm devletler arasında dünya boyutunda gerçekleştirilecek samimi ve adil işbirliğidir.

Gerçek huzuru mutlaka barışta aramak lazım gelirse de, şurası da bir gerçektir ki uluslararası ortam dün olduğu gibibugün de devletleri, ne kadar barışçı olurlarsa olsunlar, bağımsızlıklarını, egemenliklerini, toprak bütünlüklerini dışa karşı koruyabilmek için yeterli bir askeri güce de sahip olmaya zorlamaktadır. Bugün devletler refah ile savunma arsında bir tercih sorunu ile karşı karşıya bulunuyorlar denemez. Bazı toplumlar yayılmacı emeller beslediği sürece diğer toplumlar için de buna karşı koyabilmek için yeterli bir savunma gücüne sahip olmaya önem vermek zorunlu olacaktır. Bugünkü durum budur. Devletlere düşen refah ile savunmadan birini diğerine tercih değil, ikisini de birden sağlamaktır. Ulusal güvenlik bunu gerektirmektedir. Bu şekilde bugünkü koşullar altında ulusal güvenliği sağlamanın araçlarından birinin de askeri güç olduğu kendiliğinden ortaya çıkmaktadır.

Bunu saptadıktan sonra askeri güç oluşturulmasında nelere dikkat edilmelidir, onu belirtmeye çalışalım. Kanımca bu konuda iki önemli gerçel vardır, bunlar üzerinde titizlikle durulmalıdır: (a) Ekonominin taşıyamayacağı bir savunma sisteminden kaçınılmalıdır, (b) Ulusal güvenlik tamamen ulusal nitelikte olmayan kuruluşlara emanet edilemez.

Ekonomi ile savunma arasında kaçınılmaz bir bağ vardır. Ekonomilerinin taşıyamayacağı boyutlarda savunma önlemlerine başvuran ülkeler, belki, o da kısa bir süre için, önemli bir askeri güce sahip olabilirler fakat bunu devam ettiremezler ve uzun vadede böyle bir yola gitmiş olmak olanın toplumsal ve ekonomik yapılarını yıpratır, başka devletlerin güdümüne girmelerini kolaylaştırmış olur.

Zaten ekonomik kalkınma düzeyleri arasında büyük farklar bulunan ülkeler gerçekten eşit egemenlik ve bağımsızlık koşulları altında uzun süre işbirliği yapamamaktadır. Askeri ittifaklarda bu büsbütün böyle olmaktadır. Bu nednle bir yandan ülkelerin askeri güçleri ile ekonomik güçleri arsında bir uyum bulunması büyük önem taşımaktadır.

Askeri ittifaklar içinde elbette yardımlaşmalar olacaktır. İttifakın amacı budur. Fakat bu yardımlar tek yönlü hibe, kredi, malzeme verme şeklinde çok iyi yönlü, dengeli olmalıdır. Bir ittifak içinde bazı devletler hep yardım alan, bazıları da hep yardım veren durumunda olursa, yardım alanlarda bir minnet hissi, yardım verenlerde de bir üstünlük hissi zamanla gelişir, eşitlik ilişkilerinin yerini buyuran-uyan ilişkileri alır, egemenlik, bağımsızlık yara almış olur. Kredi ile, hibe ile, malzeme yardımı yolu ile yardım zaten bir bakıma “değirmene kova ile su taşımaya” benzer. Taşıma su ile değirmen döndürülemez denir. Onun için ittifak içi yardımlaşmalar böyle yardımlar yerine ekonomiyi güçlendirecek yönde yardımlar olmalıdır. Müttefikler tarafından Türkiye’ye askeri alanda yapılacak en iyi yardım şekli savunma sanayimizi geliştirmemize yardımcı olmak ve özellikle bununla da yetinmeyip bu sanayiimizin ürünlerine ülkelerinde yeteri boyutta kalıcı sağlam pazarlar bulmaktır. Zaten yalnız kendi gereksinimimize cevap verebilecek boyutta silah, araç, gereç sanayii kurmak ekonomik verimlilik açısından sakat bir politika olur. Böyle sanayiler zamanla ülke ekonomisine yarar getirmez yük olur, bunları sökmek gerekir. Bu durumda kalmış devletler az değildir. Savunma sanayii kurma yolunda gidilirken bunların ürünlerine dış pazarlar da sağlanmalıdır. Bugün ülkeler için krediden de, hibeden de önemli olan sağlam dış pazarlar sahip olmaktır. Ticarete ne amaçla kredi verme yoluna gidildiği araştırılacak olursa görülür ki bunun temelinde tüketiciye yardım değil, malın geniş boyutta sürümünü sağlama dürtüsü yatar. Nitekim gazeelere, televizyona kredili satış reklamları verenler tüketiciler değil üreticilerdir.

Bugün Türkiye’de savunma sanayii konusunda uçak sanayiine özel bir önem verilmektedir. Bu anlaşılabilir bir şey değildir. Fakat bu sanayii sadece Türkiye’nin ihtiyaçlarına yetecek bir boyutta olursa bu kurulabilse bile devam ettirilebilmesi büyük sorun olur. Böyle bir sanayii kurmuş olmaktan ileride pişman olabiliriz.

Savunma sanayi konusunda bence en uygun yol başka ülkelerle birlikte, özellikle müttefik devletlerle birlikte “ortak yapıma” gitmektir. Bu yolla hem geniş pazarlara malik olmak ekonomik açıdan verimli sanayiler kurmak kabil olur hem de sanayidei teknik gelişmeleri izlemek ve üretime uygulamakta kolaylaşır. Bunun yanında hırçın bir rekabet içinde yaşamaktan da önemli ölçüde kurtulmuş olur.

Herhalde Türkiye, dışardan getirilmesi gereken silah, askeri araç gereç kadar kendisi de dışa silah, araç gereç satabilmelidir. Bu sanayi en büyük kar getiren sanyii dalıdır, bunları dışardan getirmek ve bedelini hammadde veya basit imalat ürünleri ihracı yolu ile karşılamaya çalışmak hiçte isbetli bir politika olamaz.

Elbette sanayileşmiş ülkeler, müttefiklerimiz de olsalar bizden mümkün olduğu kadar az işlenmiş maddeler alıp bize mümkün olduğu kadar çok işlenmiş, maliyetine teknoloji payı yüksek maddeler satmayı yeğleyeceklerdir. Bu bir gerçektir. Amerika ile Batı Avrupa arasında bile bunun kavgası verilmektedir. Ama durum böyledir diye bir tevekkül içine girilmesine de bir neden yoktur. Azimle ısrar edilerek pazarlaması ve kârı daha dengeli bir ticaret düzeni sağlanması daima

mümkün olacağıınancı içinde hareket edilmelidir. Azimle pek çok şeyin üstünden gelinir.

Şimdi savunma konusundaki ikinci önemli gerçeğe geçiyorum: Ulusal güvenlik, ulusun kendinden başka hiçbir şeye emanet edilemez. Bu fikre gerçekten iman edilmedikçe, bağımsızlık konusunda milletler her zaman hiç beklemedikleri aksiliklerle karşılaşabilirler. Bu daima akılda tutulmalıdır. Bu demek değildir ki hiçbir zaman bir ittifaka dahil olmamalıdır. Koşullar zorunlu kıldığında daima bir savunma ittifakına girilir. Ama böyle durumda dahi, hakkımızda karar alma hakkını başkalarına devretmek sözkonusu olmamalıdır. “Ulusal güvenlik, ulusun kendinden başka hiçbir şeye emanet edilemez” demek, bu demek değildir.

Atatürk’ün Milli Mücadele ruhunu ve anlayışını izah ederken söyledikleri bu fikri çok iyi gözler önünde canlandıracak niteliktedir. Atatürk bilindiği gibi dünya barışının askeri ittifaklar yoluna gidilmesi yerine Birleşmiş Milletler gibi bir kuruluş çerçevesinde oluşturulacak dünya boyutunda bir teşkilata emanet edilmeinden yanadır. İdeal çözüm olarak bunu görür fakat böyle bir ortamda bugünden yarına varılamayacağının bilincinde olduğundan ittifak fikrine de tamamen terk etmez. Bu fikre de yer verir. Bunu yaparken de bir ittifak içinde nelere dikkat edilmesi gerektiğini belirtmeyi de ihmal etmez. Bu sözleri aynen nakletmek isterim; ciddi bir savaş tehlikesi karşısında ne yapılması gerektiğini söyle söylüyor:

1. “Milletler harbe mani olmak için mesellah kuvvetlerini ve mali kudretini mütearıza karşı birleştirmekte tereddüt etmemelidir. En seri en müessir tedbir muhtemel bir mütearıza taarruzun yanına kar kalmayacağını açıkça anlatacak beynelmilel teşkilatın kurulmasıdır.”

2. “Her ihtimale karşı muhafazayı hayat ve mevcudiyet için hariçten kuvvet, bir menba aramak lazım gelirse, yine daima kendinokta-i nazarımız baki kalma şartı ile, her menbadan istifadeyi caiz gördük.”

Açıkça görülüyor ki, Atatürk barış koruyuculuğunu dünya boyutunda bir işbirliğine, dünya boyutunda bir teşkilata emaneti yeğliyorsa da ittifakların da kaçınılmaz olabileceğini kabul ediyor, ama imanla ve ısrarla hiçbir zaman kendin hakkında karar verme hakkını kendinden başkasında görme diyor.

Gerçek de budur. İttifaklar, müttefikler hiçbir zaman bir milletin yerine geçip onun ulusal güvenliğini sorumluluğunu alacak duruma gelmezler. Onlar ancak milletlere ulusal güvenliklerini sağlamalarında yardımcı olabilirler. Kararları milletlerin kendileri alır. NATO savunması da böyle bir fikrin üstüne oturtulmuştur. Nihai sorumluluk ve karara daima her devletin kendine aittir. NATO’nun üye devletlerin ulusal savunmasına katkısı vardır ama “Madem ki NATO üyesiyim, ulusal savunmamı ayrıca düşünmeme gerek yok” demede kabil değildir. Büyük bir yanlış olur.

Bağımsızlığımızın temel dayanağı kendi gücümüz, kendi irademiz, kendi kararlarımızdır.

Laiklik konusu da bugün Türkiye’de nazik bir konu haline getirilmiştir. Devlet işlerinde din kıstasına git gide daha fazla yer verme eğilimi gözlenmektedir.

Türk Ulusu’nun çok büyük çoğunluğu ile Müslüman olduğu ve dinine bağlı bulunduğu bir gerçektir. Fakat Türkiye’de buna karşın zaten bir akım söz konusu değildir. Sorun devlet işlerinin ve toplum düzeninin din kıstaslarına göre yönlendirilip yönlendirilmeyeceğidir. Cumhuriyet rejimi “laiklik” ilkesine titizlikle bağlı bir tutum içine girmek yolu ile bu sorunu çözmüştü. Herkes inancında, ibadetinde serbest olacaktı, fakat toplum düzeni çağdaşlık kıstasına dayandırılacaktı. Elbet din de devlet işlerine karıştırılmayacaktı.

Sonradan bu tutumda önemli değişiklikler oldu. “Atatürk’ün izindeyiz” demeye devam edildi fakat laiklik Atatürk’ten tamamen değişik şekilde anlaşılacak istendi, laikliğe aslında laiklikle hiçbir ilişkisi olmayan bir içerik vermek yoluna gidildi. Bu konuda Türkiye’de çok açık şekilde bir geriye dönüş oldu. Şimdi bir yandan devlet yönetiminde git gide daha fazla din kıstaslarına yer verilmektedir, bir yandan da toplum kalıplaştırılmış din kurallarına göre yönlendirilmek istenmektedir. Adeta Türkiye’nin geleceğini dünün kalıpları içinde hapsedmek istenmektedir.

Dinin devlet işlerine karıştırılması doğrudan iktidarın kararları ile gerçekleştirilmektedir. Toplum dünün kalıpları içine hapsedilmesi eğilimi de görülmektedir ki hükümet hiçbir şekilde engellemeyi düşünmemektedir, tersine benimsemiş olduğu tutumla bunun teşvikçisi olmaktadır. Bugünkü manzara dine saygı ile izah edilemez. Bu daha çok irticaya destek olmak demektir. İrtica akımlarının gelişmesi muhakkak ki Türkiye’nin dış ilişkilerini çok olumsuz şekilde etkileyecektir. Bu gidiş Türkiye’yi “uygarlıkla bütünleşme” hareketinin dışına iter, gericilikle bütünleşme yoluna sokar.

Oysa Türkiye Cumhuriyeti’nin amacı “ulus olarak en yüksek uygarlık düzeyine ulaşmak ve daima uygarlığı daha üst düzeylere ulaştıracak toplumlar içinde yer almaktır.” Bugün kendimizi kader birliği içinde gördüğümüz ve bir ittifakla da bağlı olduğumuz toplum da amaçladığımız bu nitelikte bir toplumdur. Türkiye’nin bu gericiliğe kayma eğilimi devam ederse, belki bu gün içinde bulunduğumuz alem bizi yine “Pazar” olarak, “sınır bekçisi” olarak kullanmayadevam etmek ister fakat bizi bünyesinden dışlar, en fazla içine sindireceği şey bize “üvey evlat” veya “fakir akraba” muamelesi yapmaktır. Batı ile karşılıklı saygı ve eşitlik koşulları içinde işbirliği yapmamız, yani gerçek bir ittifak üyesi olmamız, kağıt üzerinde kalır. Batı ile ilişkilerimizin geleceği sanırım bu olur.

Sovyetler Birliği ile ilişkilerimize gelince. Daha önce söylediğim gibi Türkiye’nin yapısında gericilik yönünden değişiklikler olursa bu Türk-Sovyet ilişkilerini de kolaylaştırmaz, tersine zorlaştırır.

Dış politikamızı git gide din kıstaslarınadayandırarak İslam alemi içinde itibarlı ve etkin bir yerimiz olacağına da hiç inanmıyorum. Bir kere islam alemi, hatta Arap alemi bir bütün olmaktan çok uzaktır. O alemin için girmek bizi de o

⁴⁰³ Hasan Esat Işık, “Türk-Sovyet İlişkilerinin Geleceği”, *Mülkiyeliler Birliği Dergisi*, c. XI, s. 88 (1987): 30, 31.

devletler arasındaki anlaşmazlıkların ve sünni-şii çekişmesi gibi çekişmelerin içine çekecektir.

Demokraside Laiklikte Gerileme Türkiye'yi Bütünleşme Hareketlerinden Dışlar, Yalnızlığa İter

Bugüne kadar zaten bir süredir dış politikamızda din kıstaslarına git gide daha fazla yer verdik. İslam Konferansı'na Atatürk ilkeleri sadakati içinde mümkün görüp, Başbakan, sonra da Cumhurbaşkanı düzeyinde katıldık, fakat bu yakınlaşmamızın İslam ve Arap âlemlerini Ege, Kıbrıs, Ermeni sorunları gibi konularda bizim yanımızda yer almaya teşvik ettiğini tespit edemedik. Hatta İslam Konferansı vesilesiyle bastırılan broşürde Hatay'ın Türkiye sınırları dışında gösterildiğini bundan dolayı da bizden beklemek hakkımız olan şekilde özür bile dilenmediğini hayretle gördük. İslam ve Arap âlemlerinin benimsedikleri tek konumuz Bulgaristan'daki soydaşlarımızın durumu. Fakat bilindiği gibi bu konuyu da bizden önce Amerika gündemine girdi.

Biz demokraside, laiklikte gerilerken Sovyetler Birliği'nde demokrasi, insan hakları ve özgürlükleri konularında gelişmeler oldu, bu da Batı Avrupa-Sovyetler Birliği ilişkilerinde yeni yaklaşımlara neden olursa, biz Ortak Pazar konusunda olduğu gibi bu yaklaşımın da dışında kalırız. Dış ilişkilerde bize ilgi ve itibar bir hayli azalmış olur. Yalnızlığa itilmiş oluruz.

ÖZGEÇMİŞ

1977 yılında İzmir’de doğdu. İlk, orta ve lise öğrenimini burada tamamladı. Lisans eğitimini Pamukkale Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Tarih Öğretmenliği Bölümü’nde bitirdi. Askerliğini 2002 yılında yedek subay olarak bitirdi. MEB’de vekil ve ücretli öğretmenlik yaptı. 2012 yılında Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Anabilim Dalı’nda Yüksek Lisans eğitimine başladı.